

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

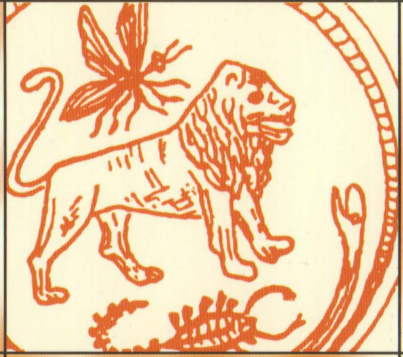
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

3. BASKI

SÂBİÎLER SON GNOSTİKLER

ŞİNASI GÜNDÜZ, Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi'nde lisansüstü eğitimini Durham University School of Oriental Studies (MA Research) ve Manchester University Department of Middle Eastern Studies'te (PhD) yaptı. Doktorasını 1991'de tamamladı. 1995'te Dinler Tarihi Doçenti oldu. 2003'te İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne Dinler Tarihi Profesörü olarak atandı. Aynı fakültede 2009-2012 yılları arasında Dekanlık yaptı. 2012'de Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) asıl üyesi olarak seçildi. Gnostik dinler, heterodoks akımlar, Hristiyanlık, küreselleşme ve din ilişkisi, karşılaştırmalı dinler ve dinler arası ilişkiler gibi alanlarda yaptığı birçok çalışması yurt içi ve yurt dışında yayımlandı; eserleri çeşitli dillere çevrildi. 2012'den itibaren Makedonya, Üsküp'teki International Balkan University'de Rektör olarak görev yapmakta olan ve *Mil-el ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* ile *Journal of Social and Human Sciences* başlıklı süreli yayınların editörlüğünü de yürüten Şinasi Gündüz'ün eserlerinden bazıları şunlardır: *The Knowledge of Life* Oxford: Oxford University Press, 1994, *Dinlerde Yükseliş Motifleri* (E. Sarıkçıoğlu ve Y. Ünal ile birlikte, Ankara, Vadi, 1995), *Din ve İnanç Sözlüğü* Ankara, Vadi, 1998 ve *Mitoloji ve İnanç Arasında. Ortadoğu Dinsel Gelenekleri Üzerine Yazılar* Samsun, Etüt 1998, *Pavlus: Hristiyanlığın Miman*, Ankara, Ankara Okulu, 2001, *Change and Essence: Dialectical Relations Between Change and Continuity in the Turkish Intellectual Tradition*, (eds. Şinasi Gündüz, Cafer S. Yaran, Washington, RVP 2005 *Anadolu'da Paganizm: Antik Dönemde Harran ve Urfa* Ankara, Ankara Okulu, 2005, *Kur'an'ı Anlamak: İlahi Vahyin Tarihe Açılımı* İstanbul, Mana, 2015, *Living Together: An Islamic Perspective on Coexistence of Diversities*, (Skopje, Logos A 2015.

SÂBÎÎLER

Son Gnostikler

Şinasi GÜNDÜZ

İstanbul, 2016

SÂBİİLER SON GNOSTİKLER

Şinasi GÜNDÜZ

Vadi Yayınları: 99
Toplum Dizisi: 14
ISBN: 978-975-7726-31-9
Sertifika No: 31122

Yayına Hazırlayan
Dr. Bekir Cantemir

Tashih
Sibel Cantemir

Son Okuma
Fatih Karakurt

Sayfa Düzeni
DBY Ajans

Kapak Tasarımı
Ömer Faruk Yıldız

© 1995-2016. Bu kitabın tüm yayın hakları
Vadi Yayınları'na aittir.

1. Basım: Ankara, 1995
3. Basım: İstanbul, 2016

Baskı/Cilt
Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık
Sertifika No: 16480
Davutpaşa Cad. Kale İş Merkezi No: 51-52
Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul
Tel: +90 212 481 94 11

Vadi Yayınları

Muhittin Üstündağ Cad.
No: 11 Kadıköy / İstanbul
Tel: +90 216 428 11 02
www.vadiyayinlari.com
bilgi@vadiyayinlari.com

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Sâbiiler Son Gnostikler, Şinasi Gündüz
ISBN: 978-975-7726-31-9, Ebat: 12,0 x 19,5 cm
252 s. 1- Dinler Tarihi 2- İnanç 3- Teoloji

İçindekiler

Harita ve Şekiller	8
Kısaltmalar	9
Yeni Baskıya Önsöz	11
Takdim	13
I. Giriş	15
1. Sâbiîlerle İlgili Yapılan Çalışmalar	17
2. İslami Kaynaklarda Yer Alan Sâbiî Problemi	19
II. Tarihi Gelişimi	29
1. Sâbiîliğin Doğuşu	31
2. Yahudilerle Mücadeleleri ve Göçleri	50
3. Güney Mezopotamya'ya Yerleşimleri	58
4. Çeşitli Civar Kültürlerle İlişkileri	64
III. Kutsal Kitapları	69
1. Yazılı Metinler	74
a. Temel Kitaplar	76
b. Yalnızca Rahiplerce Kullanılan Gizli (Esoterik) Metinler	78

c. Divanlar, Şerhler ve Tefsirler	80
d. Astrolojik Metinler	82
e. Büyü ve Sihir Yazmaları.....	82
2. Sır Metinleri	83
IV. Temel İnanç Esasları.....	85
1. Yüce Varlık İnancı (Hayat Kültü)	86
2. Gnostik Düalizm	89
3. Demiurg (Yaratıcı Güç).....	102
4. Yaratılış Tasavvurları.....	106
a. Dünyanın Yaratılışı ile İlgili Mitoloji.....	109
b. İnsanın Yaratılışı.....	117
c. Çeşitli Dünya Devirleri.....	122
5. Kurtuluş Doktrini (Soterioloji) ve Peygamberlik	
Anlayışları.....	125
a. Ruh	126
b. Gizli Bilgi ya da Hikmet (Manda).....	129
c. Kurtarıcı ya da İlahi Elçi (Redeemer).....	132
d. Peygamberlik Anlayışları ve Bazı Tarihi	
Şahsiyetlerle İlgili Görüşleri.....	135
V. Ahir Zaman ve Mehdilik İnancı.....	145
1. Zaman Tasavvurları	145
2. Ahir Zaman Tasavvuru	150
3. Mehdi İnancı.....	155
VI. Ölüm, Ölüm Sonrası Hayat (Eskatoloji) ve	
Kıyamet Tasavvurları	157
VII. İbadet Sistemleri (Ritüelleri)	165
1. Vaftiz.....	166
2. Ayin Yemekleri ve Ruhun Yükselişi Seremonisi	
(Masiqta)	177

a. Ölü ile İlgili Yapılan Törenler	178
b. Ayin Yemekleri	181
c. Ruhun Yükselişi (Masiqta) Töreni	184
3. Namaz (Dua)	188
4. Kurban	190
5. Oruç	191
6. Kutsal Günler ve Bayramlar	192
7. Kehanet ve Sihir-Büyü Bozma Ayinleri	196
VIII. Mabetleri	199
IX. Sosyal Yapı	203
1. Sâbiî Toplumu	203
a. Rahiplik	204
b. Cemaat Üyeliği	212
2. Çeşitli Toplumsal Kurallar	215
 Sâbiîlerle İlgili Kronolojik Takvim	 221
Kaynakça	227
Harita ve Şekiller	235
Dizin	243

Harita ve Şekiller^[1]

Harita I: Günümüzde Sâbiîlerin yaşadıkları yerler.....	239
Harita II: Sâbiîlerin göç yolları.....	240
Şekil 1: Tipik bir Mandi (Sâbiî kült kulübesi)	241
Şekil 2: Rahipliğe giriş töreni.....	242
Ginza'nın ilk sayfası	243
Şekil 3: Toriana	244
Şekil 4: Skandola yüzüğü	244
Diwan Abatur'dan bir sayfa	245
MS 5. yüzyıla ait bir Sâbiî sihir yazması	246

[1] Not: Şekiller E.S. Drower'in *The Mandeans of Iraq and Iran. Their Cults Customs, Magic Legends and Folklore* (Oxford 1937) adlı eserinden alınmıştır.

Kisaltmalar

- AJSL *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*
 ARZ Alma Rişaia Zuta (E.S. Drower, *A Pair of Nasoraean Commentaries*, Leiden 1963).
 ATŞ Alf Trisar Şuialia (E.S. Drower, *The Thousand and Twelve Questions*, Berlin 1960).
 BSOAS *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*
 BSOS *Bulletin of the School of Oriental Studies*
 CP *Qolasta* (E.S. Drower, *The Canonical Prayerbook of the Mandaeanes*, Leiden 1959).
 DMHZ *Diwan Masbuta d Hibil Ziwa* (E.S. Drower, *Haran Gawaita and the Baptism of Hibil Ziwa*, Vatican City 1953).
 EI *The Encyclopaedia of Islam* (New Edition, E.J. Brill Leiden).
 ER *Encyclopedia of Religions* (M. Eliade (ed.), MacMillan Publ. Com. New York 1986).
 Ginza M. Lidzbarski, *Ginza der schatz oder das grosse Buch der Mandäer übersetzt und erklärt*, Göttingen (1925).
 HG Haran Gawaita (E.S. Drower, *Haran Gawaita and the Baptism of Hibil Ziwa*, Vatican City 1953).
 HR *History of Religions*
 JAOS *Journal of the American Oriental Society*
 Jb *Draşia d Yahya* (M. Lidzbarski, *Das Johannesbuch der Mandäer*, Giessen 1915).
 JNES *Journal of Near Eastern Studies*
 JRAS *Journal of Royal Asiatic Society*
 JSS *Journal of Semitic Studies*
 MD E.S. Drower and R. Macuch, *A Mandaic Dictionary*, Oxford (1963).
 MII E.S. Drower, *The Mandaeanes of Iraq and Iran. Their Cults, Customs Magic Legends and Folklore*, Oxford (1937).
 MIT E.M. Yamauchi, *Mandaic Incantation Texts*, New Haven (1967).
 Or *Orientalia*
 SM Sfar Malwaşia (E.S. Drower, *The Book of the Zodiac*, London 1949).
 ThLZ *Theologische Literaturzeitung*
 WW E.S. Drower, *Water into Wine*, London (1956).
 ZNW *Zeitschrift für Numismatik*

Genel Kısaltmalar

Akk.	Akadca
bkn.	Bakınız
ed.	Editör
krş.	Karşılaştırınız
ö.	ölümü
s./ss.	sayfa
tr.	tercüme eden
vd.	ve devamı

Yeni Baskıya Önsöz

Kur'an'da kendilerinden bahsedilen ve yüzyıllardır Güney Mezopotamya'nın bataklık bölgelerinde komşumuz olarak yaşayan Sâbiîlerin dinsel geleneklerine ilişkin derli toplu bilgi vermek amacıyla kaleme alınan bu eser ilk baskısından bugüne geçen 20 yıllık sürede hakettiği ilgiyi gördü; yalnızca konuya ilgi duyan akademisyen ve araştırmacılarca temel bir başvuru kaynağı olarak kullanılmakla kalmadı, geniş bir okur kitlesi tarafından beklenenin de üzerinde bir ilgiyle karşılandı.

Gnostik geleneğin günümüze kadar varlığını devam ettiren en çarpıcı temsilcilerinden biri olan Sâbiîlik, her ne kadar günümüzde oldukça az sayıda bir inanan kitlesine sahip olsa da kült ve ritüelleri, özgün dili, muazzam dinsel ve tarihsel literatürü ile dikkatleri üzerine çekmektedir. Genel din bilimcileri ve kültür tarihçilerinden başka özellikle gnostisizm, senkretizm ve heteroksi araştırmacıları için mutlaka dikkate alınması gereken bir gelenek olarak her zaman ilgi odağı olmayı sürdürecektir. Bundan başka Sâbiîlik konusu İslami ilimlerle uğraşanlar için de her zaman önemli olmuştur; zira Kur'an'da kendilerinden bahsedilen bu grubun kimliği, inançları, cemaat yapısı ve bugünkü durumuna ilişkin veriler Kur'an'ın söz konusu âyetlerinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Günümüz Sâbiilerinin büyük çoğunluğunun ana vatanlarından uzakta diyaspora yaşantı sürmesi ve ABD ve Kanada'dan Kuzey Avrupa'ya ve Avustralya'ya kadar çok geniş bir coğrafyaya dağılmış olmaları inançları gereği dışa kapalı bu Gnostik grubun farklı kültür yapıları ve geleneklerle daha yakın ilişkiler kurmalarına neden olmuş ve bu durum doğal olarak Sâbiilere ve Sâbiiliğe yönelik ilgi, merak ve alakayı arttırmıştır. Özellikle son zamanlarda Irak'ta yaşanan şiddet olayları diğer dini gruplar gibi Sâbiileri de derinden etkilemiş ve Sâbiü cemaatinin büyük kısmı bölgeden göç etmek durumunda kalmıştır. Göç edenler büyük oranda çeşitli Batı ülkelerini tercih etmişlerdir. Bu arada Ürdün, Lübnan ve iç savaş öncesi Suriye gibi ülkelere de göçler olmuştur. Diğer taraftan Türkiye'ye yönelik bir göç bilinmemekle birlikte zaman zaman bazı Sâbiilerin Türkiye'ye iş amacıyla gelip geçici olarak ikamet ettikleri bilinmektedir. Bu arada Türkiye'nin güney komşusu olan ülkelere yapılar göçler bağlamında bir din adamının, Avustralya Sâbiü cemaatinden rahip Brikha H. S. Nasoria'nın, bu Sâbiü göçmenlerle ilgilenmek üzere bir süre Mardin'e yerleştiği ve bu zaman zarfında aynı zamanda Artuklu Üniversitesi'nde Arapça dersleri verdiği bilinmektedir.

Yüzyıllarca birlikte yaşadığımız ve yakın kültürel ilişkiler içinde olduğumuz Sâbiiler ve Sâbiü geleneğine Türkiye'de yeterli ilgi gösterilmediği bir gerçektir. Dünyada gittikçe daha fazla ilgi odağı olan Sâbiilik araştırmalarının Türkiye'de gereken değeri görmesi ve genç araştırmacıların bu alana yönelmesi temel dileğimdir.

Şinasi Gündüz
Nisan 2015

Takdim

Sâbiîlik hakkında kaleme alınan bu eser, Türkiye’de hatta İslam dünyasında bu alanda yapılmış en geniş ve en bilimsel bir çalışmanın ürünüdür.

Yazar bu çalışmasında hem İslâmî kaynaklara hem de Sâbiîlerin orijinal kutsal kitaplarına inerek konusunda en doğru bilgileri okuyucularına sunmayı ilmî, ahlâkî ve dini bir borç bilmıştır. Batıda yapılmış ilmî araştırmalardan faydalanmayı da ihmal etmemiştir.

İngiltere’de gördüğü Doktora eğitimi esnasında, günümüz Sâbiîlerinin pek çoğunun dahi okuyup anlayamadığı, Sâbiî kutsal metinlerinin dili ve Aramcanın bir diyaleği olan Mandenceyi öğrenmiş ve Sâbiî kaynaklarına inmeyi başarmıştır. Diğer bir ifade ile, Mandenceyi öğrenip Sâbiî dilindeki eserlerle araştırma yapabilen ilk Müslüman ilim adamıdır.

Kıymetli bir öğrencim ve Fakültemin Dinler Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesi olan Dr. Şinasi Gündüz’ü bu değerli çalışmasından dolayı tebrik ediyor, başarılarının devamını diliyorum.

Prof.Dr. Ekrem Sankçioğlu

I.

Giriş

Ortadoğu'da Antik Dönem'e damgasını vuran Gnostik geleneğin cemaat halinde günümüzdeki son temsilcileri olan Sâbiîler, Güney Irak'ta Fırat ve Dicle kıyıları boyunca yer alan yerleşim merkezlerinde ve Fırat ile Dicle'nin birleştiği bataklık bölgede yaşayan küçük bir topluluktur. Ayrıca onlar İran'ın Güney Irak'a yakın bölgelerinde, Karun Nehri boyunca yer alan küçük kasaba ve köylerde de kısmen bulunurlar. Bundan başka Bağdat ve Basra gibi büyük şehirlerde de oraya göç ederek yerleşmiş olan Sâbiî ailelerine rastlamak mümkündür.¹ 11. yüzyılda yaşayan değerli bilim adamı el-Bîrûnî'nin de vurguladığı gibi² bu bölgede Sâbiîlerin hepsi bir arada topluca değil, dağınık şekilde yaşarlar.

Öte yandan 20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ile 1980'li yıllara rastlayan İran-İrak Savaşı

¹ Bkn. Harita I.

² el-Bîrûnî, Ebu'r-Reyhân Muhammed, *The Chronology of Ancient Nations*, ed. and tr. C.E. Sachau, London, 1879, ss.188, 314.

ve yakın geçmişte yaşanan Körfez Savaşı, Irak ve Suriye'deki şiddet olayları gibi hadiseler, İran ve Irak'ta yerleşik olan Sâbiî cemaatinden bir kısmının başta Avrupa ve Amerika olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerine göç etmesine neden olmuştur. Yani yerleşim merkezlerinde Sâbiîler, Sâbiîlik alanında çalışan akademisyenler ve araştırmacıların da katkısıyla Sâbiî merkezleri oluşturmaya, cemaatlerini teşkilatlandırmaya ve böylelikle ayakta tutmaya çalışmaktadırlar.

Bu çabalara karşın Sâbiîlerin sayısı günümüzde hızla azalmaktadır. Çok erken dönemlerden itibaren Ortadoğu'da önemli bir dini geleneğin temsilcisi olan ve dünya genelinde sayıları yüz bin civarında olan³ Sabiiler, günümüzde önemli ölçüde diasporada yaşamaktadırlar. Körfez Savaşı öncesi Irak'ta yaşayan Sâbiî cemaatinin yüzde seksenbeşi buradan göç etmiştir. Irak'ta yaşayan Sâbiîler, özellikle 2003 yılı sonrası Irak'ta gittikçe artan şiddet olayları nedeniyle yöreden göç etmişler ve Suriye, Ürdün, Lübnan ve körfez ülkelerinin yanı sıra çeşitli Batı ülkelerine yerleşmişlerdir. Irak'ta altmış binin üzerinde olan Sâbiî nüfusu birkaç bine kadar düşmüştür. Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaş sonrası buraya daha önce gelip yerleşen ve sayısı birkaç bini bulan Sâbiî cemaati bölgedeki diğer ülkelere kaçmışlardır. İran'daki Sâbiî cemaatinin sayısı konusunda da tahminlere dayalı farklı veriler mevcuttur. Buna göre İran'da yaşayan Sâbiîlerle ilgili yapılan tahminlere göre bu sayı on bin ile altmış bin arasında değişmektedir. Tüm dünyada yaşayan Sâbiîlerin sayısı ile ilgili verilen rakamın, sadece dinine bağlı olan dindar Sâbiîleri değil, Sâbiî cemaati ile organik ilişkisi bulunan bütün fertleri ihtiva ettiğini göz önüne aldığımızda, Sâbiî cemaat üyelerinin sayısının ne kadar az olduğu daha iyi anlaşılır. Dinden dönmeler

³ Günümüz Sabiileri bu sayının çok üzerinde rakamlar telaffuz ederler.

ve dine karşı ilgisizlik nedeniyle bu sayı gittikçe azalmaktadır. Bu nedenle belki de yakın bir gelecekte Sâbiîlikten yaşayan bir din olarak bahsedebilmek mümkün olmayacaktır.

1. Sâbiîlerle İlgili Yapılan Çalışmalar

Mezopotamya'nın Hz. Ömer döneminde Müslümanlar tarafından fethiyle birlikte zımmî (gayri müslim) statüsüyle İslam hakimiyeti altına giren ve yaklaşık 1400 yıldır Müslümanlarla birlikte yaşayan Sâbiîlerle ilgili, İslam dünyasında maalesef ciddi bir çalışma yapılmadı. Az sonra da kısaca ele alacağımız gibi ilk zamanlarda çeşitli İslam âlimleri Kur'an'daki Sâbiîlerin kim oldukları, nerede yaşadıkları ve benzeri sorulara cevap bulabilmek amacıyla Sâbiîlerle ilgili çeşitli görüşler ileri sürdüler. Onların Sâbiîlerle ilgili görüş ve düşünceleri çoğu zaman birkaç cümleyi geçmemekteydi. Başta İbn Hazm (ö. 1063) ve eş-Şehristânî (ö. 1153) olmak üzere *mi-lal* ve *nihal* yazarları, daha sonraki dönemlerde yaşayan İslam âlimleri de eserlerinde Sâbiîlerle ilgili birtakım bilgiler verdiler. Ancak bu bilgilerin büyük kısmı Sâbiîler konusunda yapılan yanlış değerlendirme ve tartışmalardan öteye gitmiyordu ve çoğu zaman yazarlar aynı görüşleri tekrar ediyorlardı. Bununla birlikte bu klasik kaynaklardan bir kısmı Sâbiîlerle ilgili kısmen doğru olan duyumlara dayalı bazı bilgiler de aktardılar; fakat bu bilgiler de Sâbiî geleneğine doğrudan müracaat edilerek elde edilen bilgiler olmayıp, son derece yüzeysel ve genel bilgiler mahiyetindeydi. Bu İslam âlimlerinden hiçbirisi, yüzyıllardır Müslümanlarla yan yana yaşayan bu cemaatla doğrudan ilişki kurarak onları inceleme ve onlarla ilgili çalışma yapma yolunu seçmedi (ya da çeşitli imkansızlıklar nedeniyle seçemedi).

20. yüzyılda başta Iraklı yazar Abdurrezzak el-Hasanî olmak üzere Rüşdi Alyân ve Nâciyah Gâfil Marrânî gibi bazı yazarlar Sâbiilerle ilgili çeşitli kitaplar yazdılar.⁴ Ancak bu yazarlar da çalışmalarında Sâbiilerle ilgili ilk elden kaynaklara dayalı bilgiler vermek yerine, klasik İslâmî kaynaklarda yer alan temelsiz iddiaları tekrar etmeyi tercih ettiler. Bu doğrultuda onlar zaman zaman Sâbiileri, Sâbiilerin gerçek inanç esasları ve dini yapılarıyla bağdaşmayan birtakım ithamlarla suçladılar. Bu durum doğal olarak Irak'ta yaşayan Sâbiî cemaatinin büyük tepkisine neden oldu. Örneğin; yazdığı bir makalesinde geleneksel spekülatif görüşleri tekrar ederek Sâbiileri putlara ve yıldızlara tapanlar olarak itham eden Abdurrezzak el-Hasanî'yi Sâbiiler mahkemeye verdiler. Mahkemede onun görüşlerini tamamıyla çürüten ve Sâbiilerin yıldız ve gezegen kültünü reddedip küfür olarak görmelerine dayalı gerçek inanç esaslarını yansıtan kutsal metinleri de delil olarak sundular.⁵

Diğer taraftan batılı araştırmacılar ise erken sayılabilecek bir dönemden, 16. yüzyıldan itibaren Sâbiilerle ilişkiye geçerek onlarla ilgili pek çok çalışma yaptılar. Özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Sâbiî literatürüne ait ilk elden kaynakların hemen hemen tamamı çeşitli Batı kütüphanelerine taşındı ve bunların büyük bölümü Batı dillerine tercüme edildi. Ayrıca Sâbiî teolojisi (inanç sistemi), dili, tarihi ve mitolojisi ile ilgili ilk elden kaynaklara dayalı pek çok çalışma

⁴ el-Hasanî, Abdurrezzak, *es-Sâbiah Kadîmen ve Hadîsen*, Kahire (1931); aynı yazar, *es-Sâbiûn fî Hâdirihim ve Mâdihim*, Sayda (1955); Alyân, Rüşdi, *el-Sâbiûn Harrânîyyûn ve Mandâiyyûn*, Bağdat (1976); Marrânî, Nâciyah Gâfil, *Mefâhim Sabâiyyah ve Mandâiyyah*, Bağdat (1981).

⁵ Bkn. el-Hasanî, *es-Sâbiûn fî Hâdirihim ve Mâdihim*, ss.7-8.

yağıldı. M. Lidzbarski, E.S. Drower, R. Macuch, K. Rudolph ve J.J. Buckley gibi çağdaş bilim adamları, hemen hemen bütün çalışmalarını Sâbiîliğe hasrettiler. Bunlardan İngiliz kadın araştırmacı E.S. Drower yüzyılımızın ilk yarısında yıllarca Irak'taki Sâbiî cemaati arasında yaşayarak onların dillerini ve dinsel geleneklerini öğrendi ve Sâbiîlerle ilgili gözlemlerini bir eserde topladı.⁶

2. İslami Kaynaklarda Yer Alan Sâbiî Problemi⁷

Sâbiîlere Kur'an'ın üç ayetinde yer verilmekle birlikte, bu ayetlerde onlardan cahiliye dönemi Arap toplumunun etrafında yer alan dinsel geleneklerden birinin mensupları olarak sadece ismen bahsedilmekte ve inançları, ibadet şekilleri veya nerede yaşadıkları gibi konularda hiçbir bilgi verilmemektedir.⁸ Terimin Kur'an'da zikredilmesinin yanı sıra çeşitli hadis

⁶ Drower, E.S., *The Mandaean of Iraq and Iran. Their Cults, Customs Magic Legends and Folklore*, Oxford (1937).

⁷ Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkn. Gündüz, Ş., "Kur'an'daki Sâbiîlerin Kimliği Üzerine Bir Tahlil ve Değerlendirme", *Türkiye 1. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Samsun (1992), ss.43-82.

⁸ "Şüphe yok ki iman edenler, Yahudiler, Hristiyanlar ve Sâbiîlerden her kim Allah'a ve ahiret gününe hakikaten iman eder ve salih amel işlerse, elbette bunların Rableri katında ecirleri vardır, bunlara bir korku yoktur ve bunlar mahzun da olmayacaklardır." Bakara, 62. "Şüphe yok ki iman edenler ve Yahudiler, Sâbiîler ve Hristiyanlar dan her kim Allah'a ve ahiret gününe iman edip de salih amel işlerse, artık onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir." Maide, 69.

"Gerçekten iman edenler, Yahudiler, Sâbiîler, Hristiyanlar, Mecusiler ve Allah'a ortak koşanlar var ya, Allah kıyamet günü bunların arasını şüphesiz ayıracaktır. Çünkü Allah her şeye şahittir." Hacc, 17.

kaynaklarında Hz. Peygamber ve ashabına da Arap müşrik-lerince Sâbiî denildiği nakledilmektedir.⁹ Klasik İslâmî kay-naklar genellikle Hz. Peygamber ve ashabına Sâbiî denilme-sinin bu terimin Arapça kelime anlamıyla irtibatlı olduğunu belirtirler. Buna göre Sâbiî “dönmek, ortaya çıkmak, değış-mek ya da meyletmek” anlamlarına gelen sabaa-yasbau veya sabâ-yasbû fiil kökünden türetilen bir isim olup “dönek” an-lamına gelmektedir. Hz. Peygamber Kureys’in dinini terk ederek yeni bir inanç sistemini savunduğundan dolayı ken-disine müşrikler “dönek” anlamına gelen Sâbiî demişlerdir. Diğer taraftan Abdurrahman ibn Zeyd (ö. 798) gibi bazı İsl-am âlimleri ise, bu görüşün aksine olarak, müşriklerin Hz. Peygamber ve Müslümanları Sâbiîlerle kıyasladıkları için on-lara Sâbiî dediklerini ifade ederler.¹⁰ Hz. Peygamber’e müş-riklerin Sâbiî demelerinin nedeni ile ilgili bu iki görüşten bi-rincisinin haklılığını destekleyen pek çok husus vardır. Zira *sabaa-yasbau* fiil kökünden türetilen terimler, o dönem Arap toplumunda genellikle din değıştirmeyi ifade etmektedir. Örneğin sahabeden Halid ibn Velid’le Cezîme kabilesi mensup-ları arasında geçen olayda Cezîmeliler “dinimizi değıştirdik” ya da “İslama girdik” anlamına *saba’nâ saba’nâ* demişlerdir.¹¹ Öte yandan Abdurrahman ibn Zeyd’in görüşü de bu konuda oldukça dikkat çekicidir.

Kur’an’da bahsedilen Sâbiîlerin kimliği konusuna açıklık getirebilmek için de klasik İslâmî kaynaklarda İslam âlimleri

⁹ Örneğin bkn. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâîl, *Câmiu’s-Sahîh*, İstanbul (1981), Menâkib: 3, Meğâzî: 2, Teyemmüm, 5.

¹⁰ et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed ibn Cerîr, *Câmiu el-Beyân an Te’vîl ây el-Kur’ân*, Kahire (1968), 1, s.319; İbn Kesîr, Ebû el-Fidâ İsmâîl, *Tefsîr el-Kur’ân el-Azîm*, Kahire (1956), 1, s.104.

¹¹ Buhârî, *Câmiu’s-Sahîh*, Meğâzî: 60.

genellikle Sâbiî terimiyle ilgili Arapça etimolojik açıklamalardan yola çıktılar. Bu nedenle onlar Sâbiîlerin “bilinen dinlerden dönenler”, “belli bir dini olmayanlar” ya da “hak dini terk ederek batılı seçenler” oldukları şeklinde görüş bildirdiler. Onların bu görüşleri Kur’an’da Yahudiler ve Hristiyanlar gibi ayrı bir dini grup olarak bahsedilen Sâbiîlerin bizzat kendi dini yapılarını incelemeye dayanmayıp, sadece Sâbiî teriminin hangi anlama gelebileceği konusundaki akıl yürütmelerinden kaynaklanıyordu.

Kur’an’da Sâbiîlerin, Yahudiler, Hristiyanlar ve Mecusilerle bir arada zikredilmeleri¹², Kur’an’ın nazil olduğu dönemde onların Araplarca bir dini cemaat olarak bilindiklerini göstermektedir. Nitekim Kur’an’ın ilgili ayetleri nazil olduğunda, gerek Müslümanlardan gerekse inanmayanlardan ayette bahsedilen Sâbiîlerin kim oldukları konusunda Hz. Muhammed’e yöneltilen herhangi bir soru söz konusu olmamıştır. Ayrıca ilk Hicri yüzyılda Sâbiîler İslam hakimiyetine girmiş ve kendilerine anlaşmalı vatandaşlık hakkı tanınmıştır. Bu durum Sâbiî kaynaklarınca da doğrulanmaktadır.¹³

Kur’an’da kullanılan Sâbiî terimi etimolojik açıdan *mecûs*, *yahûd* ve *nasârâ* terimleri hususunda olduğu gibi kastettiği dini grupla yakından irtibatlıdır. Sâbiîlerin dili olan Mandencede *sabaa* “vaftiz olmak (boy abdesti almak)” anlamına

¹² Bazı araştırmacılar, Sâbiîlerin Kur’an’da Yahudiler ve Hristiyanlarla birlikte zikredilmelerinden hareketle, Sâbiîlerin de Ehl-i Kitab kategorisine girdiğini ileri sürerler. Ancak Kur’an’da Ehl-i Kitab teriminin kullanıldığı ayetler incelendiğinde, bu iddianın doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Zira Kur’an’da Ehl-i Kitab terimi yalnızca Yahudiler ve Hristiyanlar için kullanılan teknik bir terim görünümündedir.

¹³ Bkn. *HG*, ss.15-16.

gelir.¹⁴ Vaftiz bir yabancı açısından Sâbiî cemaatinin en belirgin ve en çarpıcı karakteristik özelliğidir. Sâbiiler, kendilerince icra edilmekte olan en önemli vaftiz türüne sabaa teriminden türetilmiş olan *Masbuta* adını verirler. Bu durumda Kur'an'daki Sâbiî terimini, yaklaşık MS ikinci yüzyıldan itibaren şu anda yaşadıkları bölgede yaşayan Sâbiilerle ilişkili olarak değerlendirirsek, Sâbiî teriminin Arapçadaki “dönmek” anlamına gelen fiil köküyle bir ilgisinin olmadığı, Mandencede “vaftiz olmak” veya “boy abdesti almak” anlamına gelen sabaa kelimesinden türetilerek “yıkanan, vaftiz olan” anlamında, komşularınca Sâbiiler için bir isim olarak kullanıldığı anlaşılır. Nitekim, Arap komşuları Sâbiileri, Sâbiî teriminin Arapça karşılığı olan Muğtasıla (yıkanan, vaftiz olan) ismiyle de isimlendirmişlerdir.¹⁵

Her ne kadar Kur'an'ın nazil olduğu dönemde Sâbiilerin kimliğine ilişkin herhangi bir tartışma söz konusu olmamışsa da Sâbiilerin kim oldukları ve nerede yaşadıkları konusunda Hicri ilk iki yüzyılda yaşayan İslam alimleriyle sonraki dönem alimleri arasında keskin bir görüş farklılığı dikkati çekmektedir. Abdullah ibn Abbâs (ö. 687), Mücâhid (ö. 722), Atâ ibn Ebî Rabah (ö. 732), Hasanü'l-Basrî (ö. 728), Ebu'z-Zenâd (ö. 747) ve Abdurrahmân ibn Zeyd (ö. 798) gibi Hicrî ilk iki yüzyılda yaşayan İslam âlimleri, Sâbiilerin yaşadıkları yer olarak Güney Mezopotamya'yı gösterirler. Örneğin Ebu'z-Zenâd onların Kusâ'da, Atâ ise Savâd'da yaşadıklarını söyler. Abdurrahman ibn Zeyd ise onların Musul civarında (Cezîretü'l-Mavsıl) yaşadıklarını belirtir. Sâbiilerin yaşadıkları belirtilen bütün bu bölgeler günümüz Sâbiilerinin ya da Mandenlerin yaşadıkları

¹⁴ MD, ss.388-89.

¹⁵ Krş. İbn Nedîm, Muhammed ibn İshâk, *Kitâb el-Fihrist*, Leipzig 1872, s.340.

bölgelerle örtüşmektedir. Zira günümüz Sâbiîleri hâlâ büyük oranda, Kusa ve Savad'ı içine alan Güney Mezopotamya'da yaşamaktadırlar. Diğer taraftan ilk Hicri yüzyıllarda Musul yöresinde de bir grup Sâbiînin yaşamış olabileceği büyük ihtimal dâhilindedir. Zira biz, Sâbiî kaynaklarından, onların Miladi birinci yüzyılda Filistin-Ürdün bölgesinden Partlıların himayesinde dağlık Medye yöresine (Musul civarına) göç ettiklerini ve bir müddet burada ikamet ettikten sonra gruplar halinde Güney Mezopotamya'ya doğru hareket ettiklerini biliyoruz. Bu durumda onlardan küçük bir grubun Musul civarında kalmış olması muhtemeldir. Zaten Sâbiîlerin Mezopotamya'da sürekli dağınık olarak yaşadıkları öteden beri bilinmektedir.¹⁶ Ayrıca bu dönem İslam âlimlerinin Sâbiîlerin dinsel yapıları ve karakteristik özellikleriyle ilgili verdikleri bilgiler de oldukça önemlidir, bunlar da büyük oranda günümüz Sâbiîlerinin (Mandenlerin) özellikleriyle uyuşmaktadır. Bu İslam alimleri Sâbiîliğin Yahudilik, Hristiyanlık ve Mecusilik arasında (ya da bunlara benzer) bir din olduğunu ifade ederler. Yine bu âlimler Sâbiîlerin inanç ve ibadetleriyle ilgili olarak kendi sınırlı gözlemleri doğrultusunda çeşitli görüşleri ileri sürerler. Bunlardan bir kısmı Sâbiîlerin tek bir tanrıya inandıklarını ileri sürerken, diğer bir kısmı onların meleklerle taptıklarını ve Zebur okuduklarını iddia ederler. Yine bir başkası ise onların Hz. Nuh'un ümmeti olduklarını ileri sürer.¹⁷ Birtakım yanlış değerlendirmeler bir tarafa bırakılacak olursa ilk dönem İslam âlimlerinin Sâbiîlerle ilgili olarak verdikleri bilgiler günümüzde de hâlâ aynı bölgede yaşayan Sâbiîlerin (Mandenler) özellikleriyle uyuşmaktadır. Ancak bu İslam âlimleri, dışa kapalılığı ve gizliliği (esoterizm) kendileri için esas alan

¹⁶ Krş. El-Bîrûnî, age., ss.188, 314.

¹⁷ Bkn. Gündüz, "Kur'an'daki Sâbiîlerin Kimliği Üzerine", ss.50-57.

Gnostik bir toplum olan Sâbiîleri yeterince anlayamamış ve onlarla ilgili sadece kendi değerlendirmelerine dayalı bazı görüşler ileri sürmüşlerdir. Örneğin Sâbiîlerin ilâhi tarzında olan *Qolasta* gibi günlük ibadetlerle ilgili dini metinleri Zebur sanılmıştır. Yine, Sâbiîlerin tapındıkları yüce varlığa verdikleri bir isim olan Malka d Nhura (Işık Kralı) terimindeki Malka, Arapçadaki melek terimiyle karıştırılmış ve Sâbiîlerin meleklerle taptıkları sanılmıştır. Öte yandan Sâbiî dinsel geleneğinin özellikleri dikkate alındığında, bu İslam alimlerinin Sâbiîliğin Hristiyanlık, Yahudilik ve Mecusilik arasında bir din olduğu yönündeki kanaatlarıyla ne kadar isabetli bir teşhiste bulundukları anlaşılır. Çünkü Yahudi geleneği içerisinde doğup filizlenen Sâbiîlik uzun tarihi içerisinde hem Hristiyanlıktan hem de Mecusilikten birçok unsuru adapte ederek bünyesinde eritmiştir. Dolayısıyla Sâbiî kült ve ritüellerinde başta Yahudilik olmak üzere Hristiyan ve Mecusi geleneklerinin damgasını taşıyan birçok unsur yer almaktadır. Öte yandan bu döneme ait İslam alimlerinin Sâbiîlikle ilgili ifadelerinde, sonraki dönemlerdeki Sâbiî tanımlarına mührünü vuran yıldız ve gezegen kültüne değinmemeleri oldukça dikkat çekicidir.

Genellikle MS 9. yüzyılın son dönemlerinden itibaren İslâmî kaynaklarda Sâbiîlerin kim oldukları ve nerede yaşadıkları ile ilgili ilk döneme ait değerlendirmelerden farklı görüş ve değerlendirmeler yer almaya başladı. Bu döneme ait İslâmî kaynakların birçoğu Sâbiîleri Harran'da yaşayan ve yıldızlara, gezegenlere ve bunlara ait putlara tapınan "Harran Sâbiîleri" ve Basra ile Vâsıt arasındaki bataklık bölgede yaşayan ve inanç ve ibadet sistemi açısından Harran'dakilerden tamamen farklı olan "Bataklık Sâbiîleri" diye iki gruba ayırdılar. Bu döneme ait kaynakların hemen hepsi, Harrânîlerin

MS 10. yüzyıldan itibaren sosyo-kültürel alanda gösterdikleri parlak başarılarla paralel olarak eserlerinde Sâbiîlerin inanç ve ibadetleri başlığı altında Harranîlerin inanç ve ibadetlerini işlediler ve Sâbiîler olarak sürekli Harranîleri ön plana çıkardılar.¹⁸ Hatta bu dönemde çoğu yazar eserinde Sâbiîliği kısaca “putperestlik” ya da “sapkınlık” ile özdeşleştirdi ve Eski Türk dininden Eski Mısır ve Yunan dinine, Çin dinlerinden Asur-Babil dinlerine kadar tüm dinsel gelenekleri Sâbiîlik olarak niteledi.

Hicrî ilk yüzyılda yaşayan İslam âlimleri Sâbiîlerin kim oldukları ve özellikleri konusunda Sâbiîlerle Harranlı paganlar arasında herhangi bir irtibat kurmayıp, Sâbiîlerin Güney Mezopotamya’da yaşadıklarını ve Yahudilik, Hristiyanlık ve Mecusilik arasında bir dini yapıya sahip olduklarını vurgularken, sonraki kaynaklarda Harran halkının Sâbiîlikle özdeşleştirilmesi ve Harranîlerin karakteristik özellikleri olan gök cisimlerine tapmanın Sâbiîlik olarak gösterilmesi, hatta Sâbiîliğin basitçe putperestlik olarak anlaşılması nasıl açıklanabilir? Problemin çözümü Harran halkının Sâbiîlikle olan ilişkisinin ortaya konulmasına bağlıdır. Çeşitli İslâmî kaynaklarda Harran halkının Abbasi halifesi Me’mun döneminin sonlarında (MS 832/33), Me’mun’un ölüm tehdidinden kurtulabilmek ve sahip oldukları zımmî statüsünü devam ettirebilmek amacıyla Sâbiî ismine sığındıkları ve daha sonra birçok Harranlı’nın bu isimle meşhur oldukları belirtilmektedir.¹⁹ Hamza el-İsfahânî (ö. 961), Ebu Abdillâh Muhammed el-Havârizmî (ö. 980-81), İbnu’n-Nedîm (ö.

¹⁸ Bkn. Gündüz, age., ss.62-72.

¹⁹ Bkn. İbn Nedim, age., ss.320-21; Hamza el-İsfahânî, *Târih Sinî Mulûku’l-Ard ve’l-Enbiyâ*, Berlin (H. 1340), s.7; el-Havârizmî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Mefâtihu’l-Ulûm*, Leiden (1968), s.36.

995) ve el-Bîrûnî (ö. 1048) gibi İslam alimleri Harran halkının Abbasiler Dönemi'nde Sâbiî ismini adapte ettiklerini vurgularlar. Harranîlerin Sâbiî ismini alışlarıyla ilgili en detaylı bilgiyi veren İbnu'n-Nedîm, bununla ilgili olayı Hristiyan yazar Ebu Yusuf İşa el-Katîi'nin bir eserinden aktarır; ilgili eserinde el-Katîi, Me'mun dönemi öncesi Harran ve civarında Sâbiî ismiyle bilinen herhangi bir kişinin bulunmadığını belirtir. Bu kaynaklardan bir diğeri olan el-Bîrûnî de Harran halkının Hicri 228 öncesi dönemde Sâbiî ismini kesinlikle taşımadığını ve Harranlıların “putperestler” veya basitçe “Harrânîler” gibi isimlerle anıldıklarını vurgulamaktadır.²⁰ el-Bîrûnî'nin bu ifadesi çeşitli İslâmî ya da gayri İslâmî kaynaklarca da desteklenmektedir. İslam öncesi dönemlerde Urfalı (Edessa) Hristiyan yazarların Harran'dan “putperestler şehri” ve benzeri isimlerle bahsettikleri; yine meşhur Abbasi halifesi Harun Reşîd'in kadısı Ebû Yusuf'un (ö. 798) Harran halkının Nibtîler (Süryanca konuşan halk) ve Yunanlı mültecilerden oluştuğunu ifade ettiği bilinmektedir.²¹ Bütün bunlar Harranîlerin sonraki bir dönemde, muhtemelen Abbasiler döneminde Sâbiî ismini adapte ettiklerini göstermektedir.

Diğer taraftan, MÖ üçüncü bin yıldan Harran'ın yıkıldığı Miladi 13. yüzyıla kadar Harranîlerin inanç sistemlerini incelediğimizde, yıldız ve gezegen kültüne dayalı politeizmin (özellikle Ay Tanrısı Sin kültünün) ve buna bağlı olarak paganizmin/puta tapıcılığın Harran dininin en çarpıcı karakteristik özelliğini oluşturduğunu görürüz. Ayrıca insan kurbanı da dahil kanlı kurban ritüelleri ve Harran

²⁰ el-Bîrûnî, *The Chronology of the Ancient Nations*, s.315.

²¹ Ebû Yusuf, Yakub ibn İbrahim, *Kitâbu'l-Harac*, Kahire, H. 1396, s.43; Fehervari, G., “Harran”, *EI*, 3, s.227.

yöresinin Yunan kültürü etkisine girdiği dönemlerden itibaren görülen Hermetik gelenek de Harranîlerin karakteristik özellikleri arasında yer almaktadır.²² Yukarıda bazıların isislerini verdiğimiz Sahabe ve Tabiîn dönemine ait İslam âlimlerinin Sâbiîlerin özelliklerine dair ifade ettikleri görüşleri Harranîlerin bu özellikleriyle karşılaştırdığımızda, Sâbiîlerle ilgili verilen bilgilerle Harranîlerin herhangi bir ilgisinin olmadığını açıkça görürüz. Dolayısıyla bu da Harranlıların sonraki bir dönemde Sâbiî ismini aldıklarını göstermektedir.

Sâbiî ismi altında Harran putperestleri sonraki dönemlerde tıp, edebiyat, çeviri ve diğier çeşitli bilim dallarında meşhur olmuş, hatta bazıları halifelerin sarayına kadar yükselmişlerdir. Bunlardan bir kısmı (örneğin Sâbit ibn Kurrâ, ö. 900), halifelerin huzurunda saraylarda yapılan tartışmalarda İslama karşı hararetle Harran paganizmini savunmuştur. Harraniler, Sâbiî ismi altında bu şekilde sivrilip pek çok alanda parlak bir dönem yaşarken, Güney Mezopotamya'da yaşayan asıl Sâbiîler ise kendi Gnostik yapılarına uygun olarak toplum içerisinde sönük ve gölgede kalmışlar ve bir bakıma unutulmuşlardır. Dolayısıyla son dönem İslamî kaynaklarda Sâbiîler adı altında özellikle Harrânîler ön plana çıkmış ve onların inanç ve ibadetleri Sâbiîlik olarak sunulmuştur. Yine bu nedenle Sâbiîlik kısaca "yıldızlara, gezegenlere ve bunlar adına yapılan putlara tapma" şeklinde tarif edilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte zaman zaman bazı kaynaklar, Harranîlerin gerçek Sâbiî olmadıklarını, zira Sâbiîlerin Güney Mezopotamya'da yaşadıklarını ve bunların

²² Harranîlerin dinsel gelenekleri için bkn. Gündüz, Ş., *The Knowledge of Life*, Oxford University Press, 1994, ss.134-191.

Harranlılardan inanç ve ibadet yönünden farklı bir yapıya sahip olduklarını vurgulamışlardır.

O halde gerçek Sâbiiler ya da Kur'an'da Yahudi, Hristiyan ve Mecusilerle birlikte zikredilen Sâbiiler, Güney Mezopotamya'da yaşayan ve sonraki kaynaklarda "Batalık Sâbiileri" ya da "el-Muğtasılah (vaftiz olanlar)" gibi isimlerle adlandırılan gruptur. Klasik İslâmî kaynaklarda bunlarla ilgili olarak verilen bilgiler daha ziyade gözleme dayalı olup, Sâbiilerin gerçek yapılarını yansıtmada konusunda oldukça yüzeyseldir.

II.

Tarihi Gelişimi

Sâbiîlik oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Sâbiî geleneği birbirine zıt gibi görünen pek çok unsuru bir arada bulundurulur. Bu durum, Sâbiî kutsal kitapları incelendiğinde açıkça görülebilir. Örneğin, baştan sona hemen hemen bütün Sâbiî literatüründe Yahudiler ve Yahudiliğe ait kavram ve fikirler -Adonai de dahil olmak üzere yerilip lanetlenirken, bazı metinlerde bu kavram ve fikirlerden bazıları oldukça olumlu ifadelerle yer almakta ve bu konuda diğer dini literatürden oldukça farklı bir yaklaşım sergilenmektedir. Bunun en açık örneği Adonai kavramıyla ilgilidir. Yahudi geleneğinde tanrının kutsal ismi Yahve'ye alternatif bir isim olarak kullanılan Adonai (Adonay = efendi, rab) terimi, Sâbiî dini metinlerinde genellikle “Yahudilerin tanrısı” olarak geçmekte ve sık sık “sahte tanrı” ve “kötü ruhların ve karanlık güçlerin lideri” gibi ifadelerle yerilmektedir.²³ Buna karşın bazı kutsal metinlerde ise nadiren de olsa Adonai övülmekte ve hatta Sâbiîlerin bir

²³ Bkn. *MIT*, ss.155, 295; *MD*, s.389; *Ginza*, ss.25, 43; *Jb*, s.192.

zamanlar tazim ettikleri varlık olarak bahsedilmektedir.²⁴ İlk bakışta bir çelişki gibi görünen bu durum, Sâbiû literatüründe yer alan diğer bazı kavram ve fikirler için de söz konusudur ve tarihi gelişim süreci içerisinde Sâbiû geleneğinin çeşitli safhalarını ve değişik dönemlerini temsil etmektedir.

Benzer bir problem Sâbiî toplumunun tarihiyle ilgili olarak da karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde serpiştirilmiş vaziyette Fırat, Dicle ve Karun Nehirleri boyunca Irak ve İran'ın kasaba ve köylerinde yaşayan Sâbiüler, kapalı toplum yapıları ve etnoğrafik özellikleriyle, bir arada yaşadıkları Arap ve İranlı komşularından kolayca ayırt edilebilmektedirler. Sâbiülerin bu özelliklerinden dolayı çeşitli bilim adamlarınca, Sâbiülerin bu bölgenin temel halkı olmadıkları ve muhtemelen başka yörelerden göç ederek buraya yerleşmiş olabilecekleri doğrultusunda bazı teoriler de ortaya atılmıştır. Nitekim antropolog H. Field, içinde bulunduğumuz yüzyılın ilk yarısında Irak Sâbiileri üzerine yaptığı antropolojik çalışmaları sonucu, Sâbiülerin ırk olarak Irak'taki komşularından farklı olduklarını ve muhtemelen Batı İran'la ilişkili olabileceklerini iddia etmiştir.²⁵

Dolayısıyla gerek Sâbiî geleneğindeki çeşitli unsurların daha iyi anlaşılıp tahlil edilebilmesi ve gerekse Sâbiî toplumunun menşei konusunda sağlıklı görüşlerin ileri sürülebilmesi için Sâbiülerin öncelikle tarihi yönden ele alınıp incelenmeleri gerekir.

²⁴ Bkn. *HG*, s.3; *MIT*, ss.155, 159.

²⁵ Field, H., *The Anthropology of Iraq*, I, 2: *The Lower Euphrates-Tigris Region*, Chicago, 1949, s.310.

1. Sâbiîliğin Doğuşu

Sâbiîliğin menşei ve buna bağlı olarak Sâbiîlerin orijinal vatanı konusunda Batı'da çeşitli teoriler ileri sürüldü. K. Kessler, W. Anz, H. Zimmer ve W. Brandt gibi bilim adamları Sâbiîliğin temelini eski Babil dinine dayandığını, Sâbiî geleneğinde yer alan Babil dinine ait bazı kalıntıları ön plana çıkararak ispatlamaya çalıştılar.²⁶ Özellikle Kessler tarafından savunulan bu teori, temelde Kessler'in Gnostisizmin menşei konusunda kendisi tarafından ileri sürülen, Gnostik dünya görüşünün eski Babil dinine dayandığı fikri ile iç içeydi. Zira Sâbiîlik asrımızda neredeyse kaybolmak üzere olan Gnostik dünya görüşünün baştan sona hakim olduğu yaşayan bir gelenektir. Gnostisizmi ve buna bağlı olarak Sâbiîliği eski Babil dinine dayandıran Kessler, bu fıkırdan hareketle Sâbiîlerin orijinal vatanlarının da şu anda yaşadıkları bölge olan Güney Mezopotamya olduğunu iddia etti. Sâbiîlerin ana vatanının Babil bölgesi olduğu ile ilgili bu teori, J.B. Segal gibi günümüz modern bilim adamlarından bazıları tarafından da hâlâ savunulmaktadır.²⁷

Sâbiîliğin, Güney Mezopotamya yerlilerince Babil dinsel geleneği esas alınarak yoğrulup geliştirilen bir yapı olduğu görüşünü savunan bu bilim adamları, bu görüşlerine dayanak olarak Sâbiî literatüründe yer alan Babil diniyle ilişkili olabilecek bazı hususları öne çıkardılar. Ancak onlar Sâbiî literatüründe yaygın olarak yer alan, Sâbiîliğin menşei ve Sâbiîlerin ana vatanı konusunda Sâbiîlerin kendi ifade ve

²⁶ Bkn. Pallis, S.A., *Essay on Mandaean Bibliography 1560-1930*, Amsterdam, 1933, s.64; Yamauchi, E.M., "The Present Status of Mandaean Studies", *JNES*, 25, 1966, s.91.

²⁷ Segal, J.B., *Review of E.M. Yamauchi, Gnostic Ethics and Mandaean Origins*, Cambridge, 1970, *BSOAS*, 36, 1973, ss.134-35.

görüşlerini yansıtan ibarelere dikkat etmediler. Yine bu bilim adamları, Sâbiî literatürüne neredeyse hakim durumda olan ve Sâbiîliğin Filistin-Ürdün bölgesiyle hayatî ilişkisini ortaya koyan Nasurâi, Yardna, Hauran-Hauraran ve Mandai gibi Sâbiîlikteki temel kavram ve figürleri ve Batı ile ilişkili diğer unsurları ihmal ettiler.

Bir diğer grup bilim adamı ise Sâbiîliğin eski İran dinsel geleneğiyle ilişkili olabileceğini iddia etti. Sâbiîlerin köken olarak Doğu'ya ait oldukları görüşüne katılan bu bilim adamları, Sâbiîlikteki eski İran kültleriyle ilişkili olabilecek hususları ele alarak, buradan Sâbiîliğin temel inanç ve ibadetler açısından İran'a dayandığını iddia ettiler. Örneğin, bu grubu oluşturan araştırmacılar E.S. Drower, Sâbiîlikle ilgili çalışmalarının ilk dönemlerinde kaleme aldığı, çeşitli Sâbiî inanç ve ibadetlerinin (ışıkla karanlık güçler arasında mevcut olduğuna inanılan bir çeşit düalizm, Masiqta, Zidqa Brika, çeşitli kült objeleri ve benzeri hususların) Mitraizm ve Parsizm gibi İran ekolüne ait çeşitli sistemlerle karşılaştırılması çalışmaları sonucu, Sâbiîliğin İran orijinli bir din olduğunu iddia etti.²⁸ Fakat Drower, daha sonra bu fikrinden vazgeçerek Sâbiîliğin Filistin-Ürdün kökenli bir din olduğunu savunan gruba katıldı.²⁹ Sâbiîliğin İran kökenli bir din olduğunu iddia eden bilim adamları da Sâbiîliğin Babil orijinli olduğunu kabul edenler gibi, tek taraflı olarak konuya yaklaştılar ve dolayısıyla Sâbiîliğin özünü oluşturan pek çok hususu çalışmalarında dikkate almadılar.

²⁸ Bkn. Drower, E.S., "The Mandaean To-day", *The Hibbert Journal*, 37, 1938-39, s.435; *MII*, ss.xixvd, 239.

²⁹ Drower, E.S., *The Secret Adam. A Study of Nasoraean Gnosis*, Oxford (1960), ss.xi-xv; aynı yazar, "Mandaean Polemic", *BSOAS*, 25, 1962, ss.438-48.

Üçüncü grubu oluşturan bilim adamları ise Sâbiîliğin ve Sâbiîlerin menşeinin Filistin-Ürdün bölgesindeki çeşitli vafizci mezhepler arasında aranması gerektiğini öne sürdüler. R. Bultmann, M. Lidzbarski, R. Macuch ve K. Rudolph gibi araştırmacılar, Sâbiîlikteki inanç ve ibadetleri şekillendiren temel kavram ve fikirleri tahlil ederek Sâbiîliğin Hristiyanlık öncesi dönemde Ürdün Nehri havzasında (Transjordan'da) heretik Yahudi fırkaları arasından doğmuş olabileceğini savundular.³⁰ Hatta bu grubu oluşturan bilim adamları arasından R. Bultmann ve R. Reitzenstein gibi bazı araştırmacılar, Filistin-Ürdün bölgesinde Sâbiîliğin, Hristiyanlığın doğuşuna ortam hazırlayan ve Hristiyanlıktaki Pavlus Kırstolojisi ile Dördüncü İncil'de (Yuhanna İncili) yer alan Gnostik unsurlara kaynak teşkil eden bir dinsel gelenek olduğu görüşünü savundular.³¹ Sâbiîliğin ve Sâbiîlerin Batı menşei ve özellikle de Hristiyanlık öncesi dönemde mevcut olduğu ve Hristiyanlıktaki bazı unsurları etkilediği fikri, Yeni Ahit üzerine çalışan bazı bilim adamlarınca (özellikle Hristiyanlarca) şiddetle tenkit edildi.³²

³⁰ Bkn. Lidzbarski, M., "Alter und Heimat der mandäischen Religion", *ZNW*, 27, 1928, ss.321-27; *Ginza*, ss.vi-xii; Kraeling, C.H., "The Origin and Antiquity of the Mandaean Religion", *JAOS*, 49, 1929, ss.195-218; Macuch, R., "Alter und Heimat des Mandäismus nach neuerschlossenen Quellen", *ThLZ*, 82, 1957, ss.402-7; aynı yazar, "Anfänge der Mandäer", in F. Altheim and R. Stiehl (eds.), *Die Araber in der Alten Welt*, II, Berlin (1965), ss.76-191; Rudolph, K., "Problems of a History of the Development of the Mandaean Religion", *HR*, 8, 1969, ss.210-35.

³¹ Bkn. Yamauchi, E.M., *Pre-Christian Gnosticism: A Survey of Proposed Evidences*, Tyndale Press (1973), s.24; Dodd, C.H., *The Interpretation of the Fourth Gospel*, Cambridge (1954), ss.121-22.

³² Sâbiîlerin menşei konusunda tarafımdan yapılan Doktora (PhD) çalışmasında Sâbiîlerin Hristiyanlık öncesi dönemde heterodoks Yahudi grupları arasında doğmuş olabileceği, Sâbiî dini literatüründeki

Sâbiiliğin tarihi yönden incelenmesi ve ilk kez ne zaman ve nerede ortaya çıktığı konusunda ileri sürülecek her türlü görüş ve iddia iki temele dayanmak durumundadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi, Sâbiilerin bizzat kendi dini literatürleridir. Bu literatürle ilgili yapılacak çalışmalar, Sâbiiliğin özünü teşkil eden temel inanç ve ibadetlerin en eski şekilleri ve tarihi gelişim süreci içerisinde geçirdiği evreler hakkında bize temel bilgiler verecektir. Aynı zamanda bu literatürde zaman zaman karşınıza çıkan tarihi vesikalar ve şahsiyetler Sâbiilerin ilk dönemleri hakkında bize önemli ipuçları sunacaktır. Bir diğer kaynak ise Sâbiilerle ilgili çeşitli dış kaynaklardır. Bunlar coğrafik olarak Sâbiilerin etrafında yer alan Yahudiler, Hristiyanlar, Nebatiler, Maniheistler, Mecusiler ve Müslümanlara ait olup günümüze kadar gelen belgelerdir. Sâbiilerle ilgili bu kaynakların, yani hem Sâbiilerin kendi literatürlerinin hem de çeşitli dış kaynakların bir arada ele alınıp değerlendirilmesi gerekir.

Kutsal kitaplarında Sâbiiler, dinlerinin bir proto-din olduğunu, yani ilk insan olan Adem'le birlikte var olduğunu iddia ederler. Sâbiî inancına göre, Adem'in yaratılmasından sonra yüce Tanrı Malka d Nhura (Işık Kralı), ışık elçilerinden Manda d Hiia (Hayatın Bilgisi) vasıtasıyla Adem ve karısı Havva'ya, bu maddi âlemde kötü güçlerin etkisinden korunmaları ve

temel kavram ve kültlerin tarihi gelişim süreci göz önüne alınarak yeni bir bakış açısıyla incelenmesi ve çeşitli civar dini geleneklerle karşılaştırılması esasına dayalı bir çalışmayla da ortaya konmuştur. 1991'de Manchester Victoria Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları bölümüne sunulan ilgili PhD çalışmasının gözden geçirilerek yayınlanan nüshası için bkn. Gündüz, Ş., *The Knowledge of Life. The Origins and Early History of the Mandaean and Their Relation to the Sabians of the Qur'an and to the Harranians*, Oxford University Press (1994).

ışık âlemine giden yolu kavramaları amacıyla ilahi duaları ve kutsal metinleri öğretir.

“Biz Adem için bir evlilik düzenleyeceğiz,
Onu eğiteceğiz ve ona bir kadın aldıracağız.
Adem’e bir kadın bahşedeceğiz
ve onun için bir arkadaş yaratacağız.
Bir arkadaş yaratacağız biz onun için
ve onun ailesini çoğaltacağız.
İlâhiler ve ibadetlerle ilgili kitaplar okuyacağız
ve yüce Hayat dualar edecek (veya evlilik binasını kuracak).”³³

Ginza’daki bir başka ifade ise şöyledir:

“Adem’i yerleştirdiğimde
ona üç uthra (ruhânî ışık varlığı) atadım.
Ben kendimi de
Adem ve Havva için atadığım uthraların başına diktim.
Onların önünde ayakta durdum ve onlara
güzel ilâhiler öğrettim.
Onları ibadetlerle ilgili kitaplar konusunda eğittim;
öyle ki onlar, Uthraların davranışına göre Masiqtaları (ruhun yükselişi törenlerini) ifa edebilsinler.
Onlara duaları öğrettim;
öyle ki onlar yüce Hayat’la ilgili dualarla
desteklenebilsinler.”³⁴

Sâbiî literatürüne göre, şu anda Sâbiûlikte mevcut olan vaf-tiz, ayın yemekleri ve benzeri ibadetlerin prototipleri, Adem’e yaratıldığında ilahi varlıklar tarafından öğretilmiş ve tatbikatı bizzat onların gözetiminde yapılmıştır. Örneğin, vaftiz töreni ile ilgili olarak günlük dua kitabı *Qolasta*’da şu ifade yer alır:

³³ *Ginza*, s. 115.

³⁴ *Ginza*, s.119.

“Bu, ilk insan Adem’e Hibil Ziva saf mana’yı (ilahi ruhu) üflediğinde ve Adem ayağa kalkıp, hapşırarak yaşamaya başladığında, Hibil Ziva tarafından Adem’e yapılan vaftizdir.”³⁵

Qolasta’da bu ifadenin devamında ise Adem’in Hibil Ziva tarafından vaftiz edilmesi uzun uzadıya anlatılır.

Sâbiilerin dinlerini ilk insan Adem’le birlikte başlayan bir proto-din şeklinde telakki etmeleri yalnızca Sâbiilere ait bir özellik değildir. Gnostik olsun olmasın Maniheizm, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi diğer dinlerde de ilk insandan itibaren başlayan bir din anlayışı söz konusudur. Ancak Sâbiiliğin bu konuda, belirttiğimiz diğer dinsel geleneklerden önemli farklılıkları mevcuttur. Diğer dinsel geleneklerde dini literatürler, yazıldığı dönem itibarıyla din kurucusu olarak görülen kişilerin (Musa, İsa ve Mani gibi) yaşadığı devre veya daha sonraya dayandırılırken, Sâbiilerin dini literatürleri için böyle bir durum söz konusu değildir. Onlar, ifade ettiğimiz gibi, dini literatürlerinin Adem’le birlikte var olduğuna inanırlar. Bir diğer önemli fark ise diğer dinsel geleneklerin aksine, Sâbiiler için bir din kurucusu (peygamber veya kutsal ruh gibi) yoktur. Onlar dinlerinin ışık elçilerince ilk insana öğretildiğini ve sonra nesilden nesle aktararak günümüze kadar geldiğini savunurlar. Bu yönüyle Sâbiilik belki İslam’la karşılaştırılabilir. Zira Müslümanlar açısından İslam sadece Hz. Muhammed (sav) ile başlayan veya onun tarafından kurulan bir din değil, Hz. Adem’den itibaren insanlığın mükellef olduğu Allah’ın dininin adıdır.³⁶

³⁵ *CP*, ss.28-29.

³⁶ Bu nedenle Kur’an’da yalnızca tarih itibarıyla Kur’an’ın indiği dönemden itibaren yaşayan ve tevhid inancını kabul eden insanlar değil, Hz. İbrahim gibi daha önceleri yaşamış bütün muvahhidler de Müslüman olarak adlandırılmaktadır. Bkn. Al-i İmran, 67-68.

Sâbiîler, her ne kadar kendi dinlerini Adem’le birlikte var olan bir proto-din olarak görseler de tarihi vesikalar Sâbiîliği Hristiyanlık öncesi dönemden çok fazla gerilere götürmemektedir. Sâbiîlerden bahseden haricî kaynakların tamamı Milattan sonraki devirlere aittir. Şu anda eldeki mevcut verilere göre Sâbiîlerden bahseden ilk haricî kaynak durumunda olan Romalı yazar Plini, Milattan sonraki ilk yüzyılda yaşamıştır. Plini, Sâbiîlerin Arsakid (Part) hanedanından İran kralı III. Artabanus’un himayesi altında Filistin bölgesinden Arsakid krallığına göç ettiklerini söyler.³⁷ Sâbiîlikle ilgili bir diğer haricî kaynak olan ve Mecusiliğin Sasani hanedanının erken devirlerinde İran ve havalisinin resmî dini olarak kabul edildiği dönemde Mecusi başrahip Kartîr (veya Kirder) tarafından yazılan kitabede ise, aralarında Sâbiîlerin de bulunduğu Mecusilik dışındaki diğer bütün dini grupların imparatorluktan sürüldüğü ve takibât altına alındığı ifade edilmektedir. Bu kitabe, yaklaşık olarak MS 275 tarihinde yazılmıştır.³⁸ Yine Sâbiîlerden bahseden bir diğer haricî kaynak olan ve Sâbiîlerle yapılan bazı tartışmaları nakleden Maniheist metinler de (Kephalaia gibi) MS 3. yüzyıl ve sonrası kaleme alınmıştır.³⁹ Bunlardan başka Sâbiîlerle ilgili bilgiler veren Süryanî ve İslamî kaynaklar ise MS 7. yüzyıl ve daha sonrası gibi oldukça geç dönemlere aittir.

³⁷ Macuch, “Anfänge der Mandäer”, ss.130-31.

³⁸ Sprengling, M., “Kartîr, Founder of Sasanian Zoroastrianism”, *AJSL*, 57, 1940, s.221. Kartîr (veya Kirder) Mecusilik tarihinde Tansar’dan sonra ikinci önemli Mecusi başrahiptir. Bkn. Boyce, M., *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*, Routledge and Kegan Paul Ltd. 1979 , Reprinted 1987, ss.109-11.

³⁹ Rudolph, K., “Der Mandäismus in der neueren Gnosisforschung”, in B. Aland (ed.), *Gnosis Festschrift für Hans Jonas*, Göttingen (1978), s.272.

Yukarda bahsettiğimiz Plini'ye ait kaynak, Sâbiîlerin MS 1. yüzyılda Filistin bölgesinden göç ettiklerini yazmaktadır. Plini, kendilerine Mandani veya Mardani (terimin bir başka okunuşu ise Vandani şeklindedir) denilen bir Arap halkın, Arsakid kralı III. Artabanus'un (krallık dönemi MS 12-38) himayesi altında doğuya Arsakidlerin ülkesine doğru göç ettiklerini ifade eder. Burada Plini'nin bahsettiği halkın Sâbiîler olduğu kesindir zira Mandaye (Mandenler) Sâbiîlerin kendilerine verdikleri isimdir. Plini açıkça bu ismi Mandani veya Mardani şeklinde zikretmiştir. Plini'nin bu ifadesi, böylelikle günümüzde Güney Mezopotamya bölgesinde yaşayan Sâbiîlerin, MS 1. yüzyıldaki göç olayı öncesi Filistin bölgesinde yaşadıklarını ifade etmekte ve Sâbiîlerin sonradan Doğuya göç ettikleri tezini desteklemektedir.

Sâbiîlerin kendi kaynakları da Plini'nin bu ifadesini doğrulamaktadır. Sâbiî kutsal kitapları, Filistin-Ürdün bölgesini Sâbiîlerin orijinal vatanı olarak zikreder. *Ginza* ve *Haran Gawaita*'da yer alan ifadelere göre Sâbiîler, ana vatanları olan bu bölgeyi Yahudilerin kendilerine karşı yürüttükleri sindirme ve takibat politikası sonucu terk etmek zorunda kalmış ve buradan göç etmişlerdir.⁴⁰

Sâbiîlerin asıl vatanlarının Filistin-Ürdün bölgesi olduğunu destekleyen daha başka unsurlar da mevcuttur. Bunlar arasında Sâbiî geleneğinde oldukça ağırlıklı yer teşkil eden Yardna ve Hauran gibi pek çok teknik terimin bu bölgeyle ilgili olduğu zikredilebilir. Yardna (*iardna*) Sâbiî geleneğindeki en önemli ve en eski kavramlardan birisidir. Bu terim, Sâbiîlerin en önemli ibadetleri olan vaftiz için kullanılan akarsuya (Sâbiîler buna "Hayat Suyu" da derler) verilen addır.⁴¹

⁴⁰ *Ginza*, s.341; *HG*, s.3.

⁴¹ *CP*, ss.11, 50, 91.

Yardna, Filistin bölgesinde bulunan Ürdün Nehri'nin isminin Aramca telaffuzudur.⁴² Filistin menşei olan pek çok Gnostik ekol gibi⁴³ Sâbüler de göç öncesi vaftiz ibadetini ifa ettikleri Ürdün Nehri'nin kendileri üzerinde bıraktığı derin etkiler neticesi, bu nehrin ismini kutsallaştırmış ve vaftiz suyu olarak kullandıkları her akarsuya (hatta Fırat, Dicle ve Karun Nehirlerine) Yardna (Ürdün) ismini vermişlerdir. Ürdün Nehri'nin Sâbiî geleneğindeki önemine işaret eden bu ismin Sâbülikte oluşturduğu önemli yer, Sâbüilerin Ürdün nehriyle ve dolayısıyla Filistin-Ürdün bölgesiyle olan yakın ilişkilerini ortaya koymaktadır.

Sâbiî literatüründe sıkça kullanılan bir başka teknik terim Hauran ya da Hauran-Hauraran terimidir.

“Onlara saf (yüce) Hauran'dan bahset.”⁴⁴

“...onu kaldırdı ve ruhların mükemmelliğe ulaştığı Hauraran'ı gösterdi.”⁴⁵

Sâbiî literatüründe Hauran, ruhların mükemmelliğe ulaştığı yüce ilahî ülkeyi ifade etmektedir. Kutsal metinlerde Hauran sık sık Yardna terimi ile birlikte zikredilir. *Draşia d Yahya*'da Yardna'dan bahseden bir ifadede, “bu hayat suyu yüce Hauran'dan çıktı” denilir.⁴⁶ Ayrıca *Qolasta*'da yer alan vaftizle ilgili bir diğer ifadede ise “Ürdün'de (Yardna) ve Hauraran bölgesinde...” denilmektedir.⁴⁷ Bütün bu ifadeler Sâbiî

⁴² MD, s.187. Bu konuda geniş bilgi için bkn. Lidzbarski, M., *Mandäische Liturgien mitgeteilt, übersetzt und erklärt*, Berlin (1920), s.xix; Kraeling, “The Origin and Antiquity of the Mandaeans”, s.212.

⁴³ Bkn. *Jb*, ss.xixvd; *Ginza*, s.vi.

⁴⁴ *Ginza*, s.302.

⁴⁵ *Ginza*, s.593.

⁴⁶ *Jb*, s.232.

⁴⁷ *CP*, s.298.

literatüründe teknik bir terim olarak yer alan ve Sâbiîliğin erken dönemlerine ait olan Hauran kavramının, Filistin-Ürdün yöresinde (Transjordan) bulunan Hauran'a tekabül ettiğini göstermektedir. Bu da yine Sâbiîlerin bu bölgeyle olan sıkı ilişki ve irtibatlarına işaret etmektedir. Ayrıca Sâbiî literatüründe sıkça kullanılan Manda, Nbat ve benzeri terimler de Sâbiîlerin Filistin bölgesiyle olan yakın ilişkilerine delil teşkil etmektedir.

Bunlardan başka Sâbiîlikte yer alan ve Filistin-Ürdün bölgesi ile yakın ilişkili olan pek çok unsur da Sâbiîlerin bu bölgeyle olan irtibatlarını ve tarihsel bağlarını gösterir. Örneğin bunlardan birisi Sâbiîlerin kullandıkları dil olan Mandencedir (Mandaic). Aramcanın bir lehçesi olan bu dilin yazı karakterleri Filistin-Ürdün bölgesinde (özellikle Hauran ve civarında) yaşanmış olan Nebatilerin yazı karakterleriyle çok yakın ilişkilidir. Bu durum, Sâbiîlerin kendi dillerini yazma konusunda kullandıkları alfabeyi bu bölgeden aldıklarını ve sonra kendileriyle birlikte Mezopotamya'ya getirdiklerini gösterir.⁴⁸

Yukarda kısaca değindiğimiz bütün bu hususlar, günümüzde Irak ve İran'da yaşayan Sâbiîlerin göç öncesi Filistin-Ürdün bölgesinde yaşadıklarına açıkça delil teşkil etmektedir. Ancak bu noktada kendimizi Sâbiîliğin ne zaman ve nasıl doğduğu ve nasıl geliştiği problemleriyle karşı karşıya buluyoruz.

Bu problemlere bir çözüm getirmek için Sâbiî dini geleneğinin ve Sâbiî literatürünün incelenmesi gerekir. Bu konuda herhangi bir şey söylemeden önce, öncelikle Sâbiî geleneğinin ve literatürünün uzun bir zaman süreci içerisinde, pek çok civar kültürlerle temas ve etkileşim sonucu günümüzdeki haline kavuşmuş olduğu gerçeğini hatırla tutmanın son derece önemli olduğunu belirtelim. Bu özelliği nedeniyle, bu bölümün başında

⁴⁸ Bu dil için bkn. Macuch, R., "The Origins of the Mandaeans and Their Script", *JSS*, 16, 1971, ss.174-92.

da vurguladığımız gibi Sâbiî literatürü ve bu literatür ışığında oluşan Sâbiî inanç ve ibadetleri homojen bir yapıda değildir. Bu literatür zaman zaman birbirine zıt bazı ifade ve figürleri de ihtiva eder. Bu durumu göz önünde bulundurmak, Sâbiîlerle ilgili yapılacak her türlü inceleme ve değerlendirmede sağlıklı ve doğru sonuca ulaşabilmek için şarttır.

Sâbiîlik Yahudilikle ilişkili pek çok unsuru (kavramlar, figürler, çeşitli görüş ve değerlendirmeler vb.) ihtiva eder.⁴⁹ Sâbiî kutsal kitaplarında, Yahudilerin, Filistin bölgesinde kendilerine karşı takındıkları sert tutum ve uyguladıkları eza ve işkence nedeniyle, Yahudilere ve Adonai, Musa ve İbrahim gibi Yahudilikle ilişkili olan temel figürlere karşı kötüleyici ifadeler sıkça bulunur. Bununla birlikte zaman zaman zikrettiğimiz bu figürlerle ilgili oldukça olumlu ifadelere de rastlanır. Bunlardan en önemlisi *Haran Gawaita*'da yer alan şu ifadedir. *Haran Gawaita* Sâbiîlerin Filistin'den Kuzey Mezopotamya'ya göçleri olayından bahsederken şöyle der:

“...ve altmış bin Nasura (Sâbiî) yedinin işaretini terk etti ve diğer bütün ırkların tahakkümünden uzak, özgür olduğumuz bir yer olan Medye'nin tepelik bölgesine girdi (gitti). Ve onlar (orada) kült kulüpleri yaptılar. Ve hayatlarının sonuna kadar Hayat'ın çağrısı ve yüce Işık Kralı'nın gücüyle yaşadılar. Ve onlar Rabbi yani Adonai'yi sevdiler.”⁵⁰

Adonai (veya Adonay, “Rab”) Eski Ahit'te sıkça kullanılan ve Yahve'yi ifade eden bir terimdir.⁵¹ Gerek Sâbiîlikte yer alan Yahudilikle ilişkili pek çok unsur, gerekse yukarıdaki alıntıda Adonai (Yahve) ile ilgili bu ifade, Sâbiîlerin ilk zamanlarda

⁴⁹ Bkn. Gündüz, *The Knowledge of Life*, ss.83-101.

⁵⁰ *HG*, s.3.

⁵¹ Fohrer, G., *History of Israelite Religion*, tr. D.A. Green, London, 1972, s.373

Yahudi geleneğiyle olan yakın ve sıcak ilişkilerini ortaya koymaktadır. Zira bu ifadede Sâbiiler de Yahudiler gibi Adonai'ye (yani Yahve'ye) ibadet eden bir topluluk olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla Miladi ilk yüzyıl ve öncesi dönemde Sâbiilerle Yahudilik arasında mevcut olan bir irtibattan söz edebiliriz.

Sâbiiliğin menşei ve doğuşu ile ilgili probleme ışık tutacak önemli hususlardan birisi, Sâbiî geleneğinde önemli bir yer teşkil eden Nasurai kavramıdır. Nasurai (çoğulu Nasuraila) İbranca nsr (Akadca nasâru, Arapça nazara) fiil kökünden türetilmiş Mandence bir isim olup “gözetleyen, koruyan veya muhafaza eden” anlamlarına gelir.⁵² Bu isim Sâbiî literatüründe Sâbiiler için kullanılan isimlerden biridir.⁵³ Dini metinlerde Nasurai ismi iki şekilde kullanılır: (i) Sâbiilerin tarihi ile ilgili metinlerde Sâbiiler atalarından Nasuralar ismiyle bahsederler. Nitekim Haran Gawaita'da Sâbiilerin bir zamanlar Adonai'ye ibadet ettikleri vurgulanırken, onlar Nasuralar ismiyle zikredilirler. Bu yönüyle Nasurai ismi Sâbiilerin kendilerine verdikleri en eski isimdir. Bu terimden türetilen Nasuruta (Nasuraizm) da Sâbiî dinsel geleneği için kullanılan en eski bir terimdir. *Ginza*'nın tarihi açıdan en eski metinlerini ihtiva eden *Ginza Smala*'da (Sol *Ginza*) yer alan “senin silahın ışık âleminde sana gelen doğru sözler (akide) olan Nasuraizmdir (nasaruta)” ifadesi bunu desteklemektedir.⁵⁴ (ii)

⁵² MD, s.306; Osburn, W., *A Hebrew and English Lexicon*, Zanderman Publ. House, Michigan (originally publ. in London 1844), s.172.

⁵³ Diğer isimler ise “seçilmiş doğrular” anlamına gelen Bhiri Zidqa ve “bilenler, arifler” anlamına gelen Mandaila'dır. Bkn. MD, ss.53, 247.

⁵⁴ *Ginza*, s.508. Ayrıca bkn. Rudolph, K., *Gnosis: The Nature and History of an Ancient Religion*, tr. R.McL. Wilson, Edinburgh, 1983, s.343. Yine *Sol Ginza*'da, Sâbiî inanç ve ibadetlerini kabul eden prototip insanlar olarak gösterilen Hibil, Şitil ve Anuş da Nasuralar olarak adlandırılırlar. Krş. *Ginza*, s.424.

İkinci olarak, daha çok sonraki dönemlere ait metinlerde ve günümüz Sâbiî toplumu arasında Nasurai terimi, Sâbiîler arasında gizli bilgi ve sırlara sahip olanlar veya inanç ve ibadetlere bağlılık açısından diğer Sâbiîlerden daha üstün durumda olanlar için kullanılmaktadır.⁵⁵ Bu yönüyle Nasurai terimi Sâbiî cemaatinin tamamı değil, sadece belirli bir grubu için kullanılan bir isim durumundadır.

Tarihi açıdan Nasurai teriminin Sâbiîlerin kendilerine verdikleri en eski bir isim veya en azından bunlardan birisi olduğu açıktır. Nitekim, yukarıda bahsettiğimiz Sâbiîlikle ilgili haricî kaynaklardan *Kephalaia* ve Kartîr Kitabesi de Sâbiîlerden Nasurular ismiyle bahsetmektedir.

Çeşitli kaynaklardan Nasuraların Hz. İsa öncesi dönemde Yahudilik içerisinde türemiş olan ve Kudüs merkezli ortodoks Yahudilerle anlaşmazlığa düşen çeşitli Yahudi fırkalarından ayrılıkçı (heterodoks) bir grup olduğunu anlıyoruz. 4. yüzyıl Kilise Babalarından Epiphanius, *Panarion* isimli eserinde Gilead, Başan ve Transjordan (Ürdün Nehri havzası) bölgelerinde yaşamış olan Nasurular isminde bir Yahudi mezhebinden bahseder. Epiphanius, bu grubun Hristiyanlık öncesi dönemde yaşadığını belirtir ve bunların, İsa sonrası dönemde ortaya çıkan Hristiyan veya Yahudi-Hristiyan Nazuralar (Nazoraioi) mezhebinden ayrı olduklarını vurgular.⁵⁶ Epiphanius, ayrıca ilk Hristiyan cemaatinin de Nazuralar olarak adlandırıldığına dikkat çeker. Ancak o ilk Hristiyanların kullandığı isim olan Nazura ismiyle Hristiyanlık öncesi dönemde var olan heterodoks Yahudi akımı Nasuraların ismini birbirin-

⁵⁵ Drower, *The Secret Adam*, s.ix; aynı yazar, "The Mandaean Today", s.438.

⁵⁶ Epiphanius, *The Panarion of Epiphanius of Salamis, Book I (Sects 1-46)*, ed. and tr. F. Williams, Leiden (1987), ss.42vd, 116.

den ayırır ve Yahudilerce Nasuralar olarak adlandırıldıklarını vurguladığı ilk Hristiyanlarla ilgili olarak şöyle der:

“Onlar kendilerini Nasuralar olarak da adlandırmadılar. Zira Nasuralar mezhebi Mesih’ten önceydi ve Mesih’i tanı-mıyorlardı.”⁵⁷

Epiphanius, ilk Hristiyanlara verilen bu ismin Hz. İsa’nın yetiştği köyün ismi olan Nazarath (Nâsıra) isminden gelmiş olabileceği görüşünü de savunmaktadır.⁵⁸ Ancak Yahudi ay-rılıkçı akımlarından Nasuraların özellikleri ile İsa’nın ve onun ilk cemaatinin özellikleri karşılaştırıldığında Epiphanius’un bu konuda yanlış olduğu açıkça görülür. Epiphanius’un da belirttiği gibi Nasurai ismi Hz. İsa öncesi dönemde merkezi Yahudiliğe karşı çıkan bir camaatin üyelerine verilen addır. Bunların özellikleri arasında dikkat çekici olanlar şunlardır: Kurban sistemine, kader ve astrolojiye karşı çıkmak, et ye-memek, cumartesi yaşağını gözetmek ve sünnet olmak. Yine Epiphanius’un ifadelerine göre Nasuralar, Eski Ahit peygam-berlerinin tamamını kabul ederlerdi. Musa’nın birtakım ilahi emirler aldığını kabul ederler, ancak bunun Kudüs merkezli ortadoks Yahudi cemaatinin elinde bulunan Pantatök (To-rah) olmadığını iddia ederlerdi. Ayrıca Nasuralar, Yahudile-rin ellerinde bulunan kitapların da rahipler tarafından uydu-rulmuş şeyler olduğunu söylerlerdi.⁵⁹

Epiphanius’un bu ifadelerinden Nasuraların heretik (sap-kın) bir Yahudi mezhebi olmaktan ziyade heterodoks (aşırı muhafazakar) bir görünüm arzettiğini anlıyoruz. Zaten teri-

⁵⁷ Epiphanius, age., s.116.

⁵⁸ Epiphanius, age., ss.116-17.

⁵⁹ Epiphanius, age., ss.42vd.

min İbranca fiil kökü olan nsr, “korumak”, “gözetmek” ve “muhafaza etmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁰

İlk dönemlere ait çeşitli Yunanca Yeni Ahit metinlerinde ve Yunancadan, Kıpticeye çevrilmiş olan bazı kaynaklarda Hz. İsa, Nazuran (nazarene) lakabıyla adlandırılmıştır.⁶¹ Gnostik İncillerden Filip İncili’nde Nazuran teriminin “gizli olan şeyleri ifşa eden” ve “gerçek olan” anlamlarına geldiği ifade edilir.⁶² Diğer taraftan *Talmud*’da Hz. İsa nusrî ve Hristiyanlar nusrîm terimleriyle zikredilir.⁶³ Ayrıca doğu Aramca lehçelerinden bir diğeri olan Süryanca’da da Hristiyanlar nasraye ya da nasranâye terimleriyle ifade edilmektedir.⁶⁴ Bu durumda İbranca Nasura terimindeki vurgulu s’nin Yunancada z şeklinde telaffuz edildiği ve dolayısıyla bu terimin Yunanca metinlere Nazura olarak girdiği söylenebilir. Hz. İsa’nın da Yahudi toplumunun bir üyesi olarak yetiştiğini, fakat daha sonra kendisine uyanlarla birlikte merkezi Yahudiliğe karşı bir akım oluşturduğu gerçeğini göz önüne alırsak, merkezi Yahudilerin Hz. İsa ve ona tabi olan ilk İsa cemaatini de İsa öncesi dönemden beri var olan ayrıntı Nasuralardan olmakla suçlamalarından dolayı bu isimle adlandırdıkları anlaşılır.

Kendilerini Nasuralar olarak isimlendiren Sâbiîlerle Epiphanius’un bahsettiği Hristiyanlık öncesi dönem Nasuraları arasında bir ilişki ve irtibat olduğu kuvvetli bir ihtimaldir.

⁶⁰ Bkn. Osburn, *A Hebrew and English Lexicon*, s.172.

⁶¹ Bkn. Giversen, S., *Apocryphon of Johannis*, Copenhagen, 1963, s.47; Bruce, F.F., *The Acts of the Apostles. The Greek Text with Introduction and Commentary*, Michigan, 1984, ss.90-91.

⁶² Isenberg, W.W., “The Gospel of Philip”, in J.M. Robinson (ed.), *The Nag Hammadi Library in English*, Leiden, 1988, ss.144, 147.

⁶³ Bruce, *Acts of the Apostles*, ss.90, 422.

⁶⁴ MD, s.285.

Sâbiî geleneğinde ağırlıklı bir yer teşkil eden Yahudilikle ilişkili unsurlar ve Sâbiî kutsal metinlerinde Sâbiîlerin Filistin bölgesindeki yaşantılarından bahseden ifadeler de bu kanaati desteklemektedir.

Sâbiîlerin (veya ilk Sâbiîlerin) ayrılıkçı Yahudi akımlarıyla olan ilişkisini destekleyen daha başka hususlar da vardır. Ayrılıkçı Nasuralardan başka milattan hemen önceki yıllarla milattan sonraki ilk yüzyılda Filistin-Ürdün bölgesinde ortaya çıkan ve ayrılıkçı bir karakter taşıyan çeşitli diğer Yahudi fırkalarıyla Sâbüler arasındaki benzerlikler de oldukça dikkat çekicidir. Çeşitli kaynaklardan, Hz. İsa öncesi dönemde Filistin-Ürdün bölgesinde merkezi ortadoks Yahudi akımlarını temsil eden Ferisiler ve Saddukiler dışında Esseniler, Hemerobaptistler, Ossaeenlar ve Herodianlar gibi çeşitli Yahudi mezheplerinin var olduğunu ve bunlardan bazılarının Hz. İsa sonrası dönemde de varlıklarını bir müddet devam ettirdiklerini öğreniyoruz.⁶⁵ Bütün bu akımların ortak özellikleri, hepsinin de kendi dönemlerindeki Yahudilikle ilgili resmî din anlayışına karşı çıkmalarıdır. Sâbülik bu mezheplerle çeşitli yönlerden ortak özelliklere sahiptir. Örneğin; Sâbülikteki en önemli ve göze çarpıcı ibadet olan vaf-tiz ile Esseniler ve Hemerobaptistler tarafından yapılan vaftiz arasında çok belirgin paralellikler görülmektedir. İlerde geniş şekilde inceleyeceğimiz gibi Sâbülikteki vaftiz Hristiyanlıktaki dine giriş töreni ile bağlantılı olarak yapılan vaftizden farklı bir yapıya sahiptir ve bazı yönlerden, daha ziyade İslam'daki gusül ve abdeste benzemektedir. Öte yandan, Hemerobaptistlerce yapılan vaftiz ise Sâbülikteki vaftizle hemen hemen

⁶⁵ Bkn. Epiphanius, *The Panarion*, ss.47-48; Bright, J., *A History of Israel*, London, 1972, ss.465-66.

aynı özelliklere sahiptir. Epiphanius Hemerobaptistlerle ilgili olarak şöyle der:

“Bunlar ilkbahar, sonbahar, kış ve yaz her gün vaftiz olurlardı ve bu nedenle Hemerobaptistler olarak adlandırıldılar. Zira bu mezhep, günlük olarak vaftiz olmadıkça ve her türlü hatalardan temizlenilip yıkanmadıkça bir kişiye hayat (kurtuluş) yoktur görüşünü savunurdu.”⁶⁶

Vaftizin hayati öneme sahip olduğu inancı ve her zaman her gün yapılması gereken bir ibadet olduğu anlayışı Sâbiîlikte de yer almaktadır.⁶⁷ Aynı şekilde, vaftizle ilgili aynı terminolojinin kullanılması ve diğer çeşitli benzer özelliklere sahip olması açısından Sâbiîlikteki vaftiz ile bir başka Yahudi heterodoksal grup olan Esseniler (Kumran cemaatı) tarafından yapılan vaftiz arasında da büyük benzerliklerin mevcut olduğu bilinmektedir.⁶⁸ Essenîlikle Sâbiîlikte vaftizin dışında “ruhun beden hapisanesinde yaşıyor olması” doktrini ve ibadetlerde beyaz kült elbiselerinin kullanılması gibi pek çok ortak husus yer almaktadır.⁶⁹

Buraya kadar incelediğimiz pek çok husus, Sâbiîlerin veya daha yerinde bir ifadeyle proto-Sâbiîlerin (ilk Sâbiîlerin), köken yönünden Filistin-Ürdün bölgesiyle ve bu bölgenin hakim dinsel geleneği konumunda olan Yahudiliğin ayrılıkçı

⁶⁶ Epiphanius, *The Panarion*, ss. 41-42.

⁶⁷ Geniş bilgi için VII. bölüm’e bakınız.

⁶⁸ Bkn. Braun, F., “Lé Mandéisme et La secte essénienne de Qumran”, *L’Ancien Testament et L’Orient: Etudes Présentées aux VI Journées Bibliques de Louvain 1954*, Louvain (1957), ss.193-229; Rudolph, “Problems of a History of the Development of the Mandaean Religion”, s.231.

⁶⁹ Braun, “Lé Mandéisme et La secte essénienne de Qumran”, ss.193vd.

akımlarıyla yakın ilişkisini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan Sâbiiliğin Filistin-Ürdün bölgesinde doğuşu meselesiyle ilgili olarak göz önünde bulundurulması gereken bir diğer önemli husus ise Hz. Yahya'nın Sâbiî geleneğindeki rolüdür. Hz. Yahya (Yahya Yuhana) Sâbiilikte oldukça önemli tarihsel bir şahsiyet olarak kabul edilir. İbrahim, Musa ve İsa gibi önemli tarihsel şahsiyetleri kötülük güçleri olarak niteleyen Sâbiilerce Yahya, değer verilen birkaç tarihi kişilik arasında en üst değerde olan kişidir. Sâbiiler, Yahya'yı tarihsel bir kişilik olmaktan çıkartıp onu ışık âlemine ait mitolojik bir figür şeklinde telakki ederler. Yahya, Sâbiilerce “doğruluğun peygamberi” ve “ilahi elçi” şeklinde adlandırılır.⁷⁰ Ayrıca Sâbiiler onu, ilahi mesajı kendilerine getiren bir elçi, vaftiz ve ayin yemekleri gibi ibadetleri uygulayan ve öğreten bir rehber ve öğretmen, kötü güçleri altedebilmek amacıyla ışık yolunu izleyenlere kutsal metinleri okuyup tebliğ eden bir tebliğci olarak da nitelerler. Hz. Yahya'nın Sâbiilikteki rolü ve Sâbiilerce nasıl değerlendirildiğini ilerde geniş şekilde ele alacağız.⁷¹

Hz. Yahya ile ilgili Sâbiî dini literatüründe yer alan oldukça teferruatlı ve efsanevi ifadeler bir tarafa bırakılacak olursa, Yahya'yla ilgili diğer kaynaklardaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Yeni Ahit'in çeşitli metinlerinde ve Yahudi tarihçi Josephus gibi bazı yazarların eserlerinde Hz. Yahya ile ilgili az da olsa bazı bilgiler yer alır. Bunlara göre Hz. Yahya İsa'nın çağdaşı olmakla birlikte ondan yaşça biraz büyük olan bir şahsiyettir. Yahudi toplumunun bir üyesi olarak doğmuş, ancak daha sonra merkezi Yahudiliğe karşı çıkarak kendi cemaatini oluşturmaya çalışmıştır. Hz. Yahya ortadoks Yahudi cemaatinden ayrılarak her türlü sarhoş edici içkiden uzak durmak, dini hukuka sıkı

⁷⁰ HG, s.5.

⁷¹ Konuyla ilgili IV. Bölüm'e bakınız.

sıkıya sarılmak ve manevi kirlenmeden kaçınmaya azami gayret göstermeyi prensip edinen Nazirliğe rağbet etmiştir.⁷² Yeni Ahit'teki ifadelerle göre Yahya Kudüs'ten ayrılarak çölde kendi cemaatini kurmaya çalışmış ve vaftiz olmayı en önemli ibadet tarzı olarak kabul etmiştir. Nitekim Hz. İsa da onun öğretilerini dinlemeye gelmiş ve onun eliyle vaftiz olmuştur.⁷³ Hz. Yahya'nın vaftiz ibadetine verdiği büyük önem nedeniyle Yahya daha ziyade "Vaftizci Yahya (John the Baptist)" olarak isimlendirilmiştir. Hz. Yahya'nın ortadoks Yahudi cemaatinden ayrılması ve yeni öğretiler doğrultusunda kendi cemaatini kurma girişimleri merkezi Yahudilerin büyük tepkisine neden olmuş ve nihayet Hz. Yahya Yahudilerin kışkırtmalarıyla bölge yöneticisi Herod Antipas tarafından tutuklanmış, işkence edilmiş ve sonunda başı kesilmek suretiyle öldürülmüştür. Yahya sonrası Yahya'nın cemaati de büyük tâkibâta uğramıştır.⁷⁴

Hz. Yahya'ya Sâbiilikte verilen önem, onun bir peygamber ve ilahi elçi olarak kabul edilmesi ve Hz. Yahya ve cemaatinin en belirgin özelliklerinden biri olan vaftizin Sâbiilikte hayati öneme sahip bir ibadet şeklinde tasavvur edilmesi, Sâbiülerin Hz. Yahya ile olan tarihsel ilişkilerine işaret etmektedir. Bundan başka, Sâbiülerin Hz. İsa öncesi dönemlerdeki resmî Yahudiliğe karşı çıkan çeşitli heterodoks akımlarla pek çok ortak özelliği paylaşmaları ve kendilerini bir zamanlar Adonai'ye (Yahve'ye) tapanlar olarak nitelemeleri de dolaylı olarak onların Hz. Yahya ve cemaatiyle olan irtibatlarına işaret eder. Zira, Hz. Yahya da menşei itibarıyla Yahudi toplumunun bir

⁷² Bkn. *Luka*, 1:5; Epiphanius, *The Panarion*, s.116.

⁷³ *Matta*, 3:1-12, 11:2-15, 14:3-12; *Markus*, 1:6; *Luka*, 3:1-18.

⁷⁴ Josephus'un bu konuda verdiği bilgiler için bkn. Mead, G.R.S., *The Gnostic John the Baptizer*, London, 1924, ss.103-6. Ayrıca bkn. *Matta*, 4:12; *Markus*, 6:16-29; *Luka*, 3:19-20.

üyesiyken, kendi yaşadığı dönemin resmî din anlayışına karşı çıkmış ve ortadoks Yahudiliğin dışında olan öğretiler doğrultusunda kendi cemaatini oluşturmaya çalışmıştır.

Sâbiiliğin doğuşu ile ilgili olarak buraya kadar yapmış olduğumuz değerlendirmeleri kısaca şöyle özetleyebilirsiniz. Sâbiilerin menşei, Hz. İsa öncesi dönemde resmî Yahudilik anlayışına karşı çıkan aynılıkçı Nasuraizm akımına kadar uzanır. Bu hareket içerisinde yer alan proto-Sâbiiler (ilk Sâbiiler), daha sonra Hz. İsa'nın çağdaşı olan Hz. Yahya'nın vaftizci cemaati ile ilişki içerisinde olmuşlar ve Hz. Yahya'nın öldürülmesinden sonra ise Yahudilerin sıkı takibatıyla yüzyüze kalmışlardır.

2. Yahudilerle Mücadeleleri ve Göçleri

Sâbiî kutsal kitaplarında Yahudilik ve Yahudilere karşı polemik türü ifadeler ağırlıklı bir yer tutar. Bunun nedeni, çok erken dönemlerden itibaren Yahudilerle Sâbiiler veya Sâbiilerin ataları arasında cereyan eden bazı olaylar nedeniyle Sâbiilerin Yahudilere karşı duydukları nefret ve kindir.

Tarihin çeşitli dönemlerinde Kudüs merkezli resmî Yahudilik anlayışını temsil eden Yahudiler, bu anlayışın dışında kalan ve kendilerince zındıklık olarak nitelenen diğer ekolleri çeşitli yollarla sindirmeye ve yok etmeye çalışmışlardır. Bunun en açık örneğini; Yahudilerce Hz. İsa ve ona tabi olanlara karşı girişilen sindirme hareketinde görmek mümkündür. Aynı şekilde merkezi Yahudilik anlayışına karşı çıkarak ayrı bir yapı oluşturmaya çalışan ve Hz. Yahya ile proto-Sâbiileri de içinde barındıran Nasuralar hareketi de Kudüs merkezli ortadoks Yahudilerin şiddetli tepkisini çekmiştir.

Sâbiilerin erken dönem tarihlerinden bahseden Sâbiî kutsal metinlerinde, Filistin-Ürdün bölgesi ve özellikle bu

bölgedeki bazı merkezler ayrı bir yer teşkil ederler. Sâbiî metinlerinde -daha önceden de vurguladığımız gibi- Ürdün Nehri'ne (Yardna, Jordan) büyük değer ve önem verilirken, Kudüs için aynı şeyi söylemek biraz güçtür. Sâbiîler Kudüs'ü, kötü güçlerin lideri Ruha ve onun emrindeki kötü varlıklar tarafından kendi cemaatları (yani Yahudiler) için bir mekân olması amacıyla inşa edilen bir yer olarak görürler.⁷⁵ Onlara göre Kudüs ve oradaki mabet kötü güçlerin hakimiyeti için inşa edilmiştir. Öte yandan Ürdün Nehri ise Sâbiîlikle yakından ilişkili olarak gösterilen Yahya ve onun öğretisiyle irtibatlı bir yer olarak tarif edilmektedir. Sâbiîlere göre “ışık peygamberi” ve “ilahi elçi” gibi sıfatlarla nitelenen Yahya'nın tohumu ilahi güçlerce Ürdün Nehri'ne atılmış, orada beslenmiş ve daha sonra oradan su içen annesi Enişbai'nin rahmine geçmiştir.⁷⁶ Ürdün Nehri'nin bu öneminden dolayı Ürdün (Yardna) terimi Sâbiîliğin sembolü olan temel kavramlardan biri haline gelmiştir.

Sâbiîlerin zihinlerinde Ürdün Nehri'ne karşı duyulan büyük sevgi ve sempatiye karşın Kudüs'e karşı duyulan büyük öfkenin nedenini Sâbiîlerin bu bölgedeki tarihlerinde aramak gerekir. Sâbiî metinlerinde daha ziyade mitolojik anlatım tarzında karşımıza çıkan kıssalarda, Yahya öncesi dönemde Nasuraların (proto-Sâbiîlerin), Kudüs merkezli Yahudilere ve bu Yahudilerin sembolü hâline gelen Kudüs şehriyle oradaki ana mabede karşı antipatileri ifade edilir. Bu şehre ve oradaki mabede karanlık ve kötü güçlerin hakim oldukları ve şehir sakinlerinin tamamının kötü güçlerin lideri Ruha'nın emrinde oldukları

⁷⁵ “Onlar (Ruha ve çocuklarına) içinde Yahudilerin olduğu Kudüs'ü inşa ettiler. ... Onlar Kudüs'ü Yahudilere verdiler.” *Ginza*, s.341. Ayrıca bkn *HG*, s.5.

⁷⁶ *Jb*, s.82; *HG*, s.5.

vurgulanır. Sâbiilere göre Hz. Yahya, işte böylesi bir dönemde ilahi güçlerce Kudüs ve Kudüs'teki ana mabede sahip olan kötü güçlerin hakimiyeti dışında olan bir topluma önderlik ve rehberlik etmesi için gönderilir. Nasuralara (proto-Sâbiilere) önderlik eden Yahya'nın hareket merkezi Ürdün Nehri ve civarındır. Sâbiî metinlerine göre Hz. Yahya 42 yıllık hayatı boyunca bu bölgede, Kudüs'teki resmî din anlayışına karşı ilahi öğretileri savunur; pek çok öğrenci yetiştirir ve halka kutsal ibadetleri öğretir.⁷⁷ Öyle ki Hz. Yahya'nın çağdaşı olan Hz. İsa bile gelip ondan kutsal mesajı öğrenir ve onun eliyle vaftiz olur.⁷⁸ Sâbiiler Hz. Yahya'nın öldürüldüğü fikrini asla kabul etmezler. Onlara göre, dünyadan ayrılma zamanı geldiğinde Yahya ölüm meleği ile birlikte semaya yükselmiştir.⁷⁹

Sâbiî kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla Yahudiler, Yahya'nın ölümünden (veya semaya yükseltilmesi) sonraki dönemde, Yahya ve onun öğretileriyle sıkı ilişkileri bulunan proto-Sâbiilere karşı da katı bir sindirme politikası uyguladılar. Sâbiiler, atalarına karşı Kudüs merkezli Yahudilerce uygulanan bu sindirme hareketini ve zulmü kutsal kitaplarında çok dramatik bir tarzda ifade ederler.

“Sonra onlar (Ruha ve Yahudiler) dönemin önderi olan Anuş Uthra'nın halklarına karşı boş bir feryat yükselttiler ve onların kanlarını akıttılar. Öyle ki Nasuralardan ve (Yahya'nın) talebelerinden bir tek kişi bile kalmadı. ... O zaman Ürdün Nehri ve onun kolları geri çekildi ve yanındaki kuru toprağa yapıştı. Ve Abatur ve Anuş Uthra'nın bayraklarının ışığı söndürüldü.”⁸⁰

⁷⁷ HG, s.7.

⁷⁸ Bkn. *Ginza*, s.51; *Jb*, ss.103vd.

⁷⁹ HG, s.7.

⁸⁰ HG, s.8.

Sâbiîlerin zihinlerinde derin izler bırakan bu sindirme ve yok etme hareketinde, Kudüs'te Sabîî ileri gelenlerinden³⁶ kişiye karşı yapılan katliam, Sâbî kutsal kitaplarında ayrı bir yer teşkil etti.

“Yaqîf ve Benî Amîn (kabilelerin)den 365 havari öne çıktı. 365 havari Kudüs şehrinde öne çıktı. Yahudiler hiddete düştü ve Hayat'ın ismini telaffuz eden havarilerimi katlettiler.”⁸¹

Yahudilerce yürütülen bu katliamdan kurtulmayı başaran Nasuralar (ilk Sâbiîler) çareyi ana vatanları olan bu toprakları terk ederek başka yerlere göç etmekte buldular. Çeşitli kaynaklardan anladığımız kadarıyla Sâbiîlerin bu bölgeden göç etmelerinde onlara Arsakidler (Partlılar) yardım etti. Sâbiîlerin erken dönem tarihleriyle ilgili önemli kaynaklardan biri olan *Haran Gawaita*'nın günümüze kadar ulaşan nüshasında, ilgili bölümün baş tarafı eksik olmakla birlikte mevcut metinde göç hadisesiyle ilgili şu ifadeler yer alır:

“...ve kendisinde Nasuraların bulunduğu şehir olan Haran Gawaita onu alır. Zira Yahudi yöneticiler için (oraya) bir yol yoktu. Onların başında kral Ardban vardı. Ve altmışbin Nasurai Yedi'nin işaretini terk ettiler ve diğer bütün ırkların te-hakkümünden uzak olduğumuz bir yer olan Medye tepeliklerine girdiler.”⁸²

Göç olayını konu alan bu metinde özellikle iki husus dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi Sâbiîlerin Kral Ardban himayesinde dağlık Medye bölgesine doğru göç etmeleridir. Diğeri ise onların göçlerinde ilk durak yeri olan Kral Ardban'ın hakimiyetindeki Haran Gawaita'dır. Metinde söz edilen Kral Ardban'ın, Sasaniler Dönemi öncesi İran'a hakim

⁸¹ *Ginza*, s.341.

⁸² *HG*, s.3.

olan Arsakid krallarından biri olduğu kesin olmakla birlikte, aynı adla bilinen 5 kraldan hangisi olduğu açık değildir. Bununla birlikte mevcut çeşitli deliller Sâbiî metinlerinde sözü edilen Kral Ardban'ın⁸³ MS 12-38 yılları arasında hükümlen olan 3. Artabanus olduğunu göstermektedir. Bu delillerden en önemlisi Romalı yazar Plini'dir. Plini eserinde Mandani veya Mardani denilen bir halkın Filistin bölgesinden 3. Artabanus'un hakimiyetindeki Arsakid krallığına göç ettiğini zikretmektedir.⁸⁴ Önceden de belirttiğimiz gibi buradaki Mandani ya da Mardani teriminin, kendilerine Mandenler ismini veren Sâbiîleri ifade ettiği açıktır. Ayrıca Sâbiî kaynakları, az sonra ele alacağımız gibi göç sonrası Kudüs'ün ceza olarak ilahi güçlerce yakılıp yıkıldığını belirtmektedir. Kudüs'ün MS 1. yüzyılın ikinci yarısında Romalılarca yıkılması olayını göz önüne alırsak, Sâbiîlerin Filistin'den göçünün MS 1. yüzyılın ilk yarısında ve dolayısıyla 3. Artabanus döneminde gerçekleştiğini anlarız.

Göç sürecinde ilk durak olan Haran Gawaita'nın neresi olduğu meselesi de çözülmesi gereken bir başka problemdir. Bazı araştırmacılar bunun Anadolu'nun güneydoğusunda yer alan Harran olduğunu iddia ederler.⁸⁵ Fakat Haran Gawaita'nın Harran ile özdeş olması mümkün değildir. Zira metinde burasının dağlık bir bölge olduğu ifade edilmektedir. Harran'ın etrafında bir iki küçük tepe yer almakla birlikte bu bölge dağlık bir arazi değildir. Ayrıca bir diğer husus olarak, Yahya'dan itibaren Sâbiî toplumu akarsuda vaftiz olmaya hayati derecede

⁸³ *Haran Gawaita*'dan başka bu isim *Ginza*'da da yer almaktadır. Bkn. *Ginza*, s.411.

⁸⁴ Macuch, "Anfänge der Mandäer", ss.127-33.

⁸⁵ Drower, *The Secret Adam*, ss.xiii-xiv; Yamauchi, E.M., *Gnostic Ethics and Mandaean Origins*, Cambridge (1970), ss.69 n.340, 87.

önem veren bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla bu özellikte olan bir toplumun, Harran gibi çok erken devirlerden beri içme suyunu bile zor bulabilen bir yerde yerleşmiş olması mümkün değildir. Öte yandan *Haran Gawaita* isimli Sâbiî kutsal kitabının sonraki bir bölümünde bu terimin dağlık Medye'ye işaret ettiği şu ifadelerle açıkça vurgulanmaktadır:

“Anuş Uthra, Haran Gawaita olarak adlandırılan Medye dağlarına gitti.”⁸⁶

Dolayısıyla Sâbiîler göç esnasında ilk durak olarak Kuzeydoğu Mezopotamya'da yer alan dağlık Medye bölgesine yerleşmişlerdir. Sonraki devirlere ait olan bazı Süryanca kaynaklardan buranın Musul civarında bulunan dağlık Adiabene yöresi olduğunu anlıyoruz. Zira MS 8-9. yüzyıllarda yaşayan Süryani yazar Theodor bar Konai eserinde, Güney Mezopotamya'da yaşayan Sâbiî cemaatinin aslında Adiabene bölgesinden buraya göç eden bir grup Sâbiî tarafından kurulduğunu yazmaktadır.⁸⁷

Sâbiî kaynaklarına göre Yahudiler, katliamdan kaçarak göç eden Sâbiîleri dağlık Medye'ye kadar takip ederler. Fakat Sâbiîler dağlık Medye'ye ulaştıklarında Yahudiler daha ileriye gidemezler ve tekrar Kudüs'e dönerler.⁸⁸

İçlerinde derin yaralar açan bu katliam ve göç olayı sonrası Sâbiîler, daha önceden vakıf oldukları bazı tarihsel olayları bu yeni durum doğrultusunda tekrar yorumlama yoluna gittiler. Bunlardan birisi İsrail kavminin Mısır'dan Filistin'e göçünü konu alan Torah'ın Çıkış (Exodus) bölümünde anlatılan

⁸⁶ HG, s.10.

⁸⁷ Hespel, R. & R. Draguet, *Théodore bar Koni Livre des Scolies (recension de Séert) II. Mimré VI-XI*, Louvain (1982), ss.257-59.

⁸⁸ MII, s.261.

olaylardır. Bazı Sâbiî kaynakları bu olayı tekrar yorumlayarak şu şekle sokmuşlardır: Buna göre Sâbiîler, eski Mısırlılarla kendileri arasında bir irtibat kurar ve eski Mısırlıların Sâbiî dininden olduklarını varsayarlar. Mısır'da Yahudilerin lideri olan Musa, Sâbiîlere karşı bir savaş başlatır ve onları katletmeye başlar. Bunun üzerine Mısır'daki Sâbiî toplumunun başında bulunan Ardban, Sâbiîleri Mısır'dan çıkarması konusunda Yüce Işık Tanrısı'ndan bir vahiy alır. Ardban, Sâbiîleri alarak Kızıldeniz'e ulaştığında Kızıldeniz yanılır ve Sâbiîler karşıya geçerler. Bu esnada Ardban'ın kardeşi Firukh bir grup Sâbiî ile birlikte, Ardban'a katılmayıp Mısır'da Yahudilere karşı savaşmak için kalmıştır. Sonunda Firukh ve yanındaki Sâbiîler de göç etmeye karar verirler. Kardeşi Ardban'ı izleyerek Kızıldeniz'e ulaştığında denizin ikiye ayrıldığını ve Ardban ve cemaatinin karşıya geçtiğini görür. Kendisi de yanındakilerle birlikte karşıya geçmeye çalışırken, belki de daha önce kardeşine katılmayışının bir cezası olarak deniz tekrar kapanır ve orada boğulurlar. Ardban'la birlikte daha önce karşıya geçmiş olan Sâbiîler ise dağlık Medye'ye giderek oraya yerleşirler.⁸⁹ Günümüzde yaşayan modern Sâbiîler, Kızıldeniz'i geçerken boğulduklarına inandıkları bu dindashları için yıllık ayin yemekleri düzenlerler.⁹⁰

Görüldüğü gibi burada Sâbiîler katliamla sorumlu tuttukları Yahudilere karşı olan duyguları nedeniyle, Torah'ın Çıkış kıssasında Yahudilere muhalif olan eski Mısırlılarla kendi atalarını özdeşleştirmiş; Çıkış kıssasındaki mazlum halk olarak kendilerini; zalim olarak ise Yahudileri göstermişlerdir.

Sâbiîler, göç ettikten sonra, kendilerini göçe zorlayan Yahudilerin ve onların merkezleri durumunda olan Kudüs'ün

⁸⁹ *MII*, s.261.

⁹⁰ *MII*, s.10.

ilahi güçlerce cezalandırıldığına inanırlar. Sâbiî kutsal kitaplarında bu konuda yer alan bazı ifadeler şöyledir:

“Taraftarlarının kanının akıtıldığı yer olan Kudüs şehrini yok ettim. Hayat ailesini cezalandıran Yahudileri katlettim.”⁹¹

“...ve Hibil Ziva geldi ve Kudüs’ü yaktı ve yok etti. Onu harabeler yığını haline getirdi.”⁹²

Burada söz edilen Kudüs’ün yıkılışı ve Yahudilerin cezalandırılması olayı muhtemelen, MS 70 yılında cereyan eden Kudüs’ün Romalılarca yakılıp yıkılması olayıdır. MS 66-74 yılları arasında Romalı komutan Vespasian ve oğlu Titus, Yahudi yerleşim merkezlerini işgal ederek yakıp yıkmışlardır. Kudüs 70 yılında Titus tarafından işgal edilmiş, kentin büyük bölümüyle birlikte Kudüs’teki ana mabet de yıkılmıştır.⁹³

Sâbiîler, Filistin yöresindeki Yahudilerden başka, Babil yöresinde yaşayan Yahudilerin de bu olay nedeniyle ilahi güçlerce cezalandırıldıklarına inanırlar.

“Ve o (Hibil Ziva) Babil’e gitti ve oradaki bütün Yahudi din adamlarını öldürdü. Yönetimi onlardan aldı ve Yahudilerin bulunduğu her şehri toz toprak haline getirdi. ... Böylelikle Yahudilerin evi (düzeni) yok oldu ve sona ulaştı, karanlığın cemaati güçsüzleşti.”⁹⁴

Sâbiîler, kendilerini Yahudi zulmünden kurtararak haki-miyetleri altındaki bölgelere mülteci olarak kabul eden Arsakidlere her zaman büyük bir sevgi ve sempati beslediler. Öyle ki göç esnasında kendilerine himaye sağlayan Arsakid

⁹¹ *Ginza*, s.343.

⁹² *HG*, s.9.

⁹³ Avi-Yonah, M., *The Holy Land*, Thames and Hudson, 1972, s.89.

⁹⁴ *HG*, s.9.

kralı Artabanus azizleştirildi ve ona Ardban Malka adı verildi. Hatta o, yukarda da belirttiğimiz gibi, Sâbiilerce göç öncesi dönemde Sâbiî toplumunun önderi ve göç sırasındaki rehberi olarak kabul edildi.

3. Güney Mezopotamya'ya Yerleşimleri

Sâbiiler, göç sırasında ilk durakları olan dağlık Medye bölgesinde (Adiabene yöresi) büyük bir dinsel özgürlük ve hürriyete kavuştular. Kudüs ve civarındaki katliam ve sıkı tâkibât ortamından sonra Arsakidlerin himayesi altında tattıkları bu özgürlük ortamı, onların zihinlerinde yaşadıkları bir altın çağ izlenimini bıraktı. Kutsal kitaplarında bu duygularını şöyle dile getirirler:

“...ve altmış bin Nasurai, Yedi'nin işaretini terk etti ve diğer bütün ırkların takakkümünden uzak olduğumuz bir yer olan Medye tepeliklerine girdiler. Orada kült kulübeleri (tapınaklar) yaptılar ve hayatlarının sonuna kadar Yüce Işık Kralı'nın gücü ve yüce Hayat'ın çağrısı (emri) altında yaşadılar.”⁹⁵

Ancak, Sâbiilerin dağlık Medye bölgesindeki yerleşim süreleri fazla uzun sürmedi. Buraya yerleştikten bir müddet sonra bir grup Sâbiî bu bölgeden yine Arsakidlerin egemenlik sahasında olan Güney Mezopotamya'ya doğru göç etti. Sâbiî kaynaklarında bu göçün nedeni açıkça belirtilmemektedir. Ancak bazı dış kaynaklardan, bu göçe neden olan şeyin, dağlık Medye'deki artan Yahudi etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Yahudi tarihçi Josephus'un bildirdiğine göre, Adiabene yöresinde MS 1. yüzyılda önemli bir Yahudi kolonisi bulunmaktaydı. 1. yüzyıldan itibaren gittikçe artan bir şekilde bu Yahudi toplumu Adiabene'deki yönetici zümreler üzerindeki

⁹⁵ HG, s.3.

etkisini artırdı. Öyle ki Josephus, Adiabene'yi yöneten ailenin de daha sonraları Yahudiliği din olarak benimsediğini rivayet etmektedir.⁹⁶ Açıkça görüleceği gibi Adiabene bölgesinde gittikçe artan Yahudi etkinliği, Yahudilerin zulmünden kaçarak buraya sığınan Sâbiîleri rahatsız etmiş ve Yahudi etkisinden nisbeten daha uzak olan bölgelere, güneye doğru göç etmeye karar vermişlerdir. Bu ikinci göç olayı *Haran Gawaita*'da şöyle anlatılır:

“Anuş Uthra, Haran Gawaita denilen Medye dağlarına gitti ve Nasuraların kralı Artabanus'un soyundan biri olan Şitil oğlu Bhira'yı getirdi ve onu Babil'e yerleştirdi. Onu bağımsız bir güç şeklinde yerleştirdi. Onun (Bhira'nın) eşliğinde altmış bin Nasurai vardı. Ve (böylece) Babilonya'daki Nasuralar çoğaldılar ve birçok oldular. Şitil'in oğlu Bhira'nın kabilesinin bazıları, Nasuralar, Babilonya'da dört yüz kült kulübesi olana kadar onunla geldiler.”⁹⁷

Bu ifadelerlerden anlaşılacağı gibi, Medye bölgesine yerleşmiş olan Sâbiîlerden Şitil oğlu Bhira önderliğindeki büyükçe bir grup Güney Mezopotamya'ya, Babil'e göç ederek orada yerleşir. Bu ifadede göç edenlerin sayısı olarak verilen altmış bin sayısı çokluk ifade eden bir rakamdır; dolayısıyla bu ifade, sayı olarak altmış bin kişiden ziyade büyükçe bir gruba işaret etmektedir. Sâbiîlerle ilgili bilgi veren ve MS 8. yüzyılda yaşayan ilk dönem İslam âlimlerinden birisinin Sâbiîlerin Musul havalisinde yaşadıklarını söylediği bilinmektedir.⁹⁸ Sâbiîlerin Filistin-Ürdün'den başlayıp Güney Mezopotamya'da noktalanmış bu göç sürecinde Adiabene yöresinin bir ara durak

⁹⁶ Segal, J.B., *Edessa 'The Blessed City'*, Oxford, 1970, ss.41, 67; Murray, R., *Symbols of Church and Kingdom*, Cambridge, 1975, s.8.

⁹⁷ HG, s.10.

⁹⁸ Bkn. et-Tabarî, age., c.1, s.319; İbn Kesîr, age., c.1, s.104.

olduğunu, burada bir müddet yaşadıktan sonra önemli bir grubun ikinci bir göç dalgasıyla Babil yöresine gittiklerini göz önüne aldığımızda, küçük de olsa bir grup Sâbiînin, bu ikinci göç hareketine katılmayarak dağlık Medye yöresinde kaldıklarını ve ilk İslami dönemlere kadar orada yaşamayı sürdürdüklerini düşünebiliriz. Bu durumda, genellikle Sâbiîlerin Kusa ve Savad gibi Güney Mezopotamya'da bulunan bölgelerde yaşadıkları belirtilirken, bir başka rivayette onların Musul havalisinde yaşadıklarının ifade edilmesini de doğal karşılamak gerekir.

Sâbiîlerin dağlık Adiabene yöresinden Güney Mezopotamya'ya yaptıkları bu ikinci göç olayı, Ortaçağa ait bazı dış kaynaklarda da ifade edilmektedir. Yukarda bahsettiğimiz Süryani yazar Theodor bar Konai, *Scholion* isimli eserinde, kendi zamanında (MS 8-9. yüzyıllar) Güney Mezopotamya'nın Mesene bölgesinde (Basra ile Vasıt arasında bulunan bölge) yaşayan Sâbiîlerden bahsederken, buradaki Sâbiî toplumunun -Bar Konai bunlardan Mandenler ve Maşkanianlar isimleriyle bahseder- Adiabene yöresinden göç eden Ado isimli birisi başkanlığında bir grup göçmen tarafından yazmaktadır.⁹⁹ Sâbiî kaynaklarıyla Theodor bar Konai arasında Adiabene'den göç eden Sâbiî cemaatinin başkanının ismi konusunda bir ayrılık olmakla birlikte, her iki kaynak da aynı olayı, yani Sâbiîlerin Güney Mezopotamya'daki Mesene bölgesine göçlerini konu almaktadırlar.

Haran Gawaita'dan yukarda yaptığımız alıntıda vurgulandığı gibi Sâbiîler, bu bölgede (Mesene) dini açıdan özgürce yaşamaya devam ettiler. Öyle ki bu bölgede 400 Sâbiî tapınağı inşa edildi. Ancak Sâbiîlerin bu özgür yaşantıları Arsakid (Part) hanedanının Sasaniler tarafından yönetimden

⁹⁹ Hespel, R. & R. Draguet, *Théodore bar Koni*, ss.257vd.

uzaklaştırılmasıyla son buldu ve Sâbiîlere karşı yeni bir sindirme ve tâkibât altına alma hareketi yürütüldü.

“Ve sonra yönetim Kral Artabanus’un soyundan gelenlerden alındı ve onlar Babil’den sürüldüler. Hardbaeanlar (Sasaniler) krallığı devraldılar. Mamañih yine de Babilonya bölgesinde yüz yetmiş sancak ve tapınak kaldı.”¹⁰⁰

Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi, Sasaniler döneminde Güney Mezopotamya bölgesinde yaşayan Sâbiîler bir baskı ve sindirme hareketiyle yüz yüze kaldılar. Sâbiîlerin maruz kaldıkları bu durum bazı Sasani kaynaklarında da yer almaktadır. Önemli Mecusi kaynaklarından birisi olan ve Mecusiliği Sasanilerin resmî dini haline getiren imparatorluk baş rahibi Kartîr’e ait olan Kartîr kitabelerinde, imparatorluktaki Yahudiler, Hristiyanlar, Budistler ve Brahmanlarla birlikte Sâbiîlerin de imparatorluk topraklarından sürüldükleri ve takibat altına alındıkları kaydedilmektedir.¹⁰¹ Naqşi Rüstem bölgesinde bulunan ve yaklaşık olarak MS 275 yılına ait olan Pehlevî dilindeki bu dökümanda da vurgulandığı gibi, Sâbiîlerin tahminen MS 2. yüzyılın ilk yarısında Adiabene’den göç ederek gelip yerleştikleri bu bölgedeki dini özgürlükleri, 3. yüzyılın ilk yarısında (MS 226) Sasani hanedanının yönetimi devralmasına kadar devam etmiştir.

Sâbiî kaynaklarında, daha sonraki dönemlerde Sâbiî toplumu arasında zaman zaman cereyan eden bazı dini ihtilaf- lar ve mezhepleşme hareketlerine de atıflarda bulunmaktadır. Örneğin bunlardan birisi, metne göre Yahya’dan yaklaşık olarak 280 yıl sonra (takriben MS 3. yüzyılın sonunda veya 4. yüzyılın başında) cemaat arasında çıkan bir gruplaşma

¹⁰⁰ HG, s.14.

¹⁰¹ Bkn. Sprengling, “Kartîr, Founder of Sasanian Zoroastrianism”, s.221.

hareketidir. Bu olaydan bahseden elimizdeki Sâbî metninde, cemaat içerisinde “hiçbir temel üzerinde olmayan” bir grubun çıktığından ve bu grubun aslında kötü güçlerce yönlendirildiğinden, dua ve dini ibarelerin onlarca değiştirildiğinden ve bu nedenle bu grubun doğru ve saf Sâbîî doktrininden uzaklaştığından bahsedilmektedir.¹⁰²

Yine *Haran Gawaita*’da Hz. Muhammed’den yaklaşık 86 yıl önce, bu kez rahipler arasında ortaya çıkan bir ayrılıktan ve gruplaşmadan bahsedilmektedir.

“Böylelikle Nasuralar ve rahip adayları arasında bir mezhep ayrılığı ortaya çıktı.”¹⁰³

Sâbî literatüründen anlaşıldığı kadarıyla bu ihtilaf, temelde Sâbîî din adamları arasında bir kısım dini metinlerin kabul edilip edilmemesi meselesinden kaynaklanmıştır. Bir grup rahip *Haran Gawaita*’da ismi geçen, ancak şu anda elimizde mevcut olmayan “Hayat’ın Temeli” gibi bazı kitapların kutsiyetine inanıp, onları da Sâbîî dini literatürü arasında sayarken, *Haran Gawaita* editörünün de aralarında bulunduğu cemaatin büyük kısmı, bu kitapların kötü ve karanlık güçlerce dikte ettirildiğine ve bu nedenle bunların kutsiyetine inananların sapıklık içerisinde olduklarını savunmuşlardır.¹⁰⁴

Sâbiilerin yaşadıkları bölgenin 7. yüzyılda Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle Sâbiiler, Müslüman hakimiyeti altına girdiler. Müslüman yöneticiler Sâbiilere *ehl-i kitab* muamelesi yaparak, onları “anlaşmalı vatandaş” (zimmî) statüsüne aldılar. *Haran Gawaita* gibi bazı dinsel literatürlerinde Sâbiiler, Müslümanların neden kendilerine barışçıl şekilde

¹⁰² HG, ss.11-12.

¹⁰³ HG, s.13. Ayrıca bkn. HG, s.12.

¹⁰⁴ HG, ss.13-14.

davrandıklarını ve anlaşmalı statüsü tanıdıklarını kendi üsluplarıyla şöyle anlatırlar. Buna göre, Müslümanlar Sâbiîlerin yaşadıkları bölgelere geldiklerinde Sâbiîler, Müslümanlara kutsal kitaplarından bazılarını göstermişler ve bunun üzerine Müslümanlar bu kitapların gizemli gücüyle sarsılmış ve kendilerine dokunamamışlardır.¹⁰⁵

Müslümanların Sâbiîlere ehl-i kitab muamelesi yapması ve onları zımmî statüsünde vatandaşlar olarak İslam toplumunda yaşamaya kabul etmeleri, onların ehl-i kitab arasında görülmekte olmaları anlamına gelmez. Zira, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Kur'an'da ehl-i kitab terimi, Yahudiler ve Hristiyanlar için kullanılan özel bir terimdir. Cahiliye Dönemi Araplarının kendileriyle bir arada yaşayan ve kitap sahibi olmakla övünen Yahudi ve Hristiyanlar için kullandıkları ehl-i kitab terimini Kur'an da kullanmış ve bununla Yahudi ve Hristiyanları muhatap almıştır. Nitekim, Kur'an'da bu terim Yahudi ve Hristiyanlardan başka bir dinsel grup için kullanılmamaktadır. İlk dönem İslam tarihinde Müslümanlar, Yahudi ve Hristiyanlardan başka karşılaştıkları dinsel gruplara da (Mecusiler, Maniheiztler, Budistler, Hindular vb.) Yahudi ve Hristiyanlara uyguladıkları hukuki statüyü uygulamışlardır. Bu uygulamanın en büyük İslami dayanağı ise, Mecusilerle ilgili olarak Hz. Muhammed'den rivayet edilen "onlara ehl-i kitab muamelesi yapın" sözüdür. Dolayısıyla Sâbiîlere yapılan uygulamayı da bu bağlamda düşünmek gerekir. Diğer taraftan, bazı İslam alimlerinin Kur'an'daki ehl-i kitab kavramını, sözlük anlamıyla ele alıp "kitap sahibi olanlar" olarak düşündükleri ve bundan hareketle yalnızca Yahudilerin ve Hristiyanların değil, kitap sahibi olan tüm dinsel toplulukların ehl-i kitab kategorisinde ele alınması gerektiğini düşündükleri de bilinmektedir.

¹⁰⁵ Bkn. *HG*, ss.15-16.

Her ne kadar kendilerine zımmî statüsü sağlansa da Sâbiîlerin, Müslüman hakimiyetini hoş karşıladıkları ve fetih sırasında hiçbir zarar görmedikleri söylenemez. Onların Müslümanlardan hoşnutsuzluklarının en büyük göstergesi, Hz. Peygamberden “kan dökücünün oğlu Arap” şeklinde bahsetmeleridir.¹⁰⁶ Ayrıca *Haran Gawaita*’da, fetih sırasında bazı Sâbiî yerleşim merkezlerinin yıkıldığı da ima edilmektedir.

“...ve sonra kan dökücünün oğlu Arap başa geçti, kendisine bir halk edindi ve sünnet olmayı uyguladı. Bu olduktan ve bu olaylar yer aldıktan sonra bile 60 sancak kaldı.”¹⁰⁷

Fetih sonrası dönemde, Müslüman hakimiyeti altındaki Sâbiîlere karşı yerel yöneticiler tarafından zaman zaman şiddet ve sindirme politikası uygulandı. Bu olaylar çeşitli dönemlerde kutsal metinleri kopya eden Sâbiî yazarlarca kutsal metinlere ilave edildi.

“Bu çağda ve dönemde, kan dökücünün oğlu Arab’ın hakimiyetinden dünyaların sonuna kadar Nasurailere karşı zulüm ve işkence artacak, temizlik ve saflık azalacak, pislik, zina, hırsızlık ve sahtekarlık artacak.”¹⁰⁸

4. Çeşitli Civar Kültürlerle İlişkileri

Tarihi gelişim süreci içerisinde Sâbiîlik, doğal olarak çeşitli yabancı dinsel geleneklerle etkileşim içerisinde oldu. Ana vatanları olan Filistin-Ürdün bölgesinden göç ederek Güney Mezopotamya’ya

¹⁰⁶ HG, ss.12-16. Ayrıca *Ginza* ve diğer bazı kutsal kitaplarda ise Hz. Muhammed, şeytan Bizbat’la özdeşleştirilir. Bkn.*Ginza*, ss.30, 54; *Jb*, s.88.

¹⁰⁷ HG, s.15.

¹⁰⁸ HG, s.18. Bazı yerel yöneticilerce Sâbiîlere karşı zaman zaman uygulanan ve onların zihinlerinde derin izler bırakan olaylardan birisi için bkn. *DMHZ*, ss.88-91.

yerleşen Sâbiîler, uzun süren göç sürecinde geçtikleri veya yerleştikleri yörelerde hakim olan kültürlerle ister istemez çeşitli ilişkilerde bulundular. Dolayısıyla Batıdan getirdikleri ve kendi orijinal özellikleri olan Yahudilikle ve Filistin-Ürdün bölgesindeki diğer dini geleneklerle ilişkili olan hususlara, zaman zarfında İran ve Mezopotamya'ya hakim çeşitli kültürel unsurlar, doğu Hristiyanlığı ve İslam'a ait bazı özellikler ilave edildi. Bu arada zamanla şartlar değiştikçe, Sâbiîlerin erken dönem yapılarına ait bazı fikir ve düşünceleri de şekil değiştirmeye başladı. Bunun en açık örneği, daha önce de üzerinde durduğumuz Adonai (Yahve) ile ilgili düşüncelerinde görülür. Sâbiî literatüründe Adonai ile ilgili pozitif ifadeler Sâbiîlerin erken dönem inançlarını yansıtırken, onunla ilgili olumsuz yaklaşımlar ise sonraki dönemleri ifade etmektedir.

Sâbiîliğin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği aşamalar ve Sâbiîlerin çeşitli civar kültürlerle olan ilişkileri ve karşılıklı etkileşimleri dikkatle incelendiğinde, elimizdeki mevcut Sâbiî literatüründe aynı kavram ve fikirlerle ilgili olarak zaman zaman görülen çelişik değerlendirmelerin, uzun bir tarihi süreç içerisinde Sâbiîliğin geçirdiği değişim nedeniyle var olduğu daha iyi anlaşılır.

Bir dinsel sistem olarak Sâbiîlik incelendiğinde Sâbiîlikte en yoğun ve en etkin olan hususların Filistin-Ürdün bölgesiyle ve özellikle bu bölgenin egemen kültürü konumunda olan Yahudilikle ilişkili olduğu görülür. Şüphesiz bunun en büyük nedeni Sâbiîliğin köken yönünden Yahudilik içerisinde filizlenen bir hareket olmasıdır.

Gerek elimizde bulunan ve nispeten geç dönemlere ait olan Sâbiî kutsal kitaplarında, gerekse arkeolojik kazılar ya da çeşitli diğer yollarla elde edilen Sâbiîlerin erken dönemlerine ait çeşitli yazılı kült objeleri ve sihir yazmalarında, Yahudi kültürüne

ait unsurlar baştan sona hakim durumdadır. Sâbiîlikteki Yahudilikle ilişkili unsurlar başlıca 5 kategoride sıralabilir. Bunlar (i) hemen hemen bütün Sâbiî kutsal metinlerinde yer alan Adem, Havva, Habil, Şit, Nuh, Cebrail ve benzeri Eski Ahit figürleri ve Eski Ahit'ten bazı pasajların Sâbiî kutsal kitaplarına uyarlanması veya doğrudan tercüme edilmesi ¹⁰⁹, (ii) Yahudi hukukuna ait birtakım hukuk terminolojisinin Sâbiîlikçe benimsenmiş olması (bunun en açık örneği Yahudi boşanma hukuku ile ilgili *Gita*'nın Sâbiî literatüründe yer almasıdır ¹¹⁰), (iii) evlenme, çocuk sahibi olma, sadaka verme ve yeme içme ile ilgili kurallar gibi çeşitli konularda Sâbiîlik ile Yahudilik arasındaki paralellikler, (iv) rahipliğe giriş töreni ve vaftiz konusunda Sâbiîlerin uygulamaları ile Filistin bölgesindeki Yahudi geleneği arasındaki benzerlikler ve (v) son olarak Sâbiîler ile Yahudi heresisi ve heterodoksisine giren Samaritanlar, Esseniler ve Yahudi din bilgincilerince hazırlanan (rabbinik) metinlerde *Minim* olarak adlandırılan heretik gruplar arasında çeşitli konulardaki benzerliklerdir. ¹¹¹

Yahudiliğin dışında Filistin-Ürdün bölgesindeki diğer bazı dinsel gelenekler de Sâbiîlik üzerinde etkili olmuştur. Bunlar arasında, Sâbiîlerin dili olan Mandencenin yazı karakterleriyle Palmira ve Nebat yazı karakterleri arasındaki çarpıcı benzerlik ve Nebat geleneğine ait bazı figürlerin (Sâbiîlikte bir ışık ruhu olarak tasvir edilen Nbat gibi) Sâbiîlikte yer alması zikredilebilir. ¹¹²

¹⁰⁹ Eski Ahit'ten yapılan tercüme ve uyarlamalara örnek olarak bkn. *CP*, ss.73-74 (krş. Mezmurlar, 22:1, 114).

¹¹⁰ Bkn. *MIT*, s.231 (krş. Danby, H., *The Mishnah*, Oxford, 1933, s.319).

¹¹¹ Bu konuda geniş bilgi için bkn. Gündüz, *The Knowledge of Life*, ss.83vd.

¹¹² Bkn. Rudolph, K., *Die Mandäer I*, Göttingen, 1960, s.61; Macuch, "The Origins of the Mandaeans and Their Script", ss.174-92.

Göç sırasında kendilerine koruma sağlayarak, kendi ülkelerine Sâbiîleri kabul eden Partlılara karşı Sâbiîler her zaman büyük sevgi ve bağlılık duyular. Bu durum Sâbiîlerin İran kültürüne sıcak bakmalarına ve buna bağlı olarak Mitraizm ve Zerdüştlük gibi İran ekolüne ait dinsel geleneklerden pek çok unsurun zamanla Sâbiîliğe girmesine neden oldu. Sâbiîliğe giren İran'a ait unsurların özellikle kült objeleri ile ilgili oldukları dikkati çekmektedir. Ateşin rit yemeklerinde bir kült objesi olarak kullanılması bunun en önemlilerinden biridir. Ayrıca, Sâbiî ayinlerinde önemli yer tutan kutsal sancak (Drabşa) ve yüzük (Şom Yavar) gibi kült objeleri de eski İran geleneğinden ödünç alınan unsurlar arasındadır. Bunlardan başka ölü ile ilgili törenler, ayin yemekleri, kozmolojik tasavvurlar, Sâbiî takvimi ve bayramları ile eski İran geleneğine ait bu konudaki uygulama ve tasavvurlar arasında da çarpıcı benzerlikler bulunmaktadır.¹¹³

Sâbiîler yeni yerleşim merkezlerinde sadece İranlılarla değil, Mezopotamya yöresinde eski Babil dinsel geleneğini devam ettiren halkla da komşuluk ilişkileri içerisine girdiler. Bu ilişkiler sonucu zamanla eski Mezopotamya kültürüne ait birtakım unsurlar adapte edildi. Bunlar başlıca iki grupta toplanabilir: (i) Eski Mezopotamya'da yaygın olan sihir ve astroloji ile ilgili bazı inanç ve uygulamaların kabul edilmesi. Bu konudaki etkileşimin sonucu olarak Sâbiîlerce çeşitli sihir ve büyü formülleri ve astrolojik hesaplamalarla ilgili fikirler üretildi. Ayrıca sonraki dönemlerde bu konuda *Sfar Malwaşia* gibi bazı kitaplar da

¹¹³ Bkn. *MII*, ss.85vd, 204-24, 225-39; Rudolph, *Die Mandaer I*, s.57; Taqizadeh, S.H., "An Ancient Persian Practice Preserved by a Non-Iranian People: The Mandaean Calender", *BSOS*, 9, 1938, ss.603-19.

oluşturuldu.¹¹⁴ (ii) Eski Mezopotamya kültürüne ait pek çok teknik terim Sâbiiler arasında kullanılmaya başlandı.

Mezopotamya bölgesinde Sâbiiler, Nestoryanizm gibi doğu Hristiyanlığına mensup bazı ekollerle de temas içerisinde oldular. Hem Hristiyanların hem de Sâbiilerin Yahudilere karşı duydukları antipati zamanla onların daha iyi kaynaşmalarına neden oldu. Bunun sonucunda da cumartesi gününe (Şabat) karşılık pazar gününün kutsiyetinin kabulü gibi Hristiyanlıkla ilgili bazı unsurlar zamanla Sâbiilerce kabul edildi. Ancak sonraki dönemlerde Güney Mezopotamya'da yaşayan Hristiyanların Sâbiileri Hristiyanlaştırmaya çalışmaları ve bu konuda zaman zaman zor kullanma girişimleri Sâbiilerin Hristiyanlara ve Hristiyanlığa karşı çeşitli polemikler geliştirmelerine neden oldu. Bunun en açık örneğini çeşitli Sâbiî kutsal kitaplarında yer alan Hz. İsa'ya karşı ifadeler oluşturmaktadır.¹¹⁵

Yaşadıkları bölgelerin Müslümanlarca fethedilmesi sonucu Sâbiiler doğal olarak Müslümanlarla da temas kurdular ve 7. yüzyılda başlayan bu komşuluk ilişkileri günümüze kadar devam etti. Sâbiiler, hakimiyetleri altında yaşadıkları Müslümanlarla bütünleşmeleri amacıyla, kendi asıl isimleri yanı sıra zamanla Müslümanların kullandıkları isimleri de dünyalık isimleri ya da lakapları olarak kullanmaya başladılar. Ayrıca bazı durumlarda kötü güçleri kovmak için Yâsîn suresinin okunması gibi bazı İslami unsurları da adapte ettiler.¹¹⁶

¹¹⁴ Pallis, S.A., *Mandaean Studies*, tr. E.H. Pallis, London and Copenhagen, 1926, ss.19vd.

¹¹⁵ Bkn. *Ginza*, ss.28-29, 50-51. Ayrıca Hristiyanlıkta ilgili unsurlar için bkn. Segelberg, E., "Old and New Testament Figures in Mandaean Version", in S.S. Hartman (ed.), *Syncretism*, Stockholm and Uppsala, 1969, s.238vd; Burkitt, F.C., *Church and Gnosis*, Cambridge, 1932, ss.108vd; Drower, "Mandaean Polemic", s.441.

¹¹⁶ Bkn. *SM*, s.83.

III

Kutsal Kitapları

Sayıcı az olmalarına rağmen Sâbîler oldukça geniş bir dini literatüre sahiptirler. Gnostik kültün en karakteristik özelliklerini ihtiva etmesi açısından Sâbiî literatürü oldukça önemlidir. Zira bu literatür teoloji, kozmoloji ve soterioloji ile ilgili Gnostik değerlendirmelerin tipik bir örneğini sergilemektedir. Bu nedenle Sâbiî literatürü yüzyıllımızda üzerinde en fazla çalışılan dini literatürden birisi olmuştur.

Sâbiî literatüründe baştan sona homojen bir yapı görmek her zaman mümkün değildir. Başta teolojik birtakım hususlar olmak üzere, bazı konularda birbirine taban tabana zıt yaklaşımlar izlenebilir. Hatta bir tek kitap içerisinde bile bu tezatlığı görmek mümkündür. Şüphesiz ki bu durum Sâbiî geleneğinin tarihi gelişim süreci ile yakından ilgilidir. Bir önceki bölümde vurguladığımız gibi, bu uzun süreç içerisinde Sâbiîler pek çok olayla yüzyüze gelmişler ve çeşitli civar kültürlerle tanışıp kaynaşmışlardır. Bu da doğal olarak Sâbiî doktrinindeki bazı fikir ve motiflerin birtakım olaylara ve şartlara

bağlı olarak zamanla değişmesine ya da gelişmesine neden olmuştur. Önceden de belirttiğimiz gibi bunun en açık örneğini Adonai ve Musa gibi temel Yahudi figürleri konusunda görmekteyiz. 2. ve 3. yüzyıllardan kalma Sâbiî sır metinlerinde ve çeşitli kutsal kitapların Sâbiîliğin erken dönemlerini yansıtan bölümlerinde, bu figürlerle ilgili hiç bir negatif yaklaşıma rastlanmazken, hatta bu figürler olumlu ifadelerle anılırken, sonraki dönemlere ait metinlerde bunlarla ilgili olumsuz bazı yaklaşımların sergilenmesi dikkat çekicidir. Burada, Sâbiî literatüründe bu figürlerle ilgili müşahade ettiğimiz iki farklı yaklaşımdan veya bir çelişkidен ziyade, tarihsel bir gelişimden söz etmek daha doğru olur. Bu figürlerle ilgili olumlu yaklaşımlar, Sâbiîliğin Yahudi geleneğiyle sıkı fıkı olduğu erken dönemleri yansıtırken, bunlarla ilgili olumsuz yaklaşımlar ise, Yahudilerle Sâbiîler arasında cereyan eden bazı olumsuz olaylar nedeniyle Sâbiîlerin Yahudiler ve Yahudiliğe karşı geliştirdikleri çeşitli polemikleri yansıtmakta ve dolayısıyla daha sonraki dönemleri ifade etmektedir.

Sâbiî kutsal metinleri üzerinde araştırma yapılırken veya bu metinlerden hareketle çeşitli motif ve figürler incelenirken bu durum göz önünde bulundurulmalıdır. Zira herhangi bir motif ya da figürle ilgili bütün Sâbiî literatürü incelenmeden sadece bu literatürün bir kısmından hareketle yapılacak değerlendirmeler araştırmacıyı yanlış sonuçlara iletebilir.

Sâbiî literatüründe kullanılan dil Mandencedir. Aramca'nın doğu lehçelerinden birisi olarak sınıflandırılan Mandence Sâbiîlerin kendi dilleridir.¹¹⁷ Günümüzde pek çok Müslümanın Arapça'yı anlamadan yalnızca ibadet dili olarak kullanması

¹¹⁷ Beyer, K., *The Aramaic Language*, tr. J.F. Healey, Göttingen (1986), s.46; Healey, J.F., *The Early Alphabet*, London, 1990, s.46.

gibi, Güney Mezopotamya’da yaşayan modern Sâbiîler de günlük yaşantılarında Arapça konuşmakta, kendi lisanları olan Mandenceyi ise sadece ibadetleri esnasında kullanmaktadır. Hatta Mandence, sıradan Sâbiîlerce dua ve diğer ibadetlerde kullanılırken, anlamı bilinmeden telaffuz edilmektedir. Modern Sâbiîler üzerinde yapılan incelemeler, günümüz Sâbiî toplumu içerisinde sadece bazı rahiplerin ana dilleri olan bu dili okuyup anlayabildiklerini, ancak onların bile Mandenceyi pratik konuşma dili olarak kullanmadıklarını ortaya koymuştur. Bugün Irak’taki modern Sâbiî toplumu, ana dillerinin tamamen ölü bir dil haline gelmesini ve kendilerince unutulmasını önlemek ve aynı zamanda Sâbiî teolojisinin bilimsel tarzda çalışılıp öğrenilmesini sağlamak amacıyla, bazı Sâbiî gençlerini Almanya ve İngiltere’de bu dili ve Sâbiî teolojisini bilen ve öğreten bazı bilim adamlarının yanına öğrenci olarak göndermekte oldukları da bilinmektedir.

Her ne kadar Mandence Aramca’nın doğu diyalektiklerinden biri olarak değerlendirilse de çeşitli araştırmalar bu dilin aslında köken itibarıyla Nebatça ve Palmira dili gibi Aramca’nın batı lehçelerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dile Sâbiî literatüründen başka hiçbir kaynaktan rastlanmadığını ve Sâbiîlerin milli dili olduğu gerçeğini göz önünde bulundurursak, bu dilin Sâbiî toplumuyla birlikte Filistin-Ürdün bölgesinden göç ederek Güney Mezopotamya’ya geldiğini anlarız. Nitekim bu dilin yazı karakterleriyle Nebatça arasındaki yakın benzerlik de bu görüşü destekler mahiyettedir.¹¹⁸

¹¹⁸ Bu yakın benzerlik nedeniyle M. Lidzbarski ve R. Macuch gibi bazı araştırmacılar Mandence’nin yazı karakterlerinin Nebatça’dan alındığını ileri sürerler. Bkn. Lidzbarski, M, “Mandäische Fragen”, *ZNW*, 26, 1927, ss.70vd; Kraeling, “The Origin and Antiquity of the Man-

Sâbiî kutsal metinleri sürekli birbirinden kopya edilmek suretiyle günümüze kadar ulaşmıştır. Nitekim metinlerin genellikle son kısımlarında bu metinleri birbirinden kopya edenlerle ilgili oldukça uzun isim listelerine (colophons) rastlanmaktadır. Kopya işlemi sırasında kopya edenlerce zaman zaman metinlere bazı ilaveler de yapılmıştır.

Sâbiî kutsal metinleriyle ilgili elimizde bulunan yazma nüshaların tarihleri oldukça geç dönemlere aittir. Bunlardan en erkeni MS 16. yüzyıla aittir.¹¹⁹ Bununla birlikte bu metinlerin çok daha önceki dönemlere ait oldukları da açıktır. Sâbiî kutsal metinlerinin derleniş tarihlerini hesaplama açısından elimizde iki kriter bulunmaktadır. Bu kriterlerden birincisi kutsal kitapların kendilerinde yapılan incelemelerdir. Bu incelemeler ise metinlerde yer alan çeşitli tarihi olay, figür ve motiflerin araştırılmasına dayanmaktadır. İkinci kriter ise, Sâbiî kutsal metinleriyle çeşitli dış kaynakların karşılaştırılmasına dayalıdır. Sâbiî kutsal metinlerinin bazılarında, ilgili metinleri derleyen veya ilk kopya eden kişi olarak Zazai d Gavazta isimli birisinden bahsedilir. *Qolasta* bu kişinin yaklaşık olarak MS 272 tarihinde ilgili kutsal metinleri derlediğini ifade eder.¹²⁰ Dolayısıyla buna göre dini metinlerin en azından bir bölümünün derleniş tarihi MS 3. yüzyıldır. Bu arada Zazai d Gavazta'nın derlediği söylenen metinlerde sonraki dönemlere ait hiçbir tarihi figür ya da olayın yer almaması da bu rivayetin doğruluğunu desteklemektedir.

Diğer taraftan arkeolojik kazılar ve diğer çeşitli yollarla elde edilen Sâbiî sır metinlerinin bir kısmının, paleografik

daeans", s.211; Macuch, "The Origins of the Mandaeans and Their Script", ss.174-92; Rudolph, *Die Mandaer I*, ss.29vd.

¹¹⁹ Bkn. *ARZ*, ss.89-90.

¹²⁰ *CP*, s.71. Ayrıca krş. *ATŞ*, s.159; *ARZ*, s.90; *DMHZ*, s.84.

incelemelerden hareketle MS 3. veya 4. yüzyıla ait olduğu bilim adamlarınca ifade edilmektedir.¹²¹ Bütün bu durumlar Sâbiî kutsal metinlerinden en azından bir kısmının MS 3. yüzyılda halihazırda yazılı durumda olduğunu ispatlamaktadır. Nitekim bu görüş bazı dış kaynaklarca da desteklenmektedir. Örneğin; Manî'nin ilk öğrencilerinden olan Thomas'a ait olan *Thomas'ın Mezmurları* (Psalms of Thomas) üzerinde yapılan karşılaştırmalı araştırmalar, bu eserin büyük ölçüde Sâbiî kutsal kitabı *Ginza*'nın ikinci kısmından alıntı (hatta bu çalışmayı yapan T. Säve-Söderberg'e göre tercüme) olduğunu ortaya koymuştur. Thomas, MS 3. yüzyılın sonlarına doğru bu eserini yazdığına göre, o dönemde *Ginza*'nın bu bölümünün (Sol *Ginza*) halihazırda kompoze edilmiş durumda olduğu söylenebilir.¹²² Bu da Sâbiî kutsal literatürünün en azından bir kısmının MS 3. yüzyılda mevcut olduğu fikrini desteklemektedir. Öte yandan bütün Sâbiî literatürünün bu tarihte mevcut olduğunu söylemek de doğru değildir. Zira bazı Sâbiî kutsal metinlerinden açıkça anlaşılacağı gibi, bu literatürün önemli bir kısmı MS 7. yüzyıl sonrası (Müslüman hakimiyeti döneminde) derlenmiştir. Bu tür metinlerde sıkça geçen İslami figür ve kavramlar bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Sâbiî dini literatürü başlıca iki ana grupta toplanabilir: Çeşitli materyal üzerine yazılan metinleri ihtiva eden yazmalar ve kâse ve tabletler üzerine yazılı olan sır metinleri.

¹²¹ Bkn. Lidzbarski, "Alter und Heimat in der mandäische Religion", s.325; Macuch, "The Origins of the Mandaean and Their Script", s.185.

¹²² Säve-Söderberg, T., *Studies in the Coptic Manichaean Psalm-Book. Prosody and Mandaean Parallels*, Uppsala, 1949, ss.155-56.

1. Yazılı Metinler

Sâbiilerce kutsal öğretilerin deri üzerine yazılması yasaklanmıştır. Zira, her ne kadar bazı ayinlerinde zaman zaman güvercin ve koç gibi çeşitli hayvanlar kurban edilse de genel bir kural olarak Sâbiiler, hayat yıkmak olarak değerlendirdikleri öldürmeyi doğru bulmazlar. Bu nedenle öldürülen hayvanların derilerini dini metinleri kopya etmek amacıyla kullanmayı hoş karşılamamaktadırlar. Dolayısıyla Sâbiiler, metinlerinin yazını için genellikle papirüs sayfalar veya metal levhalar kullanmışlardır. Bu materyal üzerine yazmak için kullanılan mürekkep ise rahiplerce özel olarak hazırlanmakta ve kullanım öncesi kutsanmaktadır.

Kutsal metinleri yazma işi Sâbiî toplumunda öteden beri rahipler zümresine hasredilmiştir. Günümüz Sâbiî cemaatinde de bu gelenek devam etmektedir. Kutsal metinlerin dindar Sâbiiler için yazılıp çoğaltılması ve okunması işini rahipler bir geçim ve para kazanma aracı olarak değerlendirmektedirler. Bu nedenle de genellikle sıradan halka kutsal metinleri okuyup yazma öğretilmemektedir.¹²³

Sâbiiler, dini kitaplarında yazılı olan kutsal öğretinin yabancılar tarafından elde edilmesini ve görülmesini hoş karşılamazlar. Hatta onlara göre, kutsal bilginin yabancılara ve ehil olmayanlara gösterilmesi bir zındıklıktır. Bu nedenle Sâbiiler çok önceki devirlerden itibaren kutsal kitaplarını çok sıkı bir gizlilik içerisinde muhafaza etmişlerdir. Zaman zaman zorda kaldıkları durumlarda metal levhalar veya taş ve benzeri materyal üzerine yazılı olan metinleri gömmüş, papirüs sayfalarda yazılı olanları ise yakmışlardır. Bu arada ba-

¹²³ *MII*, s.20.

zen bütün kutsal kitapları metal bir koruyucu içerisinde gömdükleri de olmuştur.

Her ne kadar Sâbiîler kendilerine ait kutsal metinlerin ve kutsal doktrinlerin yabancıların eline geçmesini sağlamayı bir zındıklık olarak görseler ve bunu önlemek için zaman zaman kutsal metinlerini topluca gömmek ya da yakmak yollarını tercih etseler de MS 16. yüzyıldan itibaren bölgede varlıklarını ve etkinliklerini hissettiren ve çoğu zaman bölgeye araştırmacı, arkeolog ve benzeri kılıflarla giren batılı misyonerler ve siyasi ve askeri uzmanlardan kendilerini ve dini literatürlerini gizleyememişlerdir.

Batılılar, özellikle 19. yüzyıldan itibaren çeşitli yollarla Sâbiî kutsal metinlerini batıya kaçırmaya başladılar. Sâbiîlerle çeşitli vesilelerle ilişki kuran batılılar, bazen ödünç almak bazen de satın almak yoluyla pek çok Sâbiî kutsal metninin orijinal yazma nüshalarını batıdaki çeşitli merkezlerde topladılar. Bugün sadece, yüzyılımızın ilk yarısında Sâbiîlerle ilişki kurarak onların pek çok orijinal kutsal metnini batıya getiren İngiliz oryantalist E.S. Drower'in, Oxford Bodleian Kütüphanesi'nde bulunan özel koleksiyonunda (*Drower Collection*) 50'den fazla Sâbiî yazma eseri bulunmaktadır. *Drower Collection* 55 numarada bulunan ve bu yazma eserlerle ilgili Drower'in bizzat kendisi tarafından yazılan günlükte, bu metinlerden bir kısmının sadece birkaç sterline satın alındığına dair çeşitli kişilere yazdığı mektup örnekleri bulunmaktadır.¹²⁴

¹²⁴ Örneğin bu günlükte bulunan ve tarafımızca Bodleian Kütüphanesi'nde incelenen bir mektup örneğinde, esoterik Sâbiî kutsal metinlerinden *Alf Trisar Şuialia*'nın yazma nüshasının Drower tarafından nasıl yok pahasına elde edildiğini gösteren ifadeler yer almaktadır.

Sâbiî literatürüyle ilgili yazılı metinler; temel kitaplar, rahiplere ait dökümanlar, divan, şerh ve tefsirler, astrolojik metinler, büyü ve sihir yazmaları şeklinde 5 ana grupta ele alınabilir.

a. Temel Kitaplar

Sâbiîlerin en önemli ve hacim bakımından en geniş olan kutsal kitapları *Ginza* Rabba (Büyük Hazine) ya da Sidra Rabba (Büyük Kitap) gibi isimlerle adlandırılan *Ginza*'dır.¹²⁵ Sağ *Ginza* (*Ginza* Ymina) ve Sol *Ginza* (*Ginza* Smala) şeklinde iki ana kısma ayrılan *Ginza*'da çeşitli konular ele alınmaktadır. *Ginza*'nın büyük kısmını oluşturan Sağ *Ginza* teolojik, mitolojik ve kozmolojik çeşitli konuların işlendiği 18 bölümden oluşmaktadır. Buna karşın Sol *Ginza*'da ise sadece ruh ve ruhun kurtuluşu ve ışık âlemine yükselişi (eskatoloji) konuları ele alınmaktadır. Bu nedenle bu kısım "Ruhlar Kitabı" anlamına gelen Sidra d Nişmata olarak da adlandırılmaktadır. Sol *Ginza* hemen hemen tamamen ilahi tarzında yazılmıştır. Bu ilahilerden bazıları Sâbiîlerce ölen kişinin ardından düzenlenen törenlerde okunmaktadır.

Sağ *Ginza*'da yer alan bazı ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, elimizde bulunan *Ginza*'nın en azından bir bölümü İslamın ilk dönemlerinde bir araya getirilmiştir.¹²⁶ Bununla

¹²⁵ *Ginza* ayrıca "Adem'in Kitabı" (Sidra d Adam) olarak da adlandırılır.

¹²⁶ Sağ *Ginza*'nın 18. kitabında Part ve Sasani krallarının bir listesi yer alır. Bu listeden sonra ise gelecekle ilgili şu ifadelere yer verilir: "Pers krallarından sonra Arap kralları gelecek. Onlar 71 yıl hüküm sürecekler." (*Ginza*, s.414) Bu pasaj *Ginza*'nın en azından bu kısmının ilk Hicri yüzyılda yazılmış olduğunu göstermektedir. Ayrıca bkn. *Ginza*, s.30.

birlikte başta da vurguladığımız gibi *Ginza* ile 3. yüzyıla ait bazı Maniheizt kaynaklar arasında yapılan karşılaştırmalı çalışmalar *Ginza*'nın temel muhtevasını oluşturan bölümlerin (Sol *Ginza*'dakiler gibi) MS 3. yüzyılda halihazırda bir araya getirilmiş olduğunu ispatlamaktadır.

Ginza ilk kez 1813'de İsveçli M. Norberg tarafından batı bilim alemine kazandırılmaya çalışıldı.¹²⁷ 20. yüzyılın başlarında ise M. Lidzbarski uzun bir önsöz ve açıklayıcı dipnotlarla birlikte *Ginza*'nın tam tercümesini Almanca yayınladı.¹²⁸ Ayrıca sonraki yıllarda *Ginza*'nın çeşitli bölümleri İngilizce'ye de tercüme edildi.¹²⁹

Sâbiûlerin bir diğer önemli kutsal kitabı ise “Yahya'nın Öğretileri” anlamına gelen *Draşia d Yahya*'dır. *Draşia d Malke* (Kralların Öğretileri) olarak da adlandırılan bu kitap, irili ufaklı 37 kısımdan oluşur. Genellikle çeşitli konulardaki mitolojik tasavvurların ele alındığı bu kitapta Yahya Yuhana, Miriai ve ilahi âlemden yeryüzüne (özellikle Kudüs'e) inen kurtarıcı (Redeemer) ile ilgili olan bölümler oldukça dikkat çekicidir. *Draşia d Yahya*'da İslami döneme ait olan bazı tarihsel figürlerin (Hz. Muhammed gibi¹³⁰) yer alması, araştırmacıları bu metnin İslami dönemde derlendiği fikrine sevketmiştir.¹³¹ *Draşia*

¹²⁷ *MII*, s.24.

¹²⁸ Lidzbarski, M., *Ginza der schatz oder das grosse Buch der Mandäer übersetzt und erklärt*, Göttingen, 1925.

¹²⁹ Bkn. Rudolph, K., “Mandaean Sources”, in W. Foerster (ed.), *Gnosis. A Selection of Gnostic Texts*, II, Part 2, Oxford, 1974, ss.121-319; Haardt, R., *Gnosis. Character and Testimony*, tr. J.F. Hendry, Leiden, 1971.

¹³⁰ *Jb*, s.88.

¹³¹ Bkn. Pallis, *Mandaean Studies*, s.117; Yamauchi, *Gnostic Ethics and Mandaean Origins*, s.5.

d Yahya da M. Lidzbarski tarafından Almanca'ya ve G.R.S. Mead tarafından kısmen İngilizce'ye tercüme edilmiştir.¹³²

Sâbiilerin temel kutsal kitaplarından bir diğeri ise *Qolasta*'dır. "Koleksiyon" ya da "Övgü" anlamına gelen *Qolasta*, ilahiler ve çeşitli duaları ihtiva eden bir günlük ibadet kitabı mahiyetindedir. Günlük ibadetlerle ilgili okunması gereken duaları verirken, zaman zaman okuyucu ibadetlerle ilgili yapması gereken şeyler konusunda da yönlendirilir. Bu nedenle *Qolasta*, Sâbiilerce en sık kullanılan kutsal kitap durumundadır.

Qolasta'daki dua ve ilahiler temelde iki önemli ibadet olan vaftiz ve ölümle ilgili olarak yapılan seremonilere yöneliktir. *Qolasta*'da yer alan bazı ifadelerden anladığımız kadarıyla bu metin, MS 3. yüzyılda bir araya getirilmiştir.¹³³ Dolayısıyla *Qolasta*, elimizde bulunan Sâbiî literatürü içerisinde en erken tarihe sahip olan metinlerden birisidir. Bu da Lidzbarski ve Drower tarafından batı dillerine kazandırılmıştır.¹³⁴

b. Yalnızca Rahiplerce Kullanılan Gizli (Esoterik)

Metinler

Yukarda bahsettiğimiz temel kutsal kitaplardan başka sadece rahipler ve rahip adaylarınca kullanılan kutsal metinler de mevcuttur. Bunlar teolojik ve kozmolojik konulardaki çeşitli gizli öğretileri ele alan ve çeşitli dini tören ve seremonilerle ilgili teknik bilgiler veren kitaplardır. Bu bilgiler kutsal öğretiyle ilgili son derece özel ve gizli bilgilerdir. Dolayısıyla

¹³² Lidzbarski, M., *Das Johannesbuch der Mandäer*, Giessen, 1915; Mead, G.R.S., *The Gnostic John the Baptizer*.

¹³³ Krş. CP, s.71.

¹³⁴ Lidzbarski, M., *Mandäische Liturgien*; Drower, E.S., *The Canonical Prayerbook of the Mandaean*, Leiden, 1959.

sıradan inananların bu teknik bilgileri kavramaları mümkün değildir. Bu nedenle bu tür kutsal metinlerde bu bilgilerin sıradan Sâbiiler için olmadığı, ancak rahipler ve rahip adaylarının bunları kavrayabileceği sık sık vurgulanır. Bu kutsal kitaplar, rahipliğe giriş töreni esnasında rahip adaylarınca okunur. Ayrıca bu tür kitaplar, ehil olmayan kişilerin de duyabileceği endişesiyle asla yüksek sesle okunmaz.¹³⁵ Bu kitaplar arasında şunlar zikredilebilir:

Alf Trisar Şuialia (Binoniki Soru) bunlar arasında yer alan önemli bir kitaptır. Mitolojik ve teolojik konularla bazı ibadetler hakkında soru cevap şeklinde ilerleyen *Alf Trisar Şuialia* 7 bölümden oluşur. Burada soruyu soran kişi, rahip adayları için bir prototip olarak kabul edilen Şişlam Rabba'dır. Bu sorulara cevap veren kişi ise yüce varlık Mara d Rabuta'dır. Bu kitap rahipliğe giriş töreninde rahip adayı için özel olarak hazırlanan kült kulübesinde mutlaka hazır olmalıdır.

Alf Trisar Şuialia'da metni ilk kopya eden kişi olarak Zazai d Gavazta'nın ismi geçer.¹³⁶ Hatırlanacağı gibi Zazai, *Qolasta*'nın da derleyicisi olup MS 3. yüzyılda yaşamıştır.

Yalnızca rahiplerce kullanılan kutsal kitaplar arasında *Alma Rişaiia Rabba* (Büyük İlk Alem) ve *Alma Rişaiia Zuta* (Küçük İlk Alem) da oldukça önemlidir.¹³⁷ Bu kitapların da gizli bilgiler ihtiva ettiğine inanılır ve sadece rahipler ya da rahip adaylarınca okunabilecekleri belirtilir. Genellikle açıklamaları gizlenmiş şifreli ifadelerden oluşan bu kitaplarda zaman zaman şekil ve figürler de bulunmaktadır.

¹³⁵ Bkn. ATŞ, s.6; Drower, E.S., *A Pair of Nasoraean Commentaries*, Leiden, 1963, s.vii.

¹³⁶ ATŞ, s.159.

¹³⁷ Bkn. Drower, *A Pair of Nasoraean Commentaries*.

Bu gruba ait kutsal metinlerden bir diğeri ise “İlahi Kral-
lık Divanı” anlamına gelen *Divan Malkuta Alaita*’dır. Oxford
Bodleian Kütüphanesi’nde yazma nüshası bulunan bu kutsal
kitap da rahipliğe giriş töreninde rahip adaylarınca okunur.

Rahiplere ait bir diğerk metin *Tarasa d Taga d Şişlam
Rabba*’dır.¹³⁸ “Yüce Şişlam’ın Rahipliğe Giriş” anlamına ge-
len başlığından da anlaşılacağı gibi bu kitap, rahipliğe giriş tö-
reni ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermektedir.

Bu gruptaki bir başka kutsal kitap olan *Diwan Masbuta
d Hibil Ziva* (Hibil Ziva’nın Vaftizi ile İlgili Divan) ise, mi-
tolojiye göre karanlıklar ülkesine seyahatinden dönüşte Hi-
bil Ziva’nın temizlenişini ve dolayısıyla prototip vaftizi konu
edinmektedir.¹³⁹

Ayrıca bu gruba ait olmak üzere *Şarh d Qabin d Şişlam
Rabba* (Yüce Şişlam’ın Evlenmesi ile İlgili Açıklama) ve *Zihrun
Raza Kasia* (Gizli Sır Zihrun) gibi metinler de sayılabilir.¹⁴⁰

c. Divanlar, Şerhler ve Tefsirler

Yukarıda bahsettiğimiz esoterik kutsal kitaplar dışında mito-
lojik, teolojik ve kozmolojik konular ve çeşitli ritüeller hak-
kında açıklayıcı bilgiler veren dini metinler de mevcuttur. Bu
kitaplar, daha ziyade yukarda bahsettiğimiz Sâbüliğin temel
kutsal kitaplarındaki bazı hususlar üzerine, çeşitli zamanlarda

¹³⁸ Drower, E.S., *The Coronation of the Great Sislam*, Leiden, 1962;
Segelberg, E., “Tarasa d taga d Şişlam Rabba. Studies in the Rite
Called the Coronation of Şişlam Rabba”, in R. Macuch (ed.), *Stu-
dia Mandaica*, I, Berlin, 1976, ss.171-244.

¹³⁹ Drower, E.S., *Haran Gawaita and tha Baptism of Hibil Ziwa*, Vati-
can City, 1953.

¹⁴⁰ Drower, E.S., *Şarh dQabin dŞişlam-Rba. Explanatory Commentary
on the Marriage-Ceremony of the Great Şişlam*, Rome, 1950.

rahiplerce yapılan yorum ve açıklamaları ihtiva eder. Bu tür metinler genellikle uzun rulolar halinde papirüs sayfalara yazılı durumdadır. Bu rulolar bazen birkaç metre uzunluğundadır. Ayrıca bu metinler sık sık çeşitli figür ve şekillerle resimlendirilmiştir. Bu kitaplar başlıca üç grup altında toplanabilir.

Divanlar: Bunlar arasında en önemlileri olarak şunlar sayılabilir: *Divan Abatur*, ruhun yaratılışını ve ölümden sonra ışık alemine doğru yükselirken bir çeşit gözetleme ve cezalandırma istasyonları mahiyetinde olan kötü gezegenlerden geçerken geçirdiği tecrübeleri konu alan bir kutsal kitaptır. Bu kitapta bir çok resim de bulunur.¹⁴¹ *Divan Haran Gawa-ita*, Sâbiîlerin erken dönem tarihlerinden ve Yahya ve İsa gibi çeşitli tarihsel şahsiyetlerin hayatlarından bahseden önemli bir kutsal metindir. Bir başka divan olan *Divan Nahravata* ise bazı nehirler ve dağların kutsiyeti ve onlarla ilgili mitolojik yaklaşımları konu alan bir kitaptır.¹⁴²

Şerhler: Bunlar arasında da şu metinler sıralanabilir: *Şarh d Parvanaiia*, Sâbiî takvimine göre iki yıl arasında kalan 5 ara kutsal günde (Parvanaiia) yapılan seremonilerle ilgili bilgiler verir. *Şarh d Dukrana d Lhdaia Zadiqia* ise kutsal varlığın anılmasını konu alır. Her iki metnin de yazma nüshaları Bodleian Kütüphanesi'nde bulunur.

Tefsirler: Bu tür metinlere örnek olarak *Tafsir Pagra* zikredilebilir. *Tafsir Pagra* rit yemekleri ve ruh ile ilgili açıklayıcı bilgileri ihtiva eder.

¹⁴¹ Drower, E.S., *Divan Abatur or Progress Through the Purgatories*, Vatican City, 1950.

¹⁴² Rudolph, K., *Der Mandäische "Diwan der Flüsse"*, Akademie-Verlag, Berlin, 1982.

d. Astrolojik Metinler

Sâbiî literatüründe yer alan astrolojik metinlerden en önemlisi *Sfar Malvaşia*'dır.¹⁴³ Bu kitap; astrolojik tahminler, sihir, büyü, büyü bozma ve hastalık ile belaları defetme gibi konularda çeşitli formüller ihtiva eder. Ayrıca aylar, günler ve saatlerin astrolojik açıdan değerlendirilmesi ile ilgili bilgiler de bu kitabın muhtevasını oluşturur. Astrolojik metinlere bir başka örnek ise *Şabania Şaiia*'dır. Bu eser de günün saatlarıyla ilgili astrolojik yorumları konu alır.

Günümüz Sâbiî toplumunda rahipler her yılın bitiminde astrolojik kitapları (özellikle *Sfar Malvaşia*'yı) okuyarak gelen yıl ile ilgili tahminlerde bulunur ve toplumu buna göre tedbir almaya çağırırlar. Ayrıca çeşitli olaylarla ilgili olarak, olayın cereyan ettiği zamanın astrolojik kitaplardaki yorumu doğrultusunda değerlendirmeler yapılır.

e. Büyü ve Sihir Yazmaları

Sâbiî büyü ve sihir yazmaları genellikle çeşitli hastalıklar, belalar, kötü ruhlar, karanlık güçler ve düşmanlar tarafından yapılan kara büyülere karşı, Sâbiî cemaatine mensup halk için Sâbiî rahiplerinin çeşitli kutsal metinlerden esinlenerek yazdıkları koruyucu şifre ve ibareleri içeren irili ufaklı metinlerdir. Bunlar kağıt üzerine yazılabildiği gibi kap kacak, kapı eşiği ve benzeri şeyler üzerine de yazılabilir. Bu metinlerde kötü ve karanlık güçlere karşı iyi ruhlar ve ışık güçlerine çağrıda bulunulur.

Büyü ve sihir yazmaları 2 gruba ayrılır: Birincisi kişinin yanında kolayca taşıyamayacağı kadar büyük olan ve Qmaha olarak adlandırılan metinlerdir. İkinci grup metinler ise Zrazta

¹⁴³ Drower, E.S., *The Book of the Zodiac*, London, 1949.

olarak adlandırılır. Bunlar kişinin yanında kolaylıkla taşıyabileceği küçük muskaldır. Bu muskalar bazen altın ya da gümüş muhafazalıklar içerisinde saklanarak boyna takılmak suretiyle taşınır. Nispeten uzun olan büyü ve sihir metinlerine *Safta d Pişra a Ainia* (kötü göze karşı yapılan bir tılsım), *Paşra Sumqa* (ateşe karşı tılsım) ve *Şalhafta d Mahra* (hastalığın diyeti) gibi metinler örnek olarak verilebilir.¹⁴⁴

2. Sır Metinleri

Yukarda bahsettiğimiz Sâbiî kutsal metinlerinden başka çanak çömlek gibi objelerle madenî levhalar (özellikle kurşun) üzerine yazılmış olan sır metinleri de Sâbiî literatüründe önemli bir yer tutar. Sır metinleri, genellikle Güney Mezopotamya bölgesindeki çeşitli merkezlerde yapılan kazı çalışmalarında elde edilmiştir. Bu metinler genellikle kötü ve karanlık güçler, uğursuzluk, kara büyü ve insanlara musallat olan şeytani ruhlarla karşı yapılmış büyü bozma ya da kötülöklere karşı iyi ruhları çağırma mahiyetindeki şifreli ifadeleri ihtiva eder. Bildiğimiz kadarıyla şu ana kadar 50'den fazla çanak çömlek üzerine yazılı sır metniyle, kurşun levhalar üzerine yazılı 8 metin yayınlanmış durumdadır. H. Pognon, M. Lidzbarski, J.A. Montgomery, W.S. McCullough, C.H. Gordon ve R. Macuch gibi araştırmacılar, bu metinleri çeşitli batı dillerine çevirerek yayınlamışlardır. E.M. Yamauchi 1967'ye kadar çeşitli kaynak-

¹⁴⁴ Büyü ve sihir yazmaları ile ilgili örnekler için bkn. Drower, E.S., "Şafta d Pişra d Ainia", *JRAS*, 1937, ss.589-611; aynı yazar, "A Mandaean Book of Black Magic", *JRAS*, 1943, ss.143-81; aynı yazar, "A Phylactery for Rue. An Invocation of the Personified Herb", *Or*, 15, 1946, ss.324-46; aynı yazar, "A Mandaean Phylactery", *Iraq*, 5, 1938, ss.31-54.

larda yayınlanan Sâbü sır metinlerini bir eserde toplayarak gözden geçirilmiş olarak tekrar yayınlamıştır.¹⁴⁵

Sâbü sır metinleri, Sâbülerin çeşitli konulardaki erken dönem inançlarının araştırılması yönünden oldukça önemlidir. Zira bu metinlerin şu ana kadar elde edilen kısımlarının hemen hepsi İslami dönem öncesine aittir. Çanak çömlek üzerine yazılı Sâbü sır metinlerinin bir kısmını, aynı yörede bulunan ve MS 6. yüzyıla ait olan Aramca sır metinleriyle karşılaştıran araştırmacılar, her iki grup sır metni arasındaki yakın benzerlikten yola çıkarak Sâbü sır metinlerinin de MS 6. yüzyıla ait olabileceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁴⁶ Bu arada kurşun levhalar üzerine yazılı Sâbü sır metinleri ile ilgili araştırma yapan ve bunları yayınlayan bilim adamları ise bu metinlerden bazılarının MS 3. yüzyıla ait olabileceğini ifade etmişlerdir.¹⁴⁷ Ayrıca araştırmacılar Sâbü sır metinlerinde kullanılan ifade tarzının, Sâbüliğin erken dönemlerine ait metinlerden *Qolasta* ve *Sol Ginza* ile paralellik göstermesine de dikkat çekmişlerdir.¹⁴⁸ Dolayısıyla çanak çömlek ve madenî levhalar üzerine yazılı olan sır metinleri, başta teolojik konular olmak üzere çeşitli alanlardaki Sâbü düşüncesinin karşılaştırmalı bir şekilde incelenebilmesi ve bu konularda Sâbü geleneğinde zamanla meydana gelen gelişim ve değişimlerin araştırılması açısından Sâbü literatürünün önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

¹⁴⁵ Yamauchi, E.M., *Mandaic Incantation Texts*, New Haven (1967).

¹⁴⁶ Bkn. Montgomery, J.A., *Aramaic Incantation Texts from Nippur*, Philadelphia, 1913, s.38; McCullough, W.S., *Jewish and Mandaean Incantation Bowls in the Royal Ontario Museum*, Toronto, 1967, ss.xi-xii.

¹⁴⁷ Lidzbarski, "Alter und Heimat in den mandäischen Religion", s.325; Macuch, "Anfänge der Mandäer", s.139.

¹⁴⁸ Montgomery, *Aramaic Incantation Texts from Nippur*, s.39.

IV

Temel İnanç Esasları

Bir araştırmacı için Sâbiîlerin temel inanç esasları konusunda açık seçik bir tablo ortaya koyabilmek ilk bakışta oldukça zordur. Bunun en önemli nedeni, Sâbiî literatüründe mevcut olan teolojik ve kozmolojik konularla ilgili kompleks yapıdır. Sâbiî literatürüne tek yönlü bir yaklaşım, Sâbiîlerin temel inanç esaslarını tespit etme açısından kişiyi çelişik sonuçlara sevk edebilir. Ancak, Sâbiî literatüründeki teolojik ve kozmolojik figür ve motiflerle mitolojik ifadelerle bir bütün olarak yaklaşıp, tarihi gelişim süreci de göz önünde bulundurulmak suretiyle bu figür ve motiflerle ilgili karşılaştırmalı bir çalışma yapıldığında, Sâbiîlerin inanç esaslarını belirleme konusundaki bu zorluk ortadan kaldırılabilir.

Sâbiîlerin inanç sistemi Gnostik din anlayışının bütün özelliklerini yansıtır. Gnostik bir düalizm esasına dayalı olan teolojisi, Demiurg inancı, ruh tasavvuru, kutsal gizli bilgi (Gnosis) ve kurtarıcı (Redeemer) doktriniyle Sâbiîlik, derli toplu tipik bir Gnostik geleneği sergiler. Bu nedenle Sâbiîlik, Gnostisizmin

inanç esaslarını belirleme konusunda, bu konuda araştırma yapan pek çok bilim adamı tarafından vazgeçilemez bir ölçüt olarak ele alınmıştır.¹⁴⁹ Hatta Sâbiîliğin bu öneminden dolayı R. Bultmann, R. Reitzenstein ve R. Macuch gibi bazı bilim adamları, “kurtarıcı” (ya da “kurtarılmış kurtarıcı”) motifi gibi Sâbiîlikte var olan bazı Gnostik tasavvurların, Hristiyanlık ve benzeri dinsel geleneklerde mevcut olan benzer tasavvurların kaynağı olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁵⁰

1. Yüce Varlık İnancı (Hayat Kültü)

Baştan sona Sâbiî doktrininin temelini Hayat (*Hüa*) inancı oluşturur. Bu inanç, Gnostik sistemlerin ve genelde bütün Ortadoğu dinsel geleneklerinin üzerinde durduğu, bütün varlıklar için var edici güç olarak görülen Hayat prensibine ve verimlilik ilkesine dayalıdır. Hayat’ın ne olduğu konusunda Sâbiî literatüründen açık seçik bir sonuç çıkarabilmek oldukça güçtür. Açık, somut ve kolay anlaşılabilir ifadelerin yerine, bu konuda daha ziyade soyut ve şifreli ifadeler kullanılır. Bu nedenle Sâbiî literatüründe Hayat, zaman zaman “yüce ilk bilinmez Hayat” şeklinde nitelenir.

“Bütün işlerin ötesinde olan kudretli, yabancı (bilinmez) yüce Hayat’ın gücü ve ismiyle.”¹⁵¹

Bir bakıma bu durum, Gnostik bir temele dayalı olan Sâbiî anlayışına da tamamıyla uygundur. Zira buna göre temel inanç

¹⁴⁹ Örneğin H. Jonas ve K. Rudolph’un Gnostisizm ile ilgili çalışmaları bunun en açık örnekleridir. Bkn. Jonas, H., *The Gnostic Religion*, Beacon Hill, 1958; Rudolph, *Gnosis*.

¹⁵⁰ Bkn. Dodd, *The Interpretation of the Fourth Gospel*, ss.121vd, 127; Yamauchi, *Pre-Christian Gnosticism*, ss.24vd.

¹⁵¹ *Ginza*, s.283.

esalarını Gnostik ve ehil olmayanlar anlayamazlar; Gnostikler ise bunun bilgisine zaten kavuşmuş olanlardır. Dolayısıyla bu soyut ifadelerin kastettiği gizli ve kutsal mesajı ancak onlar bilip kavrayabilirler. Nitekim sadece Sâbiî literatüründe değil, diğer pek çok Gnostik literatürde görülen şifreli ibareler ve formüllerin kullanılış nedeni de budur.

Hayat inancı Sâbiîliğin özünü oluşturur ve dolayısıyla merkezi bir fonksiyona sahiptir. Bu nedenle bütün Sâbiî kutsal metinleri “Hayat’ın ismiyle” ya da “Yüce Hayat’ın ismiyle” ifadesiyle başlar. Hatta bir metin içerisinde bu ifadeye bazen yüzlerce kez rastlamak mümkündür. Yine genellikle dua mahiyetinde olan kutsal metinler “Hayat yücedir” veya “Hayat en üstündür” gibi cümlelerle sona erer.

Sâbiîlere göre Hayat; bütün varlıklardan, kutsal sudan, ışıktan ve nurdan önce var olan ve diğer bütün varlıkları var eden yüce varlıktır.

“Hayat’ın ismiyle, Hayat’ın bilgisinin ismiyle ve su, nur, ışık ve ihtişamdan önce ve en eski olan bu asıl varlığın, sesiyle haykıran ve sözler söyleyen varlığın ismiyle.”¹⁵²

“...kendisinden önce hiçbir varlık bulunmayan ilk Hayat, ışık alemlerine ait olan ilahi kişi, bütün işlerden, ilk nurdan, ilk ışıktan, Hayat’tan (kendisinden) çıkan hayattan ve başlangıçtan beri ilk olan gerçekten de üstün olan yüce varlık.”¹⁵³

Sâbiî kutsal metinlerinde üstün varlık olan Hayat ile verimlilik ilkesi arasında yakın bir irtibat kurulur. Hayat, verimliliği sağlayan üstün güç olarak nitelenir:

¹⁵² CP, s.1.

¹⁵³ CP, s.40.

“Onun sesi (emri) ve sözleri vasıtasıyla üzümler yetişti ve var oldu... ”¹⁵⁴

Bazen de verimlilik ilkesi doğrultusunda Hayat’ın yüce meyve ya da ezeli meyve şeklinde adlandırıldığına tanık olmaktayız.

“Bütün dünyalar var olmadan önce bu yüce meyve vardı. Bu yüce meyve yüce meyvedeyken yüce Işık Kralı var oldu.”¹⁵⁵

Gizli öğretilerin yer aldığına inanılan esoterik metinlerde hayat prensibinin sembolleri olarak “hurma ağacı” ve “kaynak (pınar)” gösterilir. Özellikle hurma ağacı üretken Hayat’ın kendisiyle özdeşleştirilir.¹⁵⁶ Diğer bazı metinlerde ise “Hayat Suyu” ya da “Yüce Yardna (vaftiz suyu)” olarak isimlendirilen ve Sâbiilerce vaftize kaynak olarak gösterilen su, Hayat prensibinin varlık alemi öncesi sembolü olarak takdim edilir.¹⁵⁷

Her ne kadar Sâbiiler Hayat’ı her şeyden önce var olan ve her şeyin kendisinden çıktığı üstün varlık şeklinde niteleseler de kötü ve karanlık güçler olarak adlandırdıkları varlıkları bu genellemenin dışında tutarlar. Bu nedenle Hayat iyilik ve verimliliği temsil ederken, onlar kötülüğü ise bir bakıma kaosu temsil eden ve kutsal metinlerde “kara su” ya da “acı su” olarak adlandırdıkları varlığa atfederler. Sâbiî metinlerine göre kara su da Hayat’la birlikte ezeli olarak mevcuttur.¹⁵⁸

Sâbiî literatürüne baştan sona hakim durumda olan yüce Hayat inancı, uzun tarihi süreç içerisinde Sâbiî geleneğinde oluşan bir çok değişim ve gelişmeye rağmen Sâbiî teolojisinin

¹⁵⁴ CP, s.1.

¹⁵⁵ Ginza, s.73.

¹⁵⁶ ATŞ, ss.110-11.

¹⁵⁷ ATŞ, s.111.

¹⁵⁸ CP, s.1.

temelini oluşturur. Bu nedenle Hayat inancı Sâbiîliğin en eski karakteristik özelliklerinden birisi olarak algılanmalıdır.

2. Gnostik Düalizm

Hayat kültü temeline dayalı olan Sâbiî teolojisinin en çarpıcı karakteristik özelliği Gnostik bir düalizmdir. Bu düalizm, birbirine zıt özelliklere sahip olan iki gücün varlığı ve birbirleriyle olan sonsuz rekabeti temeline dayalıdır. Buna göre bir tarafta ışığı, aydınlığı, hayatı, verimliliği, mükemmelliği ve iyiliği temsil eden bir âlem olan ışık âlemi ve buna bağlı olan unsurlar; diğer tarafta ise karanlığı, kötülüğü, yokluğu, çirkinliği, eksikliği ve kuraklığı temsil eden karanlık âlemi ve buna ait olan unsurlar söz konusudur.

Sâbiî literatürüne göre bu iki âlemin her biri kendi içerisinde diğerinden bağımsız olan bir yapılanmaya sahiptir. Bu iki âlem köken itibarıyla da farklı kaynaklardan zuhur etmişlerdir. Aydınlığı ve iyiliği temsil eden ışık âlemi (Alma d Nhura); hayatı, canlılığı, verimliliği ve düzeni sembolize eden Hayat prensibinden zuhur ederken, karanlığı ve kötülüğü temsil eden karanlık âlemi (Alma d Hşuka) ise yokluğu, düzensizliği ve ölümü sembolize eden kara sudan veya kaostan neşet etmiştir.

“Meyve meyvedeyken, hava havadayken ve kendisinden, kudretli ve yüce ruhlar var olan yüce ve azametli Ruh oradayken...”¹⁵⁹

“O zamanda katı yeryüzü ve kara sularda yaşayanlar yoktu. Onlardan, o kara sulardan kötülük şekillendi ve ortaya çıktı.”¹⁶⁰

¹⁵⁹ *Ginza*, s.65.

¹⁶⁰ *CP*, s.1.

O hâlde Sâbiî teolojisine göre ezeli ve ebedî olan iki temel prensipten söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi hayat ve verimlilik prensibidir; diğeri ise yokluk ve düzensizlik prensibi ya da kaostur. Bu iki temel prensip, tecrübe aleminde birbirinden ayrılması mümkün olmayan zıtlıkları, yani varlık ve yokluğu, hayat ve ölümü, güzellik ve çirkinliği ve iyilik ve kötülüğü temsil etmektedir.

“Bana ışık, nur ve karanlıktan, iyilik ve kötülükten, ölüm ve hayattan, doğru ve yanlıştan bahset. ... Bahsettiğin iyilik ve kötülüğü katıp karıştırdım. Zira onlar hayat suyu ve acı su, hayat ve ölümdür. Yanlış ve doğru, yaralama ve iyileştirmedir. ... Onlar ruh ve candır.”¹⁶¹

Bu iki temel prensip arasında iki yönlü bir ilişki söz konusudur. Öncelikle bunlar arasında bitmek tükenmek bilmeyen bir düşmanlık, çekişme ve rekabet vardır.

“Bak ve öğren! Karanlık ve ışık arasında bir birlik ya da anlaşma yoktur. Aksine onlar arasında nefret, düşmanlık ve çekişme vardır. ... Zira karanlık ışığın düşmanıdır. Zira onlar sağ ve soldur; onlar yeryüzüne bağımlı olan can ve ölümsüz ruhtur. Onlar güneş ve aydır, gün ve gecedir, yeryüzü ve gökyüzüdür. Ayrıca onlar Adem ve Havva olarak adlandırılabilir.”¹⁶²

Diğer yönden bu iki zıt prensip, etle kemik gibi birbirinden ayrılmaz, birbirine ihtiyaç duyan niteliktedir. Bir başka ifadeyle bunlar bir bütünü oluşturan iki parça gibidirler.

“...ışık ve karanlık birbirine bağlıdır. Karanlık olmasaydı o zaman ışık da olmazdı.”¹⁶³

¹⁶¹ ATŞ, ss.210-11.

¹⁶² ATŞ, s.146.

¹⁶³ ATŞ, s.134.

“Karanlık dünyaları ve ışık dünyaları vücut ve suret (gibi)dirler. Onlar bir diğerinin tamamlayıcısıdır; ne birbirinden ayrılabilir, ne birbirine yaklaşabilir, ne de biri suretinden ayrı olabilir. Ayrıca bunlardan her biri gücü(nü) diğerinden alır.”¹⁶⁴

Düalizme esas teşkil eden bu iki zıt varlık grubundan ışık âleminin başında yüce bir varlık bulunur. Bu yüce varlık hayatı ve verimliliği sembolize eden Hayat’ın (Hiia) kişileştirilmiş hâli olan İlk Hayat’tır. Bir önceki kısımda da ifade ettiğimiz gibi Sâbiî düşüncesine göre Hayat, tecrübe dünyasının ötesinde olan, dolayısıyla tam olarak bilinemeyen ve kavranamayan bir yüce güç, bir prensiptir. Bu nedenle kutsal metinlerde sık sık “yabancı” ve “bilinmez yüce varlık” gibi isimlerle isimlendirilmektedir.¹⁶⁵ Işık âleminin başında bulunan İlk Hayat ise, bir bakıma bir ilke, bir prensip olarak kabul edilen ve tam kavranamayan bu yüce varlığın kişileştirilmiş halidir. Nitekim Sâbiî kutsal kitaplarında ışık âleminin başında bulunan Hayat’ın menşei ve var oluşuyla ilgili olarak, onun kendi kendisini var ettiğine dair ifadeler yer alır.

“...ve Hayat yüce ruh şeklinde kendi kendisini takdim etti.”¹⁶⁶

“Böylelikle yüceliğin efendisi (Mara d Rabuta) kendi kendisini yarattı ve yaratma işi dokuz ay sürdü.”¹⁶⁷

Işık âleminin başında bulunan Hayat verimlilik ve üretkenlikle yakından ilişkilidir. O, hayat ve verimliliğin hakim olduğu varlık âleminin de başlatıcısıdır. Ona İlk Hayat denme-

¹⁶⁴ ATŞ, s.213.

¹⁶⁵ Yüce varlığın tam olarak bilinemeyen ve kavranamayan bir güç ve bu âleme yabancı olduğu inancı bütün Gnostik geleneklerde mevcuttur. Bu konuda bkn. Jonas, *The Gnostic Religion*, ss.49vd.

¹⁶⁶ *Ginza*, s.66.

¹⁶⁷ ATŞ, s.116.

sinin bir nedeni de budur.¹⁶⁸ Ayrıca esoterik metinlerde, ışık âleminin başında bulunan İlk Hayat'ın verimliliği ve üretkenliği sembolize eden "hurma ağacı" tarafından var edildiği de vurgulanmaktadır.¹⁶⁹ Ayrıca kutsal metinlerde İlk Hayat'ın, varlık âlemi öncesi dönemde Hayat prensibinin sembolü olarak bahsedilen "hayat suyu" ya da "yüce Yardna" içerisinden varlık âlemine çıktığı da vurgulanır.¹⁷⁰ Bu durumda Sâbiî teolojisine göre daha ziyade bir ilk prensip, ilke olarak kabul edilen "Hayat", Sâbiîlerin içerisinde yaşadığı tecrübe dünyasında yaşamın ve verimliliğin sembolü olarak kabul edilen hurma ağacı ve nehir ile sembolize edilmektedir. Ayrıca Sâbiî dualizminin pozitif kutbunda yer alan yaratıcı güç İlk Hayat'ın, bu ilk prensip olan Hayat'tan tezahür ettiği düşünülmektedir. Dolayısıyla Sâbiîliğe göre varlığın temeli Hayat'tır ve yüce tanrısal güç İlk Hayat ile Işık âlemi de dâhil hayat özelliğine sahip ya da hayat taşıyan her varlık Hayat'tan zuhur etmiştir. Nitekim az sonra da göreceğimiz gibi, maddi âlemin yaratılması da dahil bütün varoluş ve kendisinde verimlilik ve yaşam özelliği taşıyan istisnasız her şey, ilahi takdir gereği yüce Hayat'tan neşet eden bir dizi tezahür ya da düşüş neticesinde meydana gelmiştir.

Işık âleminin başında olan yüce varlık eski ve yeni kutsal metinlerde çeşitli isimlerle isimlendirilir. Ona verilen eski isimler arasında İlk Hayat'tan başka Yüce Hayat (Hiia Rabba), Yüceliğin Efendisi (Mara d Rabuta) ve Kudretli Ruh (Mana Rabba) sayılabilir. Ona sonraki dönemlerde verilen ve günü-

¹⁶⁸ ATŞ, s.111; *Ginza*, s.85.

¹⁶⁹ "Hurma ağacı babadır ve ben, Mara d Rabuta, onun tarafından yaratıldım". ATŞ, ss.110-11.

¹⁷⁰ Bkn. *Ginza*, s.73.

müz Sâbiî cemaati arasında da yaygın olarak kullanılan isim ise, Işık Kralı anlamına gelen Malka d Nhura'dır.¹⁷¹

İlk Hayat ya da Işık Kralı'ndan, kendi etrafında hep birlikte ışık âlemini oluşturacak olan birtakım güçler ve figürler zuhur eder. Ondan öncelikle beş üstün nitelik tezahür eder. Bunlar; ışık âlemindeki varlıkların üzerinde yükselen ışık, bu varlıklar üzerinde esen güzel ve hoş koku, bu varlıkların onunla hoşnut oldukları Işık Kralı'nın sesinin güzelliği, Işık Kralı'nın konuşması ve Işık Kralı'nın suretinin güzelliğidir.¹⁷² Ayrıca Işık Kralı'ndan Uthria (zenginler) ve Malkia (krallar) denilen sayısız ışık ruhları tezahür eder. Işık Kralı'nın etrafında yer alan bu ruhanî varlıkların temel görevi Işık Kralı'na hamd, sena ve dua etmek; onun emirlerini yerine getirmektir.

“Bütün Uthralar ve Malkalar, bütün âlemler bu yüce Işık Kralı'na dua, hamd ve sena içerisinde orada dururlar.”¹⁷³

“Kral, ışık çocuklarından hoşlanır. O onlardan birine seslenir, bini cevap verir.”¹⁷⁴

Sâbiî inancına göre Işık Kralı, en üstün niteliklere sahip ve bütün eksikliklerden münezzehtir. *Ginza*'daki şu ifadeler onu en iyi şekilde tanımlamaktadır:

“Sana hamd olsun! ...kudreti dışa taştan ve sonsuz olan Gerçekliğin Tanrısı, bitmek bilmeyen saf Nur ve yüce Işık; merhametli, bağışlayan, rahim (müştak) ve şefkatli (yüce varlık); bütün inananların kurtancısı, bütün iyiliğin sahibi, kudretli, akıllı, (her şeyi) bilen, gören, hikmet sahibi olan ve her şeye gücü yeten (varlık); yukarı, orta ve aşağı ışık âlemlerinin hepsinin

¹⁷¹ Rudolph, “Mandean Sources”, s.134; *MII*, s.73.

¹⁷² *Ginza*, ss.7-8.

¹⁷³ *Ginza*, s.7.

¹⁷⁴ *Ginza*, s.10.

sahibi, izzetin yüce siması, saltanatında bir ortağı olmayan ve tahtını paylaşacak bir şeriki bulunmayan sonsuz ve görünmez (varlık).”¹⁷⁵

“O, başlangıçtan sonsuza bütün kutsamalarla kutsanmış olan Yüce Işık Kralı, en baştan itibaren İlk olan, bütün şekillerin yaratıcısı, güzel şeylerin donatıcısıdır. O, kendi hikmetinde gizlenir ve korunur. O, Yüce Işık Kralı, bütün ışık âlemlerinin sahibi, bütün semavi varlıklar (Uthra ve Malkalar) üzerindeki üstün varlık, her şeyin üzerindeki Tanrı, krallar kralı ve bütün kraların efendisidir. (O) değişmeyen Nur, söndürülemeyen Işık, kendisinde bir hata bulunmayan kudret, ihtişam ve güzelliştir. (O) bütün hayatın üzerinde olan Hayat, bütün nurun üzerinde olan Nur ve bütün ışığın üzerinde olan Işık’tır. Kendisinde bir eksiklik ve yetersizlik bulunmaz.”¹⁷⁶

Işık Kralı ile diğer ışık varlıklarının yaşadıkları ışık âlemi de (Alrna d Nhura) üstün niteliklere sahiptir. Bu yüce âlem ölümsüzdür. Kendisinde karanlık, isyankarlık, düzensizlik, kötülük, ölüm ve yokluk bulunmaz. Bu nedenle bu alem nur âlemi, düzenli âlem, ebedî hayat âlemi, hayat suyu âlemi, iyilik âlemi, güzellik âlemi ve gerçeklik ve doğru inanç âlemi gibi isimlerle isimlendirilmektedir.¹⁷⁷

Sâbüî düalizminde diğer kutbu oluşturan karanlık âlemi de benzer bir yapılanmaya sahiptir. Yukarda da belirttiğimiz gibi karanlık âlemi iki ezeli prensipten birisi olan ve Kara Su diye adlandırılan düzensizlik ya da yokluk prensibinden zuhur etmiştir. Tıpkı Hayat gibi ezelden beri var olan kötülük ve yokluk prensibi olan Kara Su ya da kaostan şekillenerek

¹⁷⁵ *Ginza*, s.5.

¹⁷⁶ *Ginza*, s.6.

¹⁷⁷ Bkn. *Ginza*, s.10vd.

ortaya çıkan ilk varlık, Karanlık Kralı anlamına gelen Malka d Hşuka'dır.

“Kara Su’dan Karanlık Kralı kendi kötü tabiatı vasıtasıyla şekillendi ve ortaya çıktı.”¹⁷⁸

Görüldüğü gibi Sâbiîler, düalizmin pozitif kutbunda yer alan Hayat prensibini, verimlilik ve yaşamın sembolü olarak gördükleri hurma ağacı ve nehir (su) ile sembolize ederken, düalizmin negatif kutbunda yer alan kötülük ve yokluk prensibini ise kara su ile sembolize etmektedirler. Buradaki kara su ifadesinin tecrübe dünyasında neyi kastettiği konusu pek açık değildir. Bununla birlikte bu ifade, Sâbiî kutsal metinlerinde akarsuların verimli suyuna karşı verimsizlik taşıdığı vurgulanan deniz suyunu ya da Sâbiîlerin Miladi ikinci yüzyıldan itibaren yaşadıkları Güney Mezopotamya’nın bataklık bölgelerinde muhtemelen yer yer yüzeye sızmış olan petrolü kastediyor olabilir.

Yokluk ve kötülük ilkesinden neşet eden Karanlık Kralı, daha sonra kendi âlemini ve güçlerini oluşturmaya başlar. Işık güçlerine karşı bütün kötü ve şer varlıkları yaratır.

“O (Karanlık Kralı) güç, kudret ve kuvvet kazandı, binlerce sayısız kötü nesli ve on binlerce hesapsız çirkin yaratığı yarattı ve etrafa dağıttı.”¹⁷⁹

Şeytanlar, devler, kötü ruhlar, vampirler, goblinler, canavarlar ve dişi ve erkek, her tip ve her çeşit sayısız kötü ve karanlık varlıklar Karanlık Kralı’nın oluşturduğu dünya içerisinde yerlerini alırlar. Bir bakıma karanlık ve kötülük âleminin tanrısı olan Karanlık Kralı güçlü ve kuvvetlidir; oldukça yetenek-

¹⁷⁸ *Ginza*, s.277.

¹⁷⁹ *Ginza*, ss.277-78.

lidir. Kutsal metinlerde onun başı bir arslan, gövdesi ejderha, kanatları kartal, sırtı kaplumbağa ve el ve ayakları bir canavar şeklinde tasvir edilir. O yürüyebilir, sürünebilir ve uçabilir. O kendi âleminde en güçlü olandır; hiç kimse onun gücüne karşı koyamaz. O bütün dünya lisanlarını bilir. Dilediğinde kendisini görünmez kılabilir. Önündeki kişinin kalbini bilebilir. Dilediğinde kendisini çok küçük ya da çok büyük hâle getirebilir; erkek ya da kadın kılığına girebilir. O, korkunç bir surete sahiptir. Dudaklarının kalınlığı 144.000 parasang (yaklaşık 800.000km) kadardır. Nefesi demiri eritir, kayaları kavurur. Gözlerini kaldırdığında dağlar sarsılır.¹⁸⁰ Fakat bütün bu özelliklerine rağmen o bir aptaldır, akli karışmış bir sersemidir. Zira o gerçekten, gerçek bilgidен habersizdir. Bütün dünyalarda olup biten şeyleri bilse de doğru ve gerçeğin farkında değildir. Nitekim bu aptallığı nedeniyle ki o, kendisini en üstün görmektedir.

“Fakat o (Karanlık Kralı) aptaldır, akli karışmış bir sersemidir. Onun fikirleri birbirine karışmıştır. Her ne kadar bütün dünyalarda olan şeyleri bilse de o, ne ilk olanı ne de son olanı bilir.”¹⁸¹

“O kendi kendine düşündü, kendi aptal kalbinde mütalaa etti ve şeytani zihninde planladı. Ayağa kalktı ve sonsuzca uzanan karanlık dünyalarına baktı. Kibirlendi, kendini üstün gördü ve şöyle dedi: ‘Benden daha güçlü olan kimse var mı?’”¹⁸²

Düalizmi daha belirgin şekilde ön plana çıkaran Sâbiî gnostisizminde karanlık âleminin tanrısal varlığına yüklenen “aptal”, “cahil” “haddini bilmez” gibi nitelikler, Mısır-Suriye tipi

¹⁸⁰ *Ginza*, ss.278vd.

¹⁸¹ *Ginza*, s.278.

¹⁸² *Ginza*, s.279.

gnostik geleneklerde maddi âlemin yaratıcısı olan Demiurg'a atfedilir. Mısır-Suriye tipi gnostik geleneklere ait birçok dokümanda Demiurg'un cehalet ve aymazlığından dolayı kibirlendiği, haddini aştığı ve kendisinin yegane güç veya yüce tanrı olduğunu sandığı ifade edilir. Hatta o, bu kendini bilmezlik içerisinde bilmediği âlemlere (ışık âlemlerine) karşı küstahça meydan okuyarak, eğer kendisinden daha üstün olan varsa, onu ortaya çıkmaya davet eder. Ancak o, her defasında ya kendisinin var olmasına neden olan ilahi güç ya da diğer çeşitli ışık güçleri tarafından uyarılır ve haddini aşmaması öğütlenir.

Örneğin, Nag Hammadi metinlerinden *Arkonların Tabiatı*'nda, Demiurg'un cahilliği, haddini bilmezliği ve bunun karşısında uyarılması üç yerde söz konusu edilir. Haddini bilmez şekilde küstahça söylediği sözlerin Yüce Tanrıya karşı bir küfür olduğu vurgulanır. Bunlardan ikisinde o, yukarıdaki âlemden gelen bir sesle, diğerinde ise Pistis Sophia'nın kızı olan ışık varlığı Zoe (Hayat) tarafından haddini aşmaması için uyarılır.

“Gözlerini açan o (Demiurg), sınırsız çok büyük maddeyi gördü ve ‘Tanrı olan benim, benden başka hiç kimse yok’ diyerek kibirlendi.

Bunu söylediğinde o, mükemmellik âlemine karşı günah işlemiş oldu. Ve yukarıdaki mutlak gücün âleminde şöyle diyen bir ses geldi: ‘Yanılyorsun Samael’ -ki bu kör tanrıdır-.

Ve o (Samael), ‘Eğer benden önce olan başka bir şey varsa, bana görünsün!’ dedi. Ve Sophia hemen parmağını uzattı ve ışığı maddeye tanıttı. Ve Sophia karanlık âlemine doğru onu izledi ve o ışık (âlemine) döndü. Bir kez daha karanlık maddeye [...]”¹⁸³

¹⁸³ “The Hypostasis of the Archons”, *The Nag Hammadi Library in English*, J.M. Robinson (ed.), E.J. Brill, 1988, ss.167-168. Metinde

John'un Apokrif Kitabı'nda da Demiurg'un aptalca tavırları ve buna mukabil uyarılmasından birkaç yerde bahsedilir.

"Şimdi zayıf olan arkon üç isme sahiptir. İlk isim Yaltabaoth, ikincisi Saklas ve üçüncüsü Samael'dir. Ve o, kendisinde olan kibriden haddini bilmezdir. Zira o, 'Ben Tanrı'yım ve benim yanımda başka bir Tanrı yok' dedi. Çünkü o, gücünden, gelmiş olduğu yerden habersizdir."¹⁸⁴

Dünyanın Menşei Üzerine'de de Demiurg'un cehaleti vurgulanır; kibirlenmesi ve ikaz edilmesi konusunda benzer ifadeler zikredilir.

"Şimdi yönetici Yaltabaoth'a gelince; o, Pistis'in gücünün farkında değildir. O, onun (Pistis'in) yüzünü görmedi, oysa o kendisine konuşan sureti suda gördü. ... Yönetici büyüklüğünü gördüğünde -gördüğü yalnızca kendisiydi; su ve karanlığın dışında başka bir şey görmedi- o zaman o, var olanın yalnız kendisi olduğunu sandı."¹⁸⁵

"...o (Demiurg) sevinçliydi ve sürekli onlara 'Benim hiç kimseye ihtiyacım yok' diyerek övünüyordu. O, 'Tanrı olan benim, benden başka var olan bir diğeri yok' dedi. Ve o, bunu söylediği zaman, cevap veren bütün ölümsüz varlıklara karşı günah işlemiş oldu. ... Sonra Pistis, baş yöneticinin (bu) saygısızlığını gördüğünde öfkeyle doldu. O (Pistis) görünmezdi. O şöyle dedi: 'Yanılıyorsun Samael ...'."¹⁸⁶

geçen, Demiurgun haddini bilmezliği ve uyarılmasıyla ilgili diğer pasajlar için bkn. Aynı eser, ss.162, 168.

¹⁸⁴ "The Apocryphon of John", *The Nag Hammadi Library in English*, J.M. Robinson (ed.), s.111. Diğer taraftan bir diğer yerde ise, aslında Yüce Tanrıyı bildiği halde kıskançlığından dolayı onun kendi âleminde kendisini yegane tanrı ilan ettiği vurgulanır. Aynı eser, s.112.

¹⁸⁵ "On the Origin of the World", s.173.

¹⁸⁶ "On the Origin of the World", s.175.

Az sonra Sâbiî geleneğindeki yaratılış tasavvurlarından bahsederken de değineceğimiz gibi, Sâbiî kutsal metinlerine göre de Karanlık Kralı, haddini aşarak aptalca şeyler söylediğinde, ilahi âlemden düşmüş bir varlık olan Ruha tarafından uyanılır.

Sâbiî kutsal metinlerinde karanlık âleminin üstün varlığı aynı zamanda Ur ismiyle de adlandırılır ve onun, karanlık âleminin büyük canavarı olduğu ifade edilir.¹⁸⁷

Karanlık Kralı etrafında yer alan ve karanlık âlemini (Alma d Hşuka) oluşturan varlıklar da tabiatları gereği kötüdürler. Onların bütün görevi, ışık güçlerinin tutsak edilmesine ve karanlığın bütün âlemlere egemen olmasına çalışmaktır.

Sâbiî teolojisinde iki tür karanlık ve kötü varlıktan bahsedilir. Bunlardan birinci grubu yakanda bahsettiğimiz, menşeye itibarıyla kötü olan ve kötülükten zuhur eden varlıklar oluşur. Bunlar kötülük tanrısı Malka d Hşuka ve onun etrafında yer alan varlıklardır. İkinci grup kötü varlıklar ise köken itibarıyla kötülüğe ve karanlığa ait olmamakla birlikte ışık âleminden kopup düşmek ya da atılmak suretiyle karanlık güçler arasına katılan düşmüş ışık varlıklarıdır. Düşmüş ışık varlıklarına en iyi örnek Ruha'dır. Ruha (Ruha d Qudşa), Sâbiî dini metinlerinde kötü güçlerin, 7 gezegen ve 12 burcun annesi olarak nitelenen ve ışık güçlerine ve elçilerine karşı mücadele eden bir karanlık güç şeklinde sık sık adından bahsedilen bir varlıktır. Ruha aynı zamanda karanlık dünyasının büyük canavarı olarak tanımlanan Ur (karanlık âlemi tanrısının bir diğer ismi) ile de yakından ilişkili olarak görülür. Çeşitli metinlerde bazen onun annesi, bazen kız kardeşi, bazen

¹⁸⁷ Bkn. Rudolph, K., *Mandaism*, Leiden, 1978, ss.13-14.

de karısı olarak bahsedilir.¹⁸⁸ Baştan sona Sâbiî literatüründe Ruha'yı kötöleyen ve dışlayan ifadeler yer almakla birlikte, onun menşe itibarıyla ışık âlemine ait olduğuna işaret eden bazı pasajlar da bulunmaktadır. Örneğin *Qolasta*'da yer alan şu ifade bunun en bariz örneğidir:

“Ruha sesini yükseltti, ağladı ve şöyle dedi: ‘Babacığım, babacığım! Neden beni yarattın? Tanr'ım, Tanr'ım, Allah'ım! Neden beni uzaklaştırdın, kopardın ve yeryüzünün derinliklerine bıraktın?’”¹⁸⁹

Sâbiîlikteki Ruha, Mısır-Suriye tipi gnostik geleneklerdeki Sophia'ya (ya da Pistis Sophia) denk bir varlık görünümündedir. Tıpkı Ruha gibi dışıl bir düşmüş varlık olan Sophia (hikmet)¹⁹⁰, Tüce Işık Tanrısı'ndan zuhurun ve böylelikle ilahi âleminden düşüş sürecinin ilk basamağını oluşturur. Varlık haline geliş sonrası o, Işık Tanrısı yerine karanlık âlemine merak ve ilgi duyar ve onun bu yanlış davranışı Demiurg'un oluşumuna ve daha sonraki kötü hadiselerin meydana gelmesine neden olur.¹⁹¹

Ruha'dan başka Yuşamin, Abatur ve Ptahil gibi ışık ve karanlık dünyaları arasında bir bakıma aracılık yapan ve böylelikle maddi âlemin (yeryüzünün) yaratılışına zemin hazırlayan veya bu âlemin yaratıcılığı işini bizzat üstlenen varlıklar da ışık âleminden karanlık ve kötülük âlemine düşmüş olan varlıklar arasındadır.

¹⁸⁸ Ruha ile ilgili bkn. Buckley, J.J., “A Rehabilitation of Spirit Ruha in Mandaean Religion”, *HR*, 22, 1982, ss.60-84.

¹⁸⁹ *CP*, s.74.

¹⁹⁰ Sophia için çeşitli gnostik metinlerde kullanılan alternatif isimler arasında Achamoth, Barbelo ve Protennoia sayılabilir.

¹⁹¹ Sophia ve gnostisizmdeki düşüş tasavvurları için bkn. Gündüz, Ş., “Gnostik mitolojide düşüş motive ve Demiurg düşüncesi”, *OMÜYFD*, 9, 1997, ss.

Karanlık ve kötülükle ışık ve iyilik güçleri arasında sürekli bir mücadele ve düşmanlık bulunurken, neden daha üstün olan ışık güçleri karanlık ve kötülüğü yok etmemektedir? Bu soruya cevap olmak üzere esoterik metinlerde karanlıkla aydınlığın birbirine muhtaç olan, birbirinin varlığını zorunlu olarak tanıyan iki ayrılmaz ve değişmez güç olduğu vurgulanmaktadır.¹⁹² Ayrıca *Ginza*'da kötülük ve karanlığın ezeli ve ebedî olduğu belirtilerek şöyle denilir:

“Ve o (Işık Kralı) kötülüğün orada olduğunu biliyor ve idrak ediyordu. Fakat o, ona zarar vermek istemedi. Şöyle dedi: ‘Kötülüğe ve şerre, o kendi kendisine zarar verene kadar zarar verme.’”¹⁹³

Sâbîi teolojisine göre dünyanın sonundaki genel hesap gününde karanlık alemini oluşturan devler, ifritler, canavarlar ve benzeri kötü varlıklarla 7 gezegen ve 12 burç gibi karanlık güçler ışık güçlerince yok edilecekler. Yuşamin, Abatur ve Ptahil gibi düşmüş ışık varlıkları ise Malka d Nhura tarafından affedilerek ışık elçisi Hibil Ziva tarafından vaftizle temizlenecek ve tekrar ışık âlemine alınacaklar.

“Ev (yeryüzü) yıkıldığında
ve 7 (gezegen)in ruhu sona erdiğinde
12 yıldız yok edilecek.

...

Bu büyük hesap gününde
Yuşamin, Abatur ve Ptahil'in cezaları ilan edilecek.
Daha sonra Hibil Ziva gelir
ve onları bu dünyadan yükseltir.
Yuşamin ve Abatur
güçlü İlk Hayat'ın Yardna'sında (nehrinde) vaftiz edilecek.

¹⁹² Bkn. *ATŞ*, ss.213, 264-65.

¹⁹³ *Ginza*, s.277.

Bunun üzerine onlar Ptahil Uthra'yı alıp getirirler.

...

O (Ptahil), güçlü İlk Hayat'ın nehrinde vaftiz edilecek;
bu nehirde onun üzerinden kir ve pislikler kazanıp
temizlenecek.”¹⁹⁴

Sâbiî literatüründe yer alan çeşitli ifadelerden Ruha'nın da sonunda kötü ve karanlık niteliklerinden temizlenerek kurtarılacağı anlaşılmaktadır.¹⁹⁵ Diğer taraftan kötülük ve karanlık âleminin menşei olan Kara Su ya da kaos ile Karanlık Tanrısı Malka d Hşuka (ya da Ur) ise varlıklarını ebediyen devam ettirecekler; ancak ışık güçlerince bunlar kendi kabukları içerisinde hapsolunacaktır.

“Onun kötü tabiatı ezelden ebede varlığını devam ettirir.”¹⁹⁶

Sâbiiler, Işık Kralı'nın kuzeyde yaşadığına ve dolayısıyla ışık âleminin de kuzeyde olduğuna inanırlar.¹⁹⁷ Buna karşılık karanlık âlemi ise güneyde yer almaktadır. Çeşitli dini metinlerde karanlık âleminin yeryüzünün aşağısında yer aldığından ve bu âlemin tamamıyla kara sularla kaplı olduğundan bahsedilmektedir. Dolayısıyla Sâbiî geleğinde yeraltının karanlık âlemi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

3. Demiurg (Yaratıcı Güç)

Demiurg inancı bütün Gnostik sistemlerde olduğu gibi Sâbiîlikte de önemli bir yer tutmaktadır. Yunanca kelime anlamı itibarıyla “halk için çalışan” demek olan Demiurg, bütün Gnostik

¹⁹⁴ *Ginza*, s.311.

¹⁹⁵ Bkn. *CP*, s.74; Buckley, J.J., *Female Fault and Fulfilment in Gnosticism*, Chapel Hill, 1986, s.38.

¹⁹⁶ *Ginza*, s.277. Ayrıca bkn. *Ginza*, s.280.

¹⁹⁷ Bkn. *Ginza*, s.7.

sistemlerde maddi âlemin yaratıcılık fonksiyonunu üstlenen güce verilen isimdir.¹⁹⁸ Demiurg düşüncesi, gnostik kozmogoni ve antropogoni öğretilerinde merkezi rol oynayan bir husustur. Zira Demiurg, birçok gnostik mitolojiye göre tanrıdan uzaklaşmayı, günahkarlığı, cehaleti ve aymazlığı kendisinde had safhada toplayan bir figürdür; maddi âlemin ve insanın yaratıcısıdır.¹⁹⁹ Bu sistemlerde Demiurg, karanlık ve kötü güçlerle ilişkiye geçmesinden dolayı, üstün varlığı ifade eden Yüce Işık Tanrısı'nın gözünden düşerek ışık âleminden atılan düşmüş bir ışık varlığı şeklinde tasavvur edilir. Onun bu özelliği dolayısıyla ona "aptal", "cahil" ya da "kör" gibi lakaplar takılır.²⁰⁰

Sâbiî inancına göre yeryüzünün yaratılışı öncesi dönemde, ışık âlemine ait bazı ışık ruhları istemeyerek ya da hataen karanlık âlemiyle irtibat kurarlar. Işık ve karanlık âlemleri arasında bir iletişim kurulmasına ve bunun neticesinde yeryüzü, insan ve diğer maddi varlıkların yaratılmasıyla ilahi ruhun (Adakas) ışık âleminden madde âlemine (süflî âleme) atılmasına neden olan bu ışık varlıkları, Yüce Işık Kralı'nca cezalandırılırlar. Kendi hataları nedeniyle ışık âleminden düşmüş olan bu varlıklar arasında Yuşamin, Abatur ve Ptahil üçlüsü özellikle dikkat çekmektedir. Bu üç ışık ruhundan Yuşamin ve Abatur ışık ile karanlık arasında ilk temasın sağlanmasına neden olurlarken, Ptahil ise doğrudan karanlıkla irti-

¹⁹⁸ Çeşitli sistemlerdeki Demiurg inancı için bkn. Bianchi, U., "Demiurge", in *ER*, 4, ss.279-82; Gündüz, "Gnostik mitolojide düşüş motifi ve Demiurg düşüncesi", ss.

¹⁹⁹ Öte yandan Maniheizm gibi bazı gnostik akımlar ise kozmosun ve insanın yaratıcılarının farklı varlıklar olduğuna inanırlar.

²⁰⁰ Örneğin bkn. Giversen, *Apocryphon of Johannis*, ss.65, 67; Bullard, R.A. and B. Layton, "The Hypostasis of the Archons", in J.M. Robinson (ed.), *The Nag Hammady Library in English*, s.168.

bata geçerek karanlık âleminde bazı ışık unsurları vasıtasıyla yeryüzünün, insanın ve diğer maddî varlıkların yaratılmasını sağlamıştır. Bu nedenle Ptahil, Sâbiî inancında maddî âlemin ve insanın maddi yönünün yaratıcılığını üstlenen yaratıcı güç , yani Demiurg olarak düşünülür.²⁰¹

Genellikle bilim adamlarınca Ptahil isminin, Eski Mısır dinindeki Demiurg olan yaratıcı tanrı Ptah ile Semitik tanrı El'in bir kombinasyonu olduğu kabul edilmiştir.²⁰² Diğer yönden bazı araştırmacılar ise bu ismin Aramcada “açmak” anlamına gelen *pth*'dan türediğini, dolayısıyla Ptahil'in maddi âlemin yaratıcısı, başlatıcısı olması nedeniyle bu isimle isimlendirildiğini ileri sürerler.²⁰³

Sâbiî geleneğinin Demiurg'u olan Ptahil'in özellikleri şöyle sıralabilir:

1. Demiurg Ptahil düşmüş bir ışık gücüdür. *Ginza*'da Üçüncü Hayat olarak adlandırılan Abatur'un, ışık âlemini karanlık âleminden ayıran perdeyi aralayarak aşağıdaki karanlık âlemini oluşturan kara suya bakması üzerine Abatur'un suretinin kara suda yansıdığı ve bu yansımadan Demiurg Ptahil'in oluştuğu belirtilir.²⁰⁴ Dolayısıyla Demiurg menşe itibarıyla ışık âlemine aittir; ancak onun şekillenmesi karanlık âleminde (kara suda) olmuştur.

2. Demiurg Ptahil ışık âleminden uzaklaşmış olmaktan hiç de memnun değildir. Zira, bir bakıma ışık âleminden karanlık

²⁰¹ Maddi âlemin ve insanın yaratılışı ilerde ele alınacaktır.

²⁰² Bkn. *Jb*, ss.xvıvıd; *MII*, s.95 n.5; Rudolph, *Die Mandäer I*, s.81 n.4; *MIT*, s.63.

²⁰³ Bkn. Kraeling, C.H., “The Mandaic God Ptahil”, *JAOS*, 53, 1933, s.164.

²⁰⁴ *Ginza*, s.174.

âlemine atılmasıyla Demiurg karanlık unsurlarla kirlenmiş ve bu nedenle kendisindeki ışık unsurları kaybolmuştur.

3. Demiurg Ptahil kötü güçlerle işbirliği yapan bir varlıktır. Karanlık âleminde kendisine ait bir dünya kurmak amacıyla yeryüzünü ve sonra yeryüzüne hakim olsun diye insanı yaratır. Bu yaratma işinde kötü güçlerle işbirliği yapar. Ancak kötü güçler onu kandırarak onun yarattığı şeylere hakim olurlar.

4. Ptahil yaratma işinde sürekli başarısızlığa uğrar ve her seferinde ışık âleminde yardım ister. Ancak ışık âleminin yardımıyla hayat taşıyan varlıkları yaratabilir.

5. Sürekli hata yapması, kötü güçlerle işbirliği içerisinde olması ve ışık âleminde istenmeyen bazı durumlara yol açması nedeniyle Demiurg cezalandırılır ve hapsolünür. Ancak o, dünyanın sonunda bağışlanarak bütün düşmüş ışık varlıkları gibi tekrar ışık âlemine yükseltilecektir.

Görüldüğü gibi Sâbiî teolojisinde Demiurg yeryüzünün, insanın ve evrenin var oluşunu açıklamada kullanılan bir figürdür. Sâbiîler, kendisinde hem iyi hem de kötü nitelikleri bulunduran insan ve yeryüzünün varlığını, mutlak iyi olarak düşündükleri yüce varlığa (Işık Kralı'na) dayandıramazlardı. Zira mutlak iyi olan Yüce Tanrı, kendisinde kötü ve karanlık unsurları da bulunduran bir varlığı yaratamazdı. Öte yandan kaos ya da karanlık prensibi ise Sâbiî teolojisine göre kendisinde hayat ilkesi taşımadığından insan ve yeryüzünü yaratmaya muktedir değildi. Bu durumda kendisinde hem iyi hem de kötü, hem ışık hem de karanlık unsurları bulunduran üçüncü bir güce ihtiyaç vardı. İşte bu güç Demiurg'tur. Demiurg, orijin olarak ışık âlemine mensup olmakla kendisinde hayat prensibini, ışık ve iyilik unsurlarını bulundurur.

Diğer yönden karanlık âlemine düşmüş olması nedeniyle kötülük ve karanlık unsurlarına sahiptir. Bu iki zıt unsurun birbirine karışması ve birleşmesi ise yeryüzü ve insanın yaratılışını sağlamaktadır.

Ginza'da Sâbiiler, Demiurg Ptahil'i zaman zaman Cebrail (Gabr'il) olarak da isimlendirirler. Bu ismin, babası Bhaq Ziva (Üçüncü Hayat'ı temsil eden Abatur'un bir diğer ismi) tarafından Ptahil'e verilen gizli bir isim olduğu ifade edilir.²⁰⁵ Bazı bilim adamları Cebrail isminin Sâbiîliğe İslam'dan geçtiğini savunurlar.²⁰⁶ Fakat bu görüşü kabul etmek oldukça zordur. Zira Gabriel, Yahudi literatüründe de yer alan meleklerden birisidir. Sâbiîlerin Müslümanlardan çok önce Yahudi kültürüyle ilişki içerisinde olduklarını ve gizli kutsal isim tasavvurunun Yahudi düşüncesinin bir özelliği olduğunu göz önüne aldığımızda, Sâbiî literatüründeki bu terimin Yahudi geleneğinden geçmiş olabileceğini düşünebiliriz. Ayrıca İslam'da Cebrail yaratıcı bir figür, ya da herhangi bir varlığın gizli ismi değil, Peygambere vahiy getiren bir melektir.²⁰⁷

4. Yaratılış Tasavvurları

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Sâbiî inancına göre ışık âlemini oluşturan varlıklar ezelî ve ebedî olan yüce varlık Hayat'tan, güneş ışıklarının güneşten çıkışı gibi safhalar hâlinde çıkarlar ve ilahi nur âlemini meydana getirirler. Bu arada karanlık ve kötü güçler de benzer bir yolla kaos ya da karanlıktan çıkarlar ve zulmet âlemini ya da süflî âlemi oluştururlar. Süflî

²⁰⁵ *Ginza*, ss.14, 15, 89, 98, 284.

²⁰⁶ Rudolph, K., *Thegonie, Kosmogonie und Anthropogonie in den mandäischen Schriften*, Göttingen, 1965, ss.199vd.

²⁰⁷ Krş. Bakara 97, 98.

âlem (karanlık âlemi) tamamıyla kara sularla kaplı olan yeraltı âlemidir. Kötü güçler bu âlemde hızla çoğalırlar. Kötü güçlerin başında Malka d Hşuka (Karanlık Kralı) bulunmaktadır. Sâbiî metinlerinde Malka d Hşuka'dan Ur (ya da “büyük ifrit, yeraltı canavarı Ur”) ismiyle de bahsedilmektedir. Bu arada, aslında ışık âlemine ait bir varlık olan Ruha, kutsal metinlerde açıkça belirtilmeyen bir nedenle karanlık âlemine atılmıştır. Sâbiî metinlerinde Ruha'nın karanlık âlemine atılış olayından hiç bahsedilmez. Ancak onunla ilgili olan pek çok pasajdan, onun ışık âleminden atılmış ya da düşmüş bir varlık olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim *Ginza*'da yer alan bir ifadeye göre Karanlık Kralı kendisini en üstün görüp, “benden daha üstün, daha güçlü, kuvvetli olan var mı?” şeklinde konuştuğunda Ruha'nın ona şöyle dediği belirtilir:

“Karanlık Kralı bunları söylediğinde Ruha tahtından sendeleyerek düştü. Ruha acıyla haykırdı ve ağladı. ... Ruha, Karanlık Kralı'na şöyle dedi: ‘Senden daha güçlü olan ve gücü senin bütün dünyalarından üstün olan birisi var. Seninkinden çok daha geniş olan bir dünya var. Orada kudretli varlıklar yaşar. Kudretli yüce varlıklar orada yaşar ve onların şekilleri bütün dünya varlıklarından daha parlaktır.’”²⁰⁸

Burada Ruha'nın, ışık âleminden ve yüce varlık olan Işık Kralı'ndan (Malka d Nhura) haberdar olduğu ve onların yüceliğini kabul ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca daha önceden *Qolasta*'dan alıntı olarak verdiğimiz, Ruha'nın yüce varlığa yakarışıyla ilgili pasaj da onun düşmüş bir varlık olduğu fikrini açıkça ortaya koymaktadır.²⁰⁹

²⁰⁸ *Ginza*, s.82.

²⁰⁹ *CP*, s.74.

Ruha ışık dünyasından düşmüş ya da atılmış bir varlık olmakla birlikte, ışık dünyasına karşı düşman olan bir karaktere sahiptir. Belki de bu durum onun ışık dünyasından atılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim kutsal metinlerdeki bazı ifadelerde onun, Tüce Tanrı'ya hitaben ağlayıp haykırdığı ve neden atıldığını sorduğu bilinmektedir. Işık âlemine bu düşmanlığı nedeniyle Sâbiî kutsal kitaplarında Ruha, ışık güçlerine karşı planlar hazırlayan, kötü varlıkları yeryüzüne yayan ve onları idare eden dışı bir güç olarak hep ön plana çıkarılmıştır. Ruha, bu kötü işlerinde diğer karanlık unsurlarla ve özellikle de Karanlık Kralı'yla işbirliği içerisinde. *Ginza*'da Ruha, dışı bir kötülük figürü olarak bazen Kranlık Kralı'nın (yani Ur'un) annesi, bazen karısı, bazen de kız kardeşi olarak nitelenir. Biraz sonra da ele alacağımız gibi Ruha ile Karanlık Kralı'nın birleşmesinden 7 gezegen ve 12 burç gibi kötü unsurlar var olmuşlardır.

Dünyanın yaratılışı öncesi dönemde Yüce Işık Kralı Malka d Nhura, Işık Elçisi Manda d Hiia'yı (Hayatın Bilgisi) özel bir görevle karanlık âlemine gönderir. Işık elçisinin görevi, diğer ışık ruhlarının kazârâ ya da bilerek karanlık âlemiyle temas kurmasından önce karanlık âlemine inerek, orada kötü güçlerin ışık âlemine karşı planladıkları kötü işleri gizlice öğrenmek ve bu kötü planları önlemek için bazı tedbirler almaktır.

“(Manda d Hiia!) Işık ruhları (Uthralar) oraya gitmeden ve Yüce Hayat'ın uygun bulmadığı ve senin kabul edemeyeceğin şeye, bizim açımızdan uygun olmayan ve nefret edici olan şeye yol açmadan önce dünyaya (karanlık dünyasına) in.”²¹⁰

Işık Elçisi Manda d Hiia ışık âleminin yüce varlığının kendisine verdiği bazı kutsal silahları da (bu kutsal silahlar vaf-

²¹⁰ *Ginza*, s.58.

tiz sırasında Sâbiîlerce kullanılan Klila ve Margna gibi kült objeleridir) yanına alarak karanlık âlemine iner ve orada, kötü güçlerin ışık âlemine karşı planladıkları şeyleri gizlice öğrenir. Ayrıca Manda d Hiia, gizli silahlarıyla karanlık âleminin lideri olan büyük canavar Ur'u (yani Karanlık Kralı'nı) yakalar ve zincire vurur.

Bazı Sâbiî kaynaklarında, yeraltı âlemine bu keşif ziyaretini yapan ışık ruhunun Hibil Ziva olduğu belirtilmektedir. Işık Elçisi Manda d Hiia yerine Hibil'in zikredilmesinin nedeni, Sâbiî literatüründe çoğu kez bu iki ışık ruhunun özdeşleştirilmesidir.²¹¹

Yeraltı âlemine ait olmayan bir ışık gücünün bu karanlık âleme bir keşif ziyareti yapması, bu seyahati sırasında yanında getirdiği bazı sihirli silahlarla karanlık âlemi varlıklarına karşı savaşması ve tekrar bu âlemden kurtularak geldiği yere dönmesi motifi Uzak Doğu'dan Ortadoğu'ya kadar birçok inanç sisteminde sıkça rastlanan bir motiftir.

a. Dünyanın Yaratılışı ile İlgili Mitoloji

Sâbiî düşüncesine göre maddi âlemin (yeryüzü, evren ve insan) yaratılışı öncesi var olan iki âlemden birisi olan karanlık âlemi tamamıyla kara sularla kaplı, kötülük ve karanlığın potansiyel bir güç olarak var olduğu bir dünyadır. Bu âleme ait olan varlıklar, kötülük ve karanlık dışında kendi başlarına hiçbir şeyi var etmeye muktedir değildirler. Dolayısıyla karanlığın hakim olduğu bu yeraltı âleminde maddi âlemin yaratılışı öncesi dönemde dinamik bir yapı yerine statik, durgun, hareketsiz ve kendi dışına taşmayan bir yapı söz konusudur. Ancak bununla birlikte bu âlemde potansiyel güç olarak bulunan

²¹¹ MD, s.141.

karanlık ve kötü varlıklar, bu âlemin dışında bulunan ve hayat, varoluş ve verimlilik prensiplerine sahip olan ışık âlemine karşı bir ilgi duymakta, dolayısıyla ışık âlemindeki hayat ve ışık ilkelerini ele geçirebilmenin yollarını aramaktadırlar. Onların bu arzularından haberdar olan Yüce Tanrı (Işık Kralı) bu nedenle Işık Elçisi Manda d Hiia'yı (veya Hibil'i) onların tezgâhladıkları planları öğrenmesi için bu karanlık âleme göndermiştir.

Karanlık âleminin aksine ışık âlemini oluşturan varlıklarda ise özlerinde bulundurdıkları hayat ve verimlilik prensipleri nedeniyle sürekli bir dinamizm ve hareketlilik vardır. Bu âlemde bulunan varlıklar, yeraltı âleminin karanlık ve kötülüğünden uzak, Yüce Işık Kralı'nın etrafında mutlak iyilik, güzellik ve nur içerisinde varlıklarını devam ettirmektedirler. Ancak bir müddet sonra bazı ışık varlıkları kendi âlemlerinin dışında olan karanlık âleminin nasıl bir yer olduğunu merak edip, bu âlemi öğrenme arzusuna kapılırlar. Onların bu arzusu karanlığın harekete geçmesi açısından bir dönüm noktası ve bir başlangıç olur. Sâbiî kutsal metinleri, kendilerinde hayat ve ışık prensiplerini bulunduran bazı ışık varlıklarının karanlıkla ilk temas kurmalarıyla başlayıp maddî âlem, yer-yüzü ve insanın yaratılışıyla sonuçlanan süreci “İkinci Hayat”, “Üçüncü Hayat” ve “Dördüncü Hayat” şeklinde üç safhaya ayırırlar. Bu üç dönem, daha önceden birbirinden bağımsız olarak ayrı ayrı âlemlerde bulunan ışık ve karanlığın bazı noktalarda birbirlerine karışmasını veya bir başka ifadeyle karanlığın bazı ışık ve hayat unsurlarını yutması ve tutsak etmesini ifade etmektedir. Işık ile karanlığın birbirine karıştığı bu üç dönem, Sâbiî kutsal kitaplarında üç ilahi varlık şeklinde kişileştirilir. Böylelikle “İkinci Hayat” Yuşamin, “Üçüncü Hayat” Abatur ve “Dördüncü Hayat” ise Ptahil olarak adlandırılır.

Bu arada yüce tanrısal güç Işık Kralı ile kişileştirilen “Birinci Hayat” ya da “İlk Hayat” ise karanlık ve kötü güçlerin ulaşamadığı saf ve yüce ışık âlemini ifade etmektedir.

Sâbiî düşüncesinde düalizmin pozitif kutbunda varlığın ortaya çıkışı ve tezahürleri şu şekilde de ifade edilebilir:

Hayat Æ Işık alemi (Alma d Nhura) ve İlk Hayat (Malka d Nhura) Æ sayısız nurani varlık (Uthria ve Malkia) ve İkinci Hayat (Yuşamin) Æ Üçüncü Hayat (Abatur) Æ Dördüncü Hayat (Demiurg Pthail)

Düalizmin negatif kutbundaki gelişme ise şu şekildedir:

Kara Su ya da Kaos Æ Karanlık Kralı (Malka d Hşuka ya da Ur) ve Karanlık âlemi (Alma d Hşuka) Æ sayısız karanlık ve kötü varlıklar Æ Ur ile düşmüş ışık gücü Ruha'nın birleşmesinden doğan 7 gezegen ile 12 burç Æ Karanlık aleminde Demiurg Pthail'in faaliyetleri sonucunda oluşan maddi alem

Karanlıkla ilk temas “İkinci Hayat” olan Yuşamin döneminde başlar. Sâbiî kutsal metinlerine göre bu dönemdeki bazı ışık ruhları karanlık âlemine karşı bir merak içerisine girerler ve orada kendilerine ait bir dünya oluşturmak hevesine kapılırlar:

“Sonra İkinci (Hayat) kuruldu
ve bu Hayat'ın Uthraları (ışık ruhları) yükseldiler ve ona tavsiyede bulundular.
Onun Uthraları yükseldi ve ona tavsiyede bulundular
ve ona şöyle dediler:
'Senin isminle adlandırılacak bir dünya kurmamızı ve Şkinalar (ibadet yerleri) yapmamızı kabul et.'
Ve İkinci (Hayat) nurunun, ışığının ve yüce Hayat'ın kendisine verdiği
şeyin bir kısmını onlara verdi

ve bir dünya kurmalarını onlara emretti.

İkinci (Hayat'ın) oğulları kalktılar,
gittiler ve karanlık ülkesine indiler.

...

onlar karanlık ülkesini gördüler ve (oraya) baktılar.”²¹²

Ancak onların bu girişimleri başarılı olmaz. Öte yandan karanlık âlemine inen ya da düşen bu ışık varlıkları karanlıkla ilk teması kurmaları nedeniyle ışık âleminden karanlık âlemine düşüş ve bu âlemdeki tutsaklık sürecinin başlatıcısı olurlar. Sâbiî kutsal metinlerinde açık bir ifade bulunmamasıyla birlikte Ruha da bu safhada ışık âleminden karanlık âlemine düşmüş olabilir. Zira kutsal metinlerde, daha sonraki dönemlerde Dördüncü Hayat'ı temsil eden Ptahil zamanında dünya ve insan yaratılırken Ruha'nın halihazırda karanlık âleminde olduğunu vurgulayan pek çok ifade bulunmaktadır.

İkinci Hayat'a ait olan düşmüş ışık varlıklarının karanlıkla teması kurmaları ışık âleminden düşüşün bir diğer safhasını oluşturan Üçüncü Hayat'ın oluşmasını sağlar. Zira düşmüş ışık varlıklarının, karanlık âleminin özünü oluşturan kara suya bakmalarıyla Üçüncü Hayat'ı temsil eden Bhaq Ziva (ya da Abatur) oluşur.

“Onlar akarsuya geldiler.

Karanlık âlemini gördüler ve (oraya) baktılar.

Bhaq Ziva kendiliğinden parladı

ve kendi kendisini yüce birisi olarak kabul etti.

Kendi kendisini yüce birisi olarak gördü

ve babasının kendisini adlandırdığı ismi terketti.”²¹³

²¹² *Ginza*, s.97.

²¹³ *Ginza*, s.97.

Sâbiî kutsal metinlerinde Bhaq Ziva ya da Abatur olarak adlandırılan Üçüncü Hayat, İkinci Hayat olan Yuşamin'in oğlu olarak nitelenir.²¹⁴ Abatur da İkinci Hayat gibi karanlık âleminde bir dünya kurulması işini üstlenir.

“O (Bhaq Ziva) acı su üzerinde düşünüp taşındı ve şöyle dedi: ‘Bir dünya yaratacağım.’ O herhangi bir öğüt almadı ve acı suyu idrak etmedi.”²¹⁵

Kutsal metinlerden anlaşıldığı kadarıyla kendisinden önceki düşmüş varlıklar gibi, yaratma işinde o da başarılı olamaz. Ancak onun da karanlık âlemle temas içinde olması ya da kara suya bakması sonucunda düşüşün bir başka safhası olan ve Ptahil ile kişileştirilen Dördüncü Hayat oluşur.

Ginza'da Dördüncü Hayat Ptahil'in oluşumu şu şekilde anlatılır: Abatur (Bhaq Ziva) kendi âleminin perdesini aralayarak aşağıdaki karanlık âlemine ve bu alemi oluşturan kara suya baktığında kendi sureti kara suda yansır. Kara sulardaki bu yansımayla Ptahil varlık haline dönüşür. Kendi menşeinin bu karanlık dünya olmadığını bilen Ptahil, yukarıya yani ışık âlemlerine doğru yükselmek ister. Böylece Abatur'un (İkinci Hayat'ın) âlemine ulaştığında, sınırı aşır içeri giremez. Abatur, sınırda duran Ptahil'i inceler ve onun kendi suretinde olduğunu görür. Daha sonra Abatur, Ptahil'i ışık âleminin çeşitli zinetleriyle süsler. Ona ışık elbiseleri giydirir ve onu ışık zırhıyla donatır. Bütün bu işlemlerden sonra Abatur, onu düşmüş olduğu karanlık âlemden kendisine ait bir dünya (yeryüzü) kurması için karanlık âlemine tekrar gönderir.²¹⁶

²¹⁴ *Ginza*, s.97.

²¹⁵ *Ginza*, ss.97-98.

²¹⁶ “Abatur kalktı, (ışık dünyasının) kapısını açtı ve kara sulara baktı. Kendi sureti derhal kara sulara şekillendi. Ptahil şekillendi ve

Ptahil, Abatur'dan aldığı ışık zinetleriyle kendisine ait bir dünya oluşturma amacıyla karanlık âlemine döner. Tamamıyla kara sularla kaplı olan bu karanlık âlemde bir yeryüzü oluşturabilmek için Ptahil kara sulara girer ve çamur ve pislik dolu olan bu sularda yürür. Ptahil çamur ve pislik içine girdiğinde, Abatur'un kendisine vermiş olduğu ışık âlemine ait zinetler kara suların pisliğiyle kaplanır ve Ptahil'in yanında getirdiği hayat ve verimlilik taşıyan ışık parçacıkları böylelikle karanlık tarafından yutulur. Ptahil kendisine ait bir dünya oluşturmak için kara sularda çaresizce dolaşır. Karanlık âleminin pislik ve çamurlarıyla kaplanan ellerini bu sularda yıkarken hafif bir katılma oluşur. Ancak yeryüzünün hayat kazanabilmesi için gerekli olan ışık parçacıkları karanlık âleminde kaybolduğundan Ptahil yeryüzünü yaratmayı bir türlü başaramaz. Bunun üzerine Ptahil, kendisine tekrar hayat ve verimlilik taşıyan hayat nurunu vermesi için ışık âlemindeki yüce varlığa yalvarır.²¹⁷

Bu arada karanlık âlemine ait güçler yoğun bir faaliyet içerisindeyler. Ptahil'in ışık âleminde aldığı hayat nuruyla ışık âleminin dışında, kara sularda bir dünya kurma çabalarını izleyen kötü güçler, ezelden beri planladıkları ışık varlıklarını ele geçirmek ve tutsak etmek emellerini gerçekle-

sınra kadar yükseldi. Abatur'un zihni Ptahil'i inceledi ve Abatur oğlu Ptahil'e şöyle dedi: 'Gel, gel Ptahil! Sen kara sularda gördüğüm kişisin.' O, onun kendi suretinde, her çeşit ve renkteki kendi elbiseleriyle giyinik vaziyette olduğunu gördüğünde onu soyundurdu ve bunları ondan aldı. Onu kendi nurunun (bir kısmıyla tekrar) giydirdi ve ışıyla donattı. Ve o (Ptahil) babalarından korktuğundan ışık âlemlerine yükselmedi. Abatur, onu sınırda tuttu ve ona şöyle dedi: "Ptahil, yüce Hayat seni isteyinceye ve seni inceleyinceye kadar burada yerinde kal." *Ginza*, s.174.

²¹⁷ *Ginza*, ss.99-103.

tirebilmek için Pthil'in yaratacağı dünyaya hakim olmaya çalışmakta ve bunun için de birtakım gizli faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Bu faaliyetlerden birisi Pthil'in yaratacağı dünyayı çepeçevre kuşatacak olan 7 gezegen ve 12 burcun oluşturulması işidir.

Abatur'un kendisine verdiği ışık parçacıklarını kaybeden Pthil çaresizce dünyayı nasıl yaratacağını düşünüp, kendisine tekrar hayat nuru vermesi için yüce varlığa yalvarıp yakarmakla meşgulken, daha önceden karanlık âlemine düşmüş ve kötü güçlerin bir parçası hâline gelmiş olan dişi figür Ruha, büyük yeraltı canavarı Ur'un yanına gider. Ur daha önceden Işık Elçisi Manda d Hiiia tarafından zincire vurulmuş olduğundan ışık âlemine ve ışık varlıklarına karşı etkisiz durumdadır. Ruha ona, bu durumdan kurtulabilmesi ve ışık güçlerine karşı üstünlük sağlayabilmesi için kendisiyle birleşmesi gerektiğini söyler. Ur'un böylece Ruha ile birleşmesi üzerine 7 gezegen doğar. Daha sonra Ruha tekrar Ur ile birleşir ve bu defa da 12 burç doğar. Böylelikle Pthil'in yaratacağı dünyayı ve onun varlıklarını çepeçevre kuşatacak ve gözetim altına alacak olan kötü varlıklar (7 gezegen ve 12 burç) oluşturulmuş olur.²¹⁸

Pthil'in yalvarıp yakarması üzerine, ışık tanrısıyla Pthil arasında bir çeşit aracılık yapan Abatur da Yüce Tanrı'ya ona hayat nurunu tekrar vermesi için yalvarır. Nihayet Abatur hayat nurunu Işık Tanrısı'ndan (yüce Hayat'tan) alır ve Pthil'e verir. Pthil hayat nuruyla tekrar kara sulara girer. Hayat nuru kara sulara karıştığında yeraltı dünyasında kaos halinde bulunan toz hızla kaymaya ve kara suları ve boşlukları doldurmaya başlar. Bunun üzerine sular da bir kuruluk ve

²¹⁸ *Ginza*, ss.98-101.

katılma oluşur ve yeryüzü meydana gelir. Daha sonra yeryüzünden bir perde yükselerek yukarı asılır ve böylece gökyüzü oluşur. Ptahil bu işlemleri yaparken karanlık âleminin kötü güçleri de boş durmazlar ve gizlice 7 gezegenle 12 burcu yeryüzünün çevresine oturturlar. Aniden yeryüzünün etrafındaki gezegenleri ve 12 burcu gören Ptahil şaşırır ve “Şekli ışık âlemindeki varlıklara benzemeyen kötü varlıklar, siz de nereden çıktınız?”, diye onlara seslenir. Bunu duyan Ruha ona “Biz sana yardım etmeye geldik, bizler senin yardımcılarınız.” der. 7 gezegen ve 12 burç ise “Biz iyi olacağız; kendimizi tamamen sana adadık.” diyerek Ptahil’i kandırmaya çalışırlar. Buna mukabil Ptahil ise gezegen ve burçlara, “Sizler benim oğullarımsınız; eğer iyi olursanız sizleri benim tarafımda sayarım.” der. Ptahil’in bu şekilde aldatılmasından sonra Ruha ve çocukları (7 gezegen ve 12 burç) dünyayı onun elinden hileyle alarak cinler, devler, şeytanlar ve benzeri bütün kötü ve karanlık varlıkları dünyaya doldurmaya başlarlar. Bunu gören veya bir diğer ifadeyle kötü varlıkların niyetlerini anlayan Ptahil tekrar ışık âlemine ve oradaki yüce varlığa yalvarır ve yarattığı bu dünyada kendisine vekil olacak birini oluşturma için ondan izin ister.²¹⁹

Görüldüğü gibi Sâbiî mitolojisine göre dünya; bazı ışık varlıklarının karanlık ve kötü âlemi tanıma meraklarıyla başlayan süreçte, ışık âleminden bazı ışık varlıklarının karanlık âleme düşmesinin son safhasını oluşturan Dördüncü Hayat’ta, bu aşamayı temsil eden Ptahil’in bu karanlık âlemde kendisine ait bir dünya oluşturma isteği neticesinde yaratılmıştır. Dünyanın yaratıcısı Ptahil, bunu sadece kara sudan yaratmayı başaramamış, ancak ışık âleminden aldığı hayat nurunu kullanarak kara suyu katılaştırmaya ya da bir başka ifadeyle onun bir kısmına

²¹⁹ *Ginza*, ss.103-106.

hayat vermeye muvaffak olabilmıştır. Yine bu mitolojiye göre maddî âlemin yaratıcısı Demiurg Ptahil kötü güçlerin oyununa gelmiş, onlar tarafından kandırılmış ve sonuçta onlarla işbirliği yapmıştır. Bunun neticesi olarak da yarattığı yeryüzüne karanlık ve kötü unsurlar hakim olmuşlardır.

b. İnsanın Yaratılışı

Yarattığı yeryüzünün karanlık ve kötü varlıklarla doldurulduğunu ve kuşatıldığını gören Demiurg Ptahil, hiç olmazsa yeryüzündeki bu kötü varlıkların dışında yeryüzüne hakim olacak bir varlığın yaratılmasını planlar ve bu fikrini gezegenlere açar. Buradan Ptahil'in artık karanlık ve kötü varlıklardan bağımsız olarak tek başına hareket edemediğini anlıyoruz. Zira yeryüzünün yaratılması esnasında kötü varlıklar Ptahil'i kandırarak yeryüzünü çepeçevre kuşatmışlar ve kendi etkileri altına almışlardır. Ayrıca Ptahil, eğer kendisi insanı (yani Âdem'i) tek başına yaratacak olursa Âdem'in yeryüzüne hakim olan kötü varlıklar karşısında zor durumda kalacağını düşünmektedir.²²⁰

Âdem'in yaratılmasıyla ilgili Ptahil'in teklifini aralarında gizlice görüşen gezegenler Âdem'in yaratılması işini kabul ederler. Zira Âdem'in yeryüzündeki diğer varlıklar gibi kendi etkileri altında olacağını düşünmektedirler.

Böylelikle Ptahil ve ona yardım eden gezegenler birlikte Âdem'i yaratırlar. Ancak bu yaratma işi başarısızlıkla sonuçlanır. Zira yaratılan varlık hareketsiz, hayat taşımayan bir varlıktır. Cansız olan bu varlığı canlandırabilmek için gezegenler rüzgâr, ateş, duman ve nehirlerden yayılan koku gibi bir dizi tabiat varlığını yardıma çağırırlar. Fakat bunların hiçbirisi

²²⁰ *Ginza*, s.107.

Âdem'i canlandırmayı başaramaz. Sonunda gezegenler Ptahil'e "Yanında getirdiğin hayat ruhunun bir kısmını ona koyalım." derler. Bunun üzerine Ptahil bu konuda ışık âleminde yardım istemek üzere tekrar ışık âlemine yönelir. Ptahil'in yalvarıp yakarmaları üzerine ışık âleminin yüce varlığı olan Işık Kralı onun isteğini kabul eder; ışık âleminde yaşayan ruhu alır, saf bir ışık örtüsüne sarar ve onu Ptahil'e verir. Ayrıca ruha kılavuzluk etmesi için Işık Elçisi Manda d Hiia'yı (Hayat'ın Bilgisi) ve ruhu koruyup muhafaza etmeleri için de ışık ruhları Hibil, Şitil ve Anuş'u görevlendirir. Yüce Işık Kralı, Işık Elçisi Manda d Hiia'ya ve koruyucu ışık ruhlarına, kötü ve karanlık güçlerle işbirliği yapan ve bu nedenle günahkâr olan Ptahil'in, yanında emanet olarak götürdüğü ruhun Âdem'in bedenine nasıl düştüğünü bilmemesi ve ruhla ilgili sırları öğrenmemesi için ruha dikkat etmelerini emreder.²²¹

Işık âleminde ruhu (Adakas Mana) alan Ptahil yeryüzüne döner. Bu arada Manda d Hiia ve üç ilahi muhafız da Ptahil ile birlikte gizlice yeryüzüne inerler. *Ginza*'daki ifadelerden Ptahil'in ruha koruyuculuk ve kılavuzluk göreviyle yeryüzüne inen bu ilahi güçleri algılayamadığı anlaşılmaktadır. Yeryüzüne indiğinde Ptahil, ışık örtüsüne sarılı olarak cebinde getirdiği ruhu alıp Âdem'in cesedine yerleştirmek ister. Fakat tam bu sırada Manda d Hiia gizlice ruhu onun cebinden alır ve Âdem'in cesedine yerleştirir. Bunun üzerine ilk insan Âdem gözlerini açar ve ayağa kalkar. Işık Elçisi Manda d Hiia, karanlık güçler Ruha ve gezegenler ile bunlarla işbirliği içerisinde olan Demiurg Ptahil'in yeryüzünde henüz yeni olan Âdem'e karşı yanlış bir şey yapmalarını, ona zarar vermelerini ya da onu etkileri altına almaya çalışmalarını engellemek için, ışık âleminde yanında getirdiği bazı hariku-

²²¹ *Ginza*, ss.108vd.

lade şeyleri onlara gösterir. Bu, kötü güçlerin kötülüklerinin engellenmesine ve düşmüş ışık ruhu olan Ptahil'in yaptıklarından (kötülerle işbirliği gibi) pişman olmasına neden olur. Bundan sonra Manda d Hiia, ışık âleminden aldığı ilahi öğretileri, yani ruhun yeryüzünden kurtulabilmesi için gerekli olan kutsal bilgiyi ve yapılması gereken dua ve ibadetleri Âdem'e öğretmeye başlar. İlâhî öğretiyi alan Âdem, Yüce Tanrı'nın önünde baş eğerek, ona dua eder ve yakarır; karanlık ve kötü güçleri ise reddeder. Âdem, süflî emeller uğruna inşa edilen yeryüzünün (maddenin) işlerini, arzu ve ihtiraslarını bırakır ve ışık âlemine yönelir. Buna karşılık olarak Yüce Işık Kralı onu mükafatlandırır ve ona tekrar yükseleceği ışık âleminde bir makam hazırlar.²²²

İlk insan Âdem'in bu durumunu gören kötü güçler (Ruha ve gezegenler), Âdem'le ilgili planları tutmadığı için kendileri adına üzülmeler ve bir araya gelip Âdem'e karşı yeni planlar tezgâhlamaya başlarlar. Âdem'i kendileriyle birlikte dünyada yaşamaya mecbur etmek için onu dünyaya bağlayacak birtakım planlar kurarlar. Bu sırada onların bu kötü planlarından haberdar olan Manda d Hiia ise koruyucu ışık ruhlarını toplayarak, kötü güçlerin ilk insan aleyhine düzenledikleri komplolar ve kötü oyunlarla ilgili olarak onlarla istişare eder. Işık güçleri Âdem'e iyi bir hayat hazırlamak, onun evlenerek çoğalmasını sağlamak, ona bu süflî alemden kurtuluşunu sağlayacak bilgileri, dua ve ibadetleri öğretmek ve böylelikle Âdem'i bütün kötü varlıklara karşı yüceltmek konusunda görüş birliğine varırlar.

Sâbiî kutsal metinlerinde Âdem'in eşi Havva'nın da Demiurg Ptahil tarafından yaratıldığı ifade edilmektedir.

²²² *Ginza*, ss.109-113.

“Ptahil dünyayı yarattıktan sonra Âdem’i kendi suretinde. Havva’yı ise Âdem’in suretinde yarattı.”²²³

Sâbiî kutsal metinlerinde Havva’nın yaratılışı ve tabiatı konusunda bir karışıklık bulunur. *Ginza*’daki bazı ifadelerle göre insanın Âdem’le Havva şeklinde iki karşıt cinsiyete ayrılması, insanın içerisinde bulunduğu maddi âlemin kötülüğü sonucudur.²²⁴ Zira, Âdem’i kendi kontrollerindeki yeryüzüne bağlamak isteyen karanlık güçler, onu iki farklı cinsiyete ayırarak, bunların birbirleriyle birleşmeleri ve çoğalmaları yoluyla dünyaya bağlanmalarını sağlamışlardır. Bu tasavvur, aslında kadına karşı olumsuz bir yaklaşıma sahip olan ve asketik hayatı tercih eden bütün Gnostik ekollerin hareket noktası olmuştur. Nitekim Sâbiî metinlerinde de zaman zaman kadına (Havva’ya) karşı bazı olumsuz yaklaşımlar yer almaktadır. Örneğin *Ginza*’daki bir ifadede, Âdem’in yaratıcı Ptahil suretinde, Havva’nın ise kötülük ve karanlığın dışı figürü Ruha’nın suretinde yaratıldığı belirtilmektedir.²²⁵ Yine *Ginza*’da Havva’nın, zaman zaman Ruha tarafından Sâbülikte şiddetle yasaklanan şeyleri yapması konusunda kandırıldığına dair ifadeler yer almaktadır.²²⁶

Diğer taraftan *Ginza*’da yer alan başka ifadelerle göre ise Havva, yeryüzündeki Âdem’i karanlık ve kötü varlıklara karşı yalnız bırakmamak ve onun çoğalmasını sağlamak amacıyla ışık güçlerince Âdem’e eş olarak verilmiş ve her ikisine de

²²³ *Ginza*, s.242. Krş. Tekvin 1:26-27, 2:21vd.

²²⁴ Bkn. *Ginza*, ss.5vd, 130.

²²⁵ *Ginza*, s.266.

²²⁶ Bkn. *Ginza*, s.438. Ayrıca bkn. *MII*, ss.180-81; Rudolph, *Theogonie, Kosmogonie und Anthropogonie in den mandäischen Schriften*, ss.281vd; Buckley, “A Rehabilitation of Spirit Ruha in Mandaean Religion”.

kurtuluş için gerekli olan ilahi öğretiler öğretilmiştir. Yine bu ifadelerle göre Âdem’le Havva’nın evlilik törenleri bizzat ışıık güçlerince düzenlenmiştir.²²⁷

Âdem’le evliliğinde Havva üç kez hamile kalır. Bu hamileliklerinden sırasıyla Hibil ve Anat Hiia, Anan Nsab ve Anhar Ziva ve Bar Hiia ve Dmut Hiia doğarlar. Bu üç erkek ve üç kız çocuk daha sonraki insan neslinin çoğalmasını sağlarlar.²²⁸

Yeryüzü ve insanın yaratılışıyla ilgili olarak anlatılan yukardaki tasavvurun dışında, *Ginza*’da monistik bir kozmogoni ve antropogoni tasavvuru da yer alır. Bu tasavvura göre yeryüzü ve insanın yaratıcısı zaman zaman “elçi Cebrail” ya da Ptahil olarak da adlandırılan Hibil Ziva’dır. Hibil Ziva Yüce Işık Kralı tarafından karanlık âlemine inmek, orada bulunan karanlık ve kötü güçlerle onların sihirlerini ayaklar altına alıp ezmek, yeryüzünü, yeryüzündeki canlı cansız bütün varlıkları ve insanı (Âdem ve Havva’yı) yaratmak üzere görevlendirilir. Bunun üzerine Hibil karanlık âlemine iner ve orada Yüce Işık Kralı’nın kudretiyle yeryüzünü, yeryüzündeki varlıkları ve Âdem ile Havva’yı yaratır. Sonra Işık Kralı’nın emriyle âdem’e ruh konulur. Bundan sonra Adem’le Havva cennete götürülürler. Cennette bütün ilahi varlıklar onlara hizmet eder ve onlar önünde boyun eğler. Fakat ilahi varlıklardan birisi (kötü tabiatlı olan bir ruh) Âdem’e hizmet konusunda Yüce Tanrı’ya muhalefet eder ve bunun üzerine Tanrı onu zincire vurur.²²⁹ Yeryüzü ve insanın yaratılışıyla ilgili olan bu bölümde yaratılış olayına hakim olan gerçek güç konusunda şöyle denilir:

²²⁷ *Ginza*, ss.115, 118-19.

²²⁸ *Ginza*, s.118.

²²⁹ *Ginza*, ss.14vd.

“Yüce Işık Kralı sözünü söyledi (emretti) ve her şey onun sözüyle varlık haline geldi.”²³⁰

Görüldüğü gibi bu monistik yaratılış tasavvuru, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'da yer alan yaratılış ve Âdem-şeytan kıssası konusundaki ifadelerle paralel bir yapıdadır. Burada maddi âlem ve insanın yaratıcısı olan Demiurg Ptañil (*Ginza*'nın ilgili bölümünde çoğunlukla Hibil ya da Cebrail olarak adlandırılır) Yüce Tanrı'nın emri ve kudretiyle âlemi ve insanı yaratmıştır. Yaratılışta asıl söz sahibi olan Yüce Tanrıdır. Dolayısıyla daha önce ele aldığımız Sâbiilikteki yaygın yaratılış tasavvurunun aksine bu tasavvurda Demiurg'un kötü ve karanlık güçlerle işbirliği ve Yüce Tanrı'ya muhalefeti söz konusu değildir.

c. Çeşitli Dünya Devirleri

Sâbiiler, Âdem'le Havva'nın yaratılışından dünyanın sonuna kadar olan zamanı dört ana kısma ayırırlar. Bunlardan her biri bir dünya devri olarak nitelenir. Her bir dünya devri bir felakete sonuçlanır. İlk üç felakette inançsızların yok edilmesi hedef alınmıştır. Bu dünya devirlerinin her birinde gizli silahlar ve güçlerle donatılmış olan bir ışık ruhu, yeryüzündeki kötü ve karanlık güçlere karşı doğru yolda olanların koruyuculuğu işini üstlenir.

Sâbiî düşüncesine göre, Âdem ile Havva'nın yaratılmasından yeryüzünde insanlığın kılıç ve salgın hastalıkla yok edilmesine kadar geçen dönem birinci dünya devrini oluşturur. Bu ilk dönemde inananların koruyuculuğu görevini ise ilahi Işık Elçisi Manda d Hiia üstlenmiştir. Manda d Hiia ilk insan Âdem'e ilahi öğretileri getirmiş, ona duaları, ibadetleri

²³⁰ *Ginza*, s.15.

ve kutsal metinleri öğretmiştir. Sâbiî inancına göre kılıç ve salgın hastalık felaketiyle son bulan bu ilk dönemden sadece bir çift insan, yani Ram ve Rud kurtulabilmiştir. *Ginza*'da yer alan bir ifadeye göre, ilk insan Âdem'den Ram ve Rud'a kadar otuz nesil vardır.

Bu ilk felaketten sonra insanlar tekrar çoğalırlar. Bu ikinci dönemde ise inananların koruyuculuğu ve eğiticiliği görevini ışık ruhu Hibil üstlenir. Bu dönemin sonunda insanlar yine bir felakete maruz kalırlar. Bu defa onlara ateş felaketi gönderilir. Bu felaketten de sadece bir çift insan, Şurbai ve Şarhabel kurtulurlar. Ram ve Rud'dan Şurbai ve Şarhabel'e kadar süren bu ikinci dönemde ise yirmi beş nesil yer alır.

Sonra insanlar tekrar çoğalmaya başlarlar. Bu üçüncü dönemde ise inananlara koruyucu ve eğitici olmak üzere ışık ruhu Şitil görevlendirilir. *Ginza*'da yer alan bir ifadeye göre bu dönemde gerçek bir Sâbiî toplumu yeryüzünde tesis edilir.²³¹ Bu üçüncü dönem de yine bir felaketle bu defa tufan felaketiyle son bulur. Bu felaketten ise sadece Nuh ve karısı ile oğulları Şum, daha önceden yaptıkları bir gemi vasıtasıyla kurtulurlar. Tufanla sona eren bu üçüncü dönemde ise on beş nesil yaşamıştır.

Tufan sonrası insanlar tekrar çoğalmaya başlarlar. Sâbiîler tufan sonrası dönemde Sâbiî neslinin Nuh'un karısı Nuraita'dan doğan oğlu Şum (Şem) ile bunun karısı Anhar'dan ürediğine, diğer toplumların ise Nuh'un diğer çocuklarından (Ham, Yam, Yafet) ürediklerine inanırlar. Sâbiî inancına göre Şum, inanan bir insan olan Nuh ve onun inançlı karısı Nuraita'dan doğmuştur. Oysa Nuh'un diğer çocukları ise Nuh ile Nuh'un karısı Nuraita kılığına girerek Nuh'u kandıran ve onunla birleşen dişi kötülük figürü Ruha'dan doğmuşlardır. Bu nedenle

²³¹ *Ginza*, s.320.

Sâbiîlerin dışındaki insanlar köken itibarıyla da kötülükten kaynaklanmışlardır.²³² Tufan sonrası dönemde inananların koruyuculuğu ve eğiticiliği görevini üstlenen ışık ruhu Anuş Uthra'dır. İnsanların gittikçe kötüleştiği bu son dönemde görevli olan Anuş, Sâbiî metinlerine göre özellikle Sâbiîlere karşı zulmün yoğunlaşmaya başladığı dönemde (İsa'nın yaşadığı zamanı ve hemen sonrasını kuşatan Herod zamanında) aktif olarak faaliyet gösterir. Yanında taşıdığı gizli ışık silahları ve güçleriyle inançsızlara karşı mücadele eder. Yahya gibi Sâbiî liderlerinin eğitilmesi ve yetiştirilmesi işini üstlenir ve ilahi mesajı inananlara öğretir. Sâbiî inancına göre dördüncü dönem, insanın yeryüzünde geçireceği son dönemdir. Bu dönemin sonu anlamına gelen dünyanın sonunda, insanlar son bir felaketle karşı karşıya kalacaklar ve havanın zehirlenmesi ya da okyanuslardan yayılan bir koku vasıtasıyla yeryüzündeki hayata son verilecektir.²³³

Sâbiî inancında yer alan dünya devirleri ile ilgili bu tasavvurda özellikle şu noktalar dikkat çekicidir. Her bir dönemde inananlara koruyucu, eğitici ve öğretici olarak bir ilahi varlık gönderilmiştir. Bazı görünmez güçler ve silahlarla donatılmış olan bu varlıklar, bir taraftan ışık alemi ile yeryüzündeki inananlar arasında birer elçi görevini üstlenmişler; diğer taraftan ise kötü ve karanlık güçlere karşı inananlara birer kalkan olmuşlardır. Her dönem sonunda, insanların ışık ve nur yolunu bırakarak tamamıyla maddenin ve karanlığın esaretini kabul etmeleri üzerine Yüce Tanrı müdahale etmiş ve inanan bir çitfin dışında bütün insanlar helak olmuşlardır.

²³² *MII*, s.261.

²³³ Çeşitli dünya devirleri ile ilgili olarak bkn. *Ginza*, ss.27-28, 408vd; *MII*, ss.258vd.

5. Kurtuluş Doktrini (Soterioloji) ve Peygamberlik Anlayışları

Yukarda belirttiğimiz gibi, süfli âlemde Demiurg Ptahil ve kötü güçlerin işbirliğiyle yaratılan cesedin, ilahi ışık âleminden getirilerek ışık elçisince cesede konulan ruhla birleşmesinden insan meydana gelmiştir. Birbirine zıt olan iki temel cevheri, bir yanda süfli âlemi, karanlık ve kötülüğü temsil eden maddiyi (cesedi), öbür yanda ise ilahi âlemi, ışığı, hayat ve verimliliği temsil eden ruhu bünyesinde bulunduran insan, bu haliyle bir bütün olarak makrokosmosu temsil etmektedir. Zira o böylelikle kendisinde hem iyiliği hem kötülüğü, hem ışığı hem karanlığı ve hem güzelliği hem de çirkinliği toplamıştır. Ancak, insanda bulunan bu zıt unsurlar arasında bir uyumluluk veya bir diğer ifadeyle bir bütünlük söz konusu değildir. Zira insanın süfli yönünü oluşturan maddi varlığı ve buna bağlı unsurların temel görevi, çepeçevre kuşattıkları ruhu bu âlemde (yeryüzünde) yaşamaya mecbur etmek, onun kaçmasına ya da bu âlemde kurtulmasına engel olmaktır. Çünkü süfli varlıklar, ancak kendisinde hayat ve verimlilik unsurları bulunduran ışık parçacıkları (ruhlar) vasıtasıyla statik durgun hâlden kurtulup, dinamik vaziyette yeryüzünde kendi hakimiyet ve otoritelerini devam ettirebilmektedirler. Bu nedenle onlar, yeryüzünde bir bakıma hapisane hayatı yaşayan ışık varlıklarını bu hapisaneden kaçırmamak için ellerinden gelen her şeyi yapmaktadırlar.

Sâbiiler insanı üç unsura ayırırlar: Pagra (ceset), Nişimta (ruh) ve Ruha (can ya da nefis). Ceset ve ruhun dışında insanı oluşturan üçüncü unsur olan can ya da nefis, ruhla hayat kazanan beden her türlü arzu, istek ve ihtiraslarını ifade etmektedir. Dolayısıyla o da beden gibi süfli niteliklere sahiptir. Ancak Sâbiiler, ruhun bedenden ve yeryüzünden ayrıldıktan ve Abatur'un terazisinde tartılarak günahlarından

arındıktan sonra can ile birleşip bütünleşeceğine ve birlikte ışık âlemindeki mekânına yükseleceğine inanırlar.

a. Ruh

Yukarıda da gördüğümüz gibi Sâbiî inancına göre yeryüzünün yaratılışı öncesi dönemde iyilik ve kötülük, süfli olanla yüce olan ya da ışık ile karanlık arasında kesin bir ayrılık söz konusuydu. Bu zıt unsurları ifade eden âlemler birbirinden ayrı şekilde varlıklarını devam ettiriyorlardı. Ancak bazı ışık varlıklarının kendileri dışındaki karanlık ve kötülük âlemini merak etmeleriyle başlayan süreç, sonuçta bazı ışık varlıklarının karanlık âleme düşmeleri ve yeryüzünün (maddi âlemin) yaratılmasıyla neticelendi. Bu olay, Yüce Işık Tanrısı'nın istek ve arzusu dışında gelişmişti. Düşmüş ışık varlığı durumundaki Pthahil'in üstüste yaptığı hata ve yanlışlara bir son vermek ve bu hatalardan birisi olarak yaratılan yeryüzünü süfli güçlerin hakimiyetine terk etmemek için Yüce Işık Tanrısı, bu gelişmelere müdahale etmeye ve karanlık güçlerin Pthahil ile birlikte yarattığı insanı kendi otoritesi altına almaya karar verdi. Bunun için de cansız ve hareketsiz durumdaki insana hayat verecek olan ışık varlığını (ruhu) ışık âleminden yeryüzüne, insanın bedenine gönderdi.

Yeryüzüne gönderilen ruh böylelikle süfli aleme bir bakıma düşmüş oldu. Sâbiî inancına göre Âdem'in cesedine konulan ruh (buna Adakas, Adakas Mana, Adakas Ziva ve Adam Kasia gibi isimler verilir²³⁴) bütün insanların cesetlerine konulan ruhun (Nişimta) bir prototipidir. Zaten yaratılma olayında zikredilen Âdem de insanın bir prototipidir. Ruh, geldiği alemden kaynaklanan özellikleri nede-

²³⁴ MD, s.5.

niyle tamamıyla kötülük ve karanlıktan uzaktır. *Ginza*'da ruh şöyle der:

“Yüce Hayat'ın gücüyle onların arasında oturdum veya yürüdüm, fakat onlardan hiçbir arkadaş edinmedim ve onlar arasında yer almadım.”²³⁵

Yüce Işık Kralı, kötü varlıkların ruhun mahiyetini anlamamaları, onun yapısına vâkıf olmamaları ve böylelikle ona karşı bir hakimiyet sağlayamamaları için ruhu ışık elçisi vasıtasıyla Âdem'in cesedine yerleştirmiştir. Dolayısıyla kötü ve karanlık güçlerin ruha karşı doğrudan bir hakimiyetleri söz konusu olmamıştır. Ancak süfli varlıklar, kendi yaratıkları olan ceset ve onun arzu ve ihtiraslarını ifade eden can veya nefis üzerinde kesin otorite sahibidirler ve bunlar vasıtasıyla ruhu etkilemeye çalışırlar. Bir metinde ruh, ışık âlemindeki diğer ışık varlıklarına hitaben yaptığı konuşmasında içerisinde yaşadığı cesedi şöyle tarif eder:

“Kardeşlerim, bana ‘dön, gövdene gir; dön, gövdene, (şu anda) olduğun yer olan cesedin bedenine gir’ demeyin. Bedenim, gemileri soyan ve yutan yırtıcı bir denizdir. O, yedi başlı bir habis, bir ejderhadır. Onun yedi başı vardır. Onun ne anlayışı ne de kalbi vardır.”²³⁶

Karanlık varlıklar ruhu, bu unsurlarla (ceset ve nefis) çepeçevre kuşatmışlar, ruhun ilahi âlemle irtibat kurmasını ya da ilahi âlemden gelen mesajı almasını böylelikle engellemeye çalışmışlardır.²³⁷

Işık Kralı'nca yeryüzüne gönderilen ruh bu durumundan hiç de memnun değildir. Kutsal metinlerde, onun süfli âleme

²³⁵ *Ginza*, s.434.

²³⁶ *Ginza*, ss.519-20.

²³⁷ *Ginza*, ss.433-34.

gönderilmiş olmaktan dolayı ne kadar mutsuz olduğunu dramatik tarzda işleyen pek çok ifade yer alır.

“Ben (ruh) Uthralara (ışık ruhlarına), kardeşlerime şöyle diyeceğim:

‘Aranızda ben ne günah işledim?

Ben aranızda ne günah işledim ki

siz beni aldattınız ve aranızdan uzaklaştırdınız?

Siz beni yaşadığım mekândan tutsak olarak aldınız,

beni kandırdınız ve babalarımın evinden beni

uzaklaştırdınız.”²³⁸

Ruhun bu şekilde yeryüzüne atılışı ve yeryüzünde süfli beden içerisinde yaşamaya mecbur edilişi tasavvuru, Sâbülikteki kader inancına da ışık tutmaktadır. Sâbü inancına göre ruhun yeryüzüne indirilmesi ve bedene atılması karanlık ve kötü varlıkların hakimiyetine son vermek, yeryüzüne hakim olan kötülüğü ve karanlık varlıklarla işbirliği yapan düşmüş ışık varlıklarını zincirlemek için Yüce Tanrı tarafından takdir edilmiş olan bir olaydır.

“Ey ruh, yüksel, ilerle, cesede gir. ... Asi yılan, asi, kanun tanımayan yılan senin tarafından zincirlenecek. Ejderha senin tarafından zincire vurulacak. Kötü varlık olduğu yerde katledilecek. Gücüne kimsenin güç yetiremediği Karanlık Kralı senin tarafından bağlanacak.”²³⁹

Ginza’da bulunan çeşitli ifadelerden, ruhun da yüce varlık tarafından takdir edilen bu kaderden haberdar olduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁰

Âdem’e yerleştirilen prototip ruh, yeryüzünde yaşamaktan memnun olmadığı için sürekli olarak feryat etmekte ve Yüce

²³⁸ *Ginza*, s.506.

²³⁹ *Ginza*, s.507.

²⁴⁰ *Ginza*, s.487.

Tanrı'dan kendisini bu hapishaneden kurtarmasını istemektedir. Ancak onun tek başına bu dünyadan kurtulması mümkün değildir. Kurtuluş için, kurtuluşun tek yolu olan ilahi bilgiye kavuşması, bu bilgiye kavuşabilmek için de onu getiren ilahi kurtarıcıyla irtibat kurması zorunludur.

b. Gizli Bilgi ya da Hikmet (Manda)

Bütün Gnostik sistemlerde olduğu gibi Sâbiilikte de kurtuluş doktrini ile ilgili temel öğelerden birisi kutsal ve gizli bilgi inancıdır. Sâbiilikte, ışık âleminin bir parçası olan ruhun kurtuluşunun doğal olarak ışık âlemine ait bazı unsurlar vasıtasıyla olması gerekir. Bu aracı unsurlar ışık âlemine ait ilahi bilgi ya da hikmet (Gnosis) ve bu bilgiyi ruha ulaştıran kurtarıcı ya da aydınlatıcı (Redeemer) varlıktır. Sâbiî kaynaklarında Manda terimiyle ifade edilen gizli ve kutsal bilginin kaynağı ilahi ışık âlemidir. Bu bilginin süfli âlemden kaynaklanan çıkarımlar ya da gözlemler yoluyla elde edilmesi asla mümkün değildir. Bu bilgi, maddi âleme bağlı olan beş duyu ile elde edilen bilgilerden tamamen farklıdır. Zira süfli madde âlemine bağlı olarak elde edilen bilgiler, yalnızca kötülük ve karanlık âlemiyle sınırlıdır ve doğal olarak ruha kötülük âlemiyle bir ilişkisi olmayan alem ve o âlemdeki yüce varlık hakkında hiçbir bilgi sunamaz. Böylelikle kurtarıcı bilgi, dünyevi (ya da tecrübi) bilgiden kaynak yönünden farklıdır. Dünyevi bilgilerin kaynağı karanlık ve kötülük âlemi iken, kurtarıcı bilgi ya da Manda'nın kaynağı ise ilahi ışık âlemidir.

Kurtarıcı bilgi kazanılan bir bilgi değil bahsedilen ya da verilen bir bilgidir. Oysa bunun aksine süfli âlemle ilgili bilgiler kazanılan veya beş duyu ile elde edilebilen bilgilerdir. Sâbiî inancına göre hiç kimse kendi kendisine çalışarak Manda'yı elde edemez. Zira o, ancak ışık gücünün dilediği

kişilere araçlar (Redeemer) tarafından iletilir.²⁴¹ Ancak kişinin bilgiyi alabileceği uygun ortamı hazırlaması gereklidir. Bu da ancak Yüce Işık Kralı tarafından konulan kural ve kaidelere uygun bir yaşam tarzı sürmekle mümkündür. Bu kuralların tamamı, karanlık ve kötülük âleminde soyutlanma ve ışık sembolü olan unsurlarla donanmaya yöneliktir. İlerde de göreceğimiz gibi bunların başında vaftiz ve yüce varlığa yönelme gelmektedir. Belirttiğimiz gibi yapılması zorunlu olan ameller kurtuluşun temel unsurları değil, kurtuluş vesilesi olan ilahi bilgiye nail olabilmek için yapılması gerekli olan hususlardır. Ancak bu şartları yerine getiren kişiler, kurtuluşun anahtarı olan ilahi bilgiye ulaşmak için uygun ortamı hazırlamış olurlar. Aksi halde ilahi bilgiyi alabilmek ve kurtuluşa erebilmek mümkün değildir.

Sâbiilikte inanılan bilgi yüce ışık varlığının, yani Tanrı'nın bilgisidir. Bu bilgi yüce varlığın varlığıyla, gerçekliğiyle ilgili olarak onun bildirdiği kadar bilinebilen hakikattir. Dolayısıyla bu bilgi, Sâbiî metinlerinde zaman zaman “kurtarıcı gerçek” ya da “Kušta” olarak da adlandırılır.²⁴²

Öte yandan, Sâbiî teolojinde kurtarıcı gerçek ya da bilgi, ilahi ışık âlemiyle bütünleşmek ve yüce varlığa ulaşabilmek için bir kurtuluş aracı mıdır, yoksa kurtuluşun kendisi midir meselesi, Sâbiî kutsal metinlerinde zaman zaman karşımıza

²⁴¹ Bu yönüyle Manda ya da Gnosis vahiyle elde edilen bilgiye paralellik göstermektedir. Ancak, vahiy içerdiği bilgilerin herkes tarafından öğrenilebilmesi ve anlaşılabilmesi yönüyle Gnosis ya da Manda'dan ayrılır. Vahiy bilginin aksine Gnosis'i Gnostiklerden başkası anlayamaz; dolayısıyla bu bilginin başkalarına anlatılması ya da açıklanması hemen hemen tüm Gnostik geleneklerde ciddi bir günah olarak kabul edilir.

²⁴² Bkn. Sundberg, W., *Kušta: A Monograph on a Principal Word in Mandaean Texts, I. Descending Knowledge*, Lund (1953).

çıkan bir problemdir. Özellikle bilgiyi Kuşta olarak kişileştiren bazı pasajlarda bilgiye hitaben kullanılan ifadeler, bilginin bizzat kendisinin bir kurtuluş olduğuna işaret etmektedir. Fakat, bilgi ile ilgili Sâbiî literatüründe yer alan bütün kısımları bir arada göz önüne aldığımızda, yukarda da vurguladığımız gibi bilginin kişiyi ışık âlemine ulaştıran bir araç, yani bir kurtuluş aracı olduğu anlaşılmaktadır.²⁴³

“Şefkatli ışık, Kuşta! Gir, düşmüş arkadaşlarının evine git. Sen seçilmiş olansın, övülensin. Bütün aileni başarıyla kurarsın. Sen mükemmel bir mücevhersin, kendisinde kusur olmayan seçkinsin. Sen, ışık ülkesine uzanan yol, mükemmelliğin yolusun. Sen gidip doğru kalpte yerleşen ezeli ve ebedî hayatsın. Efendim, sana karşı ilgisiz olana ve yolu hafifmeşreplik alışkanlıklarına sapana yazıklar olsun. Sen mükemmellik zırlusun, kendisinde hata olmayan gerçeksın. Sen bilgesin, latifsin. Sen ismini seven herkese hikmeti ve hamdı öğretirsin... Kendisinde üzüntü ya da pişmanlık olmayan sevinç gözüsun. Sen hamd lisanısın ... Sen hayatın yarattığı ilk ruhsun. Sen kudretli hayatın ışığısun; zira sen öne çıktın ve dünyaya geldin. Sen ismini seven herkese şifa veren ilaçsın. Sen hergün yüce Hayat’a bakan seçkin doğruluğun gözüsun. Sen tadı ölüm taşımayan güzel meyvesin.”²⁴⁴

Sâbiî kutsal metinlerinde, ışık aleminden gönderilen ilahi bilgi Nasaruta (Nasuraizm) olarak da adlandırılır. Nasuraizm, ilahi ışık elçisince yeryüzündeki tutsak ruhlara ışık âleminden getirilen bir silah olarak nitelenir.²⁴⁵ Bu silah, ruhun maddi

²⁴³ “Sen ışık ülkesine uzanan yol, mükemmelliğin yolusun.” *Ginza*, s.271.

²⁴⁴ *Ginza*, ss.271vd.

²⁴⁵ “ ‘İyi varlık (ışık elçisi) ... bana, beni tutsak alanları savuşturabileceğim iyi bir silah ver.’ ... ‘Bizim Hayat hazinesinden sana getirebileceğimiz ne çeşit bir silah istiyorsun, ey ruh? Senin silahın ışık ülkesinden sana gelen gerçek sözler, yani Nasuraizmdir.’” *Ginza*, ss.507-8.

âlemdeki şer güçlere karşı koyması ve tutsaklıktan sıyrılması amacıyla kendisine verilen ilahi düsturdur. Ayrıca Sâbiî literatüründe kurtarıcı bilgi, zaman zaman ışık, su ve güzel rahiya gibi şeylerle de kişileştirilir.²⁴⁶

c. Kurtarıcı ya da İlâhi Elçi (Redeemer)

Sâbiî inancına göre maddi âleme düşen ruh şaşkın durumdadır. Kendi özüne ters olan bu yabancı âlemde yalnızdır. Ne olup bittiğini henüz anlayamadan kötü ve karanlık güçler etrafını çepeçevre kuşatmışlardır. Etrafındakileri tanımaya çalışırken kendi benliğini unutmuş, yüce varlığın bilgisinden uzaklaşmış ve kendisine tamamiyle yabancı olan bu dünyada yapayalnız kalmıştır. Ruhun bu yabancı dünyadan kurtulmak, kendi benliğini tekrar kazanmak ve asıl vatanına dönebilmek için gayret göstermesi, yalvarıp yakararak ilâhi yüce varlığa çağrıda bulunması, onun kurtuluş sürecinin ilk safhasını oluşturur. Işık âleminin üstün varlığı olan Tanrı, ruhun tekrar ışık âlemine yükselebilmesi için ona bilgiyi (Manda) gönderir ve bu bilginin ruha ulaştırılması işiyle bir ışık varlığını (ışık elçisini) görevlendirir.

Sâbiî literatüründe kurtarıcı olarak ruha gönderilen varlık Işık Elçisi Manda d Hüa'dır. Zaman zaman bir başka ışık ruhu olan Hibil Ziva ile özdeşleştirilen Manda d Hüa (Hayat'ın Bilgisi), ruha ilâhi bilgiyi ulaştırmak ve öğretmek üzere üç ışık ruhuyla birlikte karanlık ve kötülük âlemine iner. Onunla birlikte yeryüzüne inen ışık ruhlarının (Hibil, Şitil ve Anuş) görevi ise, Manda d Hüa'nın bilgiyi ulaştıracağı ruhları çeşitli dünya devirlerinde korumak ve muhafaza etmektir.

Sâbiî inancına göre kurtarıcı (Redeemer) olarak görevlendirilen ilâhi varlık süfli âleme iki kez iner. Bunlardan ilki

²⁴⁶ Sundberg, *Kuştha*, s.118.

yeryüzü ve insanın yaratılışı öncesi dönemde gerçekleşir. Karanlık âlemine bir keşif ziyareti mahiyetinde olan bu ilk inişinde Redeemer, ışık âleminden yanına aldığı bazı kutsal silahlarıyla birlikte karanlık güçlerin planlarını öğrenmeye ve onlara karşı tedbirler almaya çalışır. Kutsal metinlerde uzun uzadıya anlatılan bu olaya göre Redeemer süfli âlemde kötü güçlere karşı savaşı ve kısmen çile çeker. Fakat neticede yanında taşıdığı silahları ve daha da önemlisi sahip olduğu kutsal ilahi bilgi (Gnosis, Manda) sayesinde kötü güçler karşısında başarılı olur.²⁴⁷ Kötülük âleminin lideri olan büyük yeraltı ifriti Ur'u yakalar, onun saltanatını yıkar ve onu zincire vurur. Süfli âleme yaptığı bu ilk ziyaretinde görevini başarıyla ifa ederek tekrar ışık âlemine yükselir. Kurtarıcı (Redeemer) ile ilgili bu motif oldukça ilginçtir. Bu motifte kurtarıcının bizzat kendisi indiği süfli âlemde kurtarılmış bir ışık varlığı mahiyetindedir. Kurtarıcı, karanlık âlemine inmek, kötü güçlere karşı mücadele etmek, zaman zaman çile ve acı çekmek suretiyle bizzat kendisi bu süfli âlemi tecrübe etmiş ve ilerde bu âleme atılacak ve kurtarılmayı bekleyecek olan ruhun yaşayacağı zindan hayatını tatmıştır. Daha sonra da sahip olduğu ilahi bilgi ve kutsal silahlar sayesinde Yüce Tanrı tarafından kurtarılarak ışık âlemine yükseltilmiştir. Bu yönüyle o bir "Redeemed Redeemer" ya da "Kurtarılmış Kurtarıcı"dır.

Maddi âlem ve insanın cesedinin yaratılışı sonrası Redeemer, ikinci kez süfli âleme gönderilir. Bu defa o, Tanrı tarafından yeryüzüne, Âdem'in bedenine atılan ruhu eğitmek ve ona ilahi bilgiyi öğretmekle görevlidir. Bu süfli âleme ilk gelişinde o, olayları bizzat tecrübe edecek olan bir öğrenciyken, ikinci inişinde bir öğretmen, bir müşittir. Onun görevi süfli âlemde tutsak olan şaşırılmış, biçare ruha kurtuluş

²⁴⁷ *Ginza*, ss.79-94.

kapısını açmak, onu eğitmek ve ona ilahi varlığın yüce bilgisini aktarmaktır. Sâbiî kutsal literatüründe uzun uzadıya anlatılan Âdem'in cesedine yerleştirilen ruhun Manda d Hiia tarafından eğitilmesi, ilahi öğretileri alması, bilgiye sahip olması ve hidayet yoluna girmesi olayı, Sâbiî tasavvuruna göre her insan, beden ve yeryüzü hapishanesinde tutsak olan her ruh için bir örnek, bir protiptir.

Redeemer, ışık âleminde yeryüzüne inerken yanına bazı kutsal ve sihirli silahlar alır. O, bu silahlarla kendisinin ruha ulaşmasını engellemeye çalışacak olan kötü ve karanlık güçlere karşı savaşacaktır. Bu silahlar arasında zeytin dalı ve menekşe dalından yapılarak başa takılan (sarık arasına sıkıştırılan) küçük taç (Klila) da bulunmaktadır.²⁴⁸ Redeemer'ın kötü güçlere karşı silah olarak kullandığı bu şeyler, Sâbiîlerin günlük ibadetlerinde (özellikle vaftizde) kullandıkları kült objeleridir.

Kötü güçlere karşı yanında taşıdığı bu silahların yanı sıra, Redeemer ruhun kendisini tanıyabilmesi amacıyla yanında bazı kutsal işaretler de bulundurmaktadır. Bu işaretler, bir bakıma onun Redeemer olduğunun bir göstergesidir. Bu kutsal işaretler, nur ve ışık alemiyle birleşmenin temsilcisi olan Laufa (birleşme, komünyon) gibi ışık âlemiyle ilişkili bazı şeylerdir.²⁴⁹

²⁴⁸ Bkn. *Ginza*, ss.82-83.

²⁴⁹ “Yüce Hayat'ın ismiyle

Geldiğim zaman, ben ışık elçisi,
ışık âleminde buraya gelen kral,
ben geldim. Laufa ve nur elimde,
ışık ve hamd (veya nur) üzerimde,
güzellik ve aydınlık üzerimde,
çağrı ve ilan üzerimde,
işaret ve vaftiz üzerimde
ve ben kararmış kalpleri aydınlatırım.” *Ginza*, s.57-58.

Kendisine gelen Kurtarıcı'yı bu işaretlerden tanıyan ruh, ona çeşitli sorular sorar. Bu sorular, Yüce Tanrı'ya ulaşmanın yolu ve Tanrı'nın bilgisi ile ilgilidir. Aydınlatılan ve ilahi bilgi verilerek kurtarılan ilk prototip ruh olan Âdem'in ruhuyla ilgili *Ginza*'da yer alan ifadelerden anladığımız kadarıyla ruh, kurtarıcıyla olan ilk karşılaşmasında ona üç soru sorar. Bunlar “kendisinde başkaldırma olmayan sakinlik”, “büyük, küçük her şeye dayanak olabilen güçlü bir kalp” ve “ışık ülkesini görebilmek ve oraya yükselebilmek için uyulması gereken doğru yol” ile ilgili sorulardır.²⁵⁰ Kurtarıcının bu sorulara verdiği cevap ise, ruhun Tanrı'yı tanımasına ve kurtulmasına neden olacak ilahi bilgi yani Manda'dır.

Sâbiî metinlerinde Redeemer “yüce varlığın bu dünyaya gönderdiği ışık elçisi”, “kendisinde sahtelik bulunmayan doğru kişi”, “yüce Hayat'ın hazinesi”, “ışık dünyalarının aydınlatıcısı”, “Nasuraların kralı”, “ruhların çobanı” ve benzeri şekillerde adlandırılır.²⁵¹ Redeemer tarafından eğitilmek ve aydınlatılmak kurtuluşun yegâne yoludur.

“Tarafımdan eğitilen ve aydınlatılan herkes
ışık ülkesine bakar ve oraya yükselir.
Tarafımdan eğitilmeyen ve aydınlatılmayan herkes ise
ışktan kesilir ve büyük Suf Denizi'ne (cehenneme) düşer.”²⁵²

d. Peygamberlik Anlayışları ve Bazı Tarihi Şahsiyetlerle İlgili Görüşleri

Günümüz Sâbiîleri yabancı biriyle konuştuklarında Yahya'nın kendi peygamberleri olduğunu ifade ediyor olmalarına rağmen,

²⁵⁰ *Ginza*, s.378.

²⁵¹ Bkn. *Jb*, ss.144vd, 202vd.

²⁵² *Jb*, ss.204-5.

Sâbiilikte gerçek bir peygamberlik inancının olup olmadığı tartışmalı bir konudur.²⁵³ Sâbiî kutsal metinlerinde yer alan bazı ifadelerden, Sâbiîlere bir arada yaşadıkları yabancı komşularınca sık sık peygamberlerinin kim olduğu, kitaplarının ne olduğu gibi sorular sorulduğu ve muhtemelen bu sorulara cevap olması yönünden onların Yahya'nın kendilerinin peygamberi olduğunu söyledikleri anlaşılmaktadır.²⁵⁴ Sâbiîlerin gerçekte peygamberlik inancına sahip olup olmadıkları tartışmalarının temelinde, peygamberin niteliği konusundaki değişik yaklaşımlar yatmaktadır. Peygamberi bir din kurucusu olarak tarif ettiğimizde, böylesi bir peygamberlik inancının Sâbiî geleneğinde mevcut olmadığını görürüz. Zira Sâbiîler dinlerinin herhangi bir tarihi şahsiyet tarafından kurulduğunu kabul etmezler. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, onlar dinlerinin Yüce Işık Tanrısı tarafından insana verilen bir proto-din olduğuna inanırlar. Dolayısıyla ne Âdem, ne Yahya ne de bir başka tarihi şahsiyet bir inanç ve ibadet sistemi olan Sâbiîliğin kurucusudur. Diğer yönden peygamberi bir din kurucusu değil de bir inanç ve ibadet sisteminin temsilcisi ve öğreticisi olarak ilahi güçlerce görevlendirilen bir kişi şeklinde değerlendirdiğimizde, böylesi bir peygamberlik inancının Sâbiilikte mevcut olduğunu görürüz.

Sâbiî kutsal kitaplarında peygamber kelimesine karşılık olarak Nbiha terimi kullanılır.²⁵⁵ Sâbiî metinlerinde iki grup peygamberin varlığından bahsedilir. Sâbiîlerce iyi olarak kabul edilmeyen İbrahim, Musa ve İsa gibi tarihi şahsiyetlerin oluşturduğu ilk grup, Nbiha d Kadba (sahte peygamber veya sahteliğin peygamberi) olarak adlandırılır. Bu kişiler, kötülü-

²⁵³ *MII*, s.2.

²⁵⁴ Bkn. *Jb*, s.89-90.

²⁵⁵ *MD*, s.288.

ğün ve karanlık güçlerin temsilcileri ve Sâbiîlerin muhalifleri olarak değerlendirilirler. Nbiha d Kušta (gerçek peygamber ya da doğruluğun peygamberi) olarak adlandırılan ikinci grupta ise, Sâbiîliğin temsilcisi ve eğiticisi olarak Yüce Tanrı tarafından görevlendirilen Şit ve Yahya gibi kişiler bulunmaktadır.²⁵⁶ Sâbiîler, “gerçek peygamber” olarak adlandırdıkları bu kişilerin Sâbiî inanç ve ibadetlerini muhafaza etme ve uygulama konusunda samimi birer mümin ve büyük önder olduklarına inanırlar.

Sâbiîlerin inancına göre Sâbiî peygamberleri, Yüce Işık Kralı tarafından Sâbiîliğin örnek temsilcileri olmak ve onu diğer ruhlara öğretmek amacıyla görevlendirilmişlerdir. Onların mucizevi bir surette doğup yetiştiklerine ve çeşitli olağanüstülükler gösterdiklerine inanılır. Sâbiî inancına göre peygamber, Tanrı’dan vahiy alarak bunu insanlara ileten kişi değildir. Onlara göre peygamber, ilk insan Âdem’e Yüce Işık Tanrısı’nın emriyle Işık Elçisi Manda d Hiia tarafından öğretilen ilahi mesajı dosdoğru uygulayan ve bu mesajın tipik bir temsilcisi ve öğreticisi olan kişidir.

Sâbiî literatüründe peygamber (Nbiha) terimi genelde Yahya için kullanılır.²⁵⁷ Dolayısıyla Sâbiîlerin, Yahya’nın kendilerinin peygamberi olduğunu söylemeleri Sâbiî metnince de desteklenmektedir. Ancak başta da değindiğimiz gibi onlar, Yahya’nın kendilerine yeni bir öğreti veya vahiy getirdiğine inanmaz; onun kendilerine sadece dinlerini talim ettirdiğine ve bu uğurda inançsızlarla mücadele ettiğine inanırlar.

Sâbiîlerin peygamberlik görüşüyle ilgili bu genel bilgilerden sonra, şimdi onların bazı tarihsel şahsiyetlerle ilgili neler

²⁵⁶ Bkn. *Ginza*, s.26.

²⁵⁷ *HG*, s.5.

düşündükleri konusuna geçebiliriz. Antropogoni tasavvurlarını ele alırken de değindiğimiz gibi Sâbiiler, ilk insan Âdem'in Sâbiî öğretisine bağlı, inanan bir kimse olduğunu kabul ederler. Adem, karısı Havva ile birlikte Işık Elçisi Manda d Hiia tarafından eğitilmiş ve böylelikle süfli güçlere sırt çevirerek Yüce Işık Kralı'na tazim ve ibadete yönelmiştir.²⁵⁸

Sâbiî inancına göre bir diğer önemli tarihi şahsiyet Şit'tir (Şitil). Sâbiî literatüründe Şit ile ilgili iki değerlendirme mevcuttur. Bunların ilkinde göre, Şit ilahi bir varlık olup Hibil ve Anuş ile birlikte çeşitli dünya devirlerinde kötü ve karanlık güçlere karşı inananların koruyuculuğunu üstlenmiştir.²⁵⁹ Şit ile ilgili ikinci değerlendirmeye göre ise Şit tarihi bir kişilik olarak Âdem'in oğludur. *Ginza*'ya göre, ilk insan Âdem 1000 yaşına geldiği halde hâlâ dünyadan ayrılmayı reddetmektedir. Ölüm meleği Sauriel kendisine ikinci kez geldiğinde Âdem, kendisinin yerine o sırada henüz 80 yaşında bulunan en küçük oğlu Şit'in canını almasını ister. Babasına karşı son derece saygılı ve itaatkar olan Şit sonunda babasının bu isteğini kabul eder. Sauriel onun canını alır ve Şit böylece ışık âlemine yükselir.²⁶⁰ Şit'in sadık bir evlat olarak bu şekilde kendisini feda etmesi nedeniyle Sâbiiler, onun ruhunun ışık âlemine yükselen ruhlar arasında en saf olan ruh olduğuna inanır ve ışık âlemine yükselirken her Sâbiî ruhunun bu âlemin kapısında bulunan Abatur'un terazisinde Şit'in ruhuyla tartılacaklarını kabul ederler.²⁶¹ Ayrıca bazı kutsal metinlerden anlaşıl-

²⁵⁸ *Ginza*, s.113; *Jb*, s.57.

²⁵⁹ Buckley, J.J., "The Mandaean Şitil as an Example of "The Image Above and Below" ", *Numen*, 26, 1979, ss.185vd.

²⁶⁰ *Ginza*, ss.425vd.

²⁶¹ *CP*, s.106 n.4; *MII*, s.199; Buckley, "The Mandaean Şitil as an Example of "The Image Above and Below" ", s.188.

dığı kadarıyla Sâbiîler, bu özelliği nedeniyle Şit'in Adem'den üstün olduğuna da inanmaktadırlar.²⁶²

Sâbiîlerin değer verdikleri bir başka tarihsel şahsiyet ise insanlığın tufan ile yok edildiği üçüncü felaketten Işık Tanrısı'nca kurtarılan Nuh'tur. Tufan öncesi Nuh (Nu), Yüce Tanrı tarafından uyarılmış ve bir gemi yaparak ona binmesi emredilmiştir.²⁶³ Tufandan sonra Nuh'un oğlu Şem (Şum bar Nu) ve onun karısından Sâbiû nesli tekrar çoğalmıştır.

Sâbiîlerin değer verdikleri en önemli tarihsel şahsiyet ise Yahya'dır. Kutsal metinlerde Yahya (Yahya Yuhana) “doğruluğun peygamberi” ve “Kudüs şehrinde ikamet etmiş olan elçi” gibi ifadelerle nitelendirilir.²⁶⁴ Kitab-ı Mukaddes geleneğinde olduğu gibi Sâbiû metinlerinde de Yahya'nın İsa ile aynı dönemde yaşadığı kabul edilir. Kutsal metinlerde Yahya'nın doğumu ile ilgili iki değişik görüş bulunur. Bunlardan ilkinde göre Yahya, annesi Enişbai'nin Zekeriyya'dan (Zakria) hamile kalması üzerine doğmuştur. Bu geleneğe göre annesi kendisine hamile kaldığında hem annesi hem de babası çok yaşlıydılar.²⁶⁵ Yahya'nın doğumu ile ilgili ikinci görüşe göre ise, Yahya'nın tohumu ilahi güçlerce Ürdün Nehri'ne atılmış ve daha sonra Enişbai nehre su içmeye geldiğinde, bu tohum nehirden Enişbai'nin rahmine geçerek onun hamile kalma-

²⁶² Örneğin *Alf Trisar Şuialia*'da geçen bir ifadede Âdem'le Şit arasında karşılaştırma yapılırken, mistik bir anlatımla Şit'in “ruh”, Âdem'in “beden”, Şit'in “hikmet”, Âdem'in “gözlerin karanlığı”, Şit'in “kutsal nehir” Âdem'in ise “yeryüzü” olduğu ifade edilmektedir. Krş. ATŞ, s.173.

²⁶³ *Ginza*, ss.28, 263; *MII*, ss.93, 258-61; Rudolph, *Die mandäer I*, s.83 n.1.

²⁶⁴ *HG*, s.5.

²⁶⁵ *Ginza*, s.51; *Jb*, ss.75vd; *MII*, s.262.

sına neden olmuştur.²⁶⁶ Sâbiî mitolojisine göre, doğum sonrası Yahya ışık güçlerince Parvan adı verilen mitolojik ak dağlara götürülmüş, 22 yaşına gelinceye kadar orada büyütülmüş ve Işık Elçisi Anuş Uthra tarafından eğitilmiştir.²⁶⁷ Daha sonra Yahya, Kudüs'e dönerek 42 yaşına kadar orada halka ilahi mesajı öğretmiş ve kutsal ibadetleri icra etmiştir. Sâbiiler, Yahya'nın bir Nasurai olduğuna ve çeşitli gizli güçlere vakıf olduğuna inanırlar. Kendisindeki bu gizli güçlerle insanların ruhları kadar onların bedenlerini de iyileştirdiğine, körlerin gözlerini ve dilsizlerin dillerini açtığına, sakatları sağlamlaştırdığına ve kara büyü ve sihirleri çözdüğüne inanırlar.²⁶⁸

Sâbiî literatüründe, Yahya'nın yaşadığı dönemi de içine alan 4. devirde inançlı ruhların koruyucusu ve eğiticisi olarak Yüce Tanrı tarafından görevlendirildiğine inanılan Anuş (Anuş Uthra) ile Yahya arasında sıkı bir irtibatın varlığından bahsedilir. Yukarda da belirttiğimiz gibi doğumu sonrası Yahya kutsal bir mekânda Anuş tarafından eğitilir. Bazı kutsal metinlere göre Anuş'un bizzat kendisi İsa'nın yaşadığı dönemde Filistin bölgesinde kutsal mesajın tebliğcisi olarak faaliyette bulunur ve kendisinin ilahi elçi olduğunun ispatı için körlerin gözlerini ve dilsizlerin dillerini açar, topal ve sakatları iyileştirir, sağırları tedavi eder ve ölümlere hayat verir. Yahudilerden birçok taraftar kazanır. 360 kişi bu yolla Kudüs'ten ayrılarak kendisine katılır.²⁶⁹ Burada görüldüğü gibi Yahya'ya nispet edilen özellikler aynı zamanda Anuş Uthra'ya da nispet edilmektedir. Bu durum Sâbiî metinlerinde bazen Yahya ile ilahi varlık Anuş Uthra'nın özdeşleştirildiğini göstermektedir. Kör-

²⁶⁶ *HG*, s.5; *Jb*, s.82. Ayrıca bkn. *MII*, s.262.

²⁶⁷ *HG*, ss.6-7.

²⁶⁸ *HG*, s.7; *MII*, s.3.

²⁶⁹ *Ginza*, ss.29-30. Ayrıca bkn. *Jb*, s.243.

leri ve dilsizleri iyileştirmek ve ölüleri diriltmek gibi niteliklerin, Yeni Ahit'te Hz. İsa'nın özellikleri olarak bahsedildiği bilinmektedir.²⁷⁰ Büyük ihtimalle Sâbiîler Hz. İsa'ya ait bu özellikleri kendi geleneklerine adapte ederek, bunları Hz. Yahya'ya ait özellikler haline getirmişlerdir.

Sâbiî metinlerinde Yahya ile İsa arasındaki ilişkiler de büyük yer tutmaktadır. Buna göre İsa, Yahya'nın yanına gelerek onun öğretilerini dinlemiş ve bizzat onun eliyle vaftiz olmuştur. Ancak vaftiz olduktan ve bazı ilahi öğretileri öğrendikten sonra İsa, Yahya'dan ve Yüce Işık Kralı'ndan yüz çevirmiş ve öğrendiği bilgileri kendi kötü emelleri uğruna kullanmaya başlamıştır.²⁷¹

Yukarda ele aldığımız, Sâbiîlerin olumlu olarak yaklaştıkları bu tarihi şahsiyetlerden başka, Sâbiî literatüründe bazı kişiler ise oldukça olumsuz ifadelerle anılırlar. Bunlardan birisi Hz. İbrahim'dir. Sâbiîler, İbrahim'i "Ruha'nın peygamberi" olarak adlandırır²⁷² ve onun aslında dönek bir Sâbiî olduğunu ileri sürerler. Sâbiîlere göre aslında koyu bir mümin, bir Nasurai olan İbrahim, vücudunda çıkan bir hastalığa tedavi maksadıyla sünnet edilir. Böylelikle o manen kirlenmiş olur; zira vücudun bir uzvunun eksik olması Sâbiîliğe göre hoş olmayan bir durumdur. Örneğin böylesi bir kişi asla rahip olmaz. Dolayısıyla bu durumdan rahatsız olan İbrahim, Sâbiî toplumunu terk eder. Daha sonra kendisi gibi kirlenmiş ve vücutça eksik olan kişilerle bir araya gelerek Sâbiî inanç ve öğretilerini bırakır ve kötü güçlerden birisi olan Yurba'ya tapınmaya başlar. Yurba'nın kendisine kazandırdığı süfli güç-

²⁷⁰ Kırş. *Matta* 11:4-5.

²⁷¹ *Ginza*, s.51; *Jb*, ss.103vd.

²⁷² *Ginza*, ss.43, 46, 410; *Jb*, s.81.

lerle güçlenen İbrahim daha sonra Sâbiî cemaatine saldırarak onları öldürmeye başlar.²⁷³

Sâbiilerin kötü olarak niteledikleri bir başka tarihsel şahsiyet ise Hz. Musa'dır. Sâbiilerin erken döneme ait metinlerinde (örneğin sır yazmalarında) Musa ile ilgili olumlu yaklaşımlar göze çarparken²⁷⁴, sonraki döneme ait kutsal metinlerde Musa ile ilgili yaklaşımlar değişmekte ve o "Ruha'nın peygamberi" olarak Sâbiilere zulmeden bir kişi şeklinde zikredilmektedir.²⁷⁵ Kitab-ı Mukaddes'te yer alan Hz. Musa ve Kızıldeniz'den geçme kıssasını (Exodus) kendi geleneklerine uygun şekilde yorumlayan Sâbiiler, Musa'nın Mısır'da Sâbiilere karşı çıkıp onlara zulmeden bir kişi olduğunu kabul ederler. Buna göre o, Sâbiilere karşı savaş açmış ve zulmünden kaçan Sâbiileri son sığınakları olan Tura d Madai'ye (Medye tepelikleri) kadar takip etmiştir.²⁷⁶ Bir başka tasavvura göre ise, kötü güçlerin başını çeken Ruha ve oğulları 7 gezegen, Kudüs'ü inşa etmişler ve orada kendi hakimiyetlerini tesis etmek amacıyla, Musa ve Yahudilere güç vermişlerdir.²⁷⁷

Sâbiiler, aynı şekilde Hz. İsa'yı da hoş görmez ve onu bir "kötülük peygamberi" veya "Yahudilerin peygamberi" olarak adlandırırlar.²⁷⁸ İsa'nın annesi Meryem ise "Musa'nın bir kızı" olarak adlandırılır. Ayrıca Sâbiî kutsal metinlerinde İsa (İşu) "sahte mesih" ve "yalancı" gibi ifadelerle zikredilir ve

²⁷³ Günümüz Sâbiileri arasında yaygın olarak inanılan bu hikâye için bkn. *MII*, ss.265-68.

²⁷⁴ Örneğin bkn. McCullough, *Jewish and Mandaean Incantation Bowls in the Royal Ontario Museum*, ss.32, 40.

²⁷⁵ *Ginza*, ss.43, 46.

²⁷⁶ *MII*, s.261.

²⁷⁷ *Ginza*, ss.340-41; *MII*, s.261.

²⁷⁸ *Ginza*, s.28; *HG*, s.3.

kötü gezegenlerden Merih (Nbu) ile özdeşleştirilir.²⁷⁹ Yukarıda da vurguladığımız gibi İsa'nın, Yahya'dan kutsal öğretileri öğrendikten ve onun eliyle vaftiz olduktan sonra, aldığı bu bilgileri yanlış olarak kullandığına ve halkı kötülük ve karanlığa davet ettiğine inanılmaktadır. Bu nedenle Sâbiîler, kutsal metinlerde ısrarla İsa'dan ve onun dini olan Hristiyanlıktan uzak durmaya davet edilmektedirler.²⁸⁰

Son olarak Sâbiîler, Hz. Muhammed'e karşı da olumsuz bir yaklaşım sergilerler. Genellikle son dönem metinlerde isminden bahsedilen Hz. Muhammed'den "kan dökücünün oğlu Arap" diye bahseder ve bazen onu kötü ruh Bizbat ile özdeşleştirirler.²⁸¹ Sâbiî metinlerinde onun bir peygamber olarak ortaya çıktığından, Yahudiler gibi sünnet olmayı uyguladığından ve doğru sözleri değiştirdiğinden bahsedilir. Ayrıca ona gezegenlerden Mars'ın yardım ettiği ve onun, halkı kılıçla kendi dinine döndürmeye çalıştığı ileri sürülür.²⁸²

²⁷⁹ *Ginza*, ss.28-29, 50; *CP*, s.119.

²⁸⁰ "Arkadaşlarım, sahte mesihe karşı dikkatli olun." *CP*, s.119.

"Onun ismi Immanuel'dir ve kendisini kurtarıcı İsa olarak adlandırır. ... O size gözüktü ve şöyle der: 'Gel, yanımda ol ve sen yanmayacaksın.' Ona inanma; zira o büyücülük ve hainlik yapar. ... O şöyle der: 'Ben Tanrı'yım ve Tanrı'nın oğluyum. Babam tarafından buraya gönderildim.' Ve o sana şöyle der: 'Ben ilk elçiyim, Hibil Ziva'yım. Ben yükseklerden geldim.' Sakın onu tanımayın, kabul etmeyin; zira o Hibil Ziva değildir." *Ginza*, s.29.

²⁸¹ *Ginza*, ss.30, 54; *Jb*, s.88; *HG*, ss.12-16.

²⁸² *HG*, s.12.

Ahir Zaman ve Mehdilik İnancı

Ahir zaman ve mehdilik düşüncesi, hemen her dinsel gelenekte önemle üzerinde durulan hususlar arasında yer almaktadır. Her inanç sistemi kendi yapısına uygun olarak bir ahir zaman anlayışı ve mehdi düşüncesi geliştirmiştir.²⁸³ Aynı şekilde Sâbiilikte de Sâbiî geleneği doğrultusunda şekillenen bir ahir zaman ve mehdilik tasavvuru yer alır. Öncelikle Sâbiî dinindeki zaman düşüncesi ile ilgili değerlendirmeleri ele alalım.

1. Zaman Tasavvurları

İnanç esaslarıyla ilgili bazı konularda olduğu gibi zaman tasavvuru konusunda da Sâbiî literatüründe genellikle homojen bir yapı görülmez; zaman zaman birbiriyle çelişen ifadeler rastlanır. Sâbiî kutsal metinlerinde zaman terimiyle, yeryüzü

²⁸³ Çeşitli dinlerde yer alan ahir zaman ve mehdi tasavvurları ile ilgili karşılaştırmalı bir çalışma için bk. Sarıkcıoğlu, E., *Dinlerde Mehdi İnancı ve Tasavvurları*, Samsun, 1997.

ve yeryüzündeki diğer varlıklardan sonra yaratılan ilk insan Adem'le başlayıp yeryüzünün sonuna kadar geçecek olan süre kastedilmektedir. *Ginza*'da zamanın iki değişik kategoride değerlendirildiği, zamanın bir taraftan dünyaya hakim olan 7 gezegen arasında paylaştırıldığı, diğer taraftan ise zamanın son kısmının dünyanın diğer hakimleri olan 12 burç arasında taksim edildiği ifade edilmektedir.

“Daha sonra bu dünyaya ölçü ve sayılar ilhsan edildi. ...ölçü ve sayılar 7 gezegen ve 12 idareciye verildi.”²⁸⁴

Böylelikle ilk insanın yaratılışından dünyanın sonuna kadar sürecek olan yeryüzündeki insanlık tarihi, bir yönden yediye ayrılarak her bir kısmı bir gezegene atfedilmekte, diğer yönden ise bu sürenin son kısmı on ikiye taksim edilmekte ve her bir kısmı bir burcun adıyla adlandırılmaktadır.

Zaman tasavvuru ile ilgili *Ginza*'da yer alan ve zaman zaman anlaşılmasında güçlük çekilen ifadelerden 7 gezegene göre hesaplanan insanlık tarihinin 480.000 yıl olduğu anlaşılmaktadır. Bu süre 7 eşit parçaya bölünmekte ve her biri bir gezegenin ismiyle adlandırılmaktadır. Böylelikle metne göre her bir gezegene 68.571 yıl 5 ay 4 gün 6,5 saat 4 dakika ve 1,5 saniyelik bir zaman düşmektedir.²⁸⁵ *Ginza*'da yer alan ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, toplam 480.000 yıllık bu zamana gezegenler şu sırayla hakim olmaktadır:²⁸⁶

1. Şamiş (Akk. Şamaş), Güneş
2. Kiuan (Akk. Kaimanu), Satürn

²⁸⁴ *Ginza*, s.408.

²⁸⁵ *Ginza*, s.408.

²⁸⁶ *Ginza*'da gezegenlerle ilgili tek tip bir sıralama yer almaz. Farklı sıralamalar için bkn. *Ginza*, s.176. Ayrıca bu konuda bkn. Pallis, *Man-daeen Studies*, ss.33-35.

3. Dlibat veya Libat²⁸⁷ (Akk. İştar), Venüs
4. Sin (Akk. Sîn), Ay
5. Nbu veya Anbu (Akk. Nabu), Merkür
6. Bil (Akk. Belu), Jüpiter
7. Nirig (Akk. Nirgallu veya Nergal), Mars

Bu sıralamaya göre son devir olan yedinci dönem Mars'ın hakim olduğu dönemdir. Toplam 480.000 yıl olan insanlık tarihi, insanın yeryüzünde geçirdiği büyük felaketler açısından ise 4 döneme ayrılır.²⁸⁸ Daha önceden de belirttiğimiz gibi, Âdem'in yaratılışından dünyanın kılıç ve hastalıkla yok edilmesine kadar geçen ilk dönem 216.000 yıl sürmüştür. Bu ilk dönem Şamış, Kiuan ve Dlibat'ın hakim oldukları devirlerin tamamıyla Sin Devri'nin 10.000 yılını kapsamaktadır. Sin'in on bininci yılında insanlık, biri kadın öbürü erkek olan bir çift haricinde tamamen yok edilmişlerdir. Dünyanın ikinci dönemi ise 156.000 yıl sürmüştür. Bu dönem Sin, Nbu ve Bel'in hakimiyetleri dönemini kapsamaktadır. Sin Devrinin yaklaşık 58.000 yılı, Nbu Devri'nin tamamı ve Bel Devri'nin 29.000 yılı bu döneme aittir. Bel'in yirmi dokuz bininci yılında insanlık tekrar, ancak bu defa ateşle yok edilirler. Bu felaketten de yalnızca bir çift insan kurtulur. Toplam 100.000 yıl süren bu üçüncü dönem, Bel Devri'nin yaklaşık 40.000 yılı ile Nergal Devri'nin yaklaşık 60.000 yılını kapsar. Gezegenler açısından son devir olan Nergal Devri'nin tamamlanmasına 8000 yıl kala insanlık, bu defa su (Tufan) ile yok edilmiş; ancak Nuh ve ailesinin bir kısmı bundan gemiyle kurtarılmışlardır. Nuh'tan sonraki 8000 yıl dünyanın yıkılışına kadar sürecektir olan insanlığın dördüncü ve son dönemidir.

²⁸⁷ Dlibat bazen Astra ya da Astira olarak da geçmektedir. Bkn. MD, ss.234-35, 355.

²⁸⁸ Ginza, ss.408vd.

Sâbiî inancına göre Nuh'tan 6000 yıl sonra kötü ve karanlık güçlerce Kudüs inşa edilmiş ve Yahudiler oraya yerleştirilmişlerdir.²⁸⁹ *Ginza*'ya göre Kudüs'ün inşa edilmesinden dünyanın sonuna kadar geçecek olan 2000 yıllık sürenin ilk yarısında Kudüs gelişecek, ikinci yarısında ise bütün dünya ile birlikte o da çölleşecektir.²⁹⁰

Diğer yönden Sâbiî kutsal metinlerinde dünyanın son 78.000 yılının 12 burç arasında paylaştırıldığı da görülmektedir. Buna göre dünyanın gezegenlere göre yedinci devri olan Nergal Devri'nin tamamı ile bir önceki devir olan Bel Devri'nin son 9000 yılı burçlar arasında taksim edilerek 12 döneme bölünür ve her dönem ilgili burcun ismiyle anılır. Bu son 78.000 yıl burçlar arasında şöyle taksim edilir:

1. Umbara (Koç) 12.000 yıl
2. Taura (Boğa) 11.000 yıl
3. Silmia (İkizler) 10.000 yıl
4. Sartana (Yengeç) 9000 yıl
5. Aria (Aslan) 8000 yıl
6. Şumbulta (Başak) 7000 yıl
7. Qaina (Terazi) 6000 yıl
8. Arqba (Akrep) 5000 yıl
9. Hatia (Yay) 4000 yıl
10. Gadia (Keçi) 3000 yıl
11. Daula (Kova) 2000 yıl
12. Nuna (Balık) 1000 yıl²⁹¹

Sâbiîlikte yalnızca insanlık tarihi değil, münferit olarak bir yılın ayları, haftanın günleri ve günün saatleri de gezegenler

²⁸⁹ Bkn. *Ginza*, s.410.

²⁹⁰ *Ginza*, s.410.

²⁹¹ Krş. *Ginza*, s.408.

ve burçlar arasında taksim edilmiştir. Sâbiû yılı, her biri 30 gün çeken 12 aya bölünür. Ayrıca iki yıl arasında 5 günlük bir ara zaman bulunur. Bu 12 ay, 4 mevsime taksim edilir. Bunlar Sitva (kış), Abhar (bahar), Gita (yaz) ve Paiz (yazın devamı yani sonbahar)'dır. Her mevsimde 3 ay bulunur ve her ay bir burca atfedilir. Bunları sıralayacak olursak:²⁹²

- Avval Sitva (ilk kış) Qam Daula (Şubat)
- Misai Sitva (orta kış) Qam Nuna (Mart)
- Ahir Sitva (son kış) Qam Umbara (Nisan)
- Avval Abhar (ilkbahar) Qam Taura (Mayıs)
- Misai Abhar (orta bahar) Qam Silmia (Haziran)
- Ahir Abhar (sonbahar) Qam Sartana (Temmuz)
- Avval Gita (ilkyaz) Qam Arya (Ağustos)
- Misai Gita (orta yaz) Qam Şumbulta (Eylül)
- Ahir Gita (son yaz) Qam Qaina (Ekim)
- Avval Paiz (ilk sonbahar) Qam Arqba (Kasım)
- Misai Paiz (orta sonbahar) Qam Hatia (Aralık)
- Ahir Paiz (son sonbahar) Qam Gadia (Ocak)

Mevsimlere göre yapılan bu sıralamaya rağmen Sâbiû yılı 9. ay olan Qam Qaina ile başlar ve Şumbulta'nın 30. günü sona erer. Sâbiû yılı ayın düzensiz hareketlerine göre ayarlıdır; dolayısıyla Hicri takvimde olduğu gibi sabit olmayıp sürekli yer değiştirir. Bu nedenle Sâbiû yılbaşı da sürekli değişmektedir.

Sâbiû tasavvuruna göre haftanın günleri de 7 gezegen arasında paylaştırılmıştır. Her bir günün ilgili gezegen tarafından yönetildiğine inanılır. Buna göre Habşaba (pazar) Şamış tarafından, Trin Habşaba (pazartesi) Sin, Selase Habşaba

²⁹² Bkn. *MII*, s.84.

(salı) Nergal, Arba Habşaba (çarşamba) Nbu, Hamşa Habşaba (perşembe) Bil, Yuma d Rhatia (cuma) Libat ve Yuma d Şafta (cumaertesi) Kivan tarafından yönetilir.²⁹³

Sâbiiler, ayrıca bir günün saatlerini de ikiye ayırarak bunları burçlar arasında paylaştırır ve ilk 12 saatin nurlu saatler, ikinci 12 saatin ise karanlık saatler olduğuna inanırlar.²⁹⁴ Bir Sâbiî günü, güneşin doğmasıyla başlar ve tekrar doğuşuna kadar süren 24 saatin kapsar.

2. Ahir Zaman Tasavvuru

Sâbiî literatürüne göre 7 gezegen devrinin sonuncusu olan Nergal Devri'nin son 2000 yılı (bu dönem Nuh'tan 6000 yıl sonra Kudüs'ün kuruluşu ile başlayarak dünyanın sonuna kadar devam edecek olan süredir) insanlık tarihinin son dönemini veya bir başka ifadeyle ahir zamanı temsil eder.²⁹⁵ Özellikle bu 2000 yılın burçlardan Nuna'ya (balık) ayrılan son 1000 yılı, ahir zamanın dünyanın sonunun yaklaştığıyla ilgili bütün özelliklerinin birer birer ortaya çıktığı ya da çıkacağı bir dönemdir. Sâbiî inancına göre son 2000 yıllık bu dönem, yani ahir zaman, kötülüğün, fitnenin, zulüm ve istibdatın gittikçe arttığı, kötü varlıkların azgınlıktıkça azgınlıktıkça bir devirdir. Genelde bu dönem Sâbiiler aleyhine zulüm ve takibatın yoğunlaştığı bir dönemdir. 2000 yıl devam edecek olan bu dönem, Yahudilere bir merkez olması amacıyla Kudüs'ün (Uraşlam) karanlık güçlerce kuruluşuyla başlar.²⁹⁶ Kudüs'ün kurulma-

²⁹³ *MII*, ss.74-75.

²⁹⁴ *MII*, s.81.

²⁹⁵ Sâbiilerin bu hesaplamasına göre yaklaşık olarak MS 1000 yıllarında dünyanın yaşamını tamamlaması ve kıyametin kopması gerekirdi.

²⁹⁶ *Ginza*, s.410.

sından sonra Sâbiîlerin ana vatanı olan Filistin bölgesinde karanlık güçlerin himayesindeki Yahudilerce Sâbiîlere karşı sistematik bir eziyet ve işkence dönemi başlar. Bu bölgede Sâbiîlere karşı büyük bir katliam yapılır; katliamdan kurtulanlar ise bölgeden kaçarak canlarını zor kurtarırlar. Yeni yerleşim bölgelerinde çok kısa süren rahatlık dönemleri hariç sürekli yeni yeni zulüm ve işkencelerle yüzyüze kalırlar.²⁹⁷ Böylelikle zaman sürekli kötülerin lehine, iyilerin (Sâbiîlerin) ise aleyhine gelişir.

Ahir zamanın Sâbiîlerin aleyhine gelişmesi yanı sıra bu son dönem doğal dengenin, yaryüzündeki nizam ve intizamın da altüst olduğu, bozulduğu bir devirdir. Özellikle Nuna'nın (balık çağının) 790. yılından sonra son 210 yılda olacağı bildirilen olaylar bunun en büyük göstergesidir.

Ginza'nın 18. bölümünde yer alan ahir zamanın tasviriyle ilgili ifadelerde 701. yıldan itibaren zamanın ikiye bölüneceği, 89 yılın mesut 210 yılın ise felaketle geçeceği belirtilmektedir.²⁹⁸ Bu son 210 yılda olacağı haber verilen olaylar *Ginza*'da şöyle anlatılır: Nuna'nın 790. yılından itibaren sular yeryüzünden çekilmeye başlayacak ve bütün dünyada kuraklık görülecek. 791. yılda Tanrı şiddetli rüzgarları (özellikle kuzey rüzgarını) serbest bırakacak. 792. yıldan itibaren Araplar bütün bölgelerde yükselmeye başlayacaklar; bunun üzerine kara bir bulut yükselerek bütün dünyayı baştan başa saracak. 793. yılda Araplar arasında bir fitne zuhur edecek. İnsanlar hızla çoğalmaya başlayacaklar; nüfus artacak ve asker sayısında hızla çoğalma olacak. Nuna'nın 794. senesinde dünya günde üç kez sarsılmaya başlayacak. Ayrıca geceleri tam uyku zamanında

²⁹⁷ Bkn. Bölüm II.

²⁹⁸ Krş. *Ginza*, s.412.

bütün dünyada bir ışık görülecek. Bu ışık (Bel yıldızının ışığı) güneşten daha parlak olarak gökte parlayacak. 795. yılda bir kurt çıkacak ve bütün insanlarca tazimde bulunulacak. Bu yılda Araplar bütün dünyanın efendisi olacaklar. Bu arada diğer krallar ölecek ya da öldürülecekler. Yeryüzünde yanlışlık had safhaya ulaşacak. Barbarlar ise Turan bölgesine hakim olacaklar.²⁹⁹ 796. yılda yeryüzünde kıtlık başgösterecek; tahıl ve dört ayaklı hayvanlar azalacak, ayrıca dolu ve yıldırım gibi felaketler artacak. 797. yılda yeryüzünün iki büyük hükümdarı arasında bir çekişme ve savaş görülecek. 798. yılda bu hükümdarlardan biri ölecek ve diğeri bütün dünyaya hakim olacak. 799. yılda insanlara yeryüzünün sonunun yaklaştığıyla ilgili bir ses, bir işaret ulaşacak.

800. yılda büyük bir savaş zuhur edecek. Dünyanın bütün erkekleri bu savaş vesilesiyle bir meydanda toplanarak birbirleriyle kavga edecekler. Bu savaşta pek çok insan ölecek 802. yılda kadınların sayısına nispeten yeryüzündeki erkek sayısı çok az olacak. Öyle ki yedi sekiz kadına bir erkek düşecek. Kadınlar bir erkek bulabilmek ümidiyle sabah akşam gezinecekler, fakat yine de bir erkeğe rastlayamayacaklar. Kazara bir erkek gördüklerinde ise hepsi birden onun üzerine saldıracaklar. 803. yılda Satürn (Keuan) Akrep burcundan çıkıp Aslan burcuna girdiğinde Fırat Nehri Dicle'ye dökülecek. Bu zamanda ayrıca bir yalancı mesih çıkarak dünyaya hakim olacak. Herkes bu yalancı mesihe itaat edecek ve saygı gösterecek. O, birtakım olağanüstü güçlere de sahip olacak. Örne-

²⁹⁹ Bu ifadeler, Sâbiilerin yaşadıkları bölgelerle birlikte İran, Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu'nun büyük kısmına Müslümanların, kuzeyde (özellikle kuzeydoğuda) yer alan ve Turan olarak adlandırılan bölgelere ise Moğolların hakim oldukları dönemi kastediyor olabilir.

ğin duvardaki tuğla onun için şehadet edecek ve o doğudan batıya bir günde ulaşacak.³⁰⁰

Sâbiî tasavvuruna göre bu dönemden sonra yeryüzünde daha büyük belalar, felaket ve salgın hastalıklar ortaya çıkacak. Bütün varlıklarda bir bozulma başgösterecek. *Ginza*'da konuyla ilgili şu ifadeler yer alır:

“Dünyanın kırsakları, develer, hürler, köleler, hizmetçiler -ki bunlar kız ve erkek küçük çocuklardır- ve kadınlar emniyet ve sükûn bulmayacaklar. ...baba oğlu üzerinde, anne ise kızı üzerinde güç sahibi olamayacak; efendilerin hizmetçileri üzerinde güçleri kalmayacak. O hükümdarlar yaban eşekleri ve ceylanlar gibi insanların derilerini yüzecekler. O kralların zamanında kimin çok oğlu varsa biri kalıncaya kadar kaybedecek. Sonra, tek bir oğlu olana kutsiyet verilecek. Altın, gümüş, at, deve, sığır, eşek ve koyunlar sınırlı sayıda olacak. Balıklar denizden uçacak (çekilecek). Yaban eşekleri dağlardan... Bütün yaratıklar, her şey tersine olacak. Zengin fakir, fakir ise zengin olacak. Evler düz tarla, düz tarlalar ise ev olacak. Mükemmeller sağır ve dilsiz, sağır ve dilsizler ise ileri gelenlerden olacaklar. Efendi hizmetçi olacak, hizmetçiler ise asil olacaklar. Hile ve aldatma insanlara hakim olacak. Mabretler yıkılacak; ibadethaneler yıkılacak. Gök kararacak. Adiller yalancı ve hırslı olacaklar. O zaman yerden göğe kadar bir değişiklik vardır gider. Yer ve göğün her ikisi de birbirine karışır ve insanlar üzerine yayılır. Gökten hiç yağmur düşmez ve yerin mahsulü olmaz. Hiçbir şey zamanında olmaz, kötülükler yeryüzüne iner. Sonra bir ölüm saati ve hastalık olur. Ateş (yangın) her zaman çıkar ve kar ölçüsüzce yağar. Bir şehirden diğerine, bir yerden öbür yere iki veya üç kişi birlikte gidemez. Oğul babasıyla kavga eder ve hayatında (henüz babası hayat-tayken) onu evden dışarı atar. Annesi zamanından önce kızını

³⁰⁰ Blm. *Ginza*, ss.412-14.

kovar (evden dışarı atar) ve ondan günlük ücret ister. Mecusi rahipleri ve Yahudi fakihleri yeminlerini ve kitabı değiştirirler; dini mecmuaları değiştirirler. Geceleri hırsızlar çıkar, yolları emniyetsiz kılar ve çaldıklarını taşırlar. Balıklar okyanuslara gider ve (böylece) diğer denizler boşalır. Zaman zaman deniz ve su dalga hâlinde gelir (kabarır) ve felaket getirir; bütün meyve, üzüm ve ağaçları imha eder. (Bu zamanda) uzaklar yakın olur, yakınlar uzak olur. Hiç kimse kendi halkına karşı dürüst olmaz, yabancılarla ilişki kurar. İyilikle yetişmiş kimseler yalancı olurlar ve yalan ve aldatıcı şahitlik yaparlar (yalan vesikalar ortaya atarlar). İnsanlardan ekmek isteyen bir köpek gibi yemin istenmez. Dost dostlarıyla iyi ilişkide olmaz. Birbirlerine karşı kıskanç davranırlar. ... Kadınlar kocalarını bırakır ve hakimi (boşanmayı) teklif ederler. İnsanlar aldatıcı ve kötü olurlar. Baba ve anneleriyle kavga ederler. Kardeş kardeşe karşı, oğul babaya ve hizmetçi efendisine karşı aldatıcı olur. Kadın hizmetçi hanımefendisine karşı sahtekar olur. Kadın kocasını öldürür ve bir başkasına bağlanır. Böylece yalan ve kötülük insanlar arasında hakim olur. Cinler, uğursuzlar, kötü ruhlar (ekurs), mihrap ruhları ve altar ruhları insanları aptallaştırırlar. Böylece dünyadaki insanların anlayışları yok olur. ... Yalan ve aldanma yayılır. Yüzlerine güzel sözler söylerler, ama arkalarından pek çok kötü söz ederler. ... Zengince ekerler, fakat çok az hasat ederler. Oldukça fazla zengince bir mahsul kaldırırlar, fakat doymazlar. Yerlerse de doymazlar. O zamanda kötülük ve uğursuzluk yayılır. Çimenler ve arpalar yerde yetişmeden kalırlar. Mahsul, üzüm ve ağaç kurur. Aldatıcı bir pislik vardır (yayılır).”³⁰¹

Görüldüğü gibi diğer pek çok dini sistemde olduğu gibi Sâbiî düşüncesinde de ahir zaman, hem doğal hem de ahlaki kötülüğün gittikçe dozunu artırarak yayıldığı bir dönemdir. Bu

³⁰¹ *Ginza*, ss.414-16.

dönemde, bir taraftan insanlar arasındaki ahlaki yapı ve sosyal düzen bozulup çökerken, diğer taraftan da yeryüzündeki doğal yapı ve tabii denge bozulmakta ve her şey ters yüz olmaktadır.

3. Mehdi İnancı

Sâbiî inancına göre, ahir zamanda görülen felaketlerin ve ahlaki bozukluğun artması dünyanın sonuna yaklaşıldığının bir göstergesi olmakla birlikte, ahir zamanın sonlarına doğru dünyanın sonunun geldiğini açıkça gösteren bazı işaretler de görülecektir. Bu işaretlerin başlıcaları şunlardır: (i) Gökten bir yıldızın kayarak okyanusa düşmesi, (ii) yedi denizde kırmızı suların akınası ve o sulardan içen kadınların kısır kalıp akıllarını oynatmaları ve (iii) son olarak bir fırtınanın çıkması ve her tarafı toz toprağı kaplaması.

“Bunun üzerine ölü ruhlar konuşurlar, şöyle derler: ‘Sen bilmiyorsun; eğer gökten bir parlak yıldız düşerse, bir kasırga çıkarsa, onunla bir toz gelir ve insanların evlerini kapatırsa, bilmelisin ki dünyanın sonu hakkındaki söz yazılmıştır ve gerçek olmuştur’.”³⁰²

Görülecek olan bu işaretler dünyanın sonuna iyice yaklaşıldığının birer göstergesi olacaktır. Sâbiî inancına göre yeryüzündeki kötülüğün her alanda (doğal ve ahlaki) had safhaya ulaştığı ve artık dünyanın sonunun geldiğini gösteren işaretlerin ortaya çıktığı bu son dönemde, yeryüzüne Kral Burzin’in oğlu Kral Praşai Siva hakim olacaktır. İsmi kelime anlamı itibarıyla “son savaşçı” ya da “son kral” demek olan bu kral³⁰³, yeryüzünde altın bir dönem başlatacak ve onun hükümran-

³⁰² *Ginza*, s.418.

³⁰³ Bkn. *MD*, ss.329, 363.

lığı döneminde ahlaki ve doğal bütün kötülükler kaybolacaktır. Onun saltanatı altında yeryüzüne mutlak adalet ve saadet egemen olacak, önceki dönemlerde görülen ahlaksızlık, zulüm, düzensizlik ve benzeri şeyler bu dönemde görülmeyecektir. Ayrıca bu dönemde doğal âlem açısından da her şey mutlak iyi ve güzel olacaktır; örneğin, hiç kış yaşanmayacaktır.³⁰⁴

Anlaşılabacağı gibi bu son mutluluk, saadet ve iyilik dönemi, yeryüzünün hemen hemen bütün dinsel geleneklerinde görülen mehdilik dönemidir. Sâbiî düşüncesine göre, Mehdi Praşai Siva'nın hükümranlılığı dünyanın sonuna kadar devam eder. Nihayet dünyanın sonuna ulaşıldığında yeryüzünde vaf-tiz olmak için kullanılan ve ilahi ışık âleminden akıtıldığına inanılan Yardna ("hayat suyu" ya da "yaşayan su" olarak da adlandırılan vaftiz suyu) yeryüzünden çekilir. Bunun yerine okyanuslardan kaynaklanan yeşil sular akar. Bu suyun yaydığı koku havayı zehirleyecek ve bu havayı teneffüs eden ruhlar derhal vücutlarından ayrılacaklar. Böylelikle yeryüzündeki bütün insanlar öldürülecek ve yeryüzündeki hayata son verilecektir.³⁰⁵

³⁰⁴ Bkn. *Ginza*, s.418.

³⁰⁵ Bkn. *Ginza*, s.419.

VI.

Ölüm, Ölüm Sonrası Hayat (Eskatoloji) ve Kiyamet Tasavvurları

Diğer pek çok dinde olduğu gibi Sâbû inancına göre de ölüm bir yok oluş değil, yeryüzünden ayrılışın ve yeni bir hayatın başlangıcıdır. Ölüm, beden hapisanesinde tutsak hayatı süren ruhun, zincirlerini kırarak layık olduğu âleme (ışık âlemine) yükselmesi yolunda atılan ilk adımı ifade etmektedir.

Sâbiîlere göre bir kişi yeryüzündeki hayatının sonuna geldiğinde ruhu bedenden alıp çıkarmak için bir bakıma ölüm meleği görevini üstlenen Sauriel gelir. Sauriel genellikle kötü ve şiddetli bir ruh olarak kabul edilir ve zaman zaman gezenlerden ay (Sin) ile özdeşleştirilir.³⁰⁶ İyi ruhları kollayıp gözetmek ve onların zorda kalmalarına ve acı çekmelerine engel olmak üzere Sauriel ile birlikte Qamamir Ziva (Hibil Ziva'nın bir diğer ismi³⁰⁷) da o esnada hazır bulunur.³⁰⁸

³⁰⁶ *MII*, s.197; *MD*, s.386.

³⁰⁷ *MD*, s.413.

³⁰⁸ Sâbiîlikte ruhun bedenden ayrılması düşüncesi de ruhun bedene yerleştirilmesi tasavvuruna benzer bir yapıya sahiptir. Ruh ile ilgili

Ruhun bedenden ayrılmasıyla birlikte beden, tıpkı ruhun kendisine girmesinden önce olduğu gibi cansız, hareketsiz ve ölü bir hâle gelir. Bedenden ayrılan ruh ise, yeryüzündeyken ilahi mesajla olan ilişkisine uygun durumda olan bir pozisyonda bulunur. Eğer o ilahi mesajı almış, ona göre yaşamış, süfli ve karanlık şeylerden yüz çevirmiş ise bembeyaz nurdan bir elbise giymiş olarak bedenden ayrılır ve uzun sürecek olan yükseliş yolculuğuna başlar. Fakat eğer o ilahi mesajdan yüz çevirmiş, süfli âlemin arzu ve istekleri doğrultusunda bir hayat sürmüştür ise, o zaman da kapkara elbiseler giymiş olarak bedenden ayrılır. Sâbiîlere göre ruh maddi değil manevî bir varlık olduğundan onlar, onun giydiği elbiselerin de manevî elbiseler olduğunu, bu nedenle de ölüm esnasında bedenden beyaz ya da kara elbiseler giyinmiş vaziyette ayrılan ruhu göremediğimizi ifade ederler.³⁰⁹

Daha önceki bölümlerden hatırlanacağı üzere, Sâbiî inancına göre insan üç unsurdan, yani beden (Pagra), ruh (Nişimta) ve can ya da nefsten (Ruha) oluşmaktadır. Buna göre ruh, ilahi âlemden insanın maddi varlığını teşkil eden bedene atılan bir cevher, can ya da bir başka adıyla nefis ise in-

kısımda ifade ettiğimiz gibi, ruh bedene yerleştirilirken o, bir örtü içerisinde Demiurg Ptahil'e verilmiş, ancak Manda d Hiia (Hibil Ziva) da gizlice gönderilmiştir. Daha sonra Ptahil ruhu bedene yerleştirmeye yeltendiğinde, Manda d Hiia ruhu gizlice alarak bedene koymuştur. Dolayısıyla ruha günahkar Ptahil'in dokunması bu şekilde engellenmiştir. Benzer düşüncüyü, ruhun bedenden ayrılışına ilişkin tasavvurda da görmek mümkündür. Ruh bedenden ayrılırken kötü gezegenlerden Sauriel bedene yaklaşmakta, ancak onun yanında gizlice bedene yaklaşan Qamamir Ziva (Hibil Ziva), Sauriel'in ışık âlemine yükselişi hakkeden iyi ruhlara zarar vermesini önlemektedir.

³⁰⁹ *MII*, s.197.

sarın arzu ve isteklerini ifade etmektedir. Ölüm ile birlikte ruh (Nişimta) bedenden ayrılıp beden ölü bir hâle gelince, üçüncü unsur olan can ya da nefis (Ruha) bedenden ayrılan ruhtan kendisini de birlikte götürmesini ister.

“can (Ruha) Nişimta’ya konuşur

can ruha konuşur:

‘Hayatın aşkına kardeşim!

Ayrıldığında beni de kendinle birlikte götür.’

‘Seni nasıl kendimle birlikte götürebilirim?’

Zira sen yalancı bir cansın.

Sen yalancı bir cansın,

görmediğin şeyi uyduruyorsun.

Terazilerin sahibi adamın (Abatur’un) oturduğu yere seni nasıl götürebilirim, kardeşim’.”³¹⁰

Yukardaki alıntıda da görüldüğü gibi ruh, ilk planda can’ın bu isteğini olumsuz karşılar. Ancak az sonra ele alacağımız yükseliş sürecinin bir aşamasını oluşturan Abatur’un terazi-sinde, günah ve sevapları tartıldıktan ve sevapları ağır gelip ışık âlemine gitmeye hak kazandıktan sonra ruh, canı kabul eder ve böylelikle ikisi birleşerek ışık âlemine yükselirler.³¹¹

Bedenden ayrıldıktan sonra ruh, mezardan çıkarak 45 gün sürecek olan uzun yolculuğuna başlar. Eğer ruh yeryüzü-ndeysen inanç yönünden mükemmel bir durumda olmuş ise bu yolculuk 40 gün sürer. Yeryüzünden ayrılıp asıl mekânı olan ışık âlemine doğru yola çıkan ruh, Sur adı verilen mitolojik ak dağlardan hızla geçtikten sonra, ışık âlemine varabil-mek için iki engelden geçmek zorundadır. Bunlardan birincisi dünyayı çepeçevre kuşatan 7 gezegendir. Bir çeşit gözetleme

³¹⁰ *Ginza*, s.566.

³¹¹ *Ginza*, s.567.

istasyonu görevi yapan ve ruhun kendi gözetimlerindeki yeryüzünden kaçıp kurtulmasını engellemek amacıyla ellerinden gelen her türlü eza ve işkenceyi yapan bu gezegenler, Matarta (çoğ. Matartia) olarak isimlendirilirler. Yükselişi esnasında ruh bunları birer birer geçmek zorundadır. Ruh, ancak Matartaları geçtikten sonra ikinci engel olan Abatur'un terazisine ulaşabilir.

Matarta olarak görev yapan 7 gezegen, yükseliş sırasında ruhların dünyadayken işledikleri günahları nisbetinde eza ve işkence gördükleri bir yerdir. Ruh mükemmel birisi ise, yani yeryüzündeyken ilahi mesajı kabul edip ona göre bir hayat sürmüştü, bu Matartalardan bir kurşun gibi geçerek Abatur'un terazisine ulaşır. Fakat günahkâr olan veya ilahi mesaja karşı çıkıp ona isyankâr olmuş olanlar ise Matartalarda şiddetli azaplarla karşılaşır. Gezegenlere hakim olan kötü ruhlar, yeryüzündeyken kendileri hakimiyetinde olan bu ruhları ellerinden kaçırmamak, tekrar onları yeryüzüne döndürmek ve yükselmelerine engel olmak için ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Dolayısıyla yeryüzündeyken gezegenlere hizmetkâr olmuş günahkar ruhlar, Matartalarda çok sıkıntılı anlar geçirirler.³¹² Hepsini de ruhlara eza ve işkence etmekle birlikte, her bir gezegen özellikle belirli günahkârlara azap ve işkence evi olarak görev yapar. Örneğin, bunlardan bazıları özellikle yalancı ve zalimlere, bazıları sihirbaz ve büyücülere, bazıları da vaftiz gibi dini görevlerini ihmal edenlere azap ve işkence eder. Ruhlar her bir matartaya ulaştıklarında, azap ve işkenceyi görünce ağlayıp haykırmaya, Yüce Işık varlığına yakarmaya başlarlar. O anda orada bulunan varlıklar, ruhtan işaretini göstermesini ve geçmesini isterler. Bu işaret yeryüzündeyken ilahi öğretiyi alıp kabul etme ve o doğrultuda bir

³¹² *Ginza*, ss.443-52.

hayat sürerek vaftiz ve Kuşta gibi ibadetleri yerine getirmiş olmaktadır. Bu işaretlere sahip olan ruhlar, her bir matartayı şimşek hızıyla geçerek hızla Abatur'un terazisine ulaşırlar. Diğerleri ise günahları nisbetinde azap çekerler.

İyi ruhlar şimşek hızıyla, günahkâr ve isyankâr ruhlar ise acı çeke çeke Abatur'un terazisine ulaştıklarında, orada en mükemmel ruh olan Şit'in (Şitil) ruhuna karşı tartılacaklardır. Önceden de vurguladığımız gibi Şit, yeryüzünde ilahi esaslar doğrultusunda mükemmel bir hayat süren ve dolayısıyla hidayete mazhar olmuş tipik bir Sâbiî olarak kabul edilir. Dolayısıyla yeryüzündeyken işledikleri sevap ve günahlar açısından bütün ruhların onun ruhuyla tartılacağına inanılır. İyi olan ruhlar bu tartılmada yeterli görülerek yollarına devam eder ve ilahi ışık âlemine yükselirler; kötü, günahkâr ve isyankâr olanlar ise günahları nisbetinde cezalarını çekmek üzere tekrar geriye, gezegenlere dönerler ve burada cezalarını çekerek temizleninceye kadar ve kıyamet sonrası yapılacak olan genel hesap gününe değin azap ve işkence ortamında kalırlar.³¹³ Yeniden azap ve işkence ortamına döndürülmesine karar verilen günahkâr ruha ışık elçisince şöyle seslenilir:

“Ey ruh! Ben sana seslendiğimde bana cevap vermedin.

Şimdi, sen ağlayıp haykırdığında sana kim cevap verecek?

Sen altın ve gümüşü sevdiğin için

cehennemin derinliklerine kapatılacaksın.

Rüyaları ve fantomları sevdiğin için

yakıp haşladığında, kaynar kazanlara batırılacaksın.”³¹⁴

Böylelikle günahkâr ruh günahının bedelini ödemesi için tekrar gezegenlere döndürülürken, Abatur'un terazisinde tar-

³¹³ *Ginza*, s.451.

³¹⁴ *Ginza*, s.588.

tıldığında mükemmel bulunan ruh ise öncelikle dünyadayken aynı cesedi paylaştığı can (Ruha) ile birleşir, sonra da ışık âleminde kendisi için ayrılmış olan mekâna gider. Sâbiî inancına göre ışık âlemleri sonsuz ve sayısızdır. Ruhlar niteliklerine göre bu âlemlerden birisine yükselirler. Işık âlemine yükselen ruh, orada kendisini bekleyen eşi ve benzeriyle (Dmuta'sıyla) birleşerek bütünleşir. Sâbiîler her ruhun ışık âleminde bir eşi olduğuna ve ruh yeryüzünden kurtulup ışık âlemine yükseldiğinde onunla birleştiğine inanırlar.³¹⁵

Sâbiî tasavvuruna göre, yeryüzündeki hayatın sonunda genel bir kıyametin olacağına inanılır. Buna göre yeryüzündeki hayatın sonunda önce havanın zehirlenmesiyle bütün canlılar yok edilecekler; sonra da yeryüzünün kendisi ve yeryüzünü çevreleyen 7 gezegen ve 12 burç ışık güçlerince yok edilecekler.

“Bundan sonra büyük yaşlı Leviten zincirlerinden kurtulur. Dudağının kalınlığı 144.000 mildir. Ağzını açarak Tibil'i (yeryüzünü), 12 kralları ve 5 idarecileriyle 7 gezegeni yutar. Aynı şekilde bütün hmurtaları, ekursları, mihrap ruhlarını, cinleri, devleri, lilitleri yutar. Sonra ağzını kapatır ve hepsi onun vücudunda ölürler.”³¹⁶

Kıyamet sonrası ruhlar için genel bir hesap başlar. Anlaşıldığı kadarıyla bu hesap yalnızca günahkâr ruhlar için yapılacaktır. Zira kıyamet öncesi yeryüzünden kurtulmuş olan iyi ruhlar Matartalardan hızla geçerek Abatur'un terazisinde yapılan ferdi hesaplarında yeterli görülmüş ve ışık âlemine ulaşarak, oraya yerleşmişlerdir. Kıyamet sırasında yeryüzündeki hayata son verilmesiyle yeryüzünden kurtulan iyi ruhlar ise, kendilerinden önceki iyi ruhlar gibi hızla yükselerek

³¹⁵ *MII*, ss.54-56.

³¹⁶ *Ginza*, s.419.

Abatur'un terazisinde tartılacak, akabinde de ışık âlemine yükseleceklerdir.

Kıyametle birlikte yeryüzünden kurtarılan günahkâr ruhlar ile daha önceden yeryüzünden ayrılmakla birlikte günahkârlıkları nedeniyle Matartalarda eza ve işkence çekmek üzere tutulan ruhlar, genel hesap sonrası bir çeşit cehennem olarak nitelenebilecek Suf Denizi'ne atılacak ve orada günahları nispetinde ceza çekecekler. Suf Denizi'nde günahları nisbetinde kalacak olan bu ruhlar, sonunda günahlarından arınmış vaziyette buradan çıkarılacak ve Işık Elçisi Hibil Ziva tarafından vaftiz edilecekler. Sonra da bu ruhlar birer birer ışık âlemine alınacaklar.

“Bundan sonra o (ışık elçisi) onları (günâhkar ruhları) Ur'un dişleri arasından aldı ve günahları çözülünceye kadar onları büyük Suf Denizi'ne attı. Sonra bu ruhlar hayat suyuna atılan beyaz susam gibi olacaklar. Ve o, onları yüce vaftizle vaftiz etti. ... O, her bir ruhu sağ eliyle alır ve ona büyük saygıyla (ışık alemindeki) mekânını gösterir.”³¹⁷

Sâbiî inancına göre, yeryüzündeysen ilahi öğretiyeye tamamıyla muhalif kalmış olan, onu hiç kabul etmeyen inkârcı ruhlar (Sâbiî olmayanlar) ise, günahlarının çokluğu nedeniyle ışık âlemine hiçbir zaman yükselemeyecek ve sürekli olarak Suf Denizi'nde kalacaklar.

“Diğer yönden senin borçların ödendiğinde ve bütün günahların kaldırıldığında tam bir yükselişe yükselmeye koyulacaksın. Eğer günahların kaldırılmamışsa ve borçların ödenmemişse, sen ey ruh, ikinci bir ölüm tadacaksın ve gözlerin ışığı görmeyecek.”³¹⁸

³¹⁷ *Jb*, s.239.

³¹⁸ *Ginza*, s.588.

Ginza'da yer alan bir başka ifadede de kıyamet sonrası yapılan mahkemede yüce ilk Hayat'ı yalanladıkları ve karanlığı tercih ettikleri için suçlu bulunan ruhların da yeryüzü, gezegenler ve diğer kötü varlıklarla birlikte yok edilecekleri belirtilmektedir.³¹⁹

Sâbiî literatürüne göre, kıyametten sonra yapılacak olan hesapta yeryüzünün yaratılışı öncesi olan dönemde ışık âleminden düşmüş ya da atılmış olan Yuşamin, Abatur ve Ptahil gibi ilahi ışık varlıkları da Hibil Ziva tarafından vaftiz edilerek temizlenecek ve sonra da ışık âlemine kabul edilecekler.³²⁰

Sâbiîler yeryüzündeki hayat sonrası iyi ruhların ışık âleminde yükseldikleri mekâna Mşunia Kuşta adını verirler.³²¹ Yeryüzüne düşen her ruhun Mşunia Kuşta'da bir eşinin (Dmuta) olduğuna inanılır. Sâbiîlerce kuzeyde olduğuna inanılan Mşunia Kuşta'ya yükselen ruh, oradaki eşi ile birleşerek ebediyen kötülük ve karanlıktan uzak, müreffeh ve mutlu bir hayat yaşar.

³¹⁹ Bkn. *Ginza*, s.419. Buna rağmen diğer bazı ifadelerde ise Suf Denizi'ne atılan bu isyankâr ruhların belirli bir zamana (kurtuluş zamanına) kadar orada acı ve ızdırap ortamında kalacağı; kurtuluş zamanında ise temizlenerek sonunda onların da kurtarılacağı belirtilir.

³²⁰ Bkn. *Ginza*, s.311.

³²¹ Mşunia Kuşta ile ilgili bkn. *MII*, ss.54vd.

VII.

İbadet Sistemleri (Ritüelleri)

Maniheizm ve bazı heretik Hristiyan mezhepleri gibi Gnostik akımların aksine, Sâbiîlikte asketik bir yaşantı tercih edilmez. Sâbiîlikte kişiyi kurtuluşa ulaştıran yegâne yolun, ilahi bilgiyi (Manda ya da Gnosis) elde etmek olduğunu ifade etmiştik.³²² Ancak bir kişinin hiçbir gayret ve çaba göstermeksizin ilahi bilgiye ulaşması mümkün değildir. Ruhun ilahi bilgiyi elde edebilmesi için öncelikle kendisinde o bilgiye uygun bir ortam hazırlaması gerekir. Bu uygun ortam ise, ancak birtakım ibadetlerin titizlikle yapılması ve dini emir ve yasaklara riayet edilmesiyle oluşturulabilir. Dolayısıyla Sâbiî düşüncesinde ibadetler kişinin kurtuluşu yolunda riayet edilmesi gereken ilk basamağı oluşturmaktadır. İbadetler olmaksızın bir kişinin ilahi bilgiye nail olması ve dolayısıyla süfli âlemden kurtulması mümkün değildir. Bu nedenle Sâbiîlerin yaşantısı dini kurallarla baştan sona disiplin altına alınmıştır.

³²² Bkn. Bölüm IV.

Sâbiî literatüründe birkaç yerde yer alan kadına karşı olumsuz yaklaşım ve benzeri ifadelerden yola çıkan bazı araştırmacılar Sâbiîlikte bir zamanlar asketizmin hakim olduğunu iddia etmişlerdir.³²³ Ancak baştan sona Sâbiî literatürü bir bütün olarak ele alındığında, bu görüşün doğru olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Zira bu literatürde yer alan gerek aileye verilen büyük önemle ilgili sayısız ifadeler, gerekse vaftiz, Masiqta töreni, çeşitli rit yemekleri, dini gün ve bayramlar ve benzeri ibadet şekilleriyle ilgili pek çok pasaj, Sâbiî geleneğinde asketizmin yeri olmadığını açık göstergesidir.

1. Vaftiz

Vaftiz ritüeli, dışardan bir gözlemci açısından Sâbiîliğin en göze çarpıcı özelliğini oluşturur. Gerçekte vaftiz, Sâbiîler açısından da hayati derecede öneme haiz bir ritüeldir. Dolayısıyla vaftiz, Sâbiî hayat tarzının vazgeçilmez bir karakteristiğidir. Vaftizin ayrılmaz bir unsuru olan su ile, daha doğrusu akarsu ile ilgili inanışlar Sâbiîlikte son derecede önemlidir. Sâbiî geleneğinde yeryüzündeki sular iki kısma ayrılır. Bunlardan birincisi “acı su” ve “kara su” gibi isimlerle isimlendirilen ve süfli âlemden kaynaklandığına inanılan sulardır. Bu suların, Sâbiî teolojisindeki karanlık âleminin özünü oluşturan kaostan yani karanlık sudan çıktığına inanılır. Akarsuların dışındaki durgun sular (deniz ve okyanus suları gibi) genellikle bu çerçevede değerlendirilir. İkinci grubu oluşturan sular ise Yardna (Ürdün) ve Mia d Hîia (hayat suyu ya da yaşayan su) olarak adlandırılır.

³²³ Bkn. Yamauchi, *Gnostic Ethics and Mandaean Origins*, ss.35-36; *MII*, s.53.

1999'da Boston'da Sabiilerin vaftiz ayini esnasında çekilen resim...

Yardna, Sâbiî literatüründe vaftiz suyuna verilen addır.³²⁴ Bu terim Ürdün teriminin Mandenceki (Sâbiilerin dili) karşılığıdır. Ürdün Nehri havzasının Sâbiilerin asıl vatanı olması nedeniyle, Sâbiilerin Ürdün Nehri'nin ismini vaftiz için kullandıkları suya isim olarak verdikleri açıktır.³²⁵ Sâbiî inancına göre yeryüzündeki bütün akarsular, özellikle de Ürdün, Fırat, Dicle ve Karun Nehirleri Hayat Suyu, yani Yardna'dır.³²⁶ Sâbiiler, Yardna'nın ışık âleminden kaynaklanarak yeryüzüne akıtıldığına inanırlar. Sâbiilere göre tıpkı yeryüzündeki Yardnalar gibi ışık âleminde de Yardnalar bulunur. Yeryüzündeki Yardnalar bir bakıma semavi Yardnaların yansıması ya da uzantısıdır. Bu inanç doğrultusunda, Sâbiî düşüncesine göre Yardnaların ışık âlemi ile süfli yeryüzü arasında mevcut olan bir köprü, bir ara unsur olarak değerlendirildiğini düşünebiliriz.³²⁷

Yardna'nın ilahi ışık âlemi ile ilişkili olarak görülmesi nedeniyle Sâbiiler, bu suların yeryüzünde tutsak olan ruhlar için bir ışık ve hayat kaynağı olduğuna inanırlar. Bu sular yalnızca hayatın sembolü değil, bir bakıma hayatın bizzat kendisi olarak görülür. Kısaca bu hayat sularına girip çıkmak şeklinde nitelebilecek olan vaftiz, bir Sâbiî için hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle Sâbiiler, tarih boyunca sürekli akarsu kenarlarında yaşamaya özen göstermişlerdir. Ayrıca onların vaftiz olmaya

³²⁴ CP, ss.11, 50, 91.

³²⁵ Bkn. Segelberg, E., *Masbuta. Studies in the Ritual of the Mandaean Baptism*, Uppsala, 1958, s.38; Kraeling, "The Origin and Antiquity of the Mandaeans", s.212.

³²⁶ Çeşitli dinlerde akarsuların "hayat suyu" olarak değerlendirilmesi ile ilgili olarak bkn. Eliade, M., *Patterns in Comparative Religions*, London, 1958, ss.193vd.

³²⁷ Bkn. Franzmann, M., "Living Water Mediating Element in Mandaean Myth and Ritual", *Numen*, 36, 1989, s.158.

verdikleri bu önem dolayısıyla, Arap komşuları onlara “vaftiz olanlar” anlamına gelen Sâbiîler adını vermişlerdir.³²⁸

Sâbiîlerin vaftizi nerede, hangi ortamda ve kimden aldıkları konusu bilim adamlarınca uzun zaman tartışılmıştır.³²⁹ Sâbiîlerin vaftiz ibadetlerinde kullandıkları teknik terimlerin birçoğunun Filistin-Ürdün bölgesine ait olan çeşitli vaftiz geleneklerinde kullanılan terimlerle aynı olması ve Sâbiî vaftiz töreninin yapılış şekli ve kuralları itibarıyla MS 1. ve 2. yüzyıllarda Filistin-Ürdün bölgesinde mevcut olan vaftiz törenlerine paralellik göstermesi, Sâbiîlikteki vaftizin Filistin yöresindeki vaftiz gelenekleriyle olan yakın ilişkisini göstermekte ve Sâbiîlerin bu önemli ibadet şeklini şu anda yaşadıkları bölgeye göç etmeden önce Filistin-Ürdün bölgesinden aldıkları izlenimini uyandırmaktadır.³³⁰

Sâbiîlerde yapılan vaftizin iki önemli hedefi vardır. Bunlardan birincisi vaftiz ile vaftiz olunan kişi ya da objenin (nitekim kap kacak gibi şeyler de vaftiz edilebilir) temas halinde bulunduğu süfli âlemden (yeryüzünden) ve kendisine sirayet eden manevi kir ve pisliklerden ya da bir başka ifadeyle günahlardan sıyınmasıdır. Vaftiz ile ulaşılmaya çalışılan ikinci hedef ise bu sayede bir bakıma yüce varlığın (Yüce Hayat ya da Işık Kralı) yeryüzündeki temsilcisi olan Hayat Suyu ile karışmak ve böylece Yüce Hayat'ın bir parçası olabilmektir. Nitekim bu nedenle vaftiz, Sâbiîler tarafından Ruşma d Hiia (Hayatın İşareti) ve Ruşma Dakia (Saf İşaret) olarak

³²⁸ Sâbiî terimi için bkn. Bölüm I.

³²⁹ Bu konudaki tartışmalar için bkn. Gündüz, *The Knowledge of Life*, ss.114-118.

³³⁰ Geniş bilgi için bkn. Gündüz, age, ss.114vd.

adlandırılır.³³¹ Bunların dışında vaftiz olmanın fiziki kir ve pisliklerin (necâset) temizlenmesiyle bir ilgisi yoktur.³³²

Vaftiz suyunun ilahi âlemle ilişkisi inancı Sâbiîliğin çeşitli konulardaki inançlarına da yansımaktadır. Bunlardan en belirgin olanı Enişbai'nin (Hz. Yahya'nın annesi) Hz. Yahya'ya hamile kalması olayında görülmektedir. Önceden de ifade ettiğimiz gibi, bir tasavvura göre Yahya'nın tohumu ışık güçlerince Yardna'ya atılmış ve Enişbai oradan su içtiğinde onun rahmine geçmiştir. Böylelikle Enişbai Yahya'ya hamile kalmış ve onu doğurmuştur.³³³

Sâbiî literatüründe, özellikle *Diwan Masbuta d Hibil Ziva*'da yer alan ifadelere göre, vaftizin prototipi, yaratılış öncesi mitolojik dönemde karanlık âlemine bir keşif ziyaretinde bulunan Hibil Ziva'ya bu ziyaretinden dönüşünde uygulanmıştır.³³⁴ Ayrıca ilk insan olan Âdem de vaftiz edilmiştir. Âdem yaratıldığında ve ruh ışık âleminden indirilip onun cesedine yerleştirildiğinde, Hibil Ziva Âdem'i vaftiz etmiş ve vaftiz konusunda onu eğitmiştir.³³⁵

Sâbiîlikte üç çeşit vaftiz vardır. Bunlar; Masbuta, Rişama ve Tamaşa olarak adlandırılır. Masbuta ya da “tam vaftiz” en önemli vaftiz çeşididir. Her Sâbiînin bu vaftizi haftada en az bir kez pazar günü ifa etmesi zorunludur. Ayrıca çeşitli dini gün ve bayramlarda ve evlilik, doğum, ölüye dokunma, ciddi hastalık ve bir seyahatten dönmüş olma gibi durumlarda da

³³¹ *WW*, s.161.

³³² Nitekim Sâbiiler için vaftiz oldukları suyun temiz olup olmaması pek önemli değildir. Önemli olan bu suyun bir akarsu olmasıdır. Sâbiilerle ilgili bazı gözlemlerde onların bazen tamamıyla çamurlara bulanmış suda vaftiz oldukları izlenmiştir. Bkn. *MII*, s.115.

³³³ Bkn. Bölüm IV.

³³⁴ *DMHZ*, ss.25vd. Ayrıca bkn. *ATŞ*, s.143 n.6.

³³⁵ *CP*, ss.28-29.

bu vaftizin yapılması gerekir. Bundan başka yalan söylemek, kavga etmek, küfretmek gibi dinen günah sayılan hareketlerin yapılması da akabinde bu vaftizi gerekli kılar.³³⁶ Masbuta, ancak rahip gözetiminde yapılabilir. Rahip, vaftiz olacak cemaat üyelerini önce erkekler sonra da kadınlar olmak üzere iki grup halinde vaftiz eder. Vaftiz sırasında hem vaftiz olanlar hem de vaftiz eden rahipler Rasta adı verilen beyaz rit elbiselerini giymek zorundadırlar. Yalnızca kadınlar Rastalarının üzerine siyah birer çarşaf giyerler.

Masbuta, ancak bir akarsuda (genellikle nehirde) ya da akarsudan açılan kanallarla kült kulübesi önünde oluşturulan ve tekrar akarsuya bağlanan vaftiz havuzlarında yapılabilir.³³⁷ Masbuta için Rasta dışında, vaftiz sırasında kullanılmak üzere birtakım kült objelerinin de hazır bulunması gerekir. Bunlar (i) nehir kenarına dikilen haç şeklindeki bir tahta parçası ya da değnek üzerine beyaz ipekten yapılmış geniş ve uzun bir şeridin atılmasıyla oluşan bir çeşit sancak (Drabşa), (ii) vaftiz yapılacak nehrin kenarında hazırlanan ve üzerinde tütsü kabı, yakacaklar, su kapları (Kebta), susam yağı, un, tuz ve diğer bazı malzemeleri bulunduran pişmiş çamurdan yapılmış masa (Toriana)³³⁸, (iii) Qanina adı verilen bir şişe, (iv) törende kullanılmak üzere getirilen taze menekşe dalları (Klila) ve (v) tören sırasında rahip tarafından taşınan ve Marqna adı verilen sopadan oluşmaktadır.³³⁹ Bunlardan başka tuz ve unun rahipler tarafından Yardna'dan (nehir) alınan biraz su ile avuçlarında yoğrulduktan sonra Toriana'da yakılan ateşte pişirilerek meydana getirilen küçük kurabiyeler (Fatiri) ve

³³⁶ *MII*, s.102.

³³⁷ Bkn. Şekil 1.

³³⁸ Bkn. Şekil 3.

³³⁹ *MII*, ss.105vd.

yayvan kaplar içerisinde nehirden alınan ve vaftiz olanlara içirilmek üzere hazır tutulan su da (Mambuha) kült objeleri arasında sayılabilir.

Tipik bir Masbuta Töreninde sırasıyla şunlar yer alır.³⁴⁰ Öncelikle vaftiz törenini yürütecek olan ve elinde Margna adı verilen bir sopa taşıyan rahip (ya sıradan bir rahip yani Tarmida ya da bir başrahip yani Ganzibra) yalın ayak vaziyette nehre giderek nehirde az sonra tarif edeceğimiz Rişama vaftiziyle kendi kendisini vaftiz eder. Bu sırada rahibin üzerinde rit elbisesi yani Rasta'sı vardır. Daha sonra nehir-den çıkarak kuzeye döner ve Rahmia adı verilen dualar okuyarak Rasta'sının her parçasını eliyle mesheder. Özellikle beyaz ipek ya da pamuktan yapılmış olan ve Taga adı verilen sarığını dualarla kutsamaya ayrı bir özen gösterir. Daha sonra rahip, elindeki kutsal kitaptan metinler okuyarak Toriana üzerinde bulunan tütsü kabından bir çimdik tütsü alır ve yine Toriana üzerinde yanan ateşe atar. Sonra bu işlemi ikinci kez tekrar eder. Akabinde Toriana üzerinde bulunan un ve tuzdan bir miktar alarak nehre gider ve nehirden aldığı bir miktar su ile bunu avucunda karıştırarak yoğurur. Sonra tekrar Toriana'nın yanına gelir. Elinde şekillendirerek oluşturduğu küçük bisküviyi (Fatiri) ateşte pişirir ve yer. Daha sonra içerisinde nehir suyu bulunan kaptan (Qanina) biraz su içer. Bu yeme ve içme törenine "Fatiri ve Mambuha Töreni" adı verilir. Bundan sonra rahip ikinci bir Fatiri hazırlar ve pişirir. Sonradan vaftiz olacaklar arasında paylaş-

³⁴⁰ Masbuta'nın yapılışıyla ilgili geniş bilgi için bkn. Segelberg, *Masbuta*; *MII*, ss.109vd, Buckley, J.J., "Why once is not enough? Mandaeen Baptism (Masbuta) as an Example of a Repeated Ritual", *HR*, 29, 1989, ss.26vd; *WW*, ss.229vd. Ayrıca bkn. Franzmann, "Living Water in Mandaean Myth and Ritual", ss.159.

tınılacak olan bu Fatiri'nin büyüklüğü vaftiz olacakların sayısına göre değişir.

Vaftiz olacak cemaat üyeleri suya girmeden önce kenarda dikili olan sancağın (Drabşa) önce alt kısmına sonra da tepesine sağ elleriyle dokunurlar. Bu esnada rahip de kendi elini onların elleri üzerine koyar ve çeşitli dualar okur. Arkasından rahip suya girer. Elinde tuttuğu değneğiyle üç kez suyu karıştırır. Onun bu hareketiyle kötü ruhların bağlandığına inanılır.³⁴¹ Bundan sonra vaftiz olcuklar sırayla birer birer suya girerler. Rahibin arkasından suya giren aday, önce kendi kendine üç kez suya dalıp çıkar. Sonra rahip, sol elini kullanarak adayın sağ elini tutar ve onu kendisinin solundan sağına geçirir. Bu esnada rahibin sopası rahibin sağında suyun dibine çakılı vaziyettedir. Aday sağ tarafta rahiple sopa (Margna) arasında durur. Rahip, adayın başını eliyle tutarak onu üç kez suya daldırıp çıkarır. Sonra rahip ıslak parmağıyla adayın alnını sol kulaktan sağ kulağa kadar üç kez mesheder ve nehirden üç kez avucuyla su alarak adaya içirir. Bu işlemlerden sonra rahiple vaftiz olan arasında bir el sıkışma (Kušta) gerçekleşir. Sonra rahip, vaftiz olanın türbanının arasına bir menekşe dalı (Klila) sokuşturur ve elini onun başına koyarak çeşitli koruyucu ışık ruhlarının isimlerini terennüm eder.

Bundan sonra vaftiz olan kişi kıyıya çıkar ve diğer vaftiz olacakların sudaki işlemlerinin tamamlanarak kıyıya çıkma-larını bekler. Bütün adaylar için sudaki işlemler tamamlandığında kıyıda hepsi sıraya girerler. Rahip Toriana'daki su-sam yağıyla her birinin alnını soldan sağa üçer kez mesheder. Sonra rahiple vaftiz olanlar ikinci kez Kušta yaparlar. Vaftiz

³⁴¹ Drower, E.S., "Scenes and Sacraments in a Mandaean Sanctuary", *Numen*, 3, 1956, s.74.

olanlar tekrar su kenarına gider ve sağ elleriyle sağ kollarına üçer kez su atarlar. Sonra rahiple birlikte ellerini vaftiz oldukları suya doğru uzatarak vaftiz suyunu (Yardna) vaftiz olduklarına dair şahit tutarlar.

Bu işlemlerden sonra sıra Masbuta vaftiz töreninin son aşaması olan Fatiri ve Mambuha Töreni'ne gelir. Adaylar kıyıda rahibin önünde sırayla çömelirler. Rahip törenin başında hazırlamış ve pişirmiş olduğu Pitha'dan eliyle vaftiz olanların her birine küçük bir parça yedirir ve elinde tuttuğu su kabından üçer kez su verir. İlk iki kâse suyu vaftiz olanlar içerler; üçüncü kâseyi ise içmeyip sol omuzlarına dökerler. Bundan sonra rahiple vaftiz olanlar arasında üçüncü kez Kuşta gerçekleştirilir. Rahip sıra hâlinde çömelmiş olan kişilerin arkasında ayakta durarak son kapanış dualarını okur. Sonra vaftiz olanlar birer birer doğrulur, rahiple el sıkışır ve türbanlarının arasına sokulu vaziyette duran menekşe dallarını nehre atarlar. Böylelikle Masbuta vaftizi tamamlanmış olur.

Vaftiz sırasında sol elin kullanılmamasına özen gösterilir. Rahibin okuduğu duaların hemen hemen tamamı günlük dua kitabı olan *Qolasta*'da yer almaktadır.³⁴² Dini gün ve bayramlarda yapılan Masbuta vaftiz törenlerinde genellikle birden fazla rahip bulunur ve çoğunlukla içlerinden birisi başrahiptir.

Sâbiilerce yapılan ikinci tür vaftiz Rişama adı verilen vaftizdir. Bu vaftizin yapılması için Masbuta'da olduğu gibi bir rahibe ihtiyaç yoktur. Her Sâbî kendi başına bunu ifa edebilir. İslam'daki abdeste benzeyen bu vaftiz, her Sâbî tarafından her gün, gün doğuşu öncesi ve dini törenler öncesi yapılır. Sâbiiler bu vaftiz sırasında okudukları duaları küçük yaştan itibaren

³⁴² Bkn. *CP*, ss.1-32.

ezberlerler ve bunları Rişama sırasında okurlar. Bu vaftizde, vaftiz olacak kişi nehirde, nehre girmeksizin önce ellerini yıkar. Sonra üç kez yüzünü yıkar. Daha sonra eline su alarak alnını sağdan sola mesheder. Sonra iki parmağını nehre sokarak üçer kez kulaklarını ve avucuna su alarak üç kez burnunu temizler. Bunlardan sonra vücudunun alt kısmını yıkar. Daha sonra avcundan ağzına su alarak üç kez ağzını çalkalar. Üçer kez dizlerini ve bacaklarını yıkar. Son olarak da önce sağ ayağını iki kez, sonra ise sol ayağını bir kez nehre sokar ve böylelikle Rişama vaftizi tamamlanmış olur.³⁴³

Bu vaftiz sırasında her hareketinde vaftiz olanın çeşitli dualar okuması gerekir. Sâbiîler, günlük olarak yapılan Rişama ile bir Sâbiînin, o günün kötülük ve belalarından kendisini muhafaza ettiğine ve yaptığı küçük günahların bu vaftiz ile affolunduğuna inanırlar.

Sâbiîler tarafından yapılan üçüncü vaftiz çeşidi Tamaşa diye adlandırılır. Rişama gibi Tamaşa vaftizinde de bir rahibe ihtiyaç duyulmaz. Nehre üç kez dalıp çıkmak şeklinde yapılan bu vaftizi ciddi kirlenmelere maruz kalan her Sâbiînin ifa etmesi gerekir. Örneğin adet gören kadının adet sonrası ya da doğum yapan kadının doğum sonrası bu vaftizi yapması gerekir. Ayrıca ölüye dokunmak, cinsî münasebette bulunmak, gece uykuda boşalmak gibi manevi kirlenme sayılan durumlarda da bunlara maruz kalan kişilerin Tamaşa vaftizi olması gerekir.³⁴⁴ Cinsî münasebette bulunma ile ölüye temas durumlarında bu vaftizin derhâl yapılması zorunludur. Tamaşa vaftizinin yapılmasını gerekli kılan durumlar, çoğu zaman hemen akabinde bir rahip gözetiminde Mas-

³⁴³ *MII*, ss.102vd.

³⁴⁴ *MII*, s.101.

buta vaftizi olmayı da gerekli kılar. Tamaşa vaftizi, kişiye bir bakıma geçici bir zaman için koruma sağlar. Kişi ancak Masbuta vaftizi olduğunda o günah ya da manevi kirden arınmış olur. Tamaşa vaftizi olmanın bir diğer amacı ise, manen kirlenmiş olan kişilerin kirlerinin bu vaftizle sınırlı bir zaman için de olsa kaldırılması ya da kontrol altına alınmasıdır. Böylelikle bu kirlerin başka kişilere geçmesinin engellenmektedir. Zira Sâbiilerin inancına göre manen kirli bir kişiye, o halinden vaftizle temizlenmedikçe dokunmak, o kişide bulunan kire ortak olmak ve dolayısıyla kirlenmek anlamına gelir. Örneğin, ölüyü taşıyan ya da defneden kişi ölü vücutla temas kurduğundan kirlenmiş sayılır. Bu kişi vaftiz olmadan (öncelikle Tamaşa vaftizi) ona dokunan herhangi temiz bir kişi de kirlenmiş sayılır. Bu durumda onun da hemen Tamaşa vaftizi olması ve ilk fırsatta da bir rahip tarafından Masbuta vaftizi yapılması gerekir.

Tamaşa vaftizi olmak için ilgili kişi nehre gelir, eğer üzerinde rit elbisesi varsa, şalvar haricinde bu elbisesini çıkarır ve nehre girer. Önce üç kez nehre dalıp çıkar. Daha sonra da eliyle başına üç kez su atar. Her bir hareketinde çeşitli dualar okur. Tamaşa vaftizi sırasında okunan dualardan birisi şudur:

“Yüce Hayat’ın ismiyle. Güç ve kuvvet istiyorum. Yardna’nın (vaftiz suyunun) güçlerini üzerime bırak, onların bana gelmesine izin ver. Ben Yardna’ya girdim, dibe daldım ve saf ve temiz işareti kabul ettim. Işık elbiselerini giydim ve başıma şaşaalı bir taç koydum. Üzerime Hayat’ın ismi ve Manda d Hiia’nın adı okundu. Ben *falan oğlu falan*’ım. Kudretli varlığın oğlu Yüce Bahram’ın vaftiziyle vaftiz oldum. Bu vaftizim beni koruyacak ve beni yücelere çıkaracak.”³⁴⁵

³⁴⁵ *MII*, s.105.

Her üç şekliyle vaftiz, daha önce de vurguladığımız gibi Sâbiilikte olmazsa olmaz bir ritüeldir. Bir Sâbiînin vaftiz olmaksızın yaşaması düşünülemez. Vaftiz ancak nehirde veya nehirden çekilen kanallarla oluşturulan vaftiz havuzunda yapılabilir. Vaftizin buralarda yapılması mevsim şartlarına ya da hava durumlarına bağlı değildir. Kışın en soğuk aylarda bile Sâbiîler buralarda vaftiz olurlar. Güney Mezopotamya'da Sâbiîler arasında uzun yıllar yaşayan E.S. Drower'in bildirdiğine göre, içerisinde vaftiz olunan bu nehirlerin üzeri bazı soğuk aylarda buzla kaplanır.³⁴⁶ Bu nedenle, buralarda vaftiz olan Sâbiîler arasında sık sık zatürre gibi üşütmeden kaynaklanan hastalıklar görülür.

2. Ayin Yemekleri ve Ruhun Yükselişi Seremonisi (Masiqta)

Sâbiî geleneğinde vaftizden sonra ikinci derecede önemli olan ibadet şekli, ölü ile ilgili yapılması gereken törenlerdir. Yukarda da değindiğimiz gibi Sâbiî düşüncesine göre ölüm bir yok oluş değil, ruhun bedenden ayrılarak yeryüzündeki hayatı ile ilgili hesap vermenin gerçekleşeceği âleme doğru bir yolculuğa çıkışının başlangıcıdır. Ruhun, bu uzun yolculuğunda çeşitli engeller karşısında mukavemet göstermesi ve hızla o engelleri aşarak ışık ülkesine ulaşabilmesi, sadece kendisinin dünyadayken iyi bir hayat sürmesine değil geride kalan Sâbiîlerin onun adına birtakım dini ayin ve törenleri, ritüelleri titizlikle yerine getirmelerine de bağlıdır. Bu nedenle Sâbiî toplumunda ölü ile ilgili yapılan törenler oldukça önemlidir.

³⁴⁶ *MII*, s.105.

a. Ölü ile İlgili Yapılan Törenler

Sâbiî geleneğine göre ölümle ilgili törenler kişi henüz ölmeden başlar.³⁴⁷ Bir kişinin sıradan günlük elbiseleriyle ölmesi Sâbiî inancına göre bir uğursuzluk ve manevi kirlenme anlamına gelir. Bu nedenle, öleceği tahmin edilen kişinin sıradan günlük elbiseleriyle ölmemesi için önceden ailesi ona yeni bir rit elbisesi (Rasta) hazırlar. Hazırlanan bu elbisenin göğüs hizasında sağ tarafına bir gümüş takı dikilir. Kişide ölüm belirtileri görüldüğünde ailesi bir rahip çağırır. Öncelikle bir Rişama vaftizi olan rahip, birisi kendisi öbürü ise ölmek üzere olan kişi için iki Klila (küçük menekşe dalı) hazırlar. Kişi can çekişmeye başladığında, rahip nehirden bir miktar su getirir ve ölmek üzere olan kişinin elbiselerini çıkartarak başından ayağına kadar üç kez döker. Eğer hava çok soğuksa suyun bir kısmını hafifçe ısıtır ve bunu soğuk su ile karıştırarak bu işlemi yapar. Daha sonra hastayı (ölmek üzere olan kişiyi) oradan alarak temiz bir yere, yönü kuzeye gelecek şekilde yatırır ve ona önceden hazırlanan yeni rit elbisesini giydirir. Bu kişi öldüğünde, ölünün Rasta'sının kuşağını belinden bağlar ve ölü için hazırladığı Klila'yı ölünün türbanının altına sıkıştırır.

Defin işlemi ölüm saatinden ancak üç saat sonra başlar. Eğer kişi akşamüzeri ölmüşse bu işlem ertesi güne bırakılır. Ölüyü gömme işlemi için halktan Hallali adı verilen dindar 4 şahıs görevlendirilir. Bu Hallaliler körlük, sağırılık ve dilsizlik gibi vücutça herhangi bir eksikliğe sahip olmamalıdır. Bu 4 Hallali'den başkan olan şahsın ise evli ve çocuklu olması gerekir. Hallaliler önce Rişama vaftizi olur ve Rastalarını giyerler. Bunların başkanı olan şahıs küçük parmağında Skan-

³⁴⁷ Ölü ile ilgili yapılan törenler konusunda daha geniş bilgi için bkn. *MII*, ss.178vd.

dola³⁴⁸ adı verilen demirden bir yüzük taşır. Ayrıca belindeki kuşağının arasına sapsız bir demir bıçak sokar. Bu demir bıçak, ince bir zincirle parmağındaki Skandola'ya bağlıdır. Bu esnada ölen kişinin ailesi, komşuları ve akrabaları yardımıyla Lofani adı verilen yemeği hazırlarlar.³⁴⁹

Ceset hiç yalnız bırakılmamalıdır. Sâbiîler, cesedin yanı başına yanan bir kandil ya da ışık, bir kâse su ve bir taş parçası koyarlar. Bu üç nesne ilk konulduğu andan itibaren üç gün süresince kondukları yerde bırakılırlar.

Daha sonra Mandelta adı verilen ve kamış ve dallardan hazırlanan küçük bir hasır yapılır. Bunun için kullanılan bütün materyal nehirde vaftiz edilmiş olmalıdır. Mandelta hazırlandıktan sonra, 4 Hallali ile birlikte bir rahip ölen kişinin evinin avlusunda bir araya gelirler. Rahibin elinde beyaz örtülere sarınlı vaziyette kutsal kitaplar bulunur. Hallaliler ve rahip yönlerini kuzeye doğru dönerler ve rahip çeşitli dualar okur. Arkasından Hallaliler türbanlarının ucunu burun ve ağızlarını kapatacak şekilde örterler. Burunlarının önüne gelen örtü arasına güzel kokular saçan bazı nesneler sıkıştırırlar. Daha sonra ise Kursi adı verilen tabutu hazırlarlar ve cesedi tabuta yerleştirirler.

Bundan sonra sıra cesedi mezarlığa taşımaya gelir. Hallaliler tabutu omuzlarına alarak onu mezarlığa götürürler. Ceset taşınırken yönünün kuzeye doğru olmasına büyük özen gösterilir. Ceset avludan alındıktan sonra baş Hallali avluya tekrar dönerek önceden cesedin üzerinde durduğu Mandelta'yı çamurla sıvar ve sonra da parmağındaki Skandola yüzüğüyle mühürler. Sâbiîlerde ceset kötü olarak görüldüğünden, onunla

³⁴⁸ Bkn. Sekil 4.

³⁴⁹ Lofani az sonra ele alınacaktır.

temas kuran şeyler de kötü ve uğursuz olarak görülmekte, dolayısıyla cesedin temasta bulunduğu nesneler mühürlenerek bir bakıma etkisiz hâle getirilmektedir. Sâbiilerde cesetle birlikte mezarlığa sadece erkekler gidebilir, kadınların cesetle birlikte mezarlığa gitmesi günah olarak görülür. Ayrıca ölümden ağlamak, sızlamak, bağırıp çağırmak gibi hareketler de kesinlikle yasaklanmıştır.

Sâbiiler ölümler için kalıcı anıt mezarlar yapılmasına şiddetle karşı çıkarlar. Zira onlara göre değerli olan ruhtur. Ölümle birlikte ruh cesedi terk ettiğine göre ceset sadece değersiz bir nesnedir. Dolayısıyla ona değer verici davranışlarda bulunmak yanlıştır.

Mezarlıkta Hallaliler dualar okuyarak mezar kazarken, töreni idare eden rahip de yanında getirdiği kült objeleri (sancağ, ateş tabağı ve yakıt gibi nesneler) ile birlikte mezarlığa gelir. Sancağı bir yere diktikten sonra *Ginza*'nın sol bölümünden metinler okumaya başlar. Mezar kazma işi tamamlandığında ceset yönü kuzeye gelecek şekilde gömülür. Taşın birisi ölünün ağzına gelecek şekilde birkaç taş parçası ölünün üzerine konur.

Mezar toprakla doldurulduktan sonra, mezarın üzeri toprakla bir küme şeklinde şekillendirilir. Sonra baş Hallali, mezarın üzerini su ile ıslatır ve burada oluşan çamuru parmağındaki Skandola yüzüğü ile mühürler. Mühürleme işi bittiğinde bu yüzüğe bağlı sapsız demir bıçağı belinden çıkararak mezarın etrafına daire şeklinde üç çizik çeker. Sâbiiler, ölünün ilk üç gün içerisinde geride kalanlara zarar verebileceğine inanırlar. Bu zararı önleyebilmek için mezar mühürlenmekte ve etrafı kutsal bir sınırla çevrilmektedir. Geçen üç günden sonra ölünün kalanlara bir zararının dokunamayacağına inanılır.

Ölü gömüldükten sonra üç gün mezar gözetlenir. Zira, ruhun üçüncü günün bitiminde cesedi terk ettiğine inanılır. Bu süre tamamlandığında baş Hallali gelerek mezarın üzerine Skandola yüzüğüyle yaptığı mühürleri ve mezarın etrafına çektiği çizgileri bozar.

Defin işi böylelikle tamamlandığında, başta Hallaliler olmak üzere cesede temas eden herkes nehirde vaftiz olur. Bu işlemlerden sonra sıra ruh için düzenlenen rit yemeklerine gelir.

b. Ayin Yemekleri

Sâbiî ayin ve ibadetleri arasında rit yemekleri oldukça önemli bir yere sahiptir. Sâbiîler çeşitli vesilelerle rit yemekleri düzenlerler. Bunlar arasında cenaze merasimi, rahipliğe ya da başrahipliğe atanma töreni, kült kulübesinin takdisi töreni, evlilik ve çeşitli kutsal gün ve bayramlar sayılabilir. Sâbiîler bütün bu durumlarda özel birtakım yemekler düzenlerler. Bu yemek törenleriyle Sâbiîler ölmüş atalarının ruhlarını uyar-mayı, onlarla bütünleşmeyi ya da cesetten henüz ayrılan bir ruhun Matartalardan hızla geçerek bir an önce ışık âlemine ulaşmasını amaçlarlar.³⁵⁰

Rit yemekleri arasında en sık yapılanı ve en basit olanı Lofani adı verilen yemek törenidir. Lofani kısaca komünyon anlamına gelir. Bu töreni bir rahip idare eder. Lofani törenine Sâbiî cemaatinden erkekler ikişer ikişer katılırlar. Katılım öncesi hepsinin Rişama vaftizi olması zorunludur. Lofani’de kullanılacak olan bütün araç gereç ve yiyecekler (tuz hari-

³⁵⁰ Sâbiî rit yemeklerinin bölgedeki diğer dinî geleneklere ait rit yemekleriyle karşılaştırılmasıyla ilgili geniş bilgi için bkn. *WW*, ss.199-258.

cinde) nehirde suya daldırılmak suretiyle önceden takdis edilir. Daha sonra büyük beyaz bir sofraya veya karnıştan örölmüş bir hasır ortaya açılır ve yiyecekler üzerine dizilir. Lofani için hazırlanan yiyecekler arasında şu temel yiyeceklerin bulunması önemlidir: Açık ekmek, pişmiş balık, ceviz, badem, soğan, yaş ve kuru üzüm, tuz, ayva ve hindistan cevizi. Bu temel yiyecekler Tabuta olarak adlandırılır. Ayrıca mevsimlik sebze ve meyveler de sofraya dizilir. Sebze ve meyvelerin çok taze olmasına büyük özen gösterilir.

Yemek başladığında yemeğe katılan her çift, sağ eliyle eline bir ekmek alır ve hep birlikte yapılan duadan sonra bunu ikiye bölerek yerler. Sonra sırayla su içer ve tekrar dua ederler. Su içme merasimi de bittikten sonra hep birden sağ ellerini sofraya uzatır ve bir parça ekmeğin içerisine sofradaki yiyeceklerden koyarak o vaziyette beklerler. Rahip uzunca bir dua okur. Bu dua “Yüce Hayat’ın ve Manda d Hiia’nın ismi senin üzerine okunur, ey yiyecek!...” diye başlar ve “Hayat’a hamdolsun, Yüce Hayat her şeyden üstündür”, ifadesiyle sona erer.³⁵¹ Bu duadan sonra hep birden avuçlarındaki lokmaları yerler. Sonradan isteyenler sofradaki yiyecekler bitene kadar yiyebilirler. Ancak sofrada hâlâ yiyecek kalmışsa bunlar nehre dökülür. Zira bu yiyecekten bir kırıntının bile süfli yeryüzüne düşmemesi gerekir. Lofani törenlerini genellikle ilgili aileler (örneğin ölü ile ilgili olan yemeklerde cenaze sahipleri) düzenlerler. Ölüyle ilgili törenlerde, ölünün defni sonrası ve ayrıca ölüm sonrası 3, 7 ve 45. günlerde Lofani yemekleri yenilir.

İkinci tür rit yemeği ise Zidqa Brika olarak adlandırılır.³⁵² Bu yemek, sadece rahiplerce ya da töreni idare edenler tara-

³⁵¹ *MII*, s.189.

³⁵² Zidqa Brika törenleri ile ilgili geniş bilgi için bkn. Segelberg, E., “Zidqa Brika and the Mandaean Problem”, in G. Widengren (ed.),

fından yenilir. Düğün, rahipliğe giriş töreni, ölüleri anma ve benzeri çeşitli vesilelerle düzenlener Zidqa Brika Töreni nehre yakın bir yerde yapılır. Törende en az bir rahibe ihtiyaç vardır. Ancak ölü için düzenlendiğinde, eğer hazırda rahip bulunamazsa herhangi dindar bir şahıs da bu töreni idare edebilir. Bu törende kullanılmak üzere biri küçük olmak üzere pişmiş çamurdan yapılmış iki masa (Toriana), sancak (Drabşa) ve Toriana üzerine dizilecek olan 9 çeşit yiyeceğe ihtiyaç vardır. Ayrıca bir buhurdanlık, su kapları, un, tuz, ateş için yakacak çalı çırpı ve nehirden getirilen su da hazır olmalıdır.

Zidqa Brika Törenlerinin en önemli kısmını; Fatiri ve Sa adı verilen kutsal ekmekleri rahibin dualar okuyarak merasimle elinde yapması, pişirmesi ve yemesi oluşturur. Rahip önce bir kişinin yardımıyla Fatiri denilen küçük kurabiye benzeri ekmeklerden 5 tane yapar ve bunları pişirir. Bunlardan üçünü Toriana'daki bir kaba, ikisini de öbür kaba koyar. Sonra Sa adı verilen diğer bir çeşit ekmek yapar. Sa, yaklaşık 10cm uzunluğunda yuvarlak bir ekmektir. Bu ekmek piştiğinde, bunu bir kapta duran üç Fatiri'nin üzerine koyar. Sonra Rişama vaftizi olur ve rit elbisesini mesheder.

Törenin ikinci bölümünde rahip dualar okuyarak yiyeceklerin bulunduğu Toriana'nın başına gelir. Sa'yı alarak ikiye böler ve bir parçasını üç lokmada yer. Sonra masada bulunan 5 Fatiri'nin her birinden üçer lokma alır ve akabinde diğer yiyeceklerin her çeşidinden de üçer lokma yer. Arkasından üç kez su içer. Bundan sonra rahip meşhur "Abahatan Qadma-ia" (geçmiş atalarımız) duasını okur. Bu duadan sonra sesli ve sessiz bazı dualar daha okur. Bundan sonra sarığı arasına

Proc. of the International Collegium in Gnosticism, 1977, ss.27vd; *MII*, ss.190-95; Buckley, J.J., "The Making of a Mandaean Priest. The Tarmida Initiation", *Numen*, 32, 1985, s.204.

sıkıştırılmış vaziyette duran Klila'yı (menekşe dalını) nehre atar ve tören böylece tamamlanmış olur.

Çeşitli nedenlerle düzenlenen Zidqa Brika Törenleri arasında bazı ufak tefek farklılıklar olabilir. Bazı Zidqa Brika'larda 2, 3 ya da 7 rahip birden bulunur. Rahip birden fazla olursa iki Sa yapılır.³⁵³ Kült kulübesinin kutsanması ve başrahipliğe giriş töreni için düzenlenen Zidqa Brikalarda yukarda zikrettiğimiz şeylere ilaveten Abahatan duası öncesi, Hamra adı verilen özel bir içecek içilir.³⁵⁴

Sâbiî rit yemeklerinde, adına rit yemeği düzenlenen kişinin ismiyle birlikte bilinen bütün ata ruhlarıyla ilgili isimler zikredilir. Genellikle yemeğin sonunda yapılan ve Dukhrana adı verilen bu ritüel ile adı anılan bütün ruhların da yemeğe bizzat katıldıklarına inanılır.³⁵⁵

c. Ruhun Yükselişi (Masiqta) Töreni

“Çıkış” ya da “yükseliş” anlamına gelen Masiqta³⁵⁶ Töreni, Sâbiîlerin önemle uyguladıkları dinsel seremonilerinden bir diğeridir. Masiqta Töreni sadece rahipler tarafından yürütülür. Törene katılan rahiplerin sayısı törenin niteliğine göre değişir. Bazen 7 rahip birden törene katılır. Bu gibi durumlarda rahiplerden birisi Ganzibra yani başrahiptir ve töreni o yönetir. Bu tören, ruhun yeryüzünden kurtulması, Matartalardan çabukça geçmesi ve bir an önce ışık âlemine kavuşması için düzenlenir. Masiqta, hâlihazırda ölere ruhları bedenden ayrılmış olan kişiler için düzenlendiği gibi, henüz hayatta olan kişiler için de düzenlenebilir.

³⁵³ *MII*, ss.195-96.

³⁵⁴ *MII*, s.205.

³⁵⁵ *MII*, ss.212-13; *WW*, ss.256vd.

³⁵⁶ *MD*, s.249; *ATŞ*, s.13.

Masiqta, ölmüş ya da ölecek olan kişinin ruhuna yardımcı olmayı, uzun yolculuğunda onu yalnız bırakmayarak dua ve dini ayinlerle onu desteklemeyi gaye edinmektedir. Sâbiülerin Masiqta Töreni'ni düzenleyiş amaçları arasında şunlar dikkat çekmektedir: (i) Ruhun, yeryüzündeyken aynı bedeni paylaştığı can ya da nefis ile kolayca birleşip bütünleşmesini sağlamak, (ii) Matarta adı verilen eza ve işkence mekanlarından ruhun kolayca geçmesini sağlamak ve (iii) ruhun ışıık ülkesine giderek oradaki eşiyle (Dmuta) birleşmesine ve daha önceden oraya ulaşmış olan ata ruhlarına katılmasına yardımcı olmak.³⁵⁷

Ölen bir kişi için düzenlenen alelade Masiqta Törenleri dışında bazı özel nedenlerle tertip edilen Masiqta türleri de mevcuttur. Bütün Masiqta Törenlerinde ana kurallar aynı olup sadece teferruatta bazı farklılıklar vardır. Çeşitli nedenlerle düzenlenen Masiqta Törenleri başlıca şu maddelerde toplanabilir:

i. Mandi Masiqtası: Bu tören kült kulübesinin içerisinde gerçekleştirilir. Birisi Ganzibra olan en az üç rahip tarafından idare edilir. Bu Masiqta'dan sonra bir Zidqa Brika düzenlenir.

ii. Rahipliğe Giriş Masiqtaları: Bu Masiqtalar iki çeşittir. Birincisi Şualia Masiqtası olarak adlandırılan rahipliğe (Tarmidalığa) sıradan bir giriş Masiqtasıdır. Bunda tören, rahip adayının adına yapılır. İkincisi ise Ganzibra Masiqtası olarak adlandırılan başrahipliğe yükseliş Masiqtasıdır. Bu Masiqta'da töreni Ganzibra adayı idare eder. Törenden sonra bir Zidqa Brika rit yemeği düzenlenir.

³⁵⁷ Bkn. Buckley, J.J., "The Mandaean Tabahata Masiqta", *Numen*, 28, 1981, s.139.

iii. Şitil Masiqtası: Bu Masiqta, ölüm sırasında rit elbisesinde hazır bulunması gereken Klila (menekşe dalı) olmaksızın ölen kişiler için yapılır. Biri Ganzibra olan üç rahip tarafından idare edilir.

iv. Zahrun Raza Kasia Masiqtası: Bu Masiqta ise küçük uğursuz günlerde (Mbattal günler) ölenler için düzenlenir. Bunda da biri Ganzibra olan üç rahip hazır olmalıdır.

v. Adem Masiqtası: Bu Masiqta uğursuz sayılan günlerden birinde ölen kişiler için düzenlenir ve 7 rahip tarafından idare edilir. Ayrıca öldürülen şahıslar ile bir hayvanın sokması ya da ısırması sonucu ölen kişiler için de bu Masiqta Töreni yapılır.

vi. Samandiril Masiqtası: İçlerinden en az birisi Ganzibra olan 8 rahip tarafından yönetilen bu Masiqta ise nehirde boğularak, ağaçtan düşerek ya da ateşte yanarak ölen kişiler için düzenlenir.

vii. Tabahata Masiqtası: Panja bayramının son günü ata ruhları için düzenlenir.

Bütün bu Masiqta çeşitlerinde temel unsurlar hep aynı olmakla birlikte her birinde yapılan dualar farklıdır. Ölen kişi için Masiqta Töreni ancak ölümünün üçüncü gününde düzenlenir. Zira ancak üçüncü günde ruhun beden ve mezarı terk ederek 45 günlük yolculuğa başladığına inanılır.

Tipik bir Masiqta Töreni'nde 6 aşama bulunur. Bunlar (1) güvercin kurbanı, (2) 66 tuzsuz Fatiri'nin (küçük komünyon ekmeği) yapımı, (3) güvercin etinin diğer 5 Tabuta (kutsal yiyecek) ile birlikte Fatiriler üzerine konması, (4) Mişa (susam yağı) ile meshetme, (5) Hamra'nın (sulandırılmış üzüm suyu) yapılması ve içilmesi ve (6) son olarak kuş etiyile 66 Fatiri'nin kült kulübesi kenarına gömülmesinden ibarettir.

Masiqta Töreni öncesi, törene katılacak olan bütün rahipler ve rahip yardımcılarını (Aşganda) vaftiz olurlar. Sonra Ganzibra, Mandi (kült kulubesi) avlusunda dualarla tören için getirilmiş olan güvercini kurban eder. Kurban edilen güvercin Ba olarak isimlendirilir ve ölü için düzenlenen Masiqtalarda ölen kişiyi temsil eder. Sonra Ganzibra ve ona yardım eden rahip tekrar vaftiz olurlar. Daha sonra törene katılan bütün rahipler Mandi avlusunda bulunan Torianalar (pişmiş çamurdan masalar) üzerine kutsal yiyecekleri (badem, ceviz, hurma, ayva, üzüm vs), su kabını, yağ (Mişa) kabını ve Hamra (üzüm suyu) kabını dizerek tören için hazırlarlar. Sonra hep birlikte Mandi içerisine girerek sırayla dizilirler. Bu arada kuş eti de Toriana üzerine konulur. Bundan sonra sıra 66 Fatiri'nin yapılıp pişirilmesine gelir. Rahip yardımcısı bir miktar un alarak kült kulübesinden (Mandi) dışarı çıkar. Nehirden aldığı su ile unu karıştırarak bir hamur yumağı oluşturur. Sonra tekrar Mandi'ye döner. İçerdeki rahiplerden her biri bu hamurdan bir miktar alırlar. Bu esnada çeşitli dualar okunur. Bu hamurlar küçük parçalara ayrılarak elle şekil verilir ve sonra Toriana'nın yanındaki diğer küçük masada yanan ateşte hafifçe pişirilir. Sonra bu küçük ekmekler bir menekşe dalı (Klila) ile birlikte Toriana üzerine konulur. Pişirilen bu Fatiriler ata ruhlarını temsil etmektedir. Kuş eti bu Fatirilerin üzerine konulur. Her rahip, elini bir Fatiri'nin üzerine koyarak *Qolasta*'dan çeşitli dualar okur.³⁵⁸ Okunan bütün dualar, ruhun kolayca bedenden ayrılarak Matartalardan rahatlıkla geçmesi, can ile birleşmesi ve ışık âlemine yükselmesi ile ilgilidir.

Bundan sonra sıra Fatirilerin teker teker kutsanması ve Mişa ile takdis edilmesine gelir. Her rahip parmağını Mişa'ya (susam yağı) batırarak bir Fatiri'yi soldan sağa üç kez mesh

³⁵⁸ Bu dualar için bk. CP, ss.43-44.

eder ve üzerine çeşitli dualar okur. Bu işlem bütün Fatiriler için tekrarlanır. Takdis edilen Fatiriler yığınlar halinde Torianalar üzerine konulur. Sonra her rahip elini kendi önündeki yığın üzerine uzatarak “Masiqtanın Mührü” duasını okur.³⁵⁹ Fatirilerle ilgili bu işlemler tamamlandığında sıra Hamra’nın yapılmasına gelir. İçerisinde üzüm suyu bulunan kaseye su kabından bir miktar su konularak karıştırılır. Sonra bu şekilde hazırlanan Hamra, dualarla rahipler tarafından içilir. Bundan sonra rahipler arasında kutsal el sıkışma ritüeli (Kušta) yapılır. Son olarak yapılan işlem ise 66 Fatiri’nin kurban edilen kuş ile birlikte kült kulübesi avlusunda bir köşeye gömülmesidir. Bu işlemle birlikte Masiqta Töreni tamamlanmış olur.³⁶⁰

3. Namaz (Dua)

Sâbiilikte yalnızca dua etmekten ibaret olan namaz İslam’daki namazdan oldukça farklıdır. Şekil olarak İslam’daki namazla hiçbir ilişkisi yoktur. Dinsel geleneklerin birçoğunda olduğu gibi dua, Sâbiilerin bütün yaşantılarına baştan sona hakim olan bir unsurdur. Vaftiz ve rit yemekleri gibi ibadetlerde Sâbiilerce okunan dualar bu ibadetlerin ayrılmaz bir parçasını oluşturur.

Sâbiilerin dua ettikleri varlık, Yüce Tanrı Malka d Nhura ve bunun emrindeki Işık Elçisi Manda d Hiia gibi yüce Hayat prensibinden kaynaklanan ışık varlıklarıdır.³⁶¹ Işık varlıkları

³⁵⁹ Bkn. *CP*, s.48.

³⁶⁰ Masiqta ile ilgili geniş bilgi için bkn. *MII*, ss.210vd; *WW*, ss.243vd; Buckley, “The Mandaean Tabahata Masiqta”, ss.138-63; Buckley, “The Making of A Mandaean Priest”, ss.206vd. Ayrıca Masiqta duaları için bkn. *CP*, ss.32-61.

³⁶¹ Bkn. *Ginza*, s.16.

ve ata ruhları dışındaki varlıklara dua etmek Sâbiîlikte kesinlikle yasaklanmıştır. Bütün Sâbiî duaları “Yüce Hayat’ın ismiyle” ibaresiyle başlar ve genellikle “Hayat yücedir” veya “Hayat en üstündür” cümlesiyle sona erer.

Sâbiî geleneğinde dua iki şekilde toplum hayatında etkinliğini devam ettirir. Birincisi, dua bir Sâbiînin hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. Sâbiîler her hareketlerinde ışık varlıklarına duayı ön plana çıkarırlar. Onlara göre dua, kötülük ve karanlık varlıklardan kendilerini koruyucu ve ışık güçlerini celbedici bir görev ifa eder. Bu yönüyle dua ayrı bir ibadet tarzı değil, çeşitli ibadetlerin ayrılmaz bir parçası olarak düşünülebilir. İkinci yönüyle dua, Sâbiîlikte birincisinden farklı olarak sistematik bir ibadet tarzı olarak da mevcuttur. Bu yönüyle Sâbiîlikteki dua, diğer dinlerdeki namaz ibadetinin karşılığıdır. Sâbiî kutsal kitaplarından *Ginza* ve *Qolasta*’da Sâbiîler düzenli olarak günlük duaya davet edilirler. *Ginza*’da yer alan bir ifadede onlar, günde 5 vakit dua ve hamdetmeye çağırılırlar.

“Onlara dua ve hamdı öğret; öyle ki onlar üç kez gündüz ve iki kez gece bütün âlemlerin Rabbi, Yüce Işık Kralı huzurunda doğrulsun ve ona hamdetsinler.”³⁶²

Qolasta’da yer alan ifadede ise 7 vakit gündüz ve 3 vakit gece olmak üzere günde toplam 10 vakitlik bir duadan bahsedilmektedir.

“Huzurunda boyun bükerek eğilmiş bir köle gibi günün 7 saatinde ve gecenin üç vaktinde gözlerimiz sana yönelir ve dudaklarımız sana hamd ve sena eder.”³⁶³

³⁶² *Ginza*, s.16.

³⁶³ *CP*, s.35. *Qolasta*’daki bir başka ifadede de 7 vakit gündüz duasına dikkat çekilir. Bkn. *CP*, s.39.

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi Sâbiiler günün belirli saatlerinde Yüce Tanrı Işık Kralı'na sistematik şekilde dua edip, hamd ve sena ederler.

Sâbiiler diğer ibadetlerinde olduğu gibi namazlarında da kuzeye yönelirler. Kuzey onların kibleleri durumundadır. Sâbiiler, yönlerden kuzeyin Işık Kralı'nın ve ışık âleminin mekanı ve tamamıyla nurla kaplı olduğuna inanır ve bu nedenle ibadetlerinde kuzeye yönelirler.³⁶⁴

4. Kurban

Sâbiilerde kurban, ayrı bir ibadet şekli olmaktan ziyade rit yemeklerinin bir parçası olarak kabul edilir. Sâbiiler, kurban geleneğinin Işık Elçisi Hibil Ziva (ya da Manda d Hiia) tarafından emredildiğine ve ilk kez onun tarafından uygulandığına inanırlar. Bu nedenle onlar kurbanda ışık varlıklarının, özellikle Yüce Hayat ve Manda d Hiia'nın isimlerini anarlar. Kurban sırasında kesilecek hayvanın kulağına şu dua mırıldanır:

“Yüce Hayat'ın adıyla. Üzerine Manda d Hiia'nın ismi anılır; Ptahil seni çağırır. Hibil Ziva senin kurban edilmeni emretti. Senin etin temizdir. Ondan yiyen herkes hayat sahibi olacak, sağlıklı olacak ve (iyi bir varlık olarak) kurtulacak. Hayat'ın ismi ve Manda d Hiia'nın ismi üzerine anılır.”³⁶⁵

Sâbiilerde kurban hayvanı olarak güvercin ve koç kullanılır. Dişi olmasından dolayı koyun kurbanına izin verilmez. Güvercinde ise cinsiyete bakılmaz, erkek ya da dişi olabilir.³⁶⁶ Rit yemeklerinde genellikle güvercin kurban edilir ve bu tö-

³⁶⁴ Bkn. *Ginza*, ss.7, 281.

³⁶⁵ *MII*, s.137.

³⁶⁶ *MII*, ss.49, 136.

rene Qnasa d Yanua adı verilir.³⁶⁷ Masiqta Töreni'nde kurban edilen güvercin, tören bitiminde kutsal ekmeklerle birlikte kült kulübesi avlusuna gömülür. Sâbiîlerde sığır ve tavuk gibi diğer hayvanların kurban edilmesi ise hoş karşılanmaz.³⁶⁸

Sâbiî toplumunda, kurban törenini her zaman bir rahip ya da eğer rahip bulunamazsa bir yardımcı rahip icra eder. Kurban töreninde dikkat edilmesi gereken 5 önemli husus bulunur: (i) Kurbanda demir bir bıçağın kullanılması, (ii) hayvanın boğazı kesilirken, rahibin, elinde yaklaşık 15cm uzunluğunda küçük bir değnek tutması, (iii) kurban töreni öncesi töreni gerçekleştirecek olan rahibin bıçak ve değnekle birlikte nehirde vaftiz olması, (iv) kesim sırasında rahibin yönünü kibleye, yani kuzeye doğru çevirmesi ve (v) son olarak kesim sonrası elinde tuttuğu değneği nehre atması.³⁶⁹ Rahip kesim sonrası mutlaka vaftiz olmalıdır. Kurban edilen hayvanın kutsiyetine ve temiz olduğuna inanıldığından, vaftiz olmayan hiç kimsenin kurban edilen hayvana dokunmasına izin verilmez.

Rit yemeklerinde kurban edilen hayvanlar genellikle kendisi için rit yemeği düzenlenen kişiyi temsil eder. Bu hayvanın ölümü ilgili kişinin ölümünü, hayvanın cesedi ise ilgili kişinin ölü bedenini sembolize eder.

5. Oruç

Sâbiî geleneğinde oruç önemli bir yere sahip değildir. Sâbiîlikte oruç, diğer dinlerin bazılarında yer alan yeme-içme ve cinsel münasebetten uzak durmak şeklindeki oruçtan farklı olarak günah ve kötülüklerden uzak durmak şeklinde değerlendirilir.

³⁶⁷ Bkn. *WW*, ss.247vd; *MII*, ss.134vd.

³⁶⁸ *MII*, s.48.

³⁶⁹ *MII*, ss.137vd.

Ginza'da inananlar günah, şer ve kötü fiil ve davranışlardan kaçınmak tarzındaki oruca davet edilirler:

“Seçkinim, sana söylüyorum; inançlım, sana öğretiyorum: Büyük orucu tut. Bu, dünyanın yiyeceğinden, içeceğinden uzak durmak şeklindeki bir oruç değildir. İffetsiz göz kırpmalara karşı gözleriyle oruç tut, kötülüğe bakma ve onu yapma. Sana ait olmayan kapılara kulak misafiri olmaktan sakınmak için kulaklarınla oruç tut. Kötü yalanlara karşı ağızla oruç tut ve yalancılığı ve dolandırıcılığı sevme. Kötü düşüncelerden sakınmak için kalplerinle oruç tut ve kalplerinde kötülük, kıskançlık ve kavgayı barındırma. ... Cinayet işlemekten ve hırsızlık yapmaktan sakınmak konusunda ellerinle oruç tut. Sana ait olmayan evli kadına yanaşmaktan uzaklaşarak vücudunla oruç tut. Şeytanın önünde eğilmekten sakınarak dizlerinle oruç tut ve sahte suretlerin önünde diz çökme. Sana ait olmayan şeylerin ardından sinsice gitmekten sakınarak ayaklarınla oruç tut. Bu yüce orucu eda et ve vücudundan ayrılan kadar onu terk etme.”³⁷⁰

Bununla birlikte, kutsal kitaplarında yer almamasına rağmen günümüz Sâbiilerinin yılın bazı günlerinde et yememe orucu tuttukları da bilinmektedir.³⁷¹

6. Kutsal Günler ve Bayramlar

Sâbiilerce yılın belirli günleri kutsal gün ve bayramlar olarak kutlanırken, bazı günler de uğursuz ve kötü zamanlar olarak değerlendirilir. Uğursuz sayılan bu günlere Sâbiiler, Mbattal (kullanışsız, gereksiz) günler derler. Mbattal günlere kötülük ve karanlığın egemen olduğuna inanılır. Dolayısıyla bu günlerde Sâbiilerin dışarı çıkmaları, iş yapmaları,

³⁷⁰ *Ginza*, s.18.

³⁷¹ *MII*, s.92.

her türlü sosyal faaliyette bulunmaları yasaklanmıştır. Bu günlerde evinden dışarı çıkan kişiye manevi kirliliğin bulaştığına inanılır. Bu günlerde ölen kişilerin uğursuz bir ölümle öldükleri kabul edilir ve bunlar için daha sonra sıradan ölüm törenlerinin dışında bazı özel dini merasimler yapılır. Mbattal günlerde ölen bu kişiler uğursuz zamanın bitimine kadar defnedilmez; sadece yıkanır ve beyaz rit elbisesine sarılarak bekletilir. Bu günlerde ölüm bir Sâbiî için felaket olarak görülür. Dolayısıyla bu günlerde ölenler için yılın en kutsal zamanı olan Panja'da özel birtakım dini törenler düzenlenir. Mbattal günlerde doğan çocukların da genelde uğursuzluk getireceğine inanılır ve bu uğursuzluğu önleyebilmek konusunda onlar için bazı özel koruyucu dualar okunur ve muskalar yapılır.

Yılın belirli günlerinin Mbattal kabul edilmesi yanı sıra, bazı günlerin belirli saatleri de Mbattal saatler olarak değerlendirilir.³⁷² Uğursuz gün ve saatlerle ilgili geniş ve ayrıntılı bilgi, astrolojik Sâbiî kutsal metinlerinde (özellikle Sfar Malwaşia'da) yer alır.³⁷³

Sâbiîlerin bayramları arasında en önemli olanı Panja ya da Parvanaia adı verilen ve Şumbulta ayının sonu ile Qam Qaina ayının başlangıcı arasında yer alan yılın 5 ara gününde kutlanan bayramdır.³⁷⁴ Bu bayram, bir çeşit bahar bayramı ola-

³⁷² *MII*, ss.88-90.

³⁷³ Bkn. *SM*, ss.88-92. Ayrıca krş. *ATŞ*, ss.199vd.

³⁷⁴ *MII*, s.89. Sâbiî takvimi ayın düzensiz hareketlerine ayarlı olduğundan diğer bayramları gibi Panja bayramı da her yıl değişik zamanlarda kutlanmaktadır. Bkn. Drower, E.S., "Colour Film Taken in a Mandaean Sanctuary in Lower Iraq", in *Proc. of the Twenty-third International Congress of Orientalists*, Cambridge (1954), s.107; aynı yazar, "Scenes and Sacraments in a Mandaean Sanctuary", s.73.

rak kutlanılır. Sâbiî inancına göre Sâbiî yılının son ayı olan Şumbulta'nın son 5 günü yılın en uğursuz (Mbattal) günleridir; zira bu günler karanlık yeraltı âleminin beş yöneticisine (Şudum, Hag-Mag, Gaf-Gafan, Zartai-Zartani ve Krun) hasredilmiştir. Bu 5 Mbattal günde, bütün yeryüzünün karanlık ve kötü varlıklarla dolduğuna, her şeyin manen kirletildiğine inanılır. Bu nedenle bu 5 gün süresince çok zorunlu olmadıkça hiç kimse evinden dışarı çıkmaz. Bu 5 günün bitiminden itibaren Panja'nın 5 kutsal günü başlar. Bu günler bütün Sâbiiler için neşe, sevinç ve huzur dolu günlerdir. Panja'nın 5 günü 5 yüce ışık varlığına hasredilmiştir. Bu günler boyunca yapılan dua ve her türlü ibadetin kesinlikle kabul edileceğine inanılır. Bu zaman zarfında gündüz vakitleri kadar gecelerin de kutsiyet yönünden gündüzle aynı dereceye sahip olduğu kabul edilir.

Panja bayramında her Sâbiî beyaz rit elbisesini (Rasta) giyer. Panja süresince, özellikle üç şeyin yapılmasına özen gösterilir. Bunlardan birincisi, Sâbiî kült kulübesi ya da tapınağı olan Mandi'nin kutsanmasıdır.³⁷⁵ Mandi, rahipler tarafından yürütülen özel bir törenle kutsanır. İkincisi, bütün Sâbiiler ve onlara ait olan hemen her şeyin (tuz ile yağın dışındaki bütün yiyecekler, kap-kacak ve giyecekler de dâhil olmak üzere) nehirde vaftiz olunmasıdır. Bu süre zarfında her Sâbiî yapabildiği kadar fazla sayıda Masbuta vaftizi olur. Üçüncüsü, bu 5 gün boyunca ata ruhları ve dünyadan henüz ayrılmamış olan ruhlar için rit yemeklerinin düzenlenmesi ve ata ruhlarının hatırlanması törenlerinin (Dukhrana) yapılmasıdır.³⁷⁶

³⁷⁵ Bkn. Bölüm VIII.

³⁷⁶ *MII*, s.90.

Sâbiîler Panja'nın beş gününde beş yüce ışık varlığının yaratıldığına ve dolayısıyla bu günler süresince ışık âleminin kapılarının açıldığına inanırlar.³⁷⁷

Sâbiîler tarafından kutlanan bir diğer bayram Dihba Rabba'dır. Bu bayram, ayların mevsimlere göre sıralanmasında ilk ay olan Qam Daula'nın başlangıcında (2. günü) kutlanan yeni yıl bayramıdır.³⁷⁸ Sâbiîler bu bayrama Navruz Rabba adını da verirler. Dihba Rabba öncesi 36 saat (yani Qam Daula'nın birinci günü ile bundan önceki 12 saatlik zaman) Mbattal zaman olarak sayılır. Bu Mbattal zaman öncesi gün Kansia u Zahla olarak isimlendirilir. Bu günde bütün Sâbiîler vaftiz olurlar ve dışarıdaki işlerini hallederler. Ayrıca bayramda kullanacakları et için hayvan keserler. Zira bu bayramda hayvan kesimi yasaktır. Daha sonra akşam olduğunda herkes evine çekilir ve 36 saatlik Mbattal süre tamamlanıncaya kadar kimse dışarı çıkmaz. Bu Mbattal zaman zarfında rahipler, astrolojik kutsal kitaplara bakarak yeni yılın neler getireceği hakkında çeşitli yorum ve kehanetlerde bulunurlar. Bu ilk günde âlemlerin yaratıldığına ve yaratılan ışık varlıklarının bu nedenle bu gün boyunca Yüce Tanrı'ya şükretmek üzere ışık âlemine çıktıklarına, dolayısıyla bu süre zarfında yeryüzünün koruyucu ışık ruhlarından mahrum olduğuna inanırlar.³⁷⁹

Bu Mbattal sürenin bitiminde bütün Sâbiîler evlerinden dışarı çıkarak birbirleriyle bayramlaşırlar. Ancak rit yemekleri ve vaftiz gibi ibadetler bu ayın 14'üne kadar yapılmaz.

³⁷⁷ Panja'nın kutsiyeti ile ilgili olarak bkn. *ATŞ*, ss.116-17.

³⁷⁸ *MII*, ss.84-87.

³⁷⁹ *ATŞ*, ss.200, 238.

Qam Daula'nın 6. ve 7. günleri Dihba d Şişlam Rabba veya Dihba d Şuşian olarak adlandırılır. Bu iki gün arasındaki gecede, gönülden yapılan duaların kabul olunacağına inanılır. Bu iki günden ilki ayrıca Navruz Zota ya da "Küçük Yeni Yıl" olarak da adlandırılır.³⁸⁰

Sâbiülerin kutladıkları bir diğer bayramları Dihba Hnina'dır. Dihba Hnina kutlamaları, Taura'nın 18. günü başlar ve üç gün devam eder. Bu bayram ayrıca Dihba Turma olarak da adlandırılır. Dihba Hnina, mitolojik âlemde Işık Elçisi Hibil Ziva'nın yeraltından ışık dünyasına dönüşü anısına kutlanır. Bu bayramda Sâbiüler vaftiz ve rit yemekleri törenleri düzenlerler.³⁸¹

Bir başka Sâbiî bayramı ise Panja'dan 90 gün sonra kutlanan Dihba Daimana'dır. Bu bayram, ilk insan Âdem'in ışık elçisince vaftiz edilişi anısına kutlanmaktadır. Dolayısıyla Sâbiüler bu bayramda vaftiz olmaya ayrı bir özen gösterirler.³⁸²

Bu bayramlardan başka, Sâbiüler, Arya ayının tamamının kutsal olduğuna, bu ayda doğmuş olmanın kişiye uğur ve şans getirdiğine inanırlar. Bununla birlikte bu ayda evlenmek hoş karşılanmaz.³⁸³

7. Kehanet ve Sihir-Büyü Bozma Ayinleri

Sâbiî literatüründe kâhinlik, sihir, büyü ve tılsım gibi hususlar kesinlikle yasaklanmakta ve bu işlerle uğraşanlar şiddetle kınanmaktadır. *Ginza*'da Sâbiî cemaati bu işlerle uğraşanlara karşı şöyle uyarılır:

³⁸⁰ *MII*, s.87.

³⁸¹ Bkn. *MII*, 88-89; *ATŞ*, s.200.

³⁸² *MII*, ss91-92; *ATŞ*, s.238.

³⁸³ *MII*, s.89.

“Karanlık âleminde barınan kâhinlere ve yalancı Kaldelilere gitme.”³⁸⁴

Qolasta’da yer alan bir ifadede ise, kara büyüden sakınmak Sâbiîlerin özellikleri arasında sayılır:

“Nehre inen, vaftiz olan ve zinadan, hırsızlıktan, kara büyüden ve (karanlık güçlerin) tapınaklarına gitmekten ve orada ibadet etmekten sakınarak saf işareti alan bu ruhları uyar, onları koru ve muhafaza et.”³⁸⁵

Yine *Ginza*’da yer alan bir başka ifadede ise büyücüler, sihirbazlar ve kâhinler kötü ve karanlık güçler arasında sayılırlar.³⁸⁶

Bununla birlikte astroloji, kehanet ve sihir-büyü bozma ile ilgili konuların ele alındığı *Sfar Malwaşia* ile Qmahia ve Zraztia diye adlandırılan metinler, Sâbiî literatüründe önemli bir yere sahiptir.³⁸⁷ Ayrıca, kehanet, sihir ve büyü ile uğraşmanın *Ginza* ve *Qolasta* gibi kitaplarda yasaklanmasına rağmen, ileriye dönük tahminler yapmak, sihir-büyü bozmak ve uğursuzluk ve belaya karşı iyi ruhları yardıma çağırmak (exorcism) gibi işler, Sâbiî rahiplerinin geçim kaynağı olarak yaptıkları en belirgin işlerden biridir. Günümüz Sâbiî toplumu rahipleri, vaftiz ve rit yemeklerini idare etmek gibi dini törenler kadar muskacılıkla da geçimlerini sağlamaktadırlar.³⁸⁸ Yine, Yeni Yıl bayramı öncesi Mbattal günlerde astrolojik kitaplara bakarak yeni yıl ile ilgili tahminlerde bulunmak ve doğum ve ölümün vuku bulduğu gün ve saatin astrolojik de-

³⁸⁴ *Ginza*, s.22.

³⁸⁵ *CP*, s.27.

³⁸⁶ *Ginza*, s.278.

³⁸⁷ Bu metinler için bkn.Bölüm III.

³⁸⁸ *MII*, s.xviii.

ğerinden yola çıkarak, kişinin geleceği ile ilgili kehanetlerde bulunmak da Sâbiî rahiplerinin para karşılığı yaptıkları işler arasındadır.

Bu durumlar, Sâbiî literatürü ile karşılaştırıldığında ikisi arasında bir çelişkinin var olduğu düşünülebilir. Ancak Sâbiî rahiplerinin de vurguladıkları gibi Sâbiî literatüründe özellikle yasaklanan hareketler kötülük ve karanlığın hakim olduğu kara büyü ve kara sihir gibi şeylerdir. Bu durumda, karanlık güçlere karşı iyi ruhları yardıma çağırmak, kara büyü ve sihri bozmak ya da kişinin doğum veya ölüm tarihini astrolojik açıdan tahlil ederek, ilerde onun karşılaşabileceği kötülüklere karşı önlemler almak ve ona yardım etmek gibi hareketler Sâbiî literatürüne muhalif değildir.

VIII

Mabetleri

Sâbiîlerin mabetlerine verilen isim Mandi (çoğ. Mandia) ya da Manda'dır.³⁸⁹ Kutsal metinlerde bu isim aynı zamanda Bimanda ya da Bitmanda şeklinde de geçer.³⁹⁰ Bu terimin, Sâbiîlerin kendilerine isim olarak kullandıkları Mandenler teriminin de kökeni olan Manda (hikmet, bilgi) teriminden türetilmiş olduğu açıktır. Sâbiî literatüründe Maşkna terimi de Sâbiî mabetleri için kullanılan bir yer isimdir.³⁹¹ Sâbiîler mabetlerinin bir prototipinin ilahi ışık âleminde bulunduğuna inanır ve bunu Şkinta diye adlandırırlar.³⁹²

Sâbiîlerin mabedi (Mandi), diğer dinlerde kullanılan mabetlerin ve tapınakların aksine içerisinde tapınılan ya da ibadet edilen bir yer değildir. O, daha ziyade ışık âleminin yeryü-

³⁸⁹ *MD*, s.61.

³⁹⁰ Örneğin bkn. *HG*, s.3.

³⁹¹ Bkn. *MD*, 255. K. Rudolph, bu ismin Mandi isminden daha eski olduğunu söylemektedir. Rudolph, "Mandean Sources", s.131.

³⁹² Rudolph, K., *Die Mändäer*, II, s.21.

zündeki bir sembolü olarak kabul edilen sembolik bir yapıdır. Dolayısıyla Mandî'ye bir mabet ya da tapınaktan ziyade bir "kült kulübesi" demek daha doğru olur. Sâbiî kült kulübesine yalnızca belirli durumlarda sadece rahipler girebilirler. Sıradan Sâbiîlerin kült kulübelerine girmesi kesinlikle yasaktır. Hemen hemen hiçbir ayin kült kulübesinde yapılmaz. Sadece Masiqta Töreni kült kulübesi içerisinde rahiplerce gerçekleştirilir.

Sâbiî kült kulübesi nehir kenarında yapılan basit bir yapıdan ibarettir.³⁹³ Yönü kuzeye doğru olan penceresiz basık bir yapıdan oluşur. Kulübenin güneyinde bir kapı yer alır. Kulübe genellikle hurma kütükleri ve dallarıyla örülen duvarların çamurla sıvanması ve üzerinin yine bu malzemeyle kapatılmasıyla yapılır.³⁹⁴ Binada demir ve çivi kullanılmaz. Ayrıca bina içi ve dışında herhangi bir dekorasyon yapılmaz. Bundan başka, bina içerisinde döşeme ve sergi bulunmaz. Bu kulübenin önünde, nehirden bir kanal açılarak ve bir başka kanalla tekrar nehre bağlanılarak oluşturulan küçük bir havuz bulunur. Bu havuz, kulübenin güney tarafında yer alır ve vaftiz için kullanılır. Kült kulübesi ve önündeki havuz yüksek bir çitle boydan boya çevrelenir. Zira yabancıların Mandi avlusunda yapılan törenleri görüp izlemeleri hoş karşılanmaz.³⁹⁵

Kült kulübesi, Sâbiîlerce yeryüzünün en kutsal ve en temiz mekanı olarak kabul edilir. Bu nedenle, Masiqta ve Mandî'nin kutsanması törenleri vesilesiyle buraya girecek olan rahiplerin girmeden önce mutlaka vaftiz olmaları şarttır.

³⁹³ Tipik bir Sâbiî mabedi için bkn. Şekil 1.

³⁹⁴ Günümüzde Basra ve Bağdat gibi şehirlere yerleşen Sâbiîler tuğla ve çimento ile yapılan modern mandilere de sahiptirler.

³⁹⁵ *MII*, ss.124vd.

Masiqta'nın dışında, Sâbiî kûlt kulübesiyle ilgili olarak yapılan tek tören "Mandi'nin kutsanması" törenidir. Bu tören, her yıl Panja bayramında gerçekleştirilir. Panja öncesinde yer alan ve Mbattal sayılan günlerde bütün yeryüzüyle birlikte kûlt kulübesi Mandi'nin de kötü ve karanlık güçlerce kirletildiğine, bu nedenle Panja'da her şeyin olduğu gibi, Mandi'nin de vaftiz edilmesi gerektiğine inanılır. Bu nedenle Panja'da en önemli dinsel tören olarak kabul edilen kûlt kulübesinin kutsanması töreni yapılır.

Mandi'nin kutsanması töreni iki aşamada yapılır.³⁹⁶ Bu törene, içlerinden en az birisi başrahip olan birden fazla rahip katılır. Törenin başlangıcında rahipler Mandi avlusundaki havuzun başında toplanırlar. Sonra hep birlikte Rastalarını (rit elbiselerini) parça parça kutsar ve kullanılacak olan Klila'yı (menekşe dalını) hazırlarlar. Daha sonra başrahip (Ganzibra), diğer rahipleri ve rahip yardımcısını (Aşganda) vaftiz eder. Sonra, susam yağı ile rahipler mesholunurlar. Bundan sonra başrahip, elinde bulunan bir kaba havuz kenarından bir miktar çamur koyar ve bu çamurla Mandi'nin bir kenarını sıvar. Sonra havuzdan su alarak Mandi'ye eliyle su atar. Bu iş de tamamlandığında kutsal ekmekler (Fatiri) yapılarak pişirilir ve rahipler arasında dağıtılır. Bunu rahipler ve Ganzibra arasındaki Kuşta (el sıkışma) seremonisi izler. Sonra rahipler hep birlikte dualar okurlar ve tekrar el sıkışırlar. Bundan sonra Fatiriler yenilir ve havuzdan getirilen su (Mambuha) içilir. Dualar okunarak, başta hazırlanan Klila (menekşe dalı) nehre atılır. Böylece törenin ilk aşaması tamamlanmış olur.

³⁹⁶ Geniş bilgi için bkn. *MII*, ss.130vd; Drower, "Scenes and Sacraments in a Mandaean Sanctuary", ss.72-76.

Törenin ikinci aşamasında başrahip eline aldığı geniş kapla Mandi'nin her tarafına su serpmeye başlar. Bu sırada çeşitli dualar okur. Mandi'nin dışı böylece ıslatıldıktan sonra, sıra Mandi'nin içerisine gelir. Başrahip önce Mandi'nin kapısından uzanarak içeriye su atar; sonra içeri girer ve iç duvarları tamamen yıkar. Böylece Mandi'nin içi ve dışı, her tarafı yıkanmış olur. Bundan sonra rahipler, Mandi'nin kutsanması töreninin bir parçası olan Masiqta Töreni'ni yapmak için gerekli olan malzemeyi (yakacak şey, kurban edilecek kuş, yiyecekler ve diğer şeyler) avluda hazırlarlar. Bütün bu malzeme önce vaf-tiz edilir. Kuş kurban edildikten sonra malzeme Mandi içerisine alınır ve burada Masiqta Töreni yapılır. Masiqta ile birlikte Mandi'nin kutsanması töreni tamamlanmış olur.

IX

Sosyal Yapı

Sâbiî cemaati organize bir toplum hayatı yaşamaktadır. Toplumdaki her birey cemaat içerisindeki konumuna (rahip ya da sıradan cemaat üyesi olmak gibi) göre sosyal hayatta kendisine düşen görevi ifa etmektedir. Toplumsal hayat çeşitli kurallarla baştan sona disiplin altına alınmış durumdadır. Sosyal hayatta karşılaşılan ya da karşılaşılabilecek olan her türlü sorun bu kurallarla çözüme kavuşturulmuş ve cemaatin nasıl davranması gerektiği konusu bu kurallarda açık seçik belirtilmiştir.

1. Sâbiî Toplumu

Sâbiî cemaatinde Hinduizm’de olduğu gibi birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış *kastlar* ya da Maniheizm’in *Seçkinler* ve *Dinleyiciler* örneğinde olduğu gibi çeşitli sınıflar mevcut değildir. Toplumdaki bütün fertler bir birlik ve bütünlük havasına sahiptir. Dolayısıyla cemaat üyeleri arasında her açıdan

bir uyum söz konusudur. Ancak hemen her dinde mevcut olduğu gibi Sâbiilikte de cemaat üyeleri arasında dini ayin ve törenleri ifa etmek konusunda bir görev taksimi yapılmıştır. Bu yönden bakıldığında, dinî ayin ve törenleri idare edenler, rahipler grubu olarak sıradan cemaat üyelerinden ayrılmış durumdadır.

a. Rahiplik

Sâbiilerde rahipler cemaat içerisinde bir grup olarak var olmakla birlikte, rahiplik bir kast ya da toplumun diğer grubundan her yönden ayrılmış elit bir sınıf değildir. Sâbiî geleneğine göre Sâbiî cemaatine üye olan her şahıs rahip olabilir. Ancak rahiplik için kişinin gerekli olan şartları taşıması gerekir. Bu şartların başında vücut yönünden kusursuz ve tam olması gelir. Topal, sağır, dilsiz, parmağı veya herhangi bir uzvu kesik olan ve benzeri vücutça eksikliğe sahip olanlar doğal olarak rahip olma ehliyetine haiz değildirler. Aynı şekilde sünnetli bir kimse de rahip olamaz.³⁹⁷

Vücutça tam ve eksiksiz olmakla birlikte, rahiplik için kişinin soy yönünden durumu da önemlidir. Rahip olacak kişinin soyunda bir zındıklığın ya da dinden dönmenin (irtidat) olmaması gerekir. Örneğin, bir kişinin dedesi veya bilinen bir başka ceddi Müslüman olmuşsa o kişinin rahip olarak atanması mümkün değildir. Bir başka ifadeyle kişinin saf Sâbiî kanını taşıması şarttır. Diğer yönden onun soyunda fiziki açıdan da bir özrün olmaması gerekir. Aynı şekilde geriye doğru üç nesil boyunca soyundaki kadınların (annesi, ninesi ve ninesinin annesi) normal evlilik (bakire olarak evlenmiş olmak) yapmış

³⁹⁷ *MII*, ss.146-147.

olması şarttır. Örneğin, bir şahsın ninesi dul kalıp da evlenmiş ve bu kişi o soydan doğmuşsa o kişi rahip olamaz.³⁹⁸

Saydığımız bu şartları taşıyan her Sâbiî rahip olabilir. Günümüz Sâbiî toplumunda bu bir kural olarak kabul edilmekle birlikte rahiplik uygulamada daha ziyade babadan oğula geçen bir sistemle işlemektedir. Günümüz Sâbiî cemaatinde rahiplik belirli aileler elinde tutulmakta, bu ailelere mensup erkek çocuklar büyüdüklerinde rahip olarak atanmaktadırlar.

Rahip olacak kişinin mutlaka evli olması şartı yoktur; ancak evli olmak ideal olarak görülen bir durumdur.³⁹⁹

Sâbiî kutsal metinlerinden anlaşıldığı kadarıyla rahiplikte cinsiyet önemli değildir. Nitekim kutsal kitaplarda yer alan bazı ifadelerden, geçmiş zamanlarda kadın rahiplerin de var olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰⁰ Ancak günümüz Sâbiî toplumunda kadın rahibe rastlamak mümkün değildir.

Sâbiîlikteki rahiplik teşkilatı oldukça gelişmiştir. Rahipler 4 gruba ayrılırlar: Riş ama (toplum lideri), Ganzibra (baş rahip), Tarmida (rahip) ve Aşganda (yardımcı rahip).

a) Riş ama: Riş ama rahiplikte en üst seviyeyi ifade eder. Bunlar Sâbiî toplumunun hem dinî hem de sosyal yönden lideri olarak görev yaparlar. Ganzibra olarak görev yapan baş rahipler 5 rahibin (Tarmida) rahipliğe giriş törenini idare ettiklerinde otomatik olarak Riş ama derecesine yükselirler.⁴⁰¹ Ancak günümüzde toplam sayıları 20-30 bin civarında olan küçük Sâbiî toplumunda 5 rahibi rahip olarak takdis etmek

³⁹⁸ *MII*, s.47.

³⁹⁹ Buckley, "The Making of a Mandaean Priest: The Tarmida Initiation", s.194.

⁴⁰⁰ Bkn. *Ginza*, s.285; *Jb*, s.50; *MD*, s.482.

⁴⁰¹ *MII*, s.173.

bir Ganzibra'nın hayatında yapabileceği çok zor bir durum olduğundan, günümüzde Riş ama olarak görev yapan bir Ganzibra -bildiğimiz kadarıyla- bulunmamaktadır.

Bazı Sâbiî ayinlerinde (Mandi'nin yıllık olarak takdisi gibi) Riş ama'nın isminin anılması gerekir. Bu gibi durumlarda Sâbiîler yaşamış en son Riş ama'nın ismini anarlar.

b) Ganzibra: Ganzibralar Sâbiî cemaatinin yöresel başrahipleridir. Önemli bazı ayin ve törenleri idare etmek, rahipleri rahipliğe atamak ve Riş ama'nın yokluğunda toplumda liderlik görevini ifa etmek gibi görevler yaparlar. Ganzibra olacak kişinin rahiplikte hayli mesafe katetmiş olması ve dinsel ritüelleri yönetmedeki mahareti, yüksek karakteri ve kişiliği gibi hususlarda kendisini toplumda kabul ettirmiş olması gerekir. Ayrıca Ganzibra adayının kesinlikle bir rahip aile çocuğu olması şarttır.

Bir rahibin Ganzibralığa yükseltilmesine mevcut Ganzibralar karar verirler. Ganzibra adayı olarak seçilen rahip, özel olarak düzenlenen bir giriş töreni ile Ganzibra olarak takdis edilir. Ganzibralığa giriş töreni bir Ganzibra, iki rahip ve iki Aşganda'nın yer aldığı bir seremonidir. Bu törenin en önemli kısmını İngirta (mesaj) seremonisi oluşturur. Bu seremoni ise ancak Sâbiî cemaatinden çok dindar olan birisinin ölüm döşğinde olduğu bir zamanda düzenlenebilir. Bu durumdaki bir kişi bulunduğunda, Ganzibra adayı ile birlikte bir Ganzibra, iki rahip ve iki Aşganda tören için hazırlanırlar. Rahipler dualar okuyarak birbirlerini ve Aşgandaları vaf-tiz ederler. Daha sonra Mandi kült kulübesinin içerisi ve dışarı, Mandi'nin yıllık kutsanmasında olduğu gibi yıkanarak takdis edilir.⁴⁰² Bu arada ölüm döşesindeki kişi rit elbiseleri

⁴⁰² Bkn. Bölüm VIII.

içerisinde Mandi avlusuna getirilir. Bu kişi İngirta'yı (mesajı) ışık âlemine götürme görevini ifa edecektir. Bir Sâbiînin bu görev için seçilmiş olması onun için büyük bir şereftir. İngirta, içerisinde biraz meyve suyu ile karıştırılmış birkaç damla susam yağı olan küçük bir şişeden ibarettir. Bunu hazırlamak için rahipler, bir miktar susam tohumunu önce nehirde yıkarlar sonra da ezerek yağın çıkarırlar. Bu yağın birkaç damlası biraz hurma suyu ile karıştırılarak küçük bir şişe içerisine konulur. Yağın kalanı ise Masiqta Töreni'nde kullanılmak üzere başka bir kaba konulur. Bu şişe, çamurla sıvanarak takdis edildikten sonra Şom Yavar adı verilen bir yüzük ve Ganzibra adayının tırnak işaretleriyle mühürlenir. Bu şişe (İngirta), daha sonra ölecek kişinin rit elbisesi (Rasta'sı) arasına sokulacak ve öldüğünde onunla birlikte gömülecektir.

İngirta böylece hazırlandıktan sonra, Ganzibra adayı Mandi'ye girerek orada, ölecek kişi adına dualar okur. Sonra rit elbisesini takdis eder. Bundan sonra Mandi'den çıkar ve bir Aşganda ile birlikte ölmek üzere olan kişinin yatırıldığı yere gider. Ölmek üzere olan kişi önce üç kez nehirden getirilen su ile vaftiz edilir; sonra içerisinde hurma suyu ile karıştırılmış yağ bulunan şişe onun rit elbisesi arasına sokulur. Ganzibra adayı ölecek kişinin sağ elini tutarak ona bu mesajı Abatur'a götürmesini söyler. Bundan sonra kalan yağın bir miktarı ile ölecek kişinin alnı ve ağzı üçer kez meshedilir.

Bu kişi öldüğünde normal cenaze merasimi yapılır ve Zidqa Brika (rit yemeği) düzenlenir. Ganzibra adayının bu andan itibaren, ölen kişinin ruhunun beden ve mezardan çıkış zamanı olan üçüncü güne kadar üç gün üç gece uyumaması, et yememesi ve sıkı bir dinsel temizlik içerisinde olması gerekir. Üçüncü gün sonrası rahipler ve Ganzibra adayı toplanarak ölen kişinin mezarına giderler ve mezarın mührünü (Skandola

yüzüğü ve sapsız demir bıçakla yapılan işaretler) bozarlar. Sonra Mandi'ye gelerek onu tekrar su ile yıkarlar. Daha sonra ise Masiqta ve Zidqa Brika Törenleri düzenlenir.

Son olarak, Ganzibra adayının 45 gün sürecek olan sıkı bir ibadet hayatı yaşaması gerekir. Bu süre zarfında o kendi yemeğini kendisi pişirmeye ve kendini manen kirletecek olan durumlardan kaçınmak için azami gayreti göstermeye çalışmalıdır.⁴⁰³ Bu süre tamamlandığında o artık bir Ganzibra'dır.

c) **Tarmida:** Tarmida, Sâbü cematının sıradan rahipleri için kullanılan isimdir. Her yerleşim merkezinde bir veya birkaç Tarmida bulunur. Tarmidalar vaftiz törenlerini ve rit yemeklerini idare etmek, kötü ve karanlık güçlere karşı muskalar yazmak, dualar okumak ve kutsal metinleri kopya etmek gibi görevleri yaparlar.

Aşganda olarak bir Ganzibra'nın yanında eğitimini tamamlayan her Sâbü, Tarmida olabilir. Tarmida olabilmek için Ganzibralıkta olduğu gibi mutlaka bir rahip aile çocuğu olmak şartı yoktur.

Tarmida olabilmek için de bir giriş töreni şartı vardır. Bu tören Ganzibralığa giriş töreninden daha teferruatlı olarak yapılır. Kendisi için giriş töreni düzenlenen rahip adayına Şvalia adı verilir. Tarmidalık giriş töreni için rahip adayının hocası olan Ganzibra'dan başka en az 7 rahip ve 2 Aşganda hazır bulunmalıdır. Tören, rahiplerin birbirlerini vaftiz etmeleri ve rahip adayının iki kez vaftiz olmasıyla başlar. Sonra bir koç kurban olarak kesilir. Daha sonra rahipler, rahip adayının vücutça herhangi bir özrü olup olmadığını anlamak için onu incelerler. Bundan sonra rahipler Andiruna adı verilen kamıştan bir kulübe yaparlar. Bu kulübenin çatısına mavi bir

⁴⁰³ *MII*, ss.169vd.

bez atılır. Bu kulübe yeryüzü dünyasını temsil etmektedir. Kutsal kitaplar Andiruna içerisine konulur ve Ganzibra kulübe içerisine girerek çeşitli dualar okur. Sonra rahip adayı Andiruna önünde (Andiruna'nın kuzeyinde) bir saldalyeye oturur. Başına rahiplere ait olan örtü sarılır; oturduğu yerin sağına ve soluna birer Drabşa (sancak) dikilir.⁴⁰⁴

Bundan sonra rahip adayı, önünde sırayla dizilmiş olan rahiplerin huzurunda dini metinleri ezberleme açısından yeterli olduğunu ispatlamak için, başta günlük ibadetlerle ilgili dualar olmak üzere çeşitli metinleri ezbere okur. Rahipler onun doğru okuyup okumadığını kontrol ederler. Bu sınavdan sonra rahip adayı Andiruna içerisine girer. Hocası Ganzibra ile birlikte geceyi burada geçirir. Aday gece boyunca uyumamalı ve kulübeyi terk etmemelidir. Bu süre zarfında rahipler, Andiruna'nın kuzeyinde Şkinta adı verilen ikinci bir kamış kulübe yaparlar. Andiruna'nın aksine ışık âlemini temsil eden bu kulübenin üzerine beyaz bir örtü atılır. Sabah olduğunda rahip adayı hocasıyla birlikte Andiruna'dan çıkar. Sonra Andiruna yıkılır. Ganzibra ve rahipler bu kez Şkinta'ya girerler. Aday rahip Andiruna ile Şkinta arasında durarak yine ezberden çeşitli metinler okur. Sonra aday da Şkinta'ya girer. Şkinta'da hep birlikte çeşitli dualar okunur, hazırlanan kutsal ekmekler yenilir ve nehirden alınan su içilir. Daha sonra aday rahiplere dönerek çeşitli ilahiler okur. Bunun bitiminde rahip adayının başındaki türbanının arasına bir menekşe dalı sokulur. Sonra Ganzibra öğrencisi rahip adayı ile birlikte dışarı çıkarak onu vaftiz eder. Vaftiz sonrası Kuşta (el sıkışma) ritüeli yapılır ve karşılıklı çeşitli dualar okunur.

⁴⁰⁴ Bkn. Şekil 2.

Bundan sonra rahip adayı Şkinta'ya tekrar dönerek bir hafta orada kalır. Günlük vaftiz olmak ve benzeri zaruri bir durum olmadıkça Şkinta'yı terk etmesi yasaktır. Ayrıca bu süre zarfında dinsel temizliğe azami riayet etmelidir. Bir haftalık bu sürede hocası da genellikle kendisiyle birlikte kalır. Hafta boyunca aday rahip uyumamaya özen gösterir; zira bu süre içerisinde uykuda cinsel boşalma ciddi bir kirlenme olarak kabul edilir. Bu süre içerisinde her gün yeni bir rit elbisesi giyer ve Fatiri ve Mambuha Töreni'ni (ekmek yeme ve su içme) tekrar eder. Hafta bitimine rastlayan pazar günü aday rahip Ganzibra'yı vaftiz eder. Sonra içlerinde birisi Ganzibra olan 7 veya 3 rahip tarafından kendisi vaftiz olunur. Böylelikle giriş töreninin ilk aşaması tamamlanmış olur.

Bunu 60 günlük dinsel temizlik dönemi izler. Bu süre zarfında o her gün vaftiz olmalıdır. Ayrıca et yememeli, kendi yemeğini kendisi hazırlamalı ve eğer evliyse hanımına yaklaşmamalıdır. Bu kurallara riayet ederek 60 günü tamamladığında Masiqta Töreni düzenlenir ve bu töreni aday rahip yönetir. Bu törenle giriş töreni tamamlanmış olur.⁴⁰⁵

d) Aşganda: Aşganda (veya Şganda), Sâbiî geleneğinde Ganzibra yönetiminde rahiplik eğitimi yapan yardımcı rahiplere ya da rahip adaylarına verilen addır. Aşgandalar dinî ayin ve törenlerde töreni idare eden rahiplere yardımcı olarak hazır bulunurlar ve çoğu zaman fazla önemi olmayan teferruata dair işleri yaparlar. Bir rahibin taşınası gereken fiziki ve ahlaki özelliklere sahip olan her Sâbiû Aşganda olabilir. Teorik olarak Aşganda'nın mutlaka rahip bir babanın çocuğu olması şart değildir. Ancak pratikte Aşgandalar genellikle rahip ço-

⁴⁰⁵ Bkn. *MII*, ss.148-65; Buckley, "The Making of a Mandaean Priest: The Tarmida Initiation", ss.194-217.

cuklarıdır. Babası rahip olan Aşgandalar ilerde rahiplik sonrası Ganzibralığa da yükselebilirler.

Aşgandalar eğitime çok küçük yaşlarda başlarlar. Küçük yaşta rit elbisesi giyer ve dinsel metinleri okuyup yazmayı öğrenirler. Okuma yazmayı öğrendiklerinde kendilerine Yalufa adı verilir. Daha sonra sıra dinsel metinleri ezberlemeye gelir.⁴⁰⁶ Aşganda'nın eğitiminin ne kadar süreceği konusunda bir sınırlama yoktur. Onun eğitimini tamamlayarak rahip olmaya hak kazandığına hocası olan Ganzibra karar verir. Eğitimin tamamlanması ise genellikle çok uzun yıllar alır.

Yukarda saydığımız bu dört grubun dışında cenaze merasimleri ve bazı rit yemekleri gibi belirli törenlerde görev alan ve rahiplerin yokluğunda bu törenleri idare eden kişiler de mevcuttur. Bu kişilerin toplumda dindar olarak tanınmaları ve ahlaki yönden kusursuz olmaları şarttır.

Sâbiî rahipleri, her Sâbiînin dini tören ve ayinlerde giymek zorunda olduğu Rasta'ya (beyaz rit elbisesi) ilaveten giyim kuşamlarını rahipliklerinin nişanı olan bazı şeylerle tamamlarlar. Yalnızca rahipler tarafından kullanılan bu rit objeleri arasında en önemli olanları şunlardır:

1) Şom Yavar: Sağ elin küçük parmağına takılan altın bir yüzüktür. Yüzük üzerinde “Şom Yavar Ziva” yazısı bulunur. Bu yüzük bazı törenlerde (örneğin Ganzibralığa giriş töreninde yer alan İngirta seremonisinde) birtakım eşya ve rit objelerinin mühürlenmesinde kullanılır.

2) Marqna: Zeytin dalından yapılmış bir-bir buçuk metre uzunluğunda bir değnektir. Bu değnek, bütün dini ayin ve törenlerde rahipler tarafından taşınır. Rahip onu her zaman sağ

⁴⁰⁶ MII, s.146.

eliyle tutmak zorundadır. Marqna hiçbir zaman sol ele alınmaz; ancak gerektiğinde sol kol altına sıkıştırılabilir.

3) Pandama: Başa sarılan sarıgn bir ucunun ağzı ve burnu da kapatacak şekilde örtülmesidir. Bunu ancak rahipler dini ayinler sırasında yaparlar.

4) Tagha: Saçları tutması için başa bağlanan beyaz ipek ya da pamuktan dokunmuş düz bir kurdeledir. Tagha'yı yeni rahip olanlar rahipliğe giriş töreninde başlarına bağlarlar.

Yalnızca rahiplere has olan bu objelerin taşınması ya da giyilmesi bir rahip için son derecede önemlidir. Dini ayin ve törenlerde bu objelerin usulsüz olarak tutulması, düşürülmesi ve benzeri durumlar onu taşıyan rahibe çok ciddi manevi kirlenmeler getirir. Bu durumda rahibin manevi kirden arınması için çok ağır dinî kuralları (örneğin arka arkaya çok sayıda vaftiz olmak gibi) yapması gerekir. Bu objelerden Marqna ve Şom Yavar, rahibin ölümünde kendisiyle birlikte gömülür.⁴⁰⁷

b. Cemaat Üyeliği

Sâbü cemaatine üye olan her ferdin iki ismi vardır. Bunlardan birisi “Malvaşa (astrolojik) ismi” olarak adlandırılan gizli ismi, diğeri ise “dünyevi ismi” ya da lakabıdır.⁴⁰⁸ Bir Sâbü'nin Malvaşa ismi onun gerçek ismidir. Bütün dinî ayin ve törenlerde bu isim kullanılır. Dualarda ata ruhlarına çağrıda bulunulurken, onların Malvaşa isimleri telaffuz edilir. Sâbüler, birarada yaşadıkları Arap komşularından farklı olarak isimlerini anne isimleriyle birlikte kullanırlar. Örneğin Hirmiz bar Anhar (Anhar'ın oğlu Hirmiz) gibi. Bu isme göre Anhar, Hirmiz'in annesidir. Buradan hareketle Sâbülikte soyun

⁴⁰⁷ *MII*, ss.30-32.

⁴⁰⁸ *MII*, ss.81-82.

anne yoluyla devam ettiğini ve Sâbiîlerin anneye daha fazla önem verdiklerini söyleyebiliriz.

Sâbiî geleneğine göre her bir Malvaşa isminin bir sayısal değeri vardır. Çocuk doğduğunda doğumun gerçekleştiği gün ve saatin astrolojik değerlendirilmesi yapıldıktan ve annenin Malvaşa isminin sayısal değeriyle karşılaştırıldıktan sonra çocuğa, uygun sayısal değerdeki bir Malvaşa ismi verilir.⁴⁰⁹ Malvaşa isminin sayısal değeri ise Ebced hesabına benzer bir hesaplama yapılır. Bu işleri doğal olarak rahipler ya da rahip yardımcılarını para karşılığı yürütürler. Malvaşa isminin yabancılarla açıklanması kesinlikle yasaktır. Bu isim ancak Sâbiî cemaati arasında bilinir ve kullanılır.

Her Sâbiînin ayrıca bir de dünyalık ismi ya da lakabı vardır. Bu isim, Sâbiîlerin içinde yaşadıkları toplumda kullanılan isimler arasından seçilir. Örneğin günümüz Sâbiîleri Irak ve İran'da çoğunluğu Müslüman olan bir çevrede yaşadıklarından, Abdullah, Musa, İbrahim ve benzeri isimleri kendilerine dünyalık isim ya da lakap olarak seçmekte ve bu isimlerle toplumda tanınmaktadırlar. Sâbiîler Malvaşa isimlerinin aksine dünyalık isimlerinde babalarının isimlerini kendi isimleriyle birlikte kullanırlar. Örneğin Musa ibn İbrahim gibi.

Sâbiî cemaatine üye olan kişilerin üzerinde titizlikle durmaları gereken en önemli şey gizlilik prensibidir. Diğer bütün Gnostik akımlarda olduğu gibi Sâbiî geleneğinde de cemaat üyeleri kendilerinin gizli ve kutsal bilgiye (Gnosis) sahip olan seçkin ruhlar olduklarına inanırlar. Bu kutsal bilgi ile bununla yakından ilişkili olan kült ve ritlerin, bunların değerini anlamayan yabancılarla açıklanmasının zındıklık olduğunu kabul ederler. Ayrıca Sâbiîler içe dönük bir toplum hayatı yaşamaya

⁴⁰⁹ *MII*, s.82.

ve komşularıyla karışmamaya da özen gösterirler. Bu prensibin işlerliği doğrultusunda Sâbiî toplumunda çeşitli sınırlamalar getirilmiştir. Örneğin Sâbiî olmayan birisiyle evlenen bir kişinin otomatik olarak Sâbiîliği terk etmiş ve küfre girmiş sayılması gibi.⁴¹⁰ Yine Sâbiiler gizliliğe riayet etmenin bir gereği olarak kendilerinden olmayan kişilere karşı, inançlarının temeli olan şeyleri değil de o kişilerle kendi inanç esasları arasında ortak olarak yer alan bazı küçük benzerlikleri ya da ayrıntıları ön plana çıkarırlar. Nitekim kutsal metinlerde bu hususa dair bazı ifadeler yer almaktadır.⁴¹¹

Sâbiî cemaatine üyelik konusunda Hristiyanlıkta olduğu gibi bir dine giriş töreni yoktur. Sâbiî bir aileden dünyaya gelen her çocuk otomatik olarak Sâbiî cemaatinin bir üyesi olarak kabul edilir. Kutsal kitaplarda bu konuda açık bir ifadeye rastlanmamakla birlikte, Sâbiîlikte dışardan bir kimse-nin (Sâbiî bir anne babanın çocuğu olmayan kimselerin) Sâbiî olması mümkün görülmemektedir. Yahudilikte olduğu gibi Sâbiî olarak doğmanın Tanrı tarafından bahşedilen bir seçilmişlik olduğuna inanılır.

Sihlerde olduğu gibi çocukların (özellikle rahip çocuklarının) saçlarının kestirilmemesine özen gösterilir. Zira saç bacak ya da makas dokundurmanın günah olduğuna inanılır. Ancak bu prensip, rahip aileleri dışında günümüz Sâbiî toplumunda genellikle ihmal edilmektedir.⁴¹²

Cemaat üyelerinin dikkat etmeleri gereken bir diğer husus, beyaz rit elbisesi Rasta'nın giyilmesidir. Başta bütün dini ayin ve törenler olmak üzere bu elbisenin mümkünse her zaman

⁴¹⁰ *MII*, ss.1-2.

⁴¹¹ *Krş. Jb*, ss.89-90; *MII*, s.2.

⁴¹² *Bkn. ATŞ*, s.2.

giyilmesi manevi temizlik için gereklidir. Bir Sâbiînin Rasta'sız olarak ölmesi, onun için en büyük uğursuzluk olarak kabul edilir. Bu nedenle sadece Sâbiî toplumu içerisinde değil, diğer yerlerde de her Sâbiî dış elbisesinin altına Rasta'sını giymeye özen gösterir.⁴¹³

Modern yaşam tarzının hızla değişmesi ve kitle iletişim araçlarıyla örgün eğitimin fertler üzerindeki etkisini artırması, Sâbiî toplumunu dinlerinin gereklerine bağlanma konusunda olumsuz olarak etkilemekte ve cemaat üyeleri arasında hızlı bir dejenerasyonun yayılmasına neden olmaktadır. Bu husus, özellikle Sâbiî cemaati içerisindeki genç nesli hızla etkilemekte ve zamanla cemaat üyeleri arasında din değiştirmeye ya da en azından dini kural ve yükümlülüklere karşı isteksiz ve ilgisiz kalmaya yol açmaktadır. Şüphesiz bunda Sâbiî geleneğinde mevcut olan katı ve taviz tanımayan yapının da büyük etkisi vardır. Örneğin, her mevsim ve şartta sürekli (haftada en az bir kez) nehirde vaftiz olmak, beyaz rit elbisesi giymek ve diğer inançtan olan kişilerle iletişim kurup onlarla karışmamak gibi kurallar, Sâbiî gençlerinin dinlerine karşı soğumalarına neden olmaktadır. Bu nedenle günümüzde, cemaat üyeleri arasından günden güne fire verilmekte ve sayıları hızla azalmaktadır. Şuan çok az sayılabilecek bir nüfusa sahip olan Sâbiî toplumundan, yakın bir gelecekte belki de yaşayan bir dinsel cemaat olarak söz etmek mümkün olmayacaktır.

2. Çeşitli Toplumsal Kurallar

Sâbiîler, aileye ve çocuk yetiştirmeye büyük önem verirler. Bu özellik onları, Maniheizm'de olduğu gibi asketik hayat tarzını

⁴¹³ Drower, "Scenes and Sacraments in a Mandaean Sanctuary", ss.74-75.

esas kabul eden ve bu doğrultuda evlenmeye ve aile hayatına, manevi saflığı bozacağı endişesiyle karşı çıkan diğer Gnostik sistemlerden ayrılmaktadır. Yine Sâbiiler, kadına büyük saygı gösterir ve kadının yaratılmamış olması durumunda hayatın da olmayacağına inanırlar.⁴¹⁴ Yukarda da vurguladığımız gibi neslin devamında annenin (yani kadının) asıl olduğunu kabul eder ve kişiyi annesinin ismiyle birlikte anarlar. Onlar çocuklar konusunda da son derecede muhafazakardırlar. Bekar kalmayı günah sayar ve çocuk sahibi olmanın dinsel bir görev olduğuna inanırlar. Evlilikte aslolan şeyin toplum hayatını devam ettirmek, dolayısıyla çocuk üretmek ve yetiştirmek olduğunu kabul ederler. Çocukların, kişinin ismini öbür dünyada yücelttiklerine ve kişinin ölümünde onun için yapılması gereken dini ayin ve törenleri yaptıklarına inanırlar. Çocuk sahibi olmak duygusu Sâbiiler arasında o kadar güçlüdür ki sıradan cemaat üyeleri, evlenip çocuk sahibi olmadan ölen bir kişinin tekrar yaratılacağına ve evlenip çocuk sahibi olana kadar dünyada yaşatılacağına inanırlar. Ancak rahipler halkın bu inancının batıl bir inanç olduğunu, zira Sâbiî metinlerinde de vurgulandığı gibi bedenden ayrılan bir ruhun bir daha asla bedene geri dönmeyeceğini, bir başka ifadeyle reinkarnasyonun mümkün olmadığını ifade ederler.⁴¹⁵

Sâbiî düğünleri dinsel bir tören görünümündedir. Gelin ve damat tören sırasında Rastalarını giyerler, vaftiz olurlar ve kendileri için hazırlanan rit yemeğine katılırlar.⁴¹⁶ Sâbiîlikte çok evlilik yasaklanmamış olmakla birlikte Sâbiî toplumunda genellikle tek evlilik yaygındır. Bununla birlikte varlıklı kişiler ve rahipler arasında bazen çok evliliğe de rastlamak mümkün-

⁴¹⁴ *MII*, s.59.

⁴¹⁵ *MII*, s.41.

⁴¹⁶ Sâbiî düğün töreni için bkn. *MII*, ss.61-71.

dür. Sâbiilikte boşanmaya hoş bakılmaz ve elden geldiğince kişilerin evliliği devam ettirmelerine çalışılır. Buna rağmen, özellikle kadında manevi temizliğe riayetsizlik ya da evliliğe karşı sadakatsizlik gibi durumlar görüldüğünde kişi karısını boşamak için Ganzibra'ya başvurabilir. Kural olarak kocasından boşanan kadınların tekrar evlenmeleri hoş karşılanmaz. Ancak günümüz Sâbiî toplumunda, boşanan kadınların tekrar evlendiklerine rastlanmaktadır. Böylesi evliliklerden, yani dul bir kadının tekrar evlenmesinden doğan çocuklar üç nesil boyunca rahip olamazlar.⁴¹⁷

Sâbiî toplumunda manevi temizliğe riayet oldukça önemlidir. Sadece dua, vaftiz ve rit yemekleri gibi dini vecibelerde dikkatsizlik veya bunların ifasında uyulması gereken kurallara riayetsizlik değil, kişinin hayatındaki bazı durumlar da manevi temizliği bozan şeyler olarak kabul edilir. Bunlar; yalan söylemek, hırsızlık, kavga etmek, bir cana kıymak, küfretmek, bir başkasının malına ya da ırzına kötü gözle bakmak ve benzeri durumlardır. Bütün bu şeyler büyük günah sayılır ve bunların yapılması durumunda ilgili kişinin oluşan manevi kirlere arınması için bazen çok ağır dinsel törenleri yapması gerekir. Bu büyük günahlar arasında ayrıca heykel ve suretlere tapınmak, Sâbiî olmayanların tapınak veya mabetlerine gitmek ve oralarda dua etmek, kara büyü ve sihirbazlıkla uğraşmak gibi durumlar da sayılabilir.⁴¹⁸ Bu sayılan günahları işleyenlerin ışık âleminde yerlerinin olmayacağına inanılır.

Sâbiilikte doğum, ölüm, evlenme ve adet görme (aybaşı) hallerinin de ilgili kişilere manevi kirlenme getirdiği inancı vardır. Çocuk doğuran ya da adet gören kadın, evlenen da-

⁴¹⁷ *MII*, s.59.

⁴¹⁸ *CP*, s.27.

mat ve gelin ve ölüye temas eden kişiler manen kirlenmiş kabul edilir. Bu kişilerin, kirliliği vaftiz ve gerekli olan diğer bazı dinsel törenlerle üzerlerinden atıncaya kadar başka kişilere ya da şeylere dokunmaları yasaktır.

Sâbiî toplumunda yeme ve içme ile ilgili birtakım kurallara riayet etmek de son derecede önemlidir. Tuz ve yağ gibi suda bozulabilecek olan maddelerin dışında yenilecek her şeyin nehirde vaftiz edilmesine özen gösterilir. Bu yiyecekler kadar bunların içine konuldukları kap kacağın da nehirde vaftiz edilmesi gerekir. Sâbiîler, yiyeceklerden hangilerinin helal hangilerinin haram olduğu konusunda Manda d Hiia'nın (ya da Hibil Ziva'nın) Âdem'i eğittiğine, ona helal ve haram olan şeyleri öğrettiğine inanırlar. Sebze ve meyveler konusunda, içerisinde çekirdeği olan her şeyin helal olduğuna inanırlar. Bu durumda onlara göre mantar haramdır. Hayvanlar konusunda ise Sâbiîler domuz, deve, köpek, tavşan ve yırtıcı hayvanların yenmesinin yasak olduğunu kabul ederler. Güvercin ve kuzgun dışındaki pençeli kuşların da yenmesi yasaktır. Ayrıca Sâbiîler öküz ve ineğin et için değil, tarlayı sürmek ya da süt vermek için yarattıklarını, bu nedenle kesilip yenilmelerinin doğru olmadığına inanırlar.⁴¹⁹

Sâbiîler kendiliğinden ölen, gebe olan, başka bir hayvan tarafından öldürülen ya da düşmek suretiyle ölen hayvanların da etinin yenilmesini yasaklarlar. Onlara göre kan yemek de haramdır.⁴²⁰ Bunun dışında dinî kurallara göre kesilmeyen ve Sâbiî olmayanlar tarafından kesilen hayvanların etlerini yemek de yasaktır.

⁴¹⁹ MII, ss.47vd; WW, s.9; Drower, *The Secret Adam*, s.70.

⁴²⁰ Ginza, s.20; CP, s.27.

Sâbiîler, kişiyi sarhoş eden alkollü şeylerin içilmesini haram olarak görürler. Bu konuda *Ginza*'da yer alan bir ifadede, "içip sarhoş olma ve zihninde Rabbinı unutma" denilmektedir.⁴²¹ Bununla birlikte Sâbiîler rit yemeklerinde Hamra adını verdikleri özel bir içecek hazırlar ve bunu içerler. Ancak Hamra sarhoş edici bir içecek olmayıp, üzüm suyu ile bir miktar suyun karıştırılmasıyla elde edilen bir meyve suyudur.

Bahsettiğimiz bu hususlar dışında, kutsal metinlerden kaynaklanmamakla birlikte günümüz Sâbiî cemaati arasında revaçta olan ve rahipler tarafından batıl olarak değerlendirilen pek çok uygulama da vardır. Bunlar arasında ev yapımında fidyе olarak bir koç kesilmesi, damat ve gelinin ayakları yanında birkaç kuş kesilmesi, kapıya mavi boncuk asılması, hayat sembolü olarak yılan suretinin çizilmesi ve kapılara bez parçasından yapılan ve üzeri mavi boncuklarla süslü olan oyuncak bebeklerin asılması gibi adetler sayılabilir.⁴²² Ancak belirttiğimiz gibi, bu batıl adetler Sâbiî dininden ve dinsel literatüründen kaynaklanan hususlar olmayıp, yalnızca Sâbiîlerce değil o yörede yaşayan çeşitli dinlere mensup pek çok insan tarafından ortaklaşa yapılan adetlerdir.

⁴²¹ *Ginza*, s.387.

⁴²² *MII*, s.50.

Sâbiîlerle İlgili Kronolojik Takvim

MİLAT TAN ÖNCE

- 928** İsrail Krallığı'nın İsrail ve Yahuda şeklinde ikiye ayrılışı.
- 721** Asurluların İsrail'in kuzey krallığını yıkışı ve Samarya'yı yerle bir etmeleri.
- 587** Babillilerin Kudüs'ü işgali, Kudüs'teki Yahudi kralının öldürölüşü ve Yahudilerin Babil sürgünü.
- 538** Pers kralı Cyrus'un Babil'i işgal etmesi ve Yahudilerin sürgünden kurtuluşları.
- 332** Büyük İskender'in Persleri yenmesi ve bölgeye Yunan kültürünün hakim oluşu.
- 305-64** Filistin-Ürdün bölgesinde Seluisid Hanedanı Dönemi.
- 247 - MS 225** İran'da Arsakid (Part) Hanedanı Dönemi.
- 200 - MS 100** Yahudi heretisizminin doğuşu ve gelişimi; proto-Mandeizmin doğuşu ve gelişimi.
- 164** Makkabi isyan hareketi.
- 142-63** Bağımsız Hasmonean Krallığı.
- 130** Kumran ekolünün (Esseniler) doğuşu.
- 63** Kudüs'ün Romalı general Pompey tarafından ele geçirilişi.
- 5 (?)** İsa'nın doğumu.

MİLATTAN SONRA

- 12/13-38** Arsakid kralı 3. Artabanus Dönemi. Filistin-Ürdün bölgesinde Sâbiîlere karşı yapılan büyük takibat ve Sâbiîlerin 3. Artabanus himayesinde Adiabene bölgesine göçleri.
- 26-36** Yudea'ya Pontius Pilate'nin hükmetmesi.
- 28/29 (?)** Hz. Yahya'nın öldürülüşü.
- 30 (?)** Hz. İsa'nın çarmıha geriliş olayı.
- 66** Yahudilerin Roma'ya karşı isyanı.
- 70** Kudüs ve Kudüs Tapınağı'nın yıkılışı. Ürdün havzasında çeşitli Yahudi ve Hristiyan ekolleri.
- 90** Ortadoks Yahudiliğin inşası, Jamnia sinodu.
- MS 1. yy** Roma'lı yazar Plini, Mandani ya da Mardani denilen bir halkın Filistin'den göç etmesinden bahseder.
- 100** Suriye'de Elkesailik (Elchasaite) ekolünün doğuşu; 4. İncil'in (Yuhanna İncili) derlenişi.
- 100-150** Sâbiîlerin Adiabene (dağlık Medye) bölgesinden Mesene'ye (Güney Mezopotamya) göç etmeleri.
- 120-130** Nag Hammadi Literatürü arasında yer alan Gnostik Sethian ekolüne ait metinlerin derlenişi.
- 132-135** Bar Kokhba önderliğindeki Yahudi İsyanı.
- 135** Hadrian'ın Yahudileri cezalandırması.
- 135-324** Talmud döneminin başlangıcı.
- 150** Justin Martyr.
- 150-240** Mesene bölgesinde Sâbiîlerin altın çağı; bu bölgede 400 civarında Mandi'nin (kült kulubesi) inşası.

- 180-200** Sâbiîlerin lisanı olan Mandenceye yakın olan Elamca (Elymaic) yazmalar.
- 216** Mani'nin doğumu.
- 216-240** Mani'nin Elkesai mezhebine tabii olduğu dönem.
- 226** İran'da Arsakid Hanedanı'nın yıkılışı ve Sasani Hanedanı'nın başa geçişi.
- 241-272** Sasani kralı 1. Shapur dönemi. Zerdüştlüğün İran'ın resmî dini oluşu ve diğer din mensuplarıyla birlikte Sâbiîlerin de takibata alınışı.
- 250-275** Maniheist Thomas İncili'nin yazılışı ve Thomas'ın bu eserinde *Ginza*'nın bazı bölümlerini adapte etmesi.
- 250-300** *Qolasta* ve diğer bazı Sâbiî kutsal metinlerinin Zazai d Gavazta tarafından redaksiyonu.
- 276** Mani'nin ölümü.
- 280-300** Sâbiîler arasında bir mezhepleşme hareketi.
- 300 (?)** En eski Sâbiî sihir metni.
- 350** Nag Hammadi metinlerinin toprağa gömülüşü.
- 485-490** Sâbiî rahipleri arasında zuhur eden bir gruplaşma hareketi.
- 500** Çeşitli Sâbiî sihir metinleri; ünlü Sâbiî redaktör Aşganda bar Yasmin'in faaliyetleri.
- 622-632** Kur'an'da Sâbiîlerin anılışı.
- 639** Irak'ın fethi ve Sâbiîlerin Müslüman hakimiyetine girişi.
- 640-650** Sâbiîlerin lideri Anuş bar Danqa'nın Müslümanlarla "sözleşmeli vatandaşlık (*zımmîlik*) anlaşması yapması; Tıb şehrinde Ramuai bar Aqaimat'ın Sâbiî

literatürünü toplaması ve redaksiyonu; Bayan-Hibil Brik Yavar tarafından Sâbiî metinlerinin çoğaltılarak yaygınlaştırılması.

- 650-750** Abdullah ibn Abbâs (ö. 687), Mücâhid (ö. 722), Atâ ibn Ebî Rabah (ö. 732) ve Ebu'z-Zenâd (ö. 747) gibi İslam alimleri Sâbiîlerden bahsederler; onların Güney Mezopotamya'da yaşadıklarını ve Yahudilik, Hristiyanlık ve Mecusilik arasında bir dinsel geleneğe sahip olduklarını vurgularlar.
- 700 (?)** Draşa d Yahya'nın redaksiyonu.
- 791/792** Theodor bar Konai eserinde (*Scholion*) Sâbiîlerden bahseder.
- 830** Abbasi halifesi Me'mun'un Harran'dan geçişi ve çeşitli kaynaklara göre Harranlı paganların Sâbiî ismini alışları.
- 835-900** Ünlü Harranlı pagan Sabit ibn Kurra el-Harrani es-Sâbiî.
- 875-1000** Harranlı pek çok bilim adamının el-Harrânî es-Sâbiî adı altında meşhur olmaları.
- 988** İbn Nedim, el-Fihrist'te Sâbiîlerden "Bataklık Sâbiîleri" ve "el-Muğtasıla" isimleriyle bahseder.
- 1259-1260** Harran ve Harran'ın son pagan tapınağı Moğollarca yerle bir edilir.
- 1529** Sâbiî kutsal metinlerinin Avrupa'ya taşınmasının başlangıcı.
- 1560** Portekizli Cizvit rahipleri tarafından Basra'daki Sâbiîlerle ilgili verilen haberler.
- 1602-1652** Hristiyanlığın Karmalite tarikatına bağlı misyonerlerin Sâbiîlerle ilgili çalışmaları. Sâbiîlerin Batı'da

“Vaftizci Yahya Hristiyanları (The Christians of St. John the Baptist)” olarak adlandırılması.

- 1652** Ignatius a Jesu (Karmalite misyoneri) Basra’daki Sâbiîlerle ilişki kurar ve Sâbiû kutsal kitaplarından *Divan Abatur*’u Avrupa’ya getirir.
- 1681** R. Huntington Oxford’daki Bodleian Kütüphanesi adına Sâbiû literatürü toplar.
- 1781** M. Norberg Sâbiîlerle ilgili çalışır.
- 1831** Şuster’deki Sâbiû toplumu şiddetli bir salgın hastalık geçirir.
- 1852** H. Petermann Sûk al-Şuyûk’taki Sâbiû toplumunu ziyaret eder.
- 1862** Th. Nöldeke Sâbiîlerin dili üzerine çalışır.
- 1867** H. Petermann *Ginza*’yı, J. Eusting ise *Qolasta*’yı basıma hazırlarlar.
- 1875** Th. Nöldeke, Sâbiû diliyle ilgili meşhur eseri *Mandäische Grammatik*’i bastırır.
- 1889-1923** W. Brandt, M. Lidzbarski gibi bilim adamlarının Sâbiû kutsal metinleri ve Sâbiîlik üzerine çalışmaları ve bu konudaki çeşitli eserleri.
- 1923** E.S. Drower’in Irak’taki Sâbiû toplumuyla ilişkisinin başlangıcı.
- 1949-1962** E.S. Drower, Sâbiû kutsal metinlerinden bir çoğunu İngilizce’ye çevirir.
- 1958** Irak Cumhuriyeti tarafından Sâbiîlere hukuken eşit statü tanınması.
- 1963** E.S. Drower ve R. Macuch’un Mandence sözlük çalışmaları.

- 1970** Sâbiilerin Bağdat ve Basra gibi şehirlerde kült kulübeleri yapmaları.
- 1972-1973** Bağdat'ta ilk Sâbiî kulübünün kuruluşu ve burada Sâbiî dilinde yazılmış elyazması eserlerin toplanması.
- 1974** Irak hükümetince, Sâbiilerin dini bayramlarını tatil günü olarak kutlayabileceklerinin açıklanması.
- 1979-1991** Önce Irak-İran Savaşı, sonra da Irak ile Batılı müttefikler arasında yaşanan Körfez Savaşı, bölgede yaşayan diğer halklarla birlikte Sâbiî cemaatini de olumsuz şekilde etkiledi.
- 1980...** Irak'taki Sâbiî cemaati Sâbiî dili, teolojisi ve tarihi ile ilgili çalışmak üzere, başta Almanya ve İngiltere olmak üzere çeşitli Batı üniversitelerine lisansüstü düzeyde öğrenci gönderiyor.
- 1999** ARAM tarafından, Harvard Üniversitesi'nde Sâbiilerle ilgili dünyadaki ilk kapsamlı konferans düzenlendi. Bu konferansta Sâbiî cemaatinin ileri gelenleri ile dünyadaki Sâbiîlik uzmanları bir araya getirilerek Sâbiî kültürünün tanıtılması hedeflendi.
- 2003** ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrası yaşanan şiddet olayları nedeniyle Irak Sâbiilerinin büyük çoğunluğu buradan Suriye, Ürdün ve körfez ülkeleri gibi ülkelere göç etmek durumunda kaldı.
- 2011** Suriye'de yaşayan Sâbiiler yaşanan iç savaştan olumsuz etkilendiler ve büyük çoğunluğu buradan göç etmek zorunda kaldılar.

Kaynakça

- Alyân, Rüşdi, *es-Sâbiûn Harrânîyyûn ve Mandâîyyûn*, Bağdad 1976.
- Avi-Yonah, M., *The Holy Land*, Thames and Hudson, 1972.
- Beyer, K., *The Aramaic Language*, tr. J.F. Healey, Göttingen, 1986.
- Bianchi, U., “Demiurge”, in *ER*, 4, ss.279-282.
- el-Bîrûnî, Ebu'r-Reyhân Muhammed, *The Chronology of Ancient Nations*, ed. and tr. C.E. Sachau, London, 1879.
- Boyce, M., *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*, Routledge and Kegan Paul Ltd. (1979 , Reprinted 1987).
- Braun, F., “Lé Mandéisme et La secte essénienne de Qumran”, *L'Ancien Testament et L'Orient: Etudes Présentées aux VI Journées Bibliques de Louvain 1954*, Louvain, 1957.
- Bright, J., *A History of Israel*, London, 1972.
- Bruce, F.F., *The Acts of the Apostles. The Greek Text with Introduction and Commentary*, Michigan, 1984.
- Buckley, J.J., “A Rehabilitation of Spirit Ruha in Mandaean Religion”, *HR*, 22, 1982, ss.60-84.

- *Female Fault and Fulfilment in Gnosticism*, Chapel Hill, 1986.
- "The Making of a Mandaean Priest. The Tarmida Initiation", *Numen*, 32, 1985, ss.194-217.
- "The Mandaean Tabahata Masiqta", *Numen*, 28, 1981, ss.138-163.
- "Why once is not enough? Mandaean Baptism (Masbuta) as an Example of a Repeated Ritual", *HR*, 29, 1989, ss.23-34.
- "The Mandaean Şitil as an Example of "The Image Above and Below" ", *Numen*, 26, 1979, ss.185-191.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâîl, *Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, 1981.
- Burkitt, F.C., *Church and Gnosis*, Cambridge, 1932.
- Danby, H., *The Mishnah*, Oxford, 1933.
- Dodd, C.H., *The Interpretation of the Fourth Gospel*, Cambridge, 1954.
- Drower, E.S., *The Mandaeans of Iraq and Iran. Their Cults, Customs Magic Legends and Folklore*, Oxford, 1937.
- *The Canonical Prayerbook of the Mandaeans*, Leiden, 1959.
- "Scenes and Sacraments in a Mandaean Sanctuary", *Numen*, 3, 1956, ss.72-76.
- "Colour Film Taken in a Mandaean Sanctuary in Lower Iraq", in *Proc. of the Twenty-third International Congress of Orientalists*, Cambridge, 1954, ss.107-108.
- *A Pair of Nasoraean Commentaries*, Leiden, 1963.
- *The Coronation of the Great Sislam*, Leiden, 1962.
- "The Mandaeans To-day", *The Hibbert Journal*, 37, 1938-39, ss.435-447.

- *The Secret Adam. A Study of Nasoraean Gnosis*, Oxford, 1960.
- "Mandaean Polemic", *BSOAS*, 25, 1962, ss.438-448.
- *Haran Gawaita and the Baptism of Hibil Ziwa*, Vatican City, 1953.
- *Şarh dQabin dŞişlam-Rba. Explanatory Commentary on the Marriage-Ceremony of the Great Şişlam*, Rome, 1950.
- *Diwan Abatur or Progress Through the Purgatories*, Vatican City, 1950.
- *The Book of the Zodiac*, London, 1949.
- "Şafta d Pişra d Ainia", *JRAS*, 1937, ss.589-611.
- "A Mandaean Book of Black Magic", *JRAS*, 1943, ss.143-181.
- "A Phylactery for Rue. An Invocation of the Personified Herb", *Or*, 15, 1946, ss.324-346.
- "A Mandaean Phylactery", *Iraq*, 5, 1938, ss.31-54.
- Ebû Yusuf, Yakub ibn İbrahim, *Kitâbu'l-Harac*, Kahire, H. 1396.
- Eliade, M., *Patterns in Comparative Religions*, London, 1958.
- Epiphanius, *The Panarion of Epiphanius of Salamis, Book I (Sects 1-46)*, ed. and tr. F. Williams, Leiden, 1987.
- Fehervari, G., "Harran", *EI*, 3, ss.227-230.
- Field, H., *The Anthropology of Iraq, I, 2: The Lower Euphrates-Tigris Region*, Chicago, 1949.
- Fohrer, G., *History of Israelite Religion*, tr. D.A. Green, London, 1972.
- Franzmann, M., "Living Water mediating Element in Mandaean Myth and Ritual", *Numen*, 36, 1989, ss.156-172.
- Giversen, S., *Apocryphon of Johannis*, Copenhagen, 1963.

Gündüz, Ş., “Kur'an'daki Sâbülerin Kimliği Üzerine Bir Tahlil ve Değerlendirme”, *Türkiye 1. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Samsun (1992), ss.43-82.

----- *The Knowledge of Life. The Origins and Early History of the Mandaeans and Their Relation to the Sabians of the Qur'an and to the Harranians*, Oxford University Press, 1994.

----- “Gnostik mitolojide düşünüş motifi ve Demiurg düşüncesi”, *OMÜİFD*, 9, 1997, ss.

Haardt, R., *Gnosis. Character and Testimony*, tr. J.F. Hendry, Leiden, 1971.

Hamza el-İsfahânî, *Târîh Sînî Mulûkû'l-Ard ve'l-Enbiyâ*, Berlin, H. 1340.

el-Hasanî, Abdurrezzak, *es-Sâbiah Kadîmen ve Hadîsen*, Kahire (1931).

----- *es-Sâbiûn fî Hâdirihim ve Mâdîhim*, Sayda, 1955.

el-Havârizmî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Mefâtîhu'l-Ulûm*, Leiden, 1968.

Healey, J.F., *The Early Alphabet*, London, 1990.

Hespel, R. & R. Draguet, *Théodore bar Koni Livre des Scolies (recension de Séert) II. Mimré VI-XI*, Louvain, 1982.

Isenberg, W.W., “The Gospel of Philip”, in J.M. Robinson (ed.), *The Nag Hammadi Library in English*, Leiden, 1988, ss.139-160.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Kahire, 1956.

Jonas, H., *The Gnostic Religion*, Beacon Hill, 1958.

Kraeling, C.H., “The Origin and Antiquity of the Mandaeans”, *JAOS*, 49, 1929, ss.195-218.

----- “The Mandaic God Ptahil”, *JAOS*, 53, 1933, ss.152-165.

Lidzbarski, M., “Alter und Heimat der mandäischen Religion”, *ZNW*, 27, 1928, ss.321-327.

- *Mandäische Liturgien mitgeteilt, übersetzt und erklärt*, Berlin, 1920.
- “Mandäische Fragen”, *ZNW*, 26, 1927, ss.70-75.
- *Ginza der schatz oder das grosse Buch der Mandäer übersetzt und erklärt*, Göttingen, 1925.
- Macuch, R., “Alter und Heimat des Mandäismus nach neuerschlossenen Quellen”, *ThLZ*, 82, 1957, ss.402-407.
- “Anfänge der Mandäer”, in F. Altheim and R. Stiehl (eds.), *Die Araber in der Alten Welt*, II, Berlin, 1965, ss.76-191.
- “The Origins of the Mandaean and Their Script”, *JSS*, 16, 1971, ss.174-192.
- Marrânî, Naciyyah Gâfil, *Mefâhim Sabâiyyah ve Mandâiyyah*, Bağdad, 1981.
- McCullough, W.S., *Jewish and Mandaean Incantation Bowls in the Royal Ontario Museum*, Toronto, 1967.
- Mead, G.R.S., *The Gnostic John the Baptizer*, London, 1924.
- Montgomery, J.A., *Aramaic Incantation Texts from Nippur*, Philadelphia, 1913.
- Murray, R., *Symbols of Church and Kingdom*, Cambridge, 1975.
- Osburn, W., *A Hebrew and English Lexicon*, Zanderman Publ. House, Michigan, originally publ. in London 1844.
- Pallis, S.A., *Essay on Mandaean Bibliography 1560-1930*, Amsterdam, 1933.
- *Mandaean Studies*, tr. E.H. Pallis, London and Copenhagen, 1926.
- Robinson, J.M. (ed.), *The Nag Hammadi Library in English*, E.J. Brill Leiden (1988).
- Rudolph, K., “Problems of a History of the Development of the Mandaean Religion”, *HR*, 8, 1969, ss.210-235.
- *Mandaeism*, Leiden, 1978,

- “Der Mandäismus in der neueren Gnosisforschung”, in B. Aland (ed.), *Gnosis Festschrift für Hans Jonas*, Göttingen, 1978, ss.244-277.
- *Die Mandäer I*, Göttingen, 1960.
- “Mandean Sources”, in W. Foerster (ed.), *Gnosis. A Selection of Gnostic Texts*, II, Part 2, Oxford, 1974, ss.121-319.
- *Gnosis: The Nature and History of an Ancient Religion*, tr. R.McL. Wilson, Edinburgh, 1983.
- *Der Mandäische “Diwan der Flüsse”*, Akademie-Verlag, Berlin, 1982.
- *Thegonie, Kosmogonie und Anthropogonie in den mandäischen Schriften*, Göttingen, 1965.
- Sarkıçioğlu, E., *Dinlerde Mehdi İnancı ve Tasavvurları*, Samsun, 1997.
- Säve-Söderberg, T., *Studies in the Coptic Manichaean Psalm-Book. Prosody and Mandaean Parallels*, Uppsala, 1949.
- Segal, J.B., *Edessa ‘The Blessed City’*, Oxford, 1970.
- Segelberg, E., “Old and New Testament Figures in Mandaean Version”, in S.S. Hartman (ed.), *Syncretism*, Stockholm and Uppsala, 1969, ss.228-239.
- “Zidqa Brika and the Mandaean Problem”, in G. Widengren (ed.), *Proc. of the International Collegium in Gnosticism*, 1977, ss.27-33.
- “Tarasa d taga d Şişlam Rabba. Studies in the Rite Called the Coronation of Şişlam Rabba”, in R. Macuch (ed.), *Studia Mandaica*, I, Berlin, 1976, ss.171-244.
- *Masbuta. Studies in the Ritual of the Mandaean Baptism*, Uppsala, 1958.
- Sprengling, M., “Kartîr, Founder of Sasanian Zoroastrianism”, *AJSL*, 57, 1940, ss.197-228.

Sundberg, W., *Kušta: A Monograph on a Principal Word in Mandaean Texts, I. Descending Knowledge*, Lund, 1953.

et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed ibn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Tê'vîl Ayi'l-Kur'ân*, Kahire, 1968.

Taqizadeh, S.H., "An Ancient Persian Practice Preserved by a Non-Iranian People: The Mandaean Calender", *BSOS*, 9, 1938, ss.603-619.

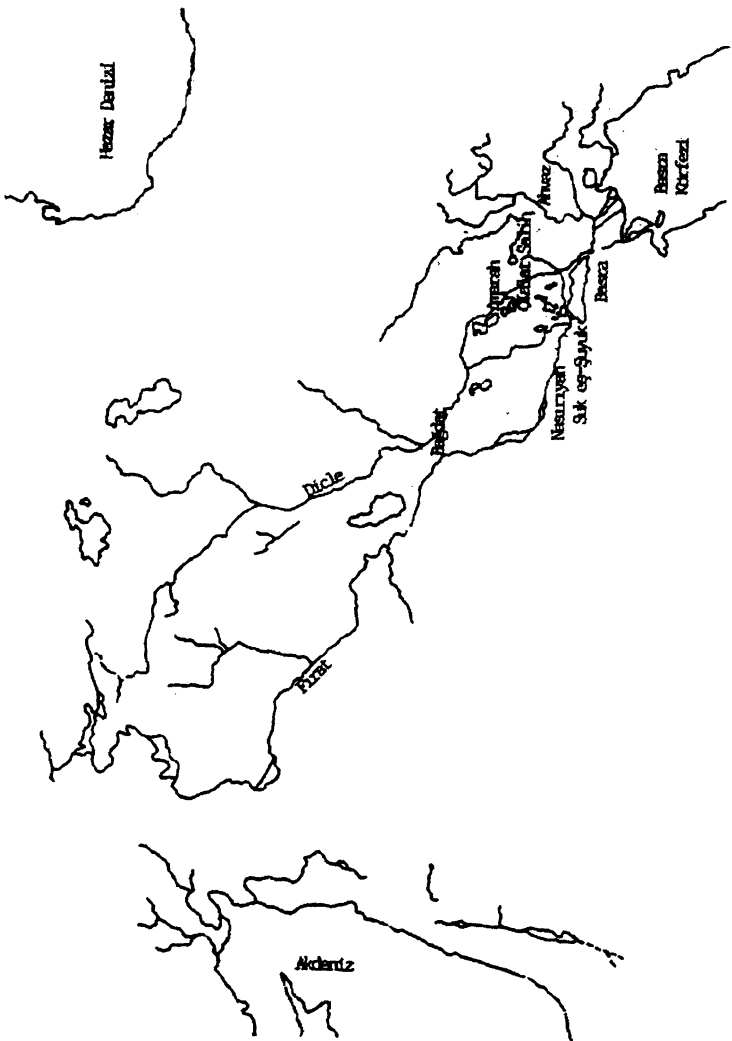
Yamauchi, E.M., "The Present Status of Mandaean Studies", *JNES*, 25, 1966, ss.88-96.

----- *Pre-Christian Gnosticism: A Survey of Proposed Evidences*, Tyndale Press, 1973.

----- *Gnostic Ethics and Mandaean Origins*, Cambridge, 1970.

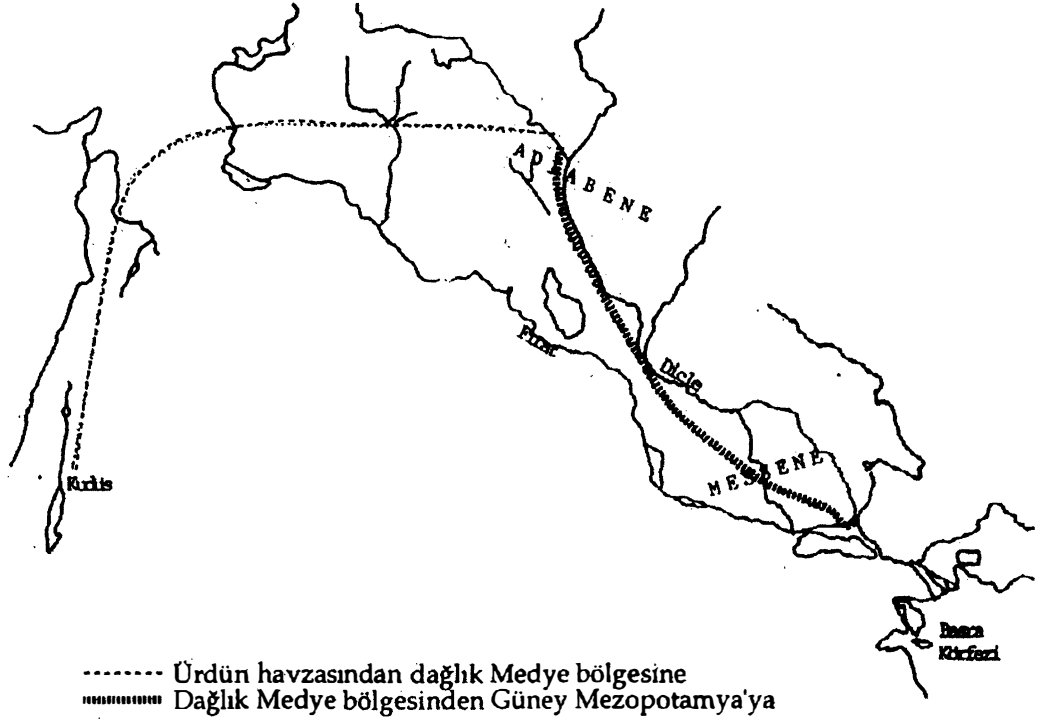
----- *Mandaic Incantation Texts*, New Haven, 1967.

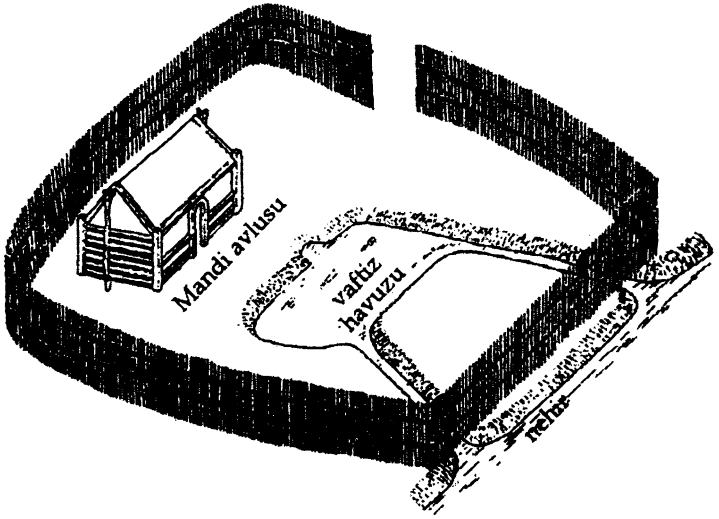
Harita ve Şekiller

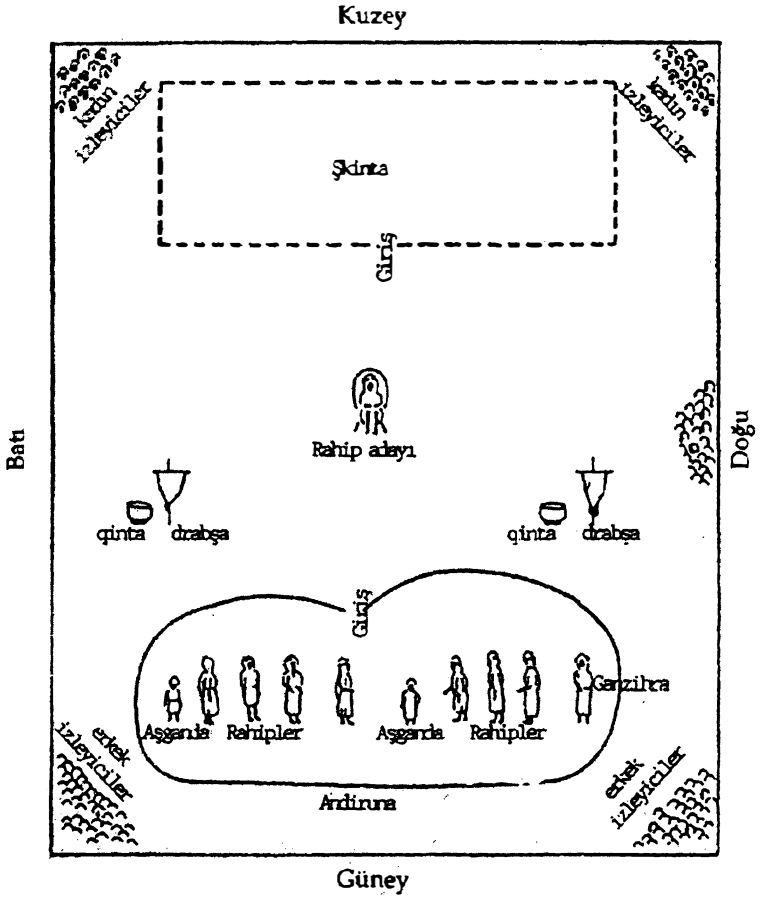
Harita I: Günümüzde Sâbiîlerin yaşadıkları yerler

Harita II: Sâbîlîlerin göç yolları

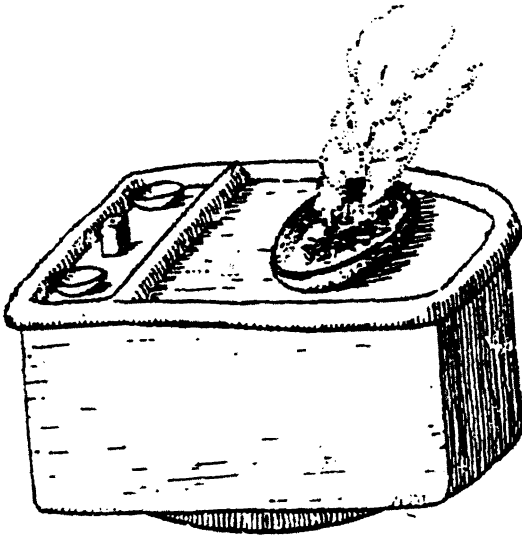

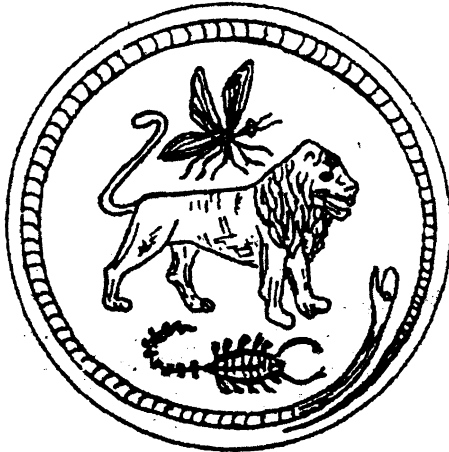
Şekil 1: Tipik bir Mandi (Sâbî kùlt kulübesi)

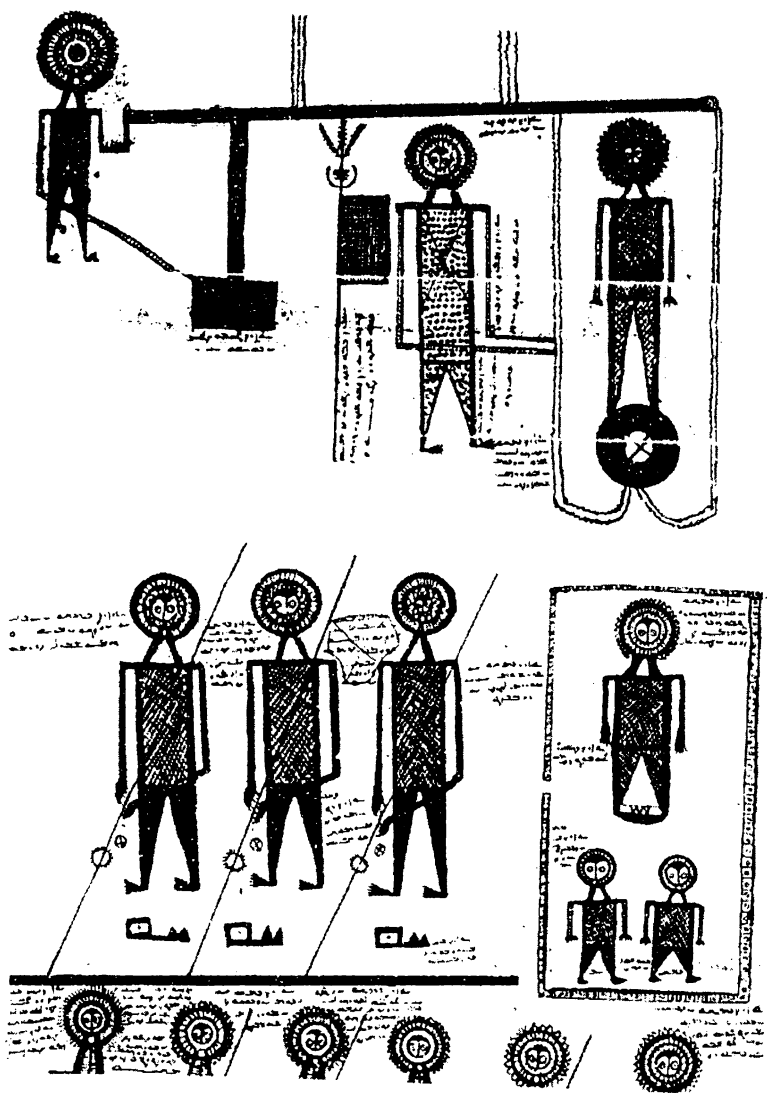
Şekil 2: Rahipliğe giriş töreni

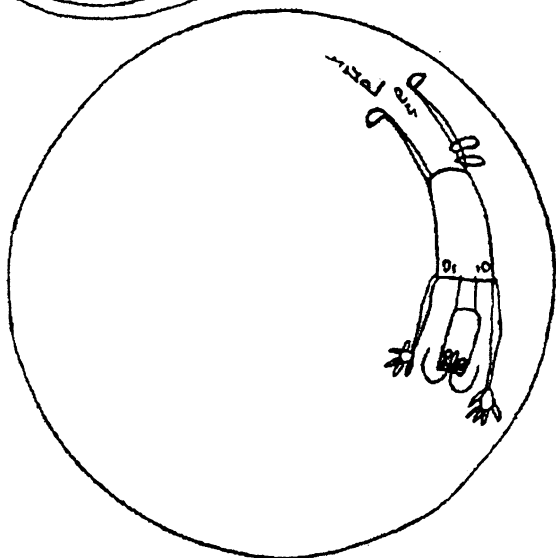
Şekil 3: Toriana

Şekil 4: Skandola yüzüğü

Diwan Abatur'dan bir sayfa

MS 5. yüzyıla ait bir Sâbiî sihir yazması

Dizin

A

Abahatan Qadmaia 183
 Abatur 52, 81, 100, 101, 103,
 104, 106, 110, 111, 112, 113,
 114, 115, 125, 138, 159, 160,
 161, 162, 164, 207
 Abbasiler 26
 Abdullah ibn Abbâs 22
 Abdurrahman ibn Zeyd 20, 22
 Abdurrahmân ibn Zeyd 22
 Abdurrezzak el-Hasanî 18
 Adakas 103, 118, 126
 Adakas Ziva 126
 Adam Kasia 126
 Adem 34, 35, 36, 37, 66, 76, 90,
 117, 118, 119, 120, 121, 122,
 126, 128, 133, 135, 136, 137,
 138, 139, 146, 147, 170, 186,
 196, 218
 Adiabene 55, 58, 59, 60, 61
 Ado 29, 41, 42, 49, 60, 65, 70

Adonai 29, 41, 42, 49, 65, 70
 Adonay 29, 41
 Alf Trisar Şualia 79
 Alf Trisar Puialia 75, 139
 Alma d Hşuka 89, 99, 111
 Alma d Nhura 89, 94, 111
 Alma Rişiaia Rabba 79
 Alma Rişiaia Zuta 79
 Anadolu 54, 152
 Anan Nsab 121
 Anat Hiia 121
 Andiruna 208, 209
 Anhar 121, 123, 212
 Anhar Ziva 121
 antropogoni 103, 121
 Anz 31
 Aramca 13, 39, 40, 45, 70, 71,
 84, 104
 Arap 19, 20, 21, 22, 24, 30, 38,
 42, 63, 64, 70, 76, 143, 151,
 169, 212

Arapça 20, 22, 71
Ardban 53, 56, 57
Ardban Malka 57
Arkonların Tabiatı 97
Arsakid 37, 38, 53, 57, 58, 60
Artabanus 37, 38, 54, 57, 59,
61
asketik 120, 165, 215
astroloji 44, 67, 76, 82, 193, 195,
197, 198, 212, 213
Aşganda 187, 201, 205, 206, 207,
208, 210, 211
Atâ ibn Ebî Rabah 22
Ateş 67, 153
Avrupa 16
aybaşı 217

B

Babil 25, 31, 32, 57, 59, 61, 67
Bağdat 15, 18, 200
Bar Hiia 121
Basra 15, 24, 60, 200
Başan 43
Benî Amîn 53
Bhaq Ziva 106, 112, 113
Bhira 59
Bimanda 199
Bitmanda 199
Bodleian Kütüphanesi 75, 80,
81
Brahmanlar 61
Brandt 31
Buckley 19, 100, 102, 120, 138,
172, 183, 185, 188, 205, 210
Budistler 61, 63
Bultmann 33, 86
burçlar 116, 148, 149, 150

büyü 15, 17, 18, 23, 47, 48, 51,
57, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 67,
73, 76, 82, 83, 96, 97, 98, 99,
101, 107, 109, 115, 133, 135,
137, 140, 141, 143, 147, 151,
152, 153, 160, 162, 163, 166,
173, 179, 182, 196, 197, 198,
205, 207, 215, 217
büyük günahlar 217

C

Cebrail 66, 106, 121, 122
cehennem 135, 161, 163
Cezîme 20
Cezîretü'l-Mavsıl 22
cinler 116, 162

D

Defin 178, 181
Demiurg 85, 97, 98, 100, 102,
103, 104, 105, 106, 111, 117,
118, 119, 122, 125, 158
devler 95, 101, 116, 162
Dicle 15, 30, 39, 152, 168
Dihba d Şişlam Rabba 196
Dihba d Şuşian 196
Dihba Hnina 196
Dihba Rabba 195
Divan Malkuta Alaita 80
Divan Nahravata 81
Dlibat 147
Dmuta 162, 164, 185
Dmut Hiia 121
Drabşa 67, 171, 173, 183, 209
Draşia d Malke 77
Draşia d Yahya 39, 77

Drower 19, 32, 43, 54, 68, 75,
78, 79, 80, 81, 82, 83, 173, 177,
193, 201, 215, 218

Drower Collection 75

Dukhrana 184, 194

düalizm 32, 85, 89, 92, 94, 95,
111

düğün 98, 114, 140, 178, 179,
207, 216

Dünyanın Menşei Üzerine 98

E

Ebced 213

Ebu Yusuf İşa el-Katîi 26

Ebu'z-Zenâd 22

ekurs 154, 162

el-Bîrûnî 15, 26

Enişbai 51, 139, 170

Epiphanius 43, 44, 45, 46, 47,
49

Eski Ahit 41, 44, 66

Eski Türk dini 25

esoterik 75, 80, 88, 92, 101

esoterizm 23

Esseniler 46, 47, 66

evlilik 35, 121, 170, 181, 204,
216

Exodus 55, 142

exorcism 197

F

Fatiri 171, 172, 174, 183, 186,
187, 201, 210

Fatiri ve Mambuha töreni 172

Ferisiler 46

Fırat 15, 30, 39, 152, 168

Field 30

Filip İncili 45

Filistin-Ürdün 23, 32, 33, 38,
40, 46, 47, 50, 59, 64, 65, 66,
71, 169

Firukh 56

G

Gaf-Gafan 194

Ganzibra 172, 184, 185, 186,
187, 201, 205, 206, 207, 208,
209, 210, 211, 217

gezegenler 24, 27, 81, 116, 117,
118, 119, 143, 146, 148, 157,
158, 160, 161, 164

Gilead 43

Ginza 29, 33, 35, 38, 39, 42, 51,
52, 53, 54, 57, 64, 68, 73, 76,
77, 84, 86, 88, 89, 91, 92, 93,
94, 95, 96, 101, 102, 104, 106,
107, 108, 112, 113, 114, 115,
116, 117, 118, 119, 120, 121,
122, 123, 124, 127, 128, 131,
133, 134, 135, 137, 138, 139,
140, 141, 142, 143, 146, 147,
148, 150, 151, 153, 154, 155,
156, 159, 160, 161, 162, 163,
164, 180, 188, 189, 190, 192,
196, 197, 205, 218, 219

Gita 66, 149

Gnosis 32, 37, 42, 68, 77, 85, 86,
129, 130, 133, 165, 213

Gnostik 15, 24, 27, 31, 33, 36,
39, 45, 69, 85, 86, 89, 91, 100,
102, 103, 120, 129, 130, 165,
213, 216

Gnostisizm 31, 85, 86

Gordon 83

H

Habil 66
Hag-Mag 194
Halid ibn Velid 20
Hallali 178, 179, 180, 181
Ham 25, 45, 97, 98, 103, 123, 150, 184, 186, 187, 188, 219
Hamra 188, 219
Hamza el-İsfahânî 25
haram 218, 219
Haran Gawaita 38, 41, 42, 53, 54, 55, 59, 60, 62, 64, 80, 81
Harran 24, 25, 26, 27, 34, 54
Harrânîler 24, 25, 27
Harun Reşid 26
Hasanu'l-Basrî 22
Hauran 32, 38, 39, 40
Hauraran 32, 39
Havva 34, 35, 66, 90, 119, 120, 121, 122, 138
Hayat 34, 35, 38, 41, 53, 57, 58, 62, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 101, 102, 104, 106, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 127, 131, 132, 134, 135, 159, 164, 168, 169, 176, 182, 188, 190
hayat suyu 39, 90, 92, 94, 156, 163, 166, 168
helal 218
Hemerobaptistler 46, 47
Herod Antipas 49
Herodianlar 46
heterodoksal 47
Hristiyanlar 19, 21, 33, 34, 44, 45, 61, 63, 68

Hristiyanlık 23, 25, 33, 36, 37, 43, 45, 46, 68, 86, 143, 214
Hibil 36, 43, 57, 80, 101, 109, 110, 118, 121, 122, 123, 132, 138, 143, 157, 158, 163, 164, 170, 190, 196, 218
Hibil Ziva 36, 57, 80, 101, 109, 121, 132, 143, 157, 158, 163, 164, 170, 190, 196, 218
Hiia Rabba 92
Hinduizm 203
hmurta 162
hurma 88, 92, 95, 187, 200, 207

I

ışık alemleri 35, 42, 48, 76, 81, 89, 91, 92, 93, 94, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 138, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 168, 170, 181, 184, 187, 190, 195, 199, 207, 209, 217
Işık Kralı 24, 34, 41, 58, 88, 93, 94, 101, 102, 103, 105, 107, 108, 110, 118, 119, 121, 122, 127, 130, 137, 138, 141, 169, 189, 190

İ

İbn Hazm 17
İbnu'n-Nedim 25
İbrahim 26, 36, 41, 48, 136, 141, 213

İbranca 42, 45
İlk Hayat 91, 92, 93, 101, 102,
111
İngirta 206, 207, 211
İran 15, 30, 32, 37, 40, 53, 65,
67, 152, 213
irtidat 204
İsa 36, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50,
52, 68, 81, 124, 136, 139, 140,
141, 142, 143
İslam 13, 17, 19, 20, 21, 22, 23,
25, 27, 36, 37, 46, 59, 63, 65,
106, 174, 188

J

John the Baptist 49
John'un Apokrif Kitabı 98
Jordan 51
Josephus 48, 49, 58

K

kader 44, 128
Kansia u Zahla 195
Karanlık Kralı 95, 96, 99, 107,
108, 109, 111, 128
kara su 88, 89, 95, 102, 104,
107, 109, 112, 113, 114, 115,
116, 166
Kartîr 37, 43, 61
Karun 15, 30, 39, 168
Kebta 171
Kephalaia 37, 43
Kessler 31
kible 190, 191
Kiptice 45
kıssa 51, 56, 122, 142
Kıyamet 162, 163

Kızıldeniz 56, 142
Kirder 37
Kitabı Mukaddes 139, 142
Kivan 150
Klila 109, 134, 171, 173, 178,
184, 186, 187, 201
kozmogoni 103, 121
kozmolojik 67, 76, 78, 80, 85
Körfez Savaşı 16
Krun 194
Kudüs 43, 44, 49, 50, 51, 52, 53,
54, 55, 56, 57, 58, 77, 139, 140,
142, 148, 150
Kur'an 11, 17, 19, 20, 21, 22, 23,
28, 36, 63, 122
kurban 26, 74, 186, 187, 188,
190, 191, 202, 208
Kureyş 20
Kursi 179
Kusâ 22
Kušta 130, 131, 137, 161, 164,
173, 174, 188, 201, 209

L

Laufa 134
Leviten 162
Lidzbarski 19, 33, 39, 71, 73, 77,
78, 83, 84
lilith 162
Lofani 179, 181, 182

M

Macuch 19, 33, 37, 40, 54, 66,
71, 73, 80, 83, 84, 86
Malka 24, 34, 57, 93, 94, 95, 99,
101, 102, 107, 108, 111, 188

- Malka d Nhura 24, 34, 93, 101,
 107, 108, 111, 188
 Malkia 93, 111
 Malvaşa ismi 212, 213
 Mambuha 172, 174, 201, 210
 Mana Rabba 92
 Manda 19, 31, 32, 33, 34, 38,
 39, 40, 42, 43, 47, 54, 66, 67,
 68, 72, 73, 77, 78, 80, 83, 84,
 99, 100, 104, 108, 109, 110,
 115, 118, 119, 120, 122, 129,
 130, 132, 133, 134, 135, 137,
 138, 142, 146, 158, 165, 166,
 168, 172, 173, 176, 182, 185,
 188, 190, 193, 199, 201, 205,
 210, 215, 218
 Manda d Hiia 34, 108, 109, 110,
 115, 118, 119, 122, 132, 134,
 137, 138, 158, 176, 182, 188,
 190, 218
 Mandai 32, 40, 42, 80, 84, 104
 Mandani 38, 54
 Mandaye 38
 Mandelta 179
 Mandence 13, 21, 40, 42, 66,
 70, 71, 168
 Mandenler 22, 38, 54, 60, 199
 Mandi 8, 185, 187, 194, 199, 200,
 201, 202, 206, 207, 208, 237
 Mani 34, 36, 37, 63, 73, 77, 103,
 165, 203, 215
 Maniheizm 36, 103, 165, 203,
 215
 Mara d Rabuta 79, 91, 92
 Mardani 38, 54
 Margna 109, 172
 Marqna 171, 211, 212
 Mars 143, 147
 Masbuta 22, 80, 168, 170, 171,
 172, 174, 175, 194
 Masiqta 32, 35, 166, 177, 184,
 185, 186, 187, 188, 191, 200,
 201, 202, 207, 208, 210
 Maşkanianlar 60
 Maşkna 199
 Matarta 160, 162, 163, 181, 184,
 185, 187
 Mbattal 186, 192, 193, 194, 195,
 197, 201
 McCullough 83, 84, 142
 Mead 49, 78
 Mecusiler 19, 21, 28, 34, 63
 Mecusilik 23, 25, 37
 Medye 23, 41, 53, 55, 56, 58,
 59, 142
 mehdi 145, 156
 melek 23, 106
 Me'mun 25
 Merih 143
 Merkür 147
 Mesene 60
 Mezopotamya 11, 17, 22, 23,
 25, 27, 28, 31, 38, 40, 41, 55,
 58, 59, 60, 61, 64, 67, 68, 71,
 83, 95, 177
 Mia d Hiia 166
 milel ve nihâl 17
 Minim 66
 Mişa 186, 187
 mitoloji 18, 48, 51, 76, 77, 80,
 81, 85, 100, 103, 116, 140, 159,
 170, 196
 Mitraizm 32, 67
 Montgomery 83, 84

Mşunia Kuşa 164
 Muğtasıla 22, 28
 Muhammed 15, 20, 21, 22, 25,
 36, 62, 63, 64, 77, 143
 Musa 36, 41, 44, 48, 56, 70, 136,
 142, 213
 Musul 22, 23, 55, 59
 Mücâhid 22
 Müslümanlar 17, 20, 21, 34, 36,
 62, 63, 68, 106, 152

N

Nâciyah Gâfil Marrânî 18
 Nag Hammadi 45, 97, 98
 Naqşi Rüstern 61
 Nasaruta 42, 131
 Nasura 32, 41, 42, 43, 44, 45,
 46, 50, 51, 52, 53, 58, 59, 62,
 64, 131, 135, 140, 141
 Nasurai 32, 42, 43, 44, 50, 53,
 58, 59, 64, 131, 140, 141
 Nasuralar 42, 43, 44, 45, 52,
 59
 Navruz Rabba 195
 Navruz Zota 196
 Nazoraioi 43
 Nazuralar 43
 Nbat 40, 66
 Nbiha 136, 137
 Nbu 143, 147, 150
 nefis 125, 127, 158, 185
 Nergal 147, 148, 150
 Nibtiler 26
 Nişimta 125, 126, 158, 159
 Norberg 77
 Nuh 23, 66, 123, 139, 147, 148,
 150

Nuraita 123

O

Ortadoşu 34
 Ortadoğu 15, 16, 86, 109
 oruç 191, 192
 Ossaeenlar 46

P

paganizm 26, 27
 Pagra 81, 125, 158
 Palmira 66, 71
 Pandama 212
 Panja 186, 193, 194, 195, 196,
 201
 Parsizm 32
 Part 23, 37, 53, 60, 67, 76, 77
 Parvanaiia 81
 Paşra Sumqa 83
 Pavlus Kırstolojisi 33
 peygamber 36, 44, 48, 49, 51, 135,
 136, 137, 139, 141, 142, 143
 Pistis Sophia 97, 100
 Plini 37, 38, 54
 Pognon 83
 Praşai Siva 155, 156
 Ptah 100, 101, 102, 103, 104,
 105, 106, 110, 111, 112, 113,
 114, 115, 116, 117, 118, 119,
 120, 121, 122, 125, 126, 158,
 164, 190
 Ptahil 100, 101, 102, 103, 104,
 105, 106, 110, 111, 112, 113,
 114, 115, 116, 117, 118, 119,
 120, 121, 122, 125, 126, 158,
 164, 190
 putperestlik 25

Q

Qamamir Ziva 157, 158

Qanina 171, 172

Qmaha 82

Qolasta 24, 35, 36, 39, 72, 78,
79, 84, 100, 107, 174, 187, 189,
197

R

Rahmia 172

Ram ve Rud 123

Rasta 171, 172, 178, 194, 201,
207, 211, 214, 216

Redeemed Redeemer 133

Redeemer 77, 85, 129, 130, 132,
133, 134, 135

Reitzenstein 33, 86

Riş ama 205, 206

Rişama 170, 172, 174, 175, 178,
181, 183

Romalılar 54, 57

Rudolph 19, 33, 37, 42, 47, 66,
67, 72, 77, 81, 86, 93, 99, 104,
106, 120, 139, 199

ruh 29, 35, 36, 39, 47, 66, 76,
81, 82, 83, 85, 89, 90, 91, 93,
95, 101, 103, 108, 109, 111,
118, 119, 121, 122, 123, 124,
125, 126, 127, 128, 129, 131,
132, 133, 134, 135, 137, 138,
139, 140, 143, 154, 155, 156,
157, 158, 159, 160, 161, 162,
163, 164, 168, 170, 173, 177,
180, 181, 184, 185, 186, 187,
189, 194, 195, 197, 198, 207,
212, 213, 216

Ruha 51, 52, 99, 100, 102, 107,
108, 111, 112, 115, 116, 118,
119, 120, 123, 125, 141, 142,
158, 159, 162

Ruha d Qudşa 99

Ruşma Dakia 169

Ruşma d Hiia 169

Rüşdi Alyân 18

S

Sâbit ibn Kurrâ 27

Saddukiler 46

Saklas 98

Samael 97, 98

Samaritanlar 66

Sasani 37, 53, 60, 61, 76

Sauriel 138, 157, 158

Savad 23, 60

Savâd 22

Säve-Söderberg 73

Segal 31, 59

Sfar Malwaşia 67, 193, 197

Sidra d Nişmata 76

sihir 65, 67, 76, 82, 83, 109,
121, 134, 140, 160, 196, 197,
198, 217

Skandola 8, 179, 180, 181, 207,
240

Sophia 97, 100

Suf Denizi 135, 163, 164

sünnet 44, 64, 141, 143, 204

Süryanca 26, 45, 55

Ş

Şabania Şaiia 82

Şabat 68

Şalhafta d Mahra 83

Şamaş 146
 Şarh d Parvanaiia 81
 Şarh d Qabin d Şişlam Rabba
 80
 şeytanlar 116
 Şitil 43, 59, 118, 123, 132, 138,
 161, 186
 Şkinta 199, 209, 210
 Şom Yavar 67, 207, 211, 212
 Şudum 194
 Şum 123, 139, 148, 149, 193
 Şurbai ve Şarhabel 123
 Şvalia 208

T
 Tabuta 182, 186
 Tafsir Pagra 81
 Tagha 212
 takvim 67, 81, 149, 193
 Talmud 45
 Tamaşa 170, 175, 176
 Tarasa d Taga d Şişlam Rabba
 80
 Tarmida 172, 183, 185, 205,
 208, 210
 Theodor bar Konai 55, 60
 Thomas'ın Mezmurları 73
 Tibil 162
 Titus 57
 Torah 44, 55, 56
 Toriana 8, 171, 172, 173, 183,
 187, 188, 240
 Transjordan 33, 40, 43
 tufan 123, 139

U
 Ur 26, 99, 102, 107, 108, 109,
 111, 115, 133, 150, 163
 Uthra 35, 52, 55, 59, 93, 94, 102,
 108, 111, 124, 128, 140

Ü
 Ürdün 23, 32, 33, 38, 39, 40, 43,
 46, 47, 50, 51, 52, 59, 64, 65, 66,
 71, 139, 166, 168, 169

V
 vaftiz 21, 28, 33, 35, 36, 38, 39,
 46, 47, 48, 49, 50, 52, 54, 66,
 78, 80, 88, 101, 102, 109, 130,
 134, 141, 143, 156, 160, 163,
 164, 166, 168, 169, 170, 171,
 172, 173, 174, 175, 176, 177,
 178, 179, 181, 183, 187, 191,
 194, 195, 196, 197, 200, 201,
 202, 206, 207, 208, 209, 210,
 212, 215, 216, 217, 218
 Vaftizci Yahya 49
 Vâsıt 24
 Vespasian 57

Y
 Yafet 123
 Yahudi 19, 21, 23, 25, 28, 29,
 33, 34, 36, 38, 41, 42, 43, 44,
 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52,
 53, 55, 56, 57, 58, 61, 63, 65,
 66, 68, 70, 106, 140, 142, 143,
 148, 150, 154, 214
 Yahudi-Hristiyan 43
 Yahudiler 19, 21, 29, 34, 38, 41,
 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53,

- 55, 56, 57, 59, 61, 63, 68, 70,
140, 142, 143, 148, 150
- Yahudilik 23, 25, 36, 41, 42, 43,
46, 50, 65, 66, 214
- Yahudi mezhepleri 46
- Yahve 29, 41, 49, 65
- Yahya 39, 48, 49, 50, 51, 52, 54,
61, 77, 81, 124, 135, 137, 139,
140, 141, 143, 170
- Yahya Yuhana 48, 77, 139
- Yaltabaoth 98
- Yalufa 211
- Yamauchi 31, 33, 54, 77, 83,
84, 86, 166
- Yaqif 53
- Yardna 32, 38, 39, 51, 88, 92,
101, 156, 166, 168, 170, 171,
174, 176
- Yâsîn 68
- Yeni Ahit 33, 45, 48, 141
- Yuhanna İncili 33
- Yunanca 45, 102
- Yurba 141
- Yuşamin 100, 101, 103, 110,
111, 113, 164
- Z**
- Zazai d Gavazta 72, 79
- Zebur 23
- Zekeriyya 139
- Zerdüştlük 67
- Zidqa Brika 32, 182, 183, 184,
185, 207
- Zihrun Raza Kasia 80
- Zimmern 31
- Zoe 97
- Zrazta 82